

Van : college van burgemeester en wethouders

Datum : 18 juni 2013

Portefeuillehouder(s) : V.J.H. Molkenboer

Portefeuille(s) : regionale samenwerking

Contactpersoon : B. van Hell

Tel.nr. : 428914

E-mailadres : hell.b@woerden.nl

Onderwerp:

Intergemeentelijke samenwerking

Kennisnemen van:

De ontwikkelingen op het gebied van intergemeentelijke samenwerking en de aanpak die ons college hierin volgt.

Inleiding:

In vervolg op onze raadsinformatiebrieven van 9 april jl. en in reactie op de vragen van het CDA over de positie van Woerden in de regio geven we u in deze raadsinformatiebrieven een beeld van de samenwerkingsverbanden waarin Woerden deelneemt en onze aanpak daarin.

We houden u uiteraard regelmatig op de hoogte van concrete samenwerkingsverbanden. Bijvoorbeeld de samenwerking met Oudewater en de oprichting van Het Nieuwe Werkbedrijf. Het is echter ook een goede gewoonte om regelmatig een integrale blik op de samenwerking te geven. We hebben dit ruim een jaar geleden gedaan (raadsinformatiebrieven 12R.00111) en geven u bij deze weer een update. We geven u het grotere plaatje van de samenwerkingsverbanden, onze visie op regionale samenwerking en de inspanningen die we daarin leveren.

Kernboodschap:

Landelijke ontwikkelingen

Dit kabinet heeft groots ingezet op de bestuurlijke herinrichting. Bij het aantreden leek het erop of Nederland binnen afzienbare tijd opgedeeld zou zijn in enkele landsdelen en gemeenten van minimaal 100.000 inwoners. In recente debatten en brieven over dit onderwerp is dit beeld genuanceerd. Hoewel gemeenten van minimaal 100.000 inwoners nog steeds wenselijk blijven, wordt hier niet actief op gestuurd. Het lijkt ons ook beter niet louter op de omvang te focussen, maar op inhoudelijke terreinen te zoeken naar geschikte samenwerkingsverbanden.

De discussie over de herindeling van de provincies Flevoland, Noord-Holland en Utrecht is nog wel in gang. Het wetsontwerp voor deze herindeling wordt 17 juni 2013 gepubliceerd en ligt ter inzage tot en met 16 oktober 2013. Ons college heeft hierin nog geen standpunt ingenomen en wacht het wetsvoorstel af.

In verband met de decentralisaties in het sociale domein heeft de minister van Binnenlandse Zaken alle gemeenten gevraagd om voor 31 mei 2013 te laten weten met wie zij deze transitie oppakken

(Decentralisatiebrief d.d. 19 februari 2013 aan de Tweede Kamer). Hij heeft daarin aangespoord om de regio waarin dit wordt opgepakt zoveel mogelijk congruent te laten zijn met de regio waarin gezocht wordt naar een gemeente met meer dan 100.000 inwoners. Wij pakken de decentralisaties op met de regio Utrecht West (De Ronde Venen, Stichtse Vecht, Woerden, Montfoort, Oudewater).

Regionale ontwikkelingen

Overall in het land zoeken gemeenten elkaar op om op diverse niveaus samen te werken. Soms organisatorisch, soms op inhoud. Dan weer tussen enkele gemeenten in een gemeenschappelijke regeling, dan weer tussen twee gemeenten in de constructie van een centrumgemeente. De ene keer dient het een strategisch belang, de andere keer een praktisch doel. Er bestaat geen gemeente zonder (een veelheid aan) samenwerkingsverbanden. Dat geldt ook in de omgeving van Woerden.

Recent hebben Montfoort en IJsselstein een gemeenschappelijke regeling vastgesteld waarin zij hun ambtelijke organisaties onderbrengen. Van Stichtse Vecht vernamen we dat zij intensief willen samenwerken met Wijdmeren en Weesp. De Ronde Venen verkent samenwerking met Uithoorn, Ouder-Amstel en Diemen. Het college van De Ronde Venen komt binnenkort wel bij het college van Woerden op bezoek omdat een motie van hun raad oproept om ook de samenwerking met (o.a.) Woerden te verkennen. Zelf gaan we intensief samenwerken met Oudewater.

In de regio spreken we regelmatig met diverse gemeenten over samenwerking, zoals de gemeenten in de Lopikerwaard, Bodegraven-Reeuwijk, Gouda en Alphen aan den Rijn. Met de huidige dynamiek in regionale samenwerking is het verstandig regelmatig deze gesprekken te voeren, al is het maar om elkaar op de hoogte te houden.

Naast genoemde concrete samenwerkingsverbanden op lokaal niveau zijn er twee belangrijke ontwikkelingen op regionaal niveau waar we graag apart op ingaan: het Groene Hart en de U10.

Groene Hart

Over het Groene Hart is het afgelopen jaar een aantal belangrijke rapporten uitgebracht. De Rabobank heeft samen met de gemeenten in het Groene Hart en de Kamer van Koophandel een rapport uitgebracht over de kansen die het Groene Hart biedt door het landschap en haar ligging. De titel van het rapport past naadloos bij de slogan van de gemeente Woerden: *Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart!* (oktober 2012). Het is een onderzoek hoe het Groene Hart versterkt kan worden.

In het rapport wordt de visie op het Groene Hart verwoord: *In 2025 is het Groene Hart een gekende en gewaardeerde streek als Tuin van de Randstad, die een wezenlijke bijdrage levert aan de levenskwaliteit van miljoenen Nederlanders – inclusief de eigen bevolking – op het gebied van wonen, werken, recreatie, voeding en gezondheid.* Kansen liggen in dichtbij geproduceerd voedsel en herkenbare streekproducten, in duurzaamheid en de complementariteit van het Groene Hart als onderdeel van de Randstad. In het rapport staan vijf aanbevelingen:

1. Creëer eigen identiteit en status
2. Bepaal een duidelijke koers
3. Bied agrariërs perspectief, zonder hen versteent het Groene Hart
4. Stimuleer groei en innovatie van het midden- en kleinbedrijf; zij zijn motor voor de economische vitaliteit
5. Maak verbinding met de grote steden (Tuin van de Randstad)

In september 2012 hebben de provincie Zuid-Holland en de tien gemeenten van Midden-Holland de Externe Commissie Midden-Holland (commissie Hendriks) ingesteld. Deze commissie heeft op 18 april jl. een eindrapport uitgebracht dat in lijn is met het Rabobankrapport. Zij zien dezelfde kansen en adviseren een regionale agenda op te stellen. De commissie stelt een brede samenwerking voor, maar ziet een cruciale rol weggelegd voor de steden Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden. Vooral als aanjagers en als verbinders naar samenwerkingsverbanden op andere schaalniveaus.

Onder het kopje *Visie op samenwerking* verwoorden we hoe we onze positie binnen het Groene Hart zien.

U10

Door toekomstige afschaffing van de Wgr+ (aanvankelijke planning was 1 januari 2013) zijn de gemeenten die deelnemen aan het BRU in gesprek gegaan over toekomstige samenwerking in de stadsregio Utrecht. Daarbij is Woerden uitgenodigd om deel te nemen. Deze U10-samenwerking bestrijkt de terreinen *Economie, Verkeer, Wonen en Sociaal Domein*. Daarnaast wordt in werkgroepen nagedacht over de thema's *Anders Organiseren* en *Profiel*. Vanuit Woerden is de burgemeester betrokken aangezien de tien burgemeesters als initiatiefnemers van de samenwerking nog steeds regelmatig de voortgang met elkaar bespreken. Daarnaast is wethouder Duindam actief op het gebied van Economie, waarin hij zich specifiek richt op de Detailhandel.

Binnen de U10 zoeken we naar nieuwe vormen van samenwerking. Het is niet de bedoeling dat er één grote gemeenschappelijke regeling komt waarbinnen we met alle tien gemeenten volledig samenwerken op de genoemde terreinen. Het is een netwerksamenwerking waarbij ruimte is om op bepaalde terreinen niet mee te doen. Woerden heeft vanaf het begin gepleit voor het betrekken van maatschappelijke partners bij de samenwerking. Daar wordt onder andere invulling aan gegeven door zogenaamde U10-kenniscafés rond een thema. Inmiddels hebben er twee plaatsgevonden op het gebied van Economie en Sociaal Domein, waarvoor u ook was uitgenodigd.

Overigens zijn er met enige regelmaat raadsconferenties waarin u bijgepraat wordt over de ontwikkelingen in de U10-samenwerking. De laatste was op 14 november 2012 en de volgende is binnenkort: op 26 juni.

Recente inspanningen

Het college heeft het afgelopen jaar twee samenwerkingsverbanden op het gebied van bedrijfsvoering onderzocht. Met De Ronde Venen en Stichtse Vecht hebben we verkend of we op het gebied van belastingen, ICT, juridische zaken, financiën, personeel&organisatie, communicatie voordelen kunnen boeken door dit gezamenlijk te organiseren. Na een quickscan gericht op kwalitatief en financieel voordeel kwamen we tot de conclusie dat dit te weinig oplevert.

Daarna is nog in breder verband gekeken of samenwerking op het gebied van belastingen ons voordeel zou opleveren. De BghU (belastingsamenwerking gemeenten De Bilt en Utrecht en het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden) was namelijk op dat moment in oprichting. Na onderzoek bleek dat wij dit zelf al dusdanig efficiënt hebben georganiseerd dat het voordeliger is dit zelf te blijven doen.

Visie op samenwerking

Zoals in de raadsinformatiebrief van 9 april jl. (13R.00109) is toegelicht maken we onderscheid tussen samenwerking op organisatorisch vlak (Oudewater, ICT voor Lopik) en samenwerking op inhoudelijke beleidsterreinen. Van deze laatste zijn er erg veel:

- IASZ: intergemeentelijke afdeling Sociale Zaken met Montfoort en Oudewater
- De Sluis: sociale werkvoorziening met Bodegraven-Reeuwijk, Montfoort en Oudewater
- Het Nieuwe Werkbedrijf: combinatie van de vorige twee leidend tot één nieuw werkbedrijf
- Transities: Utrecht West, eerder toegelicht
- Stichting Klasse: openbaar onderwijs met Bodegraven-Reeuwijk, Gouda Waddinxveen
- Regiobibliotheek Het Groene Hart: met Montfoort en Oudewater
- GGD Midden-Nederland: met alle Utrechtse gemeenten, behalve stad Utrecht
- Stichting Urgentieverlening West-Utrecht: De Ronde Venen, Montfoort, Oudewater, Lopik, Stichtse Vecht
- Welstand en monumenten Midden-Nederland: welstandscommissie van de meeste Utrechtse gemeenten
- Unie van vestingsteden: promoten van de vestingsteden met Oudewater, Vianen, Bodegraven-Reeuwijk, Leerdam, Liesveld, Schoonhoven
- Recreatieschap Stichtse Groenlanden: aanbieden van recreatievoorzieningen met IJsselstein, Lopik, Stichtse Vecht, De Bilt, Houten, Nieuwegein, Utrecht en provincie Utrecht
- Afvalverwijdering Utrecht: afvalstoffenbeleid met provincie Utrecht en alle Utrechtse gemeenten
- Veiligheidsregio Utrecht: brandweer voor alle Utrechtse gemeenten
- Omgevingsdienst regio Utrecht: milieuzaken met een groot deel van de Utrechtse gemeenten
- Noordvleugel Utrecht: overlegorgaan ruimtelijke ordening met Utrecht, Amersfoort, Hilversum, Bestuur Regio Utrecht, provincie Utrecht en Gewest Gooi en Vechtstreek
- RHC Rijnstreek/Lopikerwaard: streekarchief met Oudewater, Montfoort, IJsselstein, Lopik, Bodegraven-Reeuwijk, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden
- Regionaal Bureau Leerplicht: uitvoering leerplicht met De Ronde Venen, Stichtse Vecht, Montfoort en Oudewater

Tussen deze samenwerkingsverbanden is soms overlap in de samenwerkingspartners, maar niet altijd. Vooral met Oudewater en Montfoort werken we op veel terreinen samen en (in mindere mate) met Bodegraven-Reeuwijk en Lopik. We streven geen exclusiviteit in de samenwerkingsverbanden na, want we denken dat iedere uitdaging die je niet alleen op kunt pakken (of waarbij het voordeliger is om het samen te doen) vraagt om een eigen benadering. In de praktijk werken we wel vaak samen met gemeenten die passen bij het Groene-Hart-karakter van Woerden.

In de visie van het college op regionale samenwerking zijn er twee speerpunten:

1. *We zijn centrumgemeente*
2. *We zijn kernstad van het Groene Hart*

1. Centrumgemeente

De gemeente Woerden heeft altijd al een regionale functie gehad. Mensen uit de weide omtrek komen naar Woerden voor bijvoorbeeld de winkels, scholen, theater en het ziekenhuis. Vanuit die voorzieningsoptiek vervullen we een centrumfunctie. Dit zie je ook terug in de samenwerkingsverbanden die gemeenten aangaan. Zoals gezegd werkt Woerden vooral veel samen met Oudewater, Montfoort, Bodegraven-Reeuwijk en Lopik. Daarin voelen wij als grootste gemeente een verantwoordelijkheid. Vanuit die verantwoordelijkheid zijn we zo'n vijf jaar geleden aangesloten bij de gesprekken over samenwerking in de Lopikerwaard en is uiteindelijk de intensieve samenwerking met Oudewater tot stand gekomen.

Het is verstandig om je regelmatig te bezinnen hoe je aan die verantwoordelijkheid invulling wilt geven. De drie transities bieden daarin een nieuwe kans. We nemen daarin een leidende rol en zijn benieuwd hoe zich dit in de praktijk ontwikkelt. Steeds zijn we scherp wat wij daarin kunnen betekenen. Niet uitsluitend om daar zelf beter van te worden, maar om aan onze functie binnen de regio invulling te geven. Hetzelfde geldt voor het voorzieningenniveau van de gemeente Woerden. Daarin vervullen we een functie voor de kleinere plaatsen om ons heen. Daarvoor blijven we ons verantwoordelijk voelen.

2. Kernstad van het Groene Hart

Zoals de diverse rapporten aangeven is Woerden één van de kernsteden van het Groene Hart. Het Groene Hart zit in ons DNA. Daar willen we meer dan misschien de afgelopen jaren het geval was profiel aan geven. We hebben onder andere samen met Alphen aan den Rijn en Gouda besloten dat we in het Groene Hart de biobased economy stimuleren. In het kort: een biobased economy draait op biomassa in plaats van fossiele brandstoffen. De komende tijd zullen we samen met Alphen aan den Rijn en Gouda ook kijken of we verdere invulling kunnen geven aan de aanbevelingen van de commissie Hendriks. Er ligt inmiddels een uitnodiging van de Stuurgroep Nieuwe Regio 2.1 voor een bestuurlijk overleg over de vervolgstappen. Woerden kan hierin een spilfunctie vormen tussen het Groene Hart en de stad Utrecht. Dit sluit aan bij de aanbeveling van de commissie Hendriks om de verbinding te leggen naar samenwerkingsverbanden op andere schaalniveaus (waaronder de U10).

Deze lijn sluit aan bij het advies dat WagenaarHoes op 8 september 2009 uitbracht over de visie op samenwerking. WagenaarHoes adviseerde de samenwerking te richten op versterking van het Groene Hart en versterking van de ambtelijke organisatie. In hoofdlijnen vormt dit nog steeds het kader van onze inspanningen op regionale samenwerking.

De vraag is wel hoe we concreet invulling kunnen geven aan deze speerpunten. In ieder geval is dat inspelen op de ontwikkelingen die er zijn. Dat betekent dus dat we actief participeren in de samenwerking op het gebied van de transities, met Alphen aan den Rijn en Gouda als medetrekkeners de samenwerking in het Groene Hart en (op onderdelen) in de U10-samenwerking. Voor de landschappelijke belangen is de samenwerking in het Groene Hart van groot belang. Daarom verkennen we binnenkort samen met Alphen aan den Rijn en Gouda in een bijeenkomst hoe we vorm en inhoud kunnen geven aan ambtelijke en bestuurlijke versterking in het Groene Hart. Tegelijk zijn we onlosmakelijk verbonden aan de stedelijke omgeving van Utrecht. Daarom is de U10 een belangrijk samenwerkingsverband voor de stedelijke vraagstukken. Voor onze positie als kernstad van het Groene Hart is het nuttig om in beide samenwerkingsverbanden te participeren. Daarin hebben we een dubbele schakelfunctie tussen stedelijk en landelijk gebied.

We willen de blik echter verder vooruit werpen. We streven ernaar voor de verkiezingen een toekomstbeeld te schetsen dat als input kan dienen voor het nieuwe college. We willen daarin alle informatie over de ontwikkelingen in en rond Woerden bundelen. Naast alle informatie die we nu al hebben laten we onderzoek doen door Motivaction naar toekomstige trends en ontwikkelingen op lokaal en regionaal niveau. Dit is een goede basis voor onze ambtelijke en bestuurlijke inspanningen voor de komende jaren.

Vervolg:

We horen graag van u of u de lijn die het college hierin volgt met ons deelt. Als er concrete ontwikkelingen zijn op het gebied van regionale samenwerking leggen we die aan u voor. De ene keer zal dit in besluitvormende zin zijn (denk aan de samenwerking met Oudewater, Het Nieuwe Werkbedrijf, de

transities), de andere keer zal dit via een raadsinformatiebrief zijn. Uiteraard kunt u dergelijke raadsinformatiebrieven aangrijpen om het onderwerp op uw agenda te plaatsen. In ieder geval hopen we voor de verkiezingen een toekomstbeeld voor te leggen op basis van onder andere een onderzoek van Motivaction.

Bijlagen:

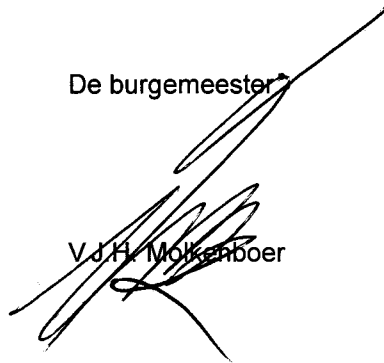
- Rabobankrapport *Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart* (13i.02378)
 - Eindrapportage Externe Commissie Midden Holland *De drang naar groter, de hang naar kleiner* (13i.02379)
-

De secretaris

dr. G.W. Goedmakers CMC

De burgemeester

V.J.H. Molkenboer

Een kloppend Groene Hart,
een krachtig Groene Hart!

oktober 2012

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord	4
Inleiding	5
Algemeen.....	5
Vraagstelling en gebiedsbepaling.....	5
Leeswijzer	6
Visie en strategische agenda	8
Sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen (SWOT).....	8
Visie	10
Strategische agenda	9
Onderbouwing en uitwerking van de agenda	11
Dit is het Groene Hart - Creëer eigen identiteit en status	11
Samenwerken betekent ook keuzes maken - Bepaal een duidelijke koers	12
Bied de agrariërs perspectief - Zonder hen versteent het Groene Hart	13
MKB is bepalend voor vitaliteit - Stimuleer groei en innovatie	14
De Tuin van de Randstad - Maak verbinding met de grote steden.....	15
Samenvatting van de onderzoeksresultaten	17
Algemeen.....	17
Agrarisch.....	19
Kleine steden en dorpen	19
Toerisme en recreatie	21
1. Het Groene Hart.....	23
1.1 Positie Groene Hart in Nederland.....	23
1.2 Positie Groene Hart in relatie tot de Randstad (vier grote steden).....	31
1.3 Samenvattende SWOT-analyse.....	35
2. Vitaliteit van steden en dorpen.....	37
2.1 Inleiding.....	37
2.2 Beleidskaders	38
2.3 Begrippen en bevolkingsverdeling.....	40
2.4 Demografie	42
2.5 Woningmarkt	48
2.6 Voorzieningen	51
2.7 Werkgelegenheid.....	54

2.8	Leefbaarheid	56
2.9	Samenvattende SWOT-analyse.....	58
3.	Agrarische sector	60
3.1	Inleiding.....	60
3.2	Agrarische sector in provinciaal beleid	60
3.3	Het agrocluster in het Groene Hart	63
3.4	Het belang van de agrarische sector in het Groene Hart	65
3.5	Trends en ontwikkelingen in de agrarische sector	75
3.6	Samenvattende SWOT-analyse.....	79
4.	Toerisme en recreatie	81
4.1	Inleiding.....	81
4.2	Vrijtijdsbesteding, toerisme en vakantie: begrippen en omvang.....	81
4.3	Trends en ontwikkelingen.....	83
4.4	Aanbodanalyse.....	86
4.5	Werkgelegenheid en economie.....	89
4.6	Consument.....	93
4.7	Merk en marketing Groene Hart	98
4.8	Toerisme als beleidsthema in het Groene Hart.....	101
4.9	Samenvattende SWOT-analyse.....	105
	Bijlage I: Verbrede landbouw	107
	Bijlage II: Rabobank Koopstromenmonitor.....	109
	Bijlage III: Steden en dorpen.....	110
	Bijlage IV: Geraadpleegde bronnen.....	112
	Colofon	115

Voorwoord

Klopt ons Groene Hart nog wel? Is de economie voldoende vitaal voor een gezonde toekomst van het Groene Hart? Maar ook: klopt het gebied nog, zoals dat ooit bedoeld is? En heeft dat gebied een herkenbare identiteit die klopt bij het beeld van bewoners, ondernemers, bestuurders en belangenorganisaties?

Het Groene Hart is met haar open landschap en unieke ligging tussen de grote steden in de Randstad een prachtig gebied om te wonen, werken en recreëren. Mede door het landschap en de ligging heeft het gebied unieke kansen. Helaas worden de kansen lang niet altijd benut. Want in het beleid heeft het behoud van het Groene Hart lange tijd centraal gestaan, ten koste van de ontwikkeling van het gebied. En stilstand leidt tot achteruitgang.

Als coöperatieve bank voelt de Rabobank zich maatschappelijk betrokken bij de ontwikkelingen in deze streek, net als de Groene Hart gemeenten en de Kamer van Koophandel. Daarom zijn we gezamenlijk dit onderzoek gestart, want door samen te werken bereiken we meer dan alleen. We hebben zoveel mogelijk betrokkenen – inwoners, ondernemers, bestuurders, belangenorganisaties – uitgenodigd om met ons mee te werken en mee te denken. Met elkaar zijn wij op zoek gegaan naar de deelbelangen, die we hebben doorvertaald naar gedeelde belangen.

De resultaten van alle interviews, workshops en de uitvoerige data analyse hebben we gebundeld in een gedegen rapport dat voor u ligt. Er is ook een samenvattende brochure beschikbaar met onze toekomstvisie en de strategische agenda.¹ Hiermee willen wij inwoners, ondernemers, bestuurders en overige stakeholders enthousiasmeren om samen in actie te komen en te werken aan een krachtig Groene Hart.

Wij willen de kans pakken en bijdragen aan de vitaliteit van het Groene Hart. U ook? Denk mee, doe mee en werk mee. Want een vitaal, kloppend Groene Hart, is een krachtig Groene Hart dat een wezenlijke bijdrage kan leveren aan de levenskwaliteit van miljoenen Nederlanders!

Rabobank, Groene Hart gemeenten en Kamer van Koophandel ²

1 oktober 2012

¹ Zie www.krachtvanhetgroenehart.nl voor alle uitingen en meer informatie

² De Rabobanken Gouwestreek, Groene Hart Noord, Rijn en Veenstromen en Rijnstreek De gemeenten Alphen aan den Rijn, Bodegraven Reeuwijk, Boskoop, De Ronde Venen, Gouda, Kaag en Braassem, Nieuwkoop, Rijnwoude, Waddinxveen, Woerden en Zuidplas. De Kamers van Koophandel Haaglanden, Rotterdam en Utrecht

Inleiding

Algemeen

Het Groene Hart is een prachtig gevarieerd en open gebied midden in de volle Randstad en de delta van Noordwest-Europa. Het is ecologisch en economisch van grote betekenis en vervult verschillende, soms onderling conflicterende functies. Beleidsmatig heeft het gebied steeds veel aandacht gekregen, maar door het niet meer beschikbaar stellen van Rijksmiddelen en het wegvallen van beleidsmatige prioriteit zijn de omstandigheden aan het veranderen. De initiatiefnemers van dit onderzoek³ voelen zich zeer betrokken bij het Groene Hart en willen daarom juist nu bijdragen aan een gebied dat ook in de toekomst sterk en vitaal is.

Daarom hebben zij Rabobank Regionaal Onderzoek gevraagd om kennis, visie en aanbevelingen te leveren. Het onderzoek is in de periode mei – augustus 2012 uitgevoerd met behulp van literatuurstudie, data-analyse, diverse regionaal-economische modellen en niet in de laatste plaats interviews en intensieve workshops met ondernemers, beleidsmakers, burgers, overheid en vele organisaties. In het onderzoek is gekeken naar het Groene Hart in regionaal-economisch perspectief en drie specifieke thema's, te weten de vitaliteit van steden en dorpen, de agrarische sector en toerisme en recreatie. De keuze voor deze drie thema's is ingegeven door het feit dat ze ieder op hun eigen manier van invloed zijn op de vitaliteit, relaties hebben met de onderscheidende ruimtelijke kwaliteiten van het gebied en vaak worden geplaatst tegen de achtergrond van de kansen van het gebied. Dit rapport is daarvan het resultaat, maar zeker niet het einde van het initiatief. Maar er waren ook meer pragmatische motieven om de insteek van het onderzoek niet te breed te maken. Als gevolg daarvan zijn bijvoorbeeld de regionale woningmarkt en de zorgsector grotendeels buiten beschouwing gebleven.

Het belangrijkste resultaat van dit onderzoek is een gezamenlijke visie en strategische agenda. Daarmee is dit onderzoek een eerste stap en is de basis gelegd om als betrokkenen gezamenlijk actie te ondernemen en te werken aan een krachtig Groene Hart.

Vraagstelling en gebiedsbepaling

Het doel van het onderzoek is inhoudelijke elementen, argumenten, aanbevelingen en een visie aan te leveren, waarmee de initiatiefnemers zichzelf en partners inspireren om gezamenlijk het Groene Hart te versterken.

Lever onderbouwde en gedragen elementen en aanbevelingen die de initiatiefnemers kunnen inzetten om samen met hun partners te werken aan versterking van het Groene Hart.

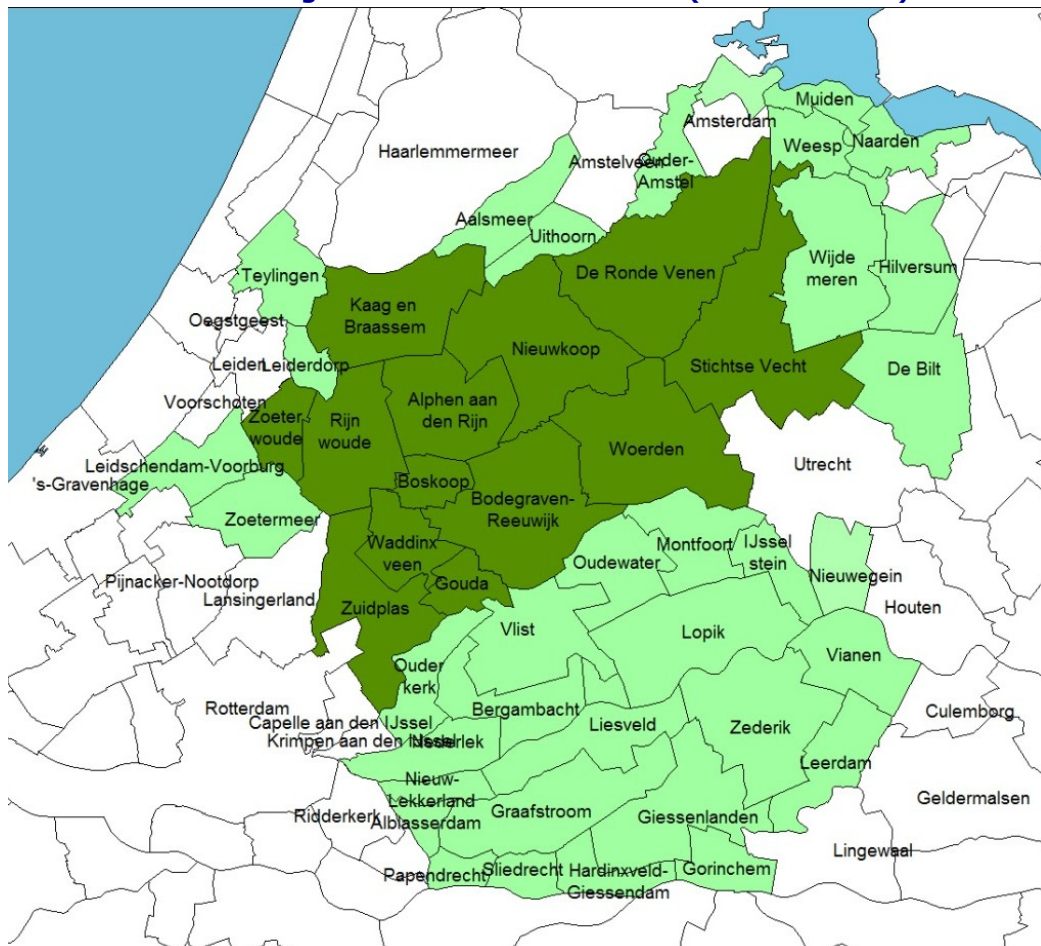
Het onderzoek heeft in principe betrekking op het gebied dat door de overheid en diverse

³ De Rabobanken Gouwestreek, Groene Hart Noord, Rijn en Veenstromen en Rijnstreek, de Kamer van Koophandel, en de gemeenten Alphen aan den Rijn, Bodegraven Reeuwijk, Boskoop, De Ronde Venen, Gouda, Kaag en Braassem, Nieuwkoop, Rijnwoude, Waddinxveen, Woerden en Zuidplas.

Groene Hart-organisaties is gedefinieerd als het Groene Hart, een gebied dat ligt op het grondgebied – geheel of gedeeltelijk – van 52 gemeenten in de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht.

Ruimtelijk gezien is het Groene Hart op de eerste plaats een van onze belangrijkste Nationale Landschappen. Vanuit die definitie en kwaliteit is het gebied door duidelijke contouren begrensd. Aan de randen gaan deze grenzen dwars door het grondgebied van veel gemeenten. Veel statistisch basismateriaal kent gemeenten als laagste beschikbare niveau. Daarom hebben we bij de kwantitatieve analyses moeten kiezen waar de grenzen van het Groene Hart voor dit onderzoek liggen. Vanwege hun omvang en ligging is besloten om de gemeenten Haarlemmermeer en Utrecht buiten de kwantitatieve analyses te houden. We spreken dan uiteindelijk van de GH50. De gemeenten die geheel of gedeeltelijk in het werkgebied van de vier Rabobanken liggen, noemen we de GH13. Waar mogelijk en relevant fungeert geheel Nederland als benchmark.

Kaart 1: Groene Hart-gemeenten in dit onderzoek (GH50 en GH13)

Leeswijzer

In deze rapportage doen we verslag van de onderzoeken en bevindingen. Het is een omvangrijk rapport geworden, dat recht doet aan de omvang en thematiek van het Groene Hart. Voer voor kenners en ingewijden, maar er is ook een samenvatting in brochurevorm beschikbaar.

In de rapportage volgen we het model van de omgekeerde trechter: van smal naar steeds breder.

- Als eerste presenteren wij onze *visie* op wat het Groene Hart in 2025 zou kunnen zijn. Deze baseren we op actuele sterkten en zwakten en toekomstige kansen en bedreigingen. Die visie is de stip aan de horizon, het wenkend perspectief dat uitdaagt om er te komen.
- In de *strategische agenda* zetten we vijf hoofdlijnen uit die naar de stip aan de horizon zullen leiden. Dat is het eindresultaat van dit initiatief, maar tegelijkertijd het begin van vervolgacties, op diverse onderdelen en met verschillende partijen om daadwerkelijk de route naar een sterk en vitaal Groene Hart in 2025 in te slaan.
- Aansluitend vindt u een *onderbouwing en uitwerking* van de strategische agenda. Hierin staan een nadere toelichting en onderbouwing van de strategische agenda, samen met een eerste uitwerking die we vooral in de workshops hebben verzameld. De meer diepgaande uitwerking zal op een later moment en met de inzet van velen gemaakt moeten worden. Daarbij kunnen de hier genoemde praktische ideeën ter inspiratie dienen. Ze tonen ook aan dat als de goede mensen met het groene hart op de goede plaats en met de goede doelstelling bij elkaar zitten, het vergaren van creatieve en concrete actiepunten geen enkel probleem is.
- De kern van het onderzoek bestaat uit drie thematische verdiepingen. Dat is het vraagstuk van kleine steden en dorpen, de agrarische sector en toerisme en recreatie, vanwege hun relevantie voor het Groene Hart. Deze bundelen we eerst in een *samenvatting van de onderzoeksresultaten*, waarbij voor elk van de drie genoemde thema's een aparte samenvatting beschikbaar is.
- De daarop volgende inhoudelijke hoofdstukken 1 tot en met 4 bevatten de *onderzoeksverslagen*.
- In de *bijlagen* staat achterliggende informatie.

Voor het onderzoek analyseren we op basis van literatuur, data, regionaal-economische modellen, vele interviews en niet op de laatste plaats de kennis en creativiteit van tientallen personen die hebben meegewerkt aan de workshops, de verschillende vraagstukken en beantwoorden we uiteindelijk de centrale vraagstelling. We hebben geprobeerd om met een gevarieerde rapportagevorm (tekst, grafiekjes, kaarten, tekstboxen met interessante aanvullende informatie) het voor alle lezers interessant en toegankelijk te houden.

Ieder inhoudelijk hoofdstuk sluit af met een SWOT-analyse (sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen). De kansen omschrijven we bewust met een werkwoordsvorm om het doe-gehalte te accentueren: de kansen zijn de inspiratie en motivatie om met elkaar verder te gaan en allianties te vormen. Daarmee worden ook concrete actiepunten genoemd, maar we zijn terughoudend geweest met de gedetailleerde uitwerking daarvan, omdat deze uiteindelijk in het veld – soms per situatie verschillend en in afstemming met betrokkenen moeten worden ingevuld. De ideeënoogst is zeer omvangrijk en uitdagend.

Visie en strategische agenda

Vanuit de onderzoeksresultaten, conclusies, vele gesprekken en workshops kan een toekomstvisie voor de lange termijn worden geformuleerd. Hier kiezen we een tijdshorizon tot 2025. Deze visie vertalen we naar een strategische agenda. Kort gezegd zijn dat de hoofdlijnen die leiden tot de stip aan de horizon: de visie. Een nadere onderbouwing en gedeeltelijke uitwerking van de agenda volgt daarop. Dit is met nadruk slechts een gedeeltelijke uitwerking, omdat de concrete uitwerking moet geschieden in overleg met en met bijdragen van betrokkenen in het veld, die als geen ander weten welke stappen moeten worden gezet.

Sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen (SWOT)

De toekomstvisie is gebaseerd op het heden (bestaande sterkten en zwakten) en ontwikkelingen (kansen en bedreigingen) die zich in de toekomst kunnen voordoen en waarop geanticipeerd kan worden. Daarom beginnen we met deze factoren, de zogenaemde SWOT (sterkten, zwakten, kansen, bedreigingen), om aansluitend de toekomstvisie te formuleren.

De kern van de *sterke punten* ligt op het vlak van de **ruimtelijke kwaliteiten** (het unieke open landschap met volop groen en water), te midden van grote steden die grote aantrekkingskracht hebben (wonen, werken, internationale topvoorzieningen) en de aansluiting op internationale vervoersknooppunten (Schiphol, Rotterdam). De regio telt veel vitale bedrijven (waaronder een **sterk agrocluster**), en niet op de laatste plaats een grote betrokkenheid van bewoners, ondernemers en bestuurders bij het gebied.

De *zwakten* van het gebied etaleren zich in **versnippering van onder andere bestuur, identiteit en aanbod van de recreatieve sector, veroudering van bedrijventerreinen en een gebrekkige in- en externe ontsluiting**. Het gebied zat in de afgelopen jaren planologisch nagenoeg op slot en had daardoor **weinig ontwikkelingsperspectief**. Mede hierdoor is de **economische groei achtergebleven** bij die van geheel Nederland.

Het Groene Hart heeft *kansen* omdat het met haar producten en diensten (waaronder ook 'groen' en 'blauw') heel dicht bij menselijke kernwaarden zit. Aanknopingspunten zijn o.a. **gezonde, dichtbij geproduceerde en herkenbare voeding** (local for local), vitaliteit tot op hoge leeftijd en goede zorg. **Duurzaamheid** als rode draad in beleid, ondernemerschap en menselijk handelen zijn relevant en bieden kansen. Ook fysiek is sprake van nabijheid: een miljoenenmarkt van Nederlanders die de complementariteit van het Groene Hart als onderdeel van de Randstad zullen weten te waarderen. Bestuurlijk en politiek is bovendien sprake van een – voorzichtige - omslag. Enerzijds omdat centralistisch denken simpelweg niet meer van deze tijd is, anderzijds vanwege snel opdrogende publieke fondsen. Daardoor ontstaat ruimte voor initiatieven uit de markt, niet alleen bij ondernemingen, maar ook bij burgers en ondernemers die begrijpen wat de doe-democratie in de praktijk betekent. Zij zullen graag mentaal eigenaar zijn van het Groene Hart en vanuit de praktijk bijdragen aan realistische en haalbare oplossingen.

Bedreigingen kunnen manifest worden als geen goede compensatie wordt gevonden voor de bezuinigingen bij de overheid en de geringe investeringsruimte bij het bedrijfsleven. Bij het water is de scheidslijn tussen kans en bedreiging dun. Enerzijds kan het Groene Hart als toonaangevende watersportbestemming op de kaart worden gezet, aan de andere kant bedreigen grondwaterstijging en verzilting de vestigingsvoorwaarden voor de agrarische sector. We worden steeds mobieler en dat legt een grote druk op de infrastructuur als deze niet meegroeit of geen andere mobiliteitsconcepten beschikbaar komen. Het Groene Hart kan nog zoveel kwaliteiten hebben, maar als deze niet bereikbaar zijn, levert het weinig op. Als we kijken naar de demografische ontwikkelingen, dan spelen vergrijzing, ontgroening en demografische krimp een rol. Door die ontwikkelingen neemt de druk op voorzieningen en daarmee de leefbaarheid van delen van het Groene Hart toe.

Visie

Het huidige Groene Hart heeft kracht en kwaliteiten, maar deze worden bedreigd. Het hart klopt nog, maar is niet meer in de beste conditie. Het beeld van het Groene Hart klopt ook niet meer. Het is niet wat het lijkt te zijn, maar het is onduidelijk wat het wel precies is. Het is bovendien de vraag of het concept nog klopt. Oorspronkelijk een planologisch begrip, dat gericht was op conservering binnen de grenzen van het Nationale Landschap, maar waar de uitwerking – gelukkig – anders is geweest. Juist door dynamiek en ontwikkeling mogelijk te maken, blijven de unieke waarden van het Groene Hart ook voor toekomstige generaties gewaarborgd. Door nu kansen te grijpen en bedreigingen te neutraliseren ontstaat het volgende wenkende toekomstperspectief.

In 2025 is het Groene Hart een gekende en gewaardeerde streek als Tuin van de Randstad, die een wezenlijke bijdrage levert aan de levenskwaliteit van miljoenen Nederlanders - inclusief de eigen bevolking - op het vlak van wonen, werken, recreëren, voeding en gezondheid.

Strategische agenda

Als we dit uitdagende toekomstperspectief willen bereiken, rekening houdend met de kansen, bedreigingen, sterkten en zwakten die we hiervoor geschetst hebben, dan hebben we belangrijke stappen te zetten langs de volgende vijf lijnen.

1. Dit is het Groene Hart - Creër **eigen identiteit** en status

Maak een onderscheidende en herkenbare identiteit die de toekomstvisie van 2025 ondersteunt. Zet daarin de **kwaliteit van leven** centraal: beleef het Groene Hart. Zorg ervoor dat de contouren van het gebied duidelijk zijn en welke status het Groene Hart heeft. Maak bewoners, ondernemers en bestuurders ambassadeur en communiceer aansprekende voorbeelden die de identiteit ondersteunen. Denk aan waterrecreatie, streekproducten, zorgboerderijen en typische Hollandse waarden zoals molens en landgoederen.

2. Samenwerken betekent ook keuzes maken - Bepaal een duidelijke koers

Nodig partners uit en maak allianties. Maak een (door)start met een betrokken kerngroep die mentaal eigenaarschap toont, echt wil aanpakken en buiten bestaande kaders denkt. Durf het Groene Hart te herdefiniëren en in ruimtelijke zin te verkleinen zodat meer samenhang en een krachtiger samenspel ontstaat.

3. Bied de agrariërs perspectief - Zonder hen versteent het Groene Hart.

De **agrarische sector is beeldbepalend** voor het Groene Hart. Geef agrarische ondernemers de ruimte om te verbreden en te innoveren, zodat zij toekomstperspectief hebben en het gebied blijven vormgeven en beheren. Werk samen aan oplossingen voor de bodem- en waterproblematiek en stimuleer duurzame vernieuwing.

4. Het MKB is bepalend voor vitaliteit - Stimuleer groei en innovatie

Zonder economische vitaliteit heeft het Groene Hart geen toekomst. Het **MKB is de motor voor die economische vitaliteit**. Daag het stevig lokaal verankerde MKB uit om slim te groeien door innovatie en creativiteit. Creëer fysieke en virtuele (broed)plaatsen waar we verbindingen binnen en tussen sectoren kunnen leggen en waar innovatie centraal staat. Stimuleer nieuwe activiteiten die helpen de toekomstvisie te realiseren en ontwikkel nieuwe verdienmodellen. Het is **nu of nooit voor de toeristisch-recreatieve sector. Geef de sector een forse kwaliteitsimpuls**, waardoor recreanten, toeristen en de eigen bevolking de kwaliteit die het Groene Hart te bieden heeft - zoals groen en water - volledig kunnen beleven.

5. De Tuin van de Randstad - Maak verbinding met de grote steden

Verbind het Groene Hart met de omliggende steden en versterk de verbinding met de grotere steden in het Groene Hart zoals Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden. Fysiek, door de ontsluiting, bereikbaarheid en infrastructuur te verbeteren. Economisch, door bedrijven, toeleveranciers, afnemers, organisaties en bestuurders bij elkaar te brengen. Sociaal en mentaal, door elkaar te kennen, te waarderen en 'open minded' te benaderen. Speel in op thema's die er echt toe doen, zoals wonen, werken, recreatie, voeding en gezondheid. Bijvoorbeeld door 'local for local' voeding, toeristische overstapunt (TOP) en logies bij de boer. Verbrede agrarische activiteiten spelen hierbij een sleutelrol. Verbind mensen, in steden en dorpen en onderling, ook binnen het Groene Hart. Zij vormen het cement dat gemeenschappen bijeen houdt en zorgen voor eigen dynamiek en vitaliteit. Vergroot de betrokkenheid van ondernemers bij het verenigingsleven, activeer de jeugd, organiseer burendagen en benut de kansen van nieuwe/social media (zoals de Groene Hart app).

Onderbouwing en uitwerking van de agenda

De voorgaande strategische agenda bevat de hoofdlijnen die leiden tot een sterk, vitaal en kloppend Groene Hart in 2025. Uit het onderzoek en de workshops zijn veel suggesties en nuttige ideeën gekomen, die een eerste concrete uitwerking kunnen zijn van de agendapunten. Natuurlijk is dit niet de complete uitwerking. Die moet immers komen uit inspanningen, creativiteit en oplossend vermogen van degenen die met de agendapunten daadwerkelijk aan de slag gaan.

Dit is het Groene Hart - Creëer eigen identiteit en status

Het Groene Hart is *niet* wat het lijkt, en *wel* wat vaak niet bekend is. Daarmee ontbeert het gebied een duidelijke en eenduidige identiteit.

Visueel domineert het ruimtelijke, open karakter met de agrarische sector als belangrijkste vormgever. Dit is mede te danken aan de landschappelijke kwaliteiten en de scherpe grenzen tussen bebouwd en niet bebouwd gebied. Mede dankzij de verkoopinspanningen en profilering zal ook het toeristisch-recreatieve aspect bekend zijn, hoewel minder dan het agrarische. Tegelijkertijd zien we dat de bijdragen van deze sectoren in termen van economie en werkgelegenheid relatief (ook vergeleken met de nationale cijfers) gering zijn.

De identiteits-communicatie zou om te beginnen gericht moeten zijn op het goed en **objectief benoemen van de intrinsieke kwaliteiten** van het Groene Hart. Deze krijgen extra waarde als ze niet op zichzelf staan, maar verbonden worden aan zaken die raken aan mensen en hun wezenlijke behoeften (functies): voeding/ gezondheid, wonen, werken, ontspannen, leren en ontmoeten. Deels zijn deze abstract van aard (en moet je ze zo tastbaar mogelijk maken om ze te kunnen communiceren), deels zijn ze al heel tastbaar in het gebied aanwezig. Denk daarbij aan de onderscheidende streekproducten zoals kaas, bier, bomen, cultuurhistorie, veen, de symbiose met het water, het landschap van de Hollandse Meesters, die ook op wereldschaal aansprekende voorbeelden vormen. De bezoeker zal verbaasd zijn, de eigen burger op een aantal punten waarschijnlijk ook.

Door haar breedheid en rijkdom is het 'product' Groene Hart in wezen onge-differentieerd. Het verdient aanbeveling om de kernkwaliteiten van het Groene Hart meer naar specifieke doelgroepen te richten. Dit raakt meerdere functies en kwaliteiten. Wonen, de mens gedurende diverse levensfasen. Maar ook werken, rust, ruimte en goede bereikbaarheid in een volle Randstad zouden specifieke groepen werkenden, zoals creatievelingen, kunnen aantrekken. Activiteiten zoals toerisme en recreatie (zie later in deze rapportage). Maar ook kleinschalige, relatief goedkope vormen van zorg in samenwerking met grote zorginstellingen die vaak in de grootstedelijke gebieden zijn gevestigd. Misschien is de grootste winst, het laaghangend fruit, juist dichtbij te vinden, bij de eigen bewoners, ondernemers en bestuurders. Dat is voor veel 'markten' een aantrekkelijke en omvangrijke doelgroep, die niet alleen als klant, maar aanvullend ook als ambassadeur kan fungeren.

Tot slot is het belangrijk dat het Groene Hart de status van **Nationaal Landschap** behoudt, wat ondersteunend is voor de unieke nationale en internationale profilering en het gemakkelijker maakt om fondsen ter uitvoering van de visie te genereren.

Samenwerken betekent ook keuzes maken - Bepaal een duidelijke koers

Bestuurlijk gezien is het Groene Hart erbij gebaat, als sprake is van **één bestuurlijk samenwerkingsorgaan**. De huidige versnippering is verklaarbaar doordat het Groene Hart van oorsprong een ruimtelijk-orderingsbegrip is, over drie provincies verdeeld en met 52 gemeenten die geheel of gedeeltelijk tot het Groene Hart behoren. Dit wordt weliswaar enigszins gecompenseerd door beleidsafstemming en diverse coördinerende initiatieven, maar in feite blijven de onderliggende knelpunten nog steeds bestaan.

Maak één loket voor ondernemers en bewoners en laat dat samengaan met het saneren van bestaande instanties en het stimuleren van bestuurlijke doorzettingskracht. Dat laatste kan bereikt worden door vanuit ondernemers en bewoners de dialoog aan te gaan met provincies en gemeenten en deze deelgenoot te maken van de problematiek (vaak door de bomen het bos niet meer zien, tegen bestuurlijke grenzen aan lopen) en bovenal de kansen die het Groene Hart biedt.

Teveel wordt de toekomst van het Groene Hart nog bepaald door oude dogma's (beperkingen, belangen, opposanten in plaats van coalities) en reflexen (reageren op een wijze die niet meer van deze tijd is), in plaats van het zoeken en benoemen van de mogelijkheden die er zijn. Om zicht te krijgen op en samen te werken aan een vitaal Groene Hart is het belangrijk om in alle **objectiviteit de kracht en potentie van het gebied te benoemen**.

Er zijn al veel goede verbindende initiatieven die ondersteunend werken aan de vitaliteit van het Groene Hart, op verschillende thema's en in verschillende deelgebieden, vanuit de hoek van bewoners, ondernemers en bestuurlijk.

In het hart van het Groene Hart (grofweg overeenkomend met wat in deze rapportage GH13 wordt genoemd) zou een brede kerngroep kunnen worden gevormd uit partijen die weten dat met krachtenbundeling resultaten te behalen zijn. Die kerngroep zou een sneeuwbal effect kunnen veroorzaken, wat in de praktijk effectiever is dan wanneer 'van te voren bepaald moet worden hoe die sneeuwbal er uit zou moeten zien en wie daartoe zou kunnen behoren'. Ook in dit geval kunnen gelegenheidscoalities effectiever zijn dan uitgestippelde en vastgelegde samenwerkingsverbanden. Liever een spontane, enthousiaste en kleine kerngroep die wil aanpakken dan polderen met z'n allen; stop je energie in degenen die (vooruit) willen en niet in degenen die (uiteindelijk) niet willen.

Tegelijkertijd moet er energie en gedragenheid zijn om daadwerkelijke keuzes te maken en soms lastige besluiten te nemen, omwille van een perspectiefvolle toekomst. Een zekere sense of urgency en gepast moment (wellicht aanhakend op het iets lossere ruimtelijk-orderingsbeleid en de doe-democratie die door de overheid gestimuleerd wordt) zouden kunnen helpen om nu een aantal stappen in de goede richting te zetten. De actuele lastige financieel-economische situatie (en de verwachting dat hierin op korte termijn geen verbetering komt) geeft ook de kans om de problematiek op een andere

wijze te benaderen: niet langer uitgaan van de beperkingen en de geldstromen van Rijk en Provincie – die luxe kunnen we ons niet meer permitteren, maar de dynamiek en de vitaliteit van het Groene Hart zelf (en haar stakeholders) ontwikkelen, omwille van een toekomst met perspectief.

In de beschreven beeldvorming is zichtbaar dat het Groene Hart een ruimtelijk-orderingsgebied is, dat gaandeweg meer inhoud en dimensies heeft gekregen. Als gevolg daarvan is het Groene Hart eigenlijk nooit van zichzelf geweest, maar onderdeel van vele partijen en overheden met verschillende visies en belangen. Tegen deze achtergrond is het zinvol aandacht te geven aan mentaal eigenaarschap, waarbij degenen aan wie wordt gevraagd om zaken op te pakken zich ook eigenaar (kunnen) voelen. Overheden moeten hiervoor daadwerkelijk en op alle niveau's een andere, meer faciliterende rol (inclusief loslaten) innemen.

Ruimtelijk gezien zal menig een de grenzen van het Groene Hart niet duidelijk kunnen tekenen. Met name het omvangrijke deel ten zuiden van de A15, de Lek zal daarbij vaak vergeten worden. Het Groene Hart heeft formeel een duidelijk aangegeven begrenzing, maar inhoudelijk (bijvoorbeeld vanuit optiek van oppervlakte, bodemgebruik, natuur, economie en werkgelegenheid) en bovenal beleving is deze niet eenduidig. Vanuit deze constatering zou overwogen kunnen worden om het Groene Hart ruimtelijk en functioneel opnieuw te definiëren. Liever een klein, duidelijk kerngebied dan een groter gebied dat moeilijk te duiden is. Dat versterkt de samenhang en hierdoor kan een krachtiger samenspel ontstaan.

Laat bij het opnieuw uittekenen van het Groene Hart omgevingskenmerken bepalend zijn voor functies en activiteiten. De ligging of fysieke kenmerken van een gebied zijn dan sturend voor de invulling. Voorkom daarbij mengvormen van ruimtegebruik omdat je elkaar dan in de weg zit en wazige contouren ontstaan. Hanteer de stelregel: 'kan niet' bestaat niet, 'kan hier niet' eventueel beargumenteerd wel, maar dan moet je alternatieve locaties bieden voor activiteiten die elders beter kunnen plaatsvinden.

Bied de agrariërs perspectief - Zonder hen versteent het Groene Hart

Productontwikkeling is primair de verantwoordelijkheid van ondernemers zelf, binnen hun sector of - indien mogelijk - juist tussen sectoren. De agrarische sector heeft een naam hoog te houden waar het gaat om het optimaliseren van de productie en bedrijfsvoering. Ook is zij gewend om antwoorden te geven op belangrijke vraagstukken, of deze nu liggen in de lokale ruimtelijke omstandigheden (bijvoorbeeld in de natte landbouwgebieden) of op het niveau van wereldmarkten. Desondanks is extra aandacht nodig om het opleidings- en kennisniveau van jonge, aankomende ondernemers op peil te houden. Dat is deels de verantwoordelijkheid van de sector zelf (naast het onderwijs en de doelgroep) en zou goed regionaal georganiseerd kunnen worden.

Een randvoorwaarde bij productontwikkeling is het bieden van perspectief voor zittende ondernemers, al dan niet op hun actuele locatie. Mocht het incidenteel zover komen dat het perspectief in het geding is, dan geldt het duidelijk aangeven dat er (bijvoorbeeld op

een bepaalde locatie) geen (ontwikkelings)perspectief is ook als een duidelijk perspectief: meestal mogelijkheden, soms onmogelijkheden. Bewust en verstandig saneren is ook een vorm van ontwikkelen. Ondernemers kunnen daar dan op acteren. Begeleid ondernemers naar een nieuwe locatie als dat nodig is, en jaag ze niet simpelweg weg. Dit geldt overigens zowel voor agrarische, als MKB-ondernemers.

Zonder inkomsten is er geen vitaal Groene Hart. Traditionele verdienmodellen zijn moeilijk toepasbaar op de kernkwaliteiten van het Groene Hart: een hek er omheen zetten en kaartjes verkopen zal hier niet werken. Andere verdienmodellen hebben hun waarde verloren: de 'rode geldmachine' (vastgoedontwikkeling) die 'groen' financiert, is krakend tot stilstand gekomen. Deels wordt het Groene Hart met collectieve (overheids)financiering ondersteund, maar dit is geen onuitputtelijke bron. De agrarische sector kan, evenals de toeristisch-recreatieve (en de in dit onderzoek niet nader onderzochte zorgsector) fungeren als hefboom om de kwaliteiten van het Groene Hart om te zetten naar verdienmodellen. Veel consumenten zullen bereid zijn om (iets) meer te betalen voor onderscheidende Groene Hart producten. Maar ook nevenactiviteiten (recreatie bij de boer) zijn hiervan voorbeelden.

De verkoop van unieke, eigen en wereldberoemde streekproducten kan langs twee lijnen gemaximeerd worden: met kleinschalige, lokale verkoop met een grote marge en via grootschalige nationale retailers, waar volume de wat kleinere marge compenseert. Daarbij zou geprofiteerd kunnen worden van **de toenemende belangstelling van de consument voor herkenbare en (naar producent) herleidbare producten**, vergeleken met anonieme standaardproducten waarvan de herkomst onbekend is.

MKB is bepalend voor vitaliteit - Stimuleer groei en innovatie

Mede dankzij het MKB en de agrarische sector mag de economie van het Groene Hart qua omvang er zijn en kan het zich meten met veel andere regio's. Het jarenlang gevoerde restrictieve beleid heeft echter wel voor lagere groei gezorgd. We spreken over een economie die qua structuur sterke Randstedelijke trekken heeft, met handel, dienstverlening en een belangrijke quartaire sector (zorg, onderwijs, overheid).

De opmerkingen over productontwikkeling en het bieden van perspectief die voor de agrarische sector gelden, zijn uiteraard ook voor MKB-ondernemingen relevant. Met een goede planologische inpassing en bovenal een neus voor mogelijkheden in plaats van onmogelijkheden, worden ondernemers uitgedaagd om te blijven investeren in hun bedrijf en bij te dragen aan de lokale economie en gemeenschap.

De agrarische sector is zoals gezegd een voorbeeld voor kennis- en productontwikkeling en de toepassing daarvan in de praktijk. De wijze waarop dit is georganiseerd en gerealiseerd (met specifieke top-kennisinstellingen en een fijnmazig netwerk van kennisvertalingen en proefbedrijven) zou model kunnen staan voor andere sectoren waaronder de toeristisch-recreatieve sector. Deze sector heeft een veelgeroemd ontwikkelingspotentieel, maar in het geval van het Groene Hart komt dat er nog niet uit. Gezien de moeilijke financieel-economische toekomst zal dat de komende jaren niet zomaar verbeteren. Erken het belang en de betekenis van de sector voor de regio, ook voor lokale werkgelegenheid, door een deltaplan in het leven te roepen, waarbij

gezamenlijk, afgestemd en stap voor stap verbeteringen en vernieuwingen worden ontwikkeld, ondersteund door een investerings- en indien nodig saneringsfonds. Durf te saneren als het nodig is, maar durf ook te investeren en daag daartoe ook uit. **Geef ruimte (bestuurlijk, ruimtelijke ordening) aan duurzame en innovatieve topvoorzieningen die recht doen aan de intrinsieke kwaliteiten en bijzondere ligging van het Groene Hart.**

Maak een trendy en eigentijds product met bijbehorende branding dat afrekenet met oude beelden. Speel in op de belevings- en betekeniswereld van diverse groepen. Rijg de unieke toeristisch-recreatieve pareltjes van het Groene Hart tot een mooi collier, door ondernemers samen te brengen. Maak van daaruit bijvoorbeeld arrangementen voor specifieke doelgroepen. Ondersteun vernieuwend ondernemerschap. Voor middelmaat is hier geen ruimte, wel voor de top!

Voor het hele MKB is het ontwikkelen van top-innovatieve producten van belang als basis voor economische groei. Door te specialiseren (niche-producten in de diepte), of juist door verbindend, breed, sectoroverstijgend te opereren. 'Neue Kombinationen' leveren een exponentiële hoeveelheid ideeën die allemaal de moeite van het ontdekken en uitwerken waard zijn. Zet bijvoorbeeld nieuwe media in ter ondersteuning van communicatie en verkoop, dat spreekt ook jongeren aan. Of maak combinaties met zorg (wonen, werken, agrarisch, toeristisch-recreatief) met contactpunten voor overheid en dienstverleners. Maak creatieve broedplaatsen en ruimtelijke hotspots, al dan niet in combinatie met functiewijzigingen (gebouwen, gebieden), of liever nog: vrije zones. Onderzoek alternatieve mogelijkheden voor vrijkomend onroerend goed (agrarisch, kantoren) of saneer als er geen alternatieven zijn.

Waar (nog) onvoldoende basis is voor individueel ondernemerschap zouden lokale coöperaties – collectief in plaats van individueel – mogelijkheden kunnen bieden. Bijvoorbeeld gericht op de productie en verkoop van streekproducten of ter realisering van een bepaald doel, zoals het in stand houden van voorzieningen, energielevering, waterhuishouding, of recycling van afvalstromen. Coöperaties zijn springlevend en een krachtige manier om mensen te verenigen en ontwikkelingen mogelijk te maken. Ook de (verdere, verbrede) inzet van streekfondsen of een streekrekening, waarbij gespaard wordt ter ondersteuning van lokale doelen, bieden mogelijkheden. Deze opmerking betreft uiteraard ook de agrarische sector, maar omdat deze al veel beter bekend is met het coöperatieve alternatief, wordt de oplossing hier voor het MKB uitgewerkt.

Duurzaamheid (in brede zin, dus niet alleen ecologisch, maar ook sociaal en economisch) is een belangrijk element van het Groene Hart. Stimuleer ondernemers om hun lokale betrokkenheid (en vaak afhankelijkheid) te tonen door maatschappelijke initiatieven te ondersteunen. Leg hier ook wederkerigheid in: maak maatschappelijke initiatieven ook ondersteunend aan ondernemerschap.

De Tuin van de Randstad - Maak verbinding met de grote steden

Verbind het Groene Hart met de omliggende steden. Fysiek, economisch en mentaal. Zorg voor een perfecte fysieke ontsluiting (water, wegen, glasvezel) binnen het Groene Hart, maar ook met de grote steden in de Randstad. Ook ten behoeve van de snel groeiende groep kenniswerkers en opkomende nieuwe werkvormen (het Nieuwe

Werken), waarbij de kwaliteit en inspiratie van de werkomgeving van steeds groter belang wordt.

U10? **Intensiveer de economische verbinding. Verbind de verschillende schakels en spelers** in het Groene Hart met elkaar. De producerende sectoren (o.a. in de agrarische hoek) met consumentensectoren (detailhandel en toerisme en recreatie). **Maak ketens** (ook ruimtelijk, fysiek), die het product versterken en aan de man helpen brengen.

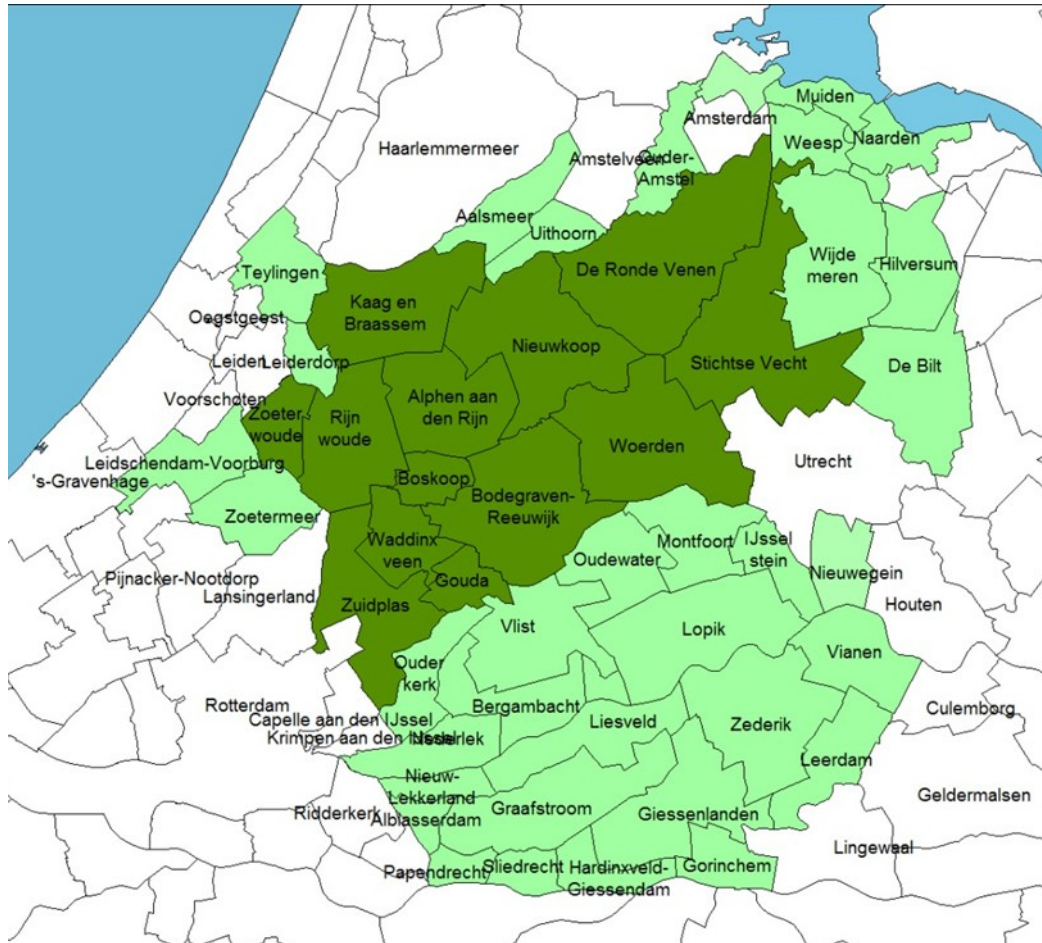
Versterk ook de mentale verbinding. Uit het onderzoek, beschikbare data en gesprekken is gebleken dat men elkaar over en weer slecht kent en er ook geen intensieve uitwisseling is.

Stimuleer het leggen van contacten en elkaar beter leren kennen. Dit omvat bewoners, ondernemers, bestuurders en hun organisaties. Leer elkaar kennen, organiseer ontmoetingen (burendagen, schoolreisjes, een boerderijschool), events en rituelen (vaste momenten in het jaar die een positieve Groene Hart-ervaring geven). Behoud sterke lokale gemeenschappen met het menselijk kapitaal als cement tussen de stenen. Dat heeft meer effect (bijvoorbeeld op de leefbaarheid in de kleinere dorpen) dan het in stand houden van relatief dure voorzieningen. Stimuleer en ondersteun vrijwilligerswerk en het verenigingsleven, zet de energie en ervaring van ouderen in. Toon en gebruik (van elders) best practices die aantonen welke kracht burgerinitiatief heeft om lokale gemeenschappen vitaal te houden. In andere regio's, bijvoorbeeld in het Noorden, Oosten en Zuiden van het land is veel ervaring hoe daarmee om te gaan en vaak is de Rabobank daarbij betrokken. Benadruk dat het Groene Hart (en haar dorpen) nog vitaal is en dat je nu beter kunt investeren in het behoud van een goede toekomst dan later gedwongen worden om tegen een hoge prijs zo veel mogelijk te herstellen.

Samenvatting van de onderzoeksresultaten

De belangrijkste bevindingen van het onderzoek kunnen puntsgewijs als volgt worden samengevat.

Kaart 2: Groene Hart-gemeenten in dit onderzoek (GH50 en GH13)

Algemeen

- Het Groene Hart ligt in drie provincies, valt in het grondgebied van 50 gemeenten en heeft 1,5 miljoen inwoners en 655.000 huishoudens.⁴ Circa 9 procent van de Nederlandse bevolking woont in het Groene Hart.
- Het gebied kent grote en kleine steden en dorpen. De grote steden met relatief veel bevolking, economie en voorzieningen op een relatief klein oppervlakte, leveren op een aantal kenmerken grote bijdragen aan het Groene Hart. Er is in zekere zin sprake van een heterogeen gebied. Het voordeel daarvan is dat onderdelen elkaar goed kunnen aanvullen, het nadeel is dat beleid en beeldvorming moeilijk onder een noemer te brengen zijn.
- In GH50 is nog steeds sprake van bevolkingsgroei, de afgelopen tien jaar met 3 procent. Dit is echter lager dan de landelijke bevolkingsgroei (5 procent). Er zijn in het Groene Hart 14 gemeenten die al te maken hebben met bevolkingskrimp.

⁴ Volgens de in dit onderzoek gehanteerde afbakening (GH50).

Ook voor de toekomst wordt bevolkingsgroei verwacht, maar deze zal vooral in de steden en randgemeenten plaatsvinden.

- Het merendeel (65 procent) van de verhuisbewegingen in het Groene Hart blijft binnen dit gebied. Meer specifiek voor GH13 zien we dat de meeste verhuisbewegingen richting Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden gaan. Inwoners uit GH13 verhuizen vooral naar nabijgelegen gemeenten. Dit 'dichtbij-beeld' zien we op zich ook elders, maar het bevestigt tevens dat het Groene Hart een aantrekkelijk woongebied is, met voldoende voorzieningen en werk binnen bereik.
- De werkgelegenheidsontwikkeling is in de afgelopen tien jaar achtergebleven bij gemiddeld Nederland (5 procent versus 10 procent). De groei-concentratie ligt vooral in de steden. Desondanks kunnen we concluderen dat het Groene Hart per saldo voldoende werk voor haar beroepsbevolking biedt.
- De gezamenlijke economie van het Groene Hart (GH50) was in 2011 goed voor een totale bruto toegevoegde waarde van 51 miljard euro (8,7 procent van totaal Nederland: 586 miljard euro). Daarvan nam GH13 13 miljard euro voor haar rekening. Als het Groene Hart denkbeeldig in het provincierijtje opgenomen zou worden, dan stonden ze op de vijfde plek, na Zuid- en Noord-Holland en Noord-Brabant en Gelderland. GH13 kan zich in dit opzicht meten met Zeeland, Drenthe of Flevoland.
- In de periode 2007-2011 is de totale economie van GH50 minder sterk gegroeid dan landelijk het geval is geweest (2,3 procent versus 6,6 procent). De economie van GH13 kromp zelfs licht (-1,6 procent).
- De landbouw, industrie, overheid en onderwijs en de zorg hebben op het niveau van het Groene Hart een kleinere bijdrage aan de totale productie dan landelijk. **De groot- en detailhandel, logistieke sector en zakelijke dienstverlening zijn relatief belangrijker.**⁵
- De beleidsbetrokkenheid van het Rijk is sinds de decentralisatie van het ruimtelijk ordeningsbeleid sterk afgenomen. Het is de vraag of er in de nabije toekomst überhaupt nog Haagse gelden beschikbaar zijn voor de Nationale Landschappen, waaronder het Groene Hart of de Nationale Landschappen als zodanig blijven bestaan.⁶ De drie provincies hebben nu het beleidsmandaat en werken daarin steeds meer samen en willen nadrukkelijk ook gemeenten daarbij betrekken. De indruk bestaat dat er een meer pragmatische beleidsinvulling komt: meer sturen op mogelijkheden en minder op beperkingen. Om het landschap te beschermen, is in het Groene Hart-beleid de aandacht tot op heden voornamelijk gericht op het beheersen van de getalsmatige groei. Bij de G4, de vier grote steden rondom het Groene Hart, is het besef sterk aanwezig dat het leefmilieu en de internationale concurrentiekracht van de steden nauw zijn verbonden met de kwaliteit van het Groene Hart.

⁵ Een verdieping op deze sectoren behoorde niet tot de vraagstelling

⁶ In de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte van het Rijk worden ze nog wel in een bijlage weergegeven, met de toevoeging dat een en ander aan de provincies wordt overgelaten.

Agrarisch

- In het Groene Hart is het agrarisch cultuurlandschap sterk vertegenwoordigd. Bodemdaling, veenerosie, waterbeheersing en de stikstofproblematiek vragen in grote delen van het Groene Hart extra aandacht.
- De agrarische sector is verreweg de belangrijkste bodemgebruiker. **In een deel van de landbouwgebieden (met name de Veenweidegebieden) is het vanwege de fysieke omstandigheden voor de landbouw echter lastig om te concurreren met landbouwbedrijven elders.**
- Het Groene Hart telt ruim 5.500 agrarische vestigingen, 4 procent van het totaal aantal bedrijfsvestigingen in het Groene Hart. De **melkveehouderij** is de belangrijkste activiteit, maar ook de **sierteelt** (glastuinbouw en boomkwekerij) zijn nadrukkelijk aanwezig.
- De afgelopen tien jaar is in de regio het aantal agrarische vestigingen met 23 procent afgenomen, min of meer conform het landelijke patroon.
- Het agrocluster in het Groene Hart is van grote waarde voor de economie van deze regio. Het cluster van toelevering, productie, verwerking en afzet van agrarische producten realiseerde naar schatting in 2006⁷ een toegevoegde waarde van 1,9 miljard euro en was goed voor bijna 32.000 arbeidsplaatsen, 10 procent van de totale toegevoegde waarde en 11 procent werkgelegenheid in het Groene Hart.
- Voor GH13 is de betekenis van de agrarische sector groter dan voor het Groene Hart als geheel.
- In het Groene Hart houdt circa een kwart van de agrarische bedrijven zich met één of meer verbredingsactiviteiten bezig. Dat is bijna het dubbele van het landelijk gemiddelde. De nadruk ligt daarbij vooral op agrarisch natuur- en landschapsbeheer. **Toeristisch-recreatieve nevenactiviteiten zijn op dit moment nog minder ontwikkeld.**
- De perspectieven voor de agrarische sector worden vooral bepaald door ontwikkelingen in de sector zelf, op nationaal en zelfs mondiaal niveau. De sector is onverminderd verbonden met het voedselvraagstuk, waarbij onder andere de klimaatverandering de mondiale productie onder druk zet. Binnen het Groene Hart bestaan goede mogelijkheden voor agrarisch ondernemen, maar die zullen in belangrijke mate locatiebepaald zijn. Grootschalige voedselproductie (vollegronds, anders dan onder glas) is hier beperkt.

Kleine steden en dorpen

- De problematiek van de (kleine) dorpen staat volop in de belangstelling en is zeker ook voor het Groene Hart relevant. Het zal verbazing wekken dat het Groene Hart (volgens de gehanteerde definitie) als geheel relatief sterk verstedelijkt is, maar dit wordt gedomineerd door enkele (zeer) grote gemeenten. Dit illustreert de grote interne verschillen.
- Het verwachte landelijk karakter van het Groene Hart komt sterker naar voren wanneer we kijken naar GH13. Maar liefst 35 procent van de bevolking woont hier in een dorp.

⁷ Recentere cijfers zijn op clusterniveau niet beschikbaar

- Dorpen in het Groene Hart worden meer dan gemiddeld geconfronteerd met demografische krimp. Voor GH13 geldt dat er in 12 van de 25 grote dorpen en 15 van de 26 kleine dorpen reeds sprake is van demografische krimp.
- Hoewel het Groene Hart een toenemende vergrijzing kent, is de groei van de grijze druk minder sterk dan landelijk. In de kleine dorpen ligt de vergrijzing rond het niveau van kleine dorpen in geheel Nederland, maar ook hier is nog geen sprake van een echt vergrijzingsvraagstuk.
- Met name grootstedelijke centra hebben te maken met een toenemende druk op de woningmarkt. Dit geldt nog meer voor grootstedelijke centra in GH50 en GH13. Deze kennen gemiddeld een meer verkrappende woningmarkt ten opzichte van vergelijkbare grootstedelijke centra in Nederland.
- Dit is anders voor kleinstedelijke centra. In GH50 is sprake van een evenwichtige ontwikkeling, terwijl de druk op de woningmarkt in GH13 gemiddeld is afgenomen. De woningmarkt in vergelijkbare kleinstedelijke centra in Nederland is in dezelfde periode krapper geworden. Dit laat onverlet dat ook in het Groene Hart de woningmarkt ten tijde van dit onderzoek op slot zit, door somberheid bij de consument, onduidelijkheid over structurele hervormingen op de woningmarkt en (daardoor) onvoldoende doorstroming.
- In het algemeen geldt dat de ontwikkeling van het totale commerciële voorzieningenaanbod (waaronder detailhandel) in het Groene Hart min of meer in lijn loopt met landelijke ontwikkelingen.
- In de kleine dorpen van het Groene Hart daalt het voorzieningenaanbod aanzienlijk sterker dan in vergelijkbare dorpen in Nederland. Tegenover de verschraling van het dagelijkse aanbod in kleine dorpen, staat een gemiddeld sterke ontwikkeling van dit type voorzieningen in grote dorpen in het Groene Hart.
- Voor basisonderwijs zijn er nauwelijks verschillen in de ontwikkeling van het aanbod. In zowel het Groene Hart als Nederland neemt het aantal basisscholen in de periode 2003-2011 licht af. In dezelfde periode neemt ook het aantal middelbare scholen af. Deze daling slaat voornamelijk neer in de grote steden. Grote dorpen zien dit type onderwijsvoorziening min of meer op een zelfde niveau blijven.
- In de periode 2000-2011 is het aanbod van eerstelijns zorg toegenomen in zowel Nederland als het Groene Hart. Waar het aantal huisartsenpraktijken in het Groene Hart vooral toeneemt in kleine steden, ontwikkelt het aanbod in Nederland zich meer gelijkmatig over verschillende typen woonplaatsen.
- Voor wat betreft werkgelegenheid zijn de ruimtelijke verschillen tussen GH13 en GH50 duidelijk zichtbaar. GH13 laat zich kenschetsen als een gebied waar vooral de woonfunctie centraal staat.
- Wanneer gekeken wordt naar de ontwikkeling van het aantal banen per hoofd van de potentiële beroepsbevolking, dan geldt dat voor elk type woonkern de werkgelegenheid tussen 2004 en 2011 is toegenomen. Dorpen nemen hier een bijzondere goede positie en groeien in deze periode gemiddeld met meer dan 15 procent.
- Op kleine afstand zijn in het Groene Hart relatief veel arbeidsplaatsen beschikbaar. Daarnaast laat de werkgelegenheid – ook in kleine dorpen – nog altijd een positieve ontwikkeling zien. De ontwikkelingen op het gebied van de arbeidsmarkt

vormen dan ook geen specifiek knelpunt voor de vitaliteit van dorpen in het Groene Hart.

- Ondanks druk op voorzieningen en een bescheiden demografische dynamiek, beoordelen de bewoners van het gebied zelf de leefbaarheid zeer positief. Als we echt op zoek gaan naar wijken die lager scoren, dan vinden we deze in Gouda en Alphen aan den Rijn, maar de oorzaken daarvan moeten eerder in de grootstedelijke dan in Groene-Hart problematiek worden gezocht.

Toerisme en recreatie

- De analyse van het toeristisch-recreatieve aanbod wijst op een relatief bescheiden aanbod, waarbij GH13 nog wat lager scoort dan GH50. Voor wat betreft de stenen (voorzieningen) is dit verklaarbaar, omdat deze vaak in stedelijke centra zijn geconcentreerd. Bij de natuurwaarden (oppervlakte) is het wel opvallend, omdat daar juist een van de kernkwaliteiten van het gebied zou moeten liggen. Op de punt 'cultuurhistorie' en 'monumenten' scoort het gebied bovengemiddeld, dankzij de historische steden en specifieke elementen, zoals molens.
- Er is wel sprake van een bovengemiddelde groei van het aantal horecabedrijven in het gehele Groene Hart en ook in GH13.
- In vergelijking met gemiddeld Nederland heeft het Groene Hart relatief veel landbouwgrond en bebouwd gebied in gebruik. De landbouw is het meest zichtbare en dominante ruimtelijke visitekaartje van het gebied. Het aandeel 'recreatie' is (daarmee) echter (zeer) beperkt. We zien in de tijd zelfs een daling van de oppervlakte die beschikbaar is voor recreatie in GH13. Dit wordt deels veroorzaakt door meer bos (ontwikkeling Bentwoud) en natuur, wat in ruimtelijke zin enige compensatie biedt.
- De toerisme- en recreatiesector in het Groene Hart (zoals voor dit onderzoek gedefinieerd: inclusief sport en cultuur) biedt circa 36.900 banen en dit bedraagt 5,4 procent van de totale werkgelegenheid. Landelijk is dit 7,1 procent.
- Als we naar de meest recente cijfers (2011) voor het Groene Hart als geheel (GH50) kijken, dan liggen de bijdragen vanuit T&R iets onder het landelijke gemiddelde; de bijdrage vanuit de sector aan de regionale economie van GH13 ligt echter aanzienlijk lager. Voor het centrale gedeelte van het Groene Hart (uitgezonderd de meer stedelijke gemeenten zoals Alphen aan den Rijn en Bodegraven-Reeuwijk) is de sector van relatief bescheiden economische betekenis.
- In 2010 vonden ruim 1,2 miljoen overnachtingen plaats in het Groene Hart, waarvan circa 44 procent in hotels, 30 procent op campings en 17 procent in bungalows en appartementen.
- Per saldo blijken verreweg de meeste Nederlandse consumenteneuro's afkomstig uit het Groene Hart zelf, of nabijgelegen regio's, waaronder Utrecht, Groot-Amsterdam en de Agglomeratie Den Haag e.o. Naarmate sprake is van een grotere afstand, neemt de betekenis van de regio als leverancier van consumenten snel af. In zijn totaliteit zijn de Randstedelijke grote steden goed voor bijna 20 procent van de (Nederlandse) T&R omzet van de GH13. Maar nog opvallender is dat slechts een zeer bescheiden deel van hun T&R koopkracht in GH50 neerslaat. Gemiddeld is dat 4,2 procent met als uitschieters Leiden (9,5

procent) aan de ene kant van het spectrum en Rotterdam met 2,7 procent aan de andere kant.

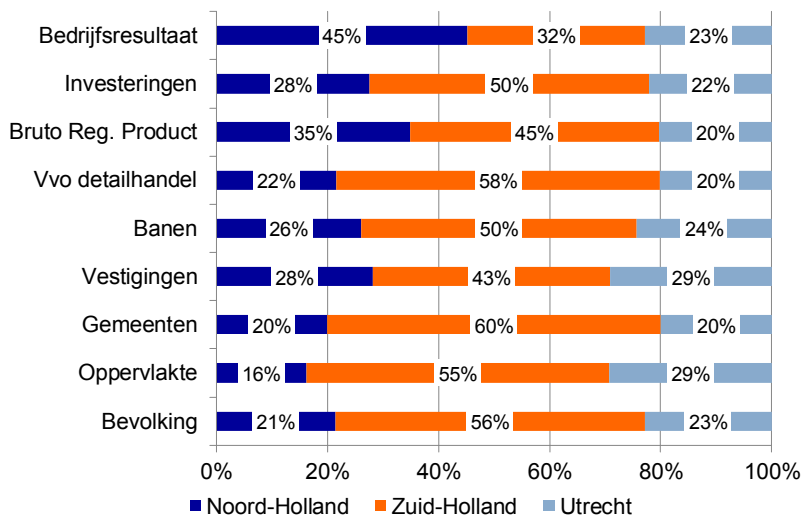
- Door onvoldoende productontwikkeling is de prijs-kwaliteitverhouding in vergelijking met concurrerende regio's in de laatste jaren verslechterd; dit betreft zowel prijs en kwaliteit in verblijf, vermaak en vervoer. De promotie van de merken in Zuid-Holland is gefragmenteerd, waardoor het aanbod naar zowel de recreant als de (dag)toerist niet effectief wordt neergezet. Bestemmingen zijn nog onvoldoende gedifferentieerd. Daardoor wordt een potentieel deel van de recreatie en toerismemarkt niet benut. De ontwikkeling van voorzieningen (horeca, verblijf en anders) blijft kwantitatief achter bij de vraag ernaar. Mensen kunnen wel fietsen, varen en wandelen, maar er zijn voor hen onvoldoende bestemmingen.
- Beleidsmatig heeft de sector volop aandacht. Niet alleen economisch, maar ook tegen de achtergrond van een gezond en vitaal evenwicht in het Groene Hart. Toeristisch-recreatieve terreinen en voorzieningen moeten een tegenhanger bieden voor de toenemende verdichting van steden en dorpen. Daarbij maakt men onderscheid tussen rustige en meer intensieve zones en differentiatie naar in- en extensieve functies (ruimtebeslag door activiteiten). De Provincie zal geen functies aanwijzen, maar een ontwikkelingsrichting en aanwijzing geven voor een combinatie van functies. Er komt ook voor de sector een verschuiving van toetsingsplanologie (voldoet het aan de vastgelegde kaders) naar ontwikkelingsplanologie met als uitgangspunten: lokaal wat kan, regionaal wat moet.
- Per saldo heeft de sector een gunstig perspectief, maar er moet nog wel veel gebeuren. De macro-economische omstandigheden zijn verslechterd en in zekere zin heeft de sector tot nu toe de verwachtingen niet waargemaakt en is een inhaalslag nodig om er echt uit te halen wat er in zit.

1. Het Groene Hart

1.1 Positie Groene Hart in Nederland

Het Groene Hart ligt in de Randstad en is verdeeld over de provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland. In totaal telt het Groene Hart 52 gemeenten (2011). Een gemeente behoort tot het Groene Hart indien een deel (hoe klein ook) van haar grondgebied in het Groene Hart ligt. Dit leidt ertoe dat veel stedelijke randgemeenten zoals Haarlemmermeer, Utrecht, Zoetermeer, Hilversum, Nieuwegein en Amstelveen tot het Groene Hart behoren, terwijl slechts een beperkt aandeel van hun inwoners en economie tot dit gebied behoort. Dit geeft uiteraard een sterk vertekend beeld van het Groene Hart. Er is in dit onderzoek gekozen om de gemeenten Haarlemmermeer en Utrecht uit de analyse te halen, vanwege de grote economische impact die deze twee gemeenten op het Groene Hart hebben. Terwijl nog geen 2 procent van hun inwoners in het gebied woont. De overige stedelijke randgemeenten zijn wel in de analyse meegenomen. Daar waar passend, zal in de tekst een kanttekening bij de cijfers en grafieken worden gemaakt. Tabel 1 toont als eerste oriëntatie de verdeling van het Groene Hart over de drie provincies, op basis van enkele belangrijke kenmerken.

Tabel 1: Verdeling Groene Hart voor verschillende kenmerken naar drie provincies

Bron: CBS, Lisa, ABF, Rabobank, bewerking Rabobank

Grosso modo ligt het Groene Hart voornamelijk in de provincie Zuid-Holland. Dertig van de vijftig gemeenten vallen binnen deze provincie. Zoetermeer, Alphen aan den Rijn, Gouda en Gorinchem leveren hier de grootste bijdrage aan de economie (in termen van bruto toegevoegde waarde). In het Noord-Hollandse deel van het Groene Hart komt dat voor rekening van Hilversum en Amstelveen. In het Utrechtse deel is vooral Nieuwegein hiervoor verantwoordelijk.

Het Groene Hart wordt ook wel de tuin van de Randstad genoemd en behoort tot een van de twintig Nationale Landschappen in Nederland. Nationale Landschappen worden gekenmerkt als internationaal zeldzame landschappen. Ze bevatten typische cultuurlandschappen als houtsingels, veenweiden, beekdalen, dijken, terpen, dorpsgezichten en forten.

Het Groene Hart beleid staat bebouwing toe op plaatsen waar het de kernkwaliteiten behoudt of versterkt. Hierbij geldt wel het 'ja, mits'-principe. Gemeenten in het Groene Hart mogen alleen voor eigen natuurlijke bevolkingsgroei bouwen. Grootschalige bedrijventerreinen en snelwegen staat de rijksoverheid alleen toe als sprake is van een nationaal belang. Bovendien moet de projectontwikkelaar verdrongen natuur compenseren. Komt er een woonwijk op de plek van een bos, dan moet elders een nieuw bos komen. Sinds de beleidswijzigingen van het Rijk in 2011 (het ruimtelijk ordeningsbeleid is gedecentraliseerd) is het de vraag of er in de nabije toekomst nog Haagse gelden beschikbaar zijn voor de Nationale Landschappen. De rijksoverheid ziet het in ieder geval niet meer als haar verantwoordelijkheid deze landschappen te ondersteunen. Voor de Nationale Landschappen geldt dat provincies in hun eigen natuur- en ruimtelijke ordeningsbeleid een afweging kunnen maken of ze de biodiversiteit in stand houden.⁸

De drie betrokken provincies in het Groene Hart voeren met hulp en geld van de rijksoverheid tot 2013 11 zogenaamde icoonprojecten⁹ uit. Deze icoonprojecten, die hun oorsprong vinden in het feit dat het Groene Hart primair een ruimtelijk-ordenings entiteit is, komen voort uit het Uitvoeringsprogramma Groene Hart, dat Waterschappen, drie Groene Hart-provincies, gemeenten en Rijk vaststelden in 2007. Het kost volgens dit uitvoeringsprogramma in totaal € 1,76 miljard om het Groene Hart te versterken. Tot 2013 is € 1 miljard nodig. Het Rijk stelde € 368 miljoen ter beschikking. Gemeenten en provincies zijn bereid € 300 miljoen bij te leggen.

In het Uitvoeringsprogramma staat hoe het Groene Hart zich moet ontwikkelen en in welke projecten de provincies (Utrecht, Noord- en Zuid-Holland), gemeenten (Woerdens Beraad) en belangengroepen (Groene Hartpact) kunnen investeren.¹⁰ Zij vormen de stuurgroep Groene Hart. De rijksoverheid is als opdrachtgever inhoudelijk betrokken omdat het Groene Hart een Rijksprogramma is.¹¹ De projecten in het Uitvoeringsprogramma zijn onder andere gericht op het ontwikkelingsperspectief van het Groene Hart (landschapstype, waterhuishouding, bodem en infrastructuur vormen de belangrijkste onderscheidende factoren hierin), de marketing en het verbeteren van de kwaliteit van wonen en werken. Deze onderwerpen komen (deels) ook terug in dit onderzoek en bieden aanvullende informatie voor beleid.

Bevolking

Het Groene Hart (GH50) bestaat uit 1,5 miljoen inwoners en 655.000 huishoudens. Hiervan wonen circa 290.000 inwoners in Zoetermeer, Hilversum en Amstelveen. Circa 9 procent van de Nederlandse bevolking woont in het Groene Hart. Figuur 1.1 laat de bevolkingsgroei zien over het afgelopen decennium. Nederland laat forse regionale ver-

⁸ Bron: Ministerie van EL&I (2012). Kamerbrief decentralisatie natuurbeleid 11-5-2012.

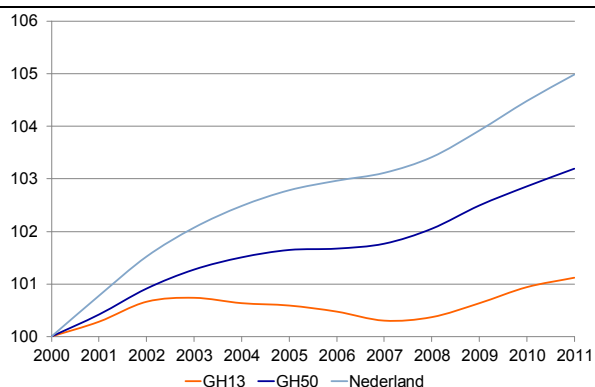
⁹ Bijvoorbeeld het project 'Ontwerp recreatief Routenetwerk' dat recreatieve netwerken voor fietsen, wandelen en kanoën aanlegt. In icoonproject 'De Venen' komt 3500 hectare nieuwe natte natuur, die geschikt is voor recreatie en waterberging.

¹⁰ Via het Woerdens Beraad zijn of worden afspraken met gemeenten gemaakt over de invulling en uitvoering van beleidsregels en projecten. Het Groene Hart Pact is een werkverband van ANWB, Milieufederatie Zuid-Holland, Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, LTO-Noord, de Kamers van Koophandel en de Neprom.

¹¹ Bron: www.rijksoverheid.nl

schillen zien bij de bevolkingsgroei. In de ene regio neemt het aantal inwoners sterk toe, in de andere veel minder of is zelfs sprake van krimp. Deze variatie in demografische ontwikkeling is het gevolg van verschillen in de natuurlijke aanwas en het buitenlands migratiesaldo en vooral van het binnenlands migratiepatroon. In GH50 zien we dat de afgelopen tien jaar de bevolkingsomvang met 3 procent is toegenomen, dit is iets lager dan het landelijk gemiddelde. In GH13 zien we dat het afgelopen decennium de bevolkingsomvang redelijk stabiel is gebleven.

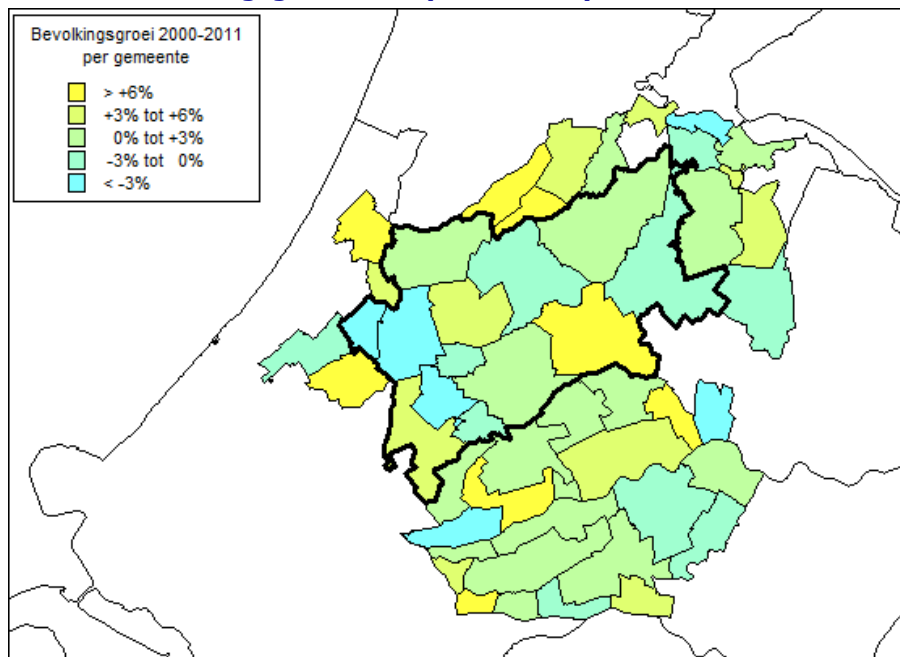
Figuur 1.1: Bevolkingsontwikkeling 2000-2011

Bron: CBS, bewerking Rabobank

Onderstaande kaart is een belangrijke nuancering en aanvulling op figuur 1.1. Op dit moment zijn er in het Groene Hart 16 gemeenten die in de periode 2000 – 2011 hun bevolking in omvang hebben zien afnemen. Het verschijnsel 'demografische krimp' heeft zich dus ook in deze regio geëtaleerd en is niet meer alleen voorbehouden aan het noorden en zuiden van ons land. Gemeenten die relatief sterk zijn gekrompen, zijn Zoeterwoude, Nederlek, Rijnwoude, Waddinxveen en Muiden. Gemeenten met relatief sterke bevolkingsgroei zijn Aalsmeer en Woerden, in het algemeen dus de grotere, meer stedelijke gemeenten.

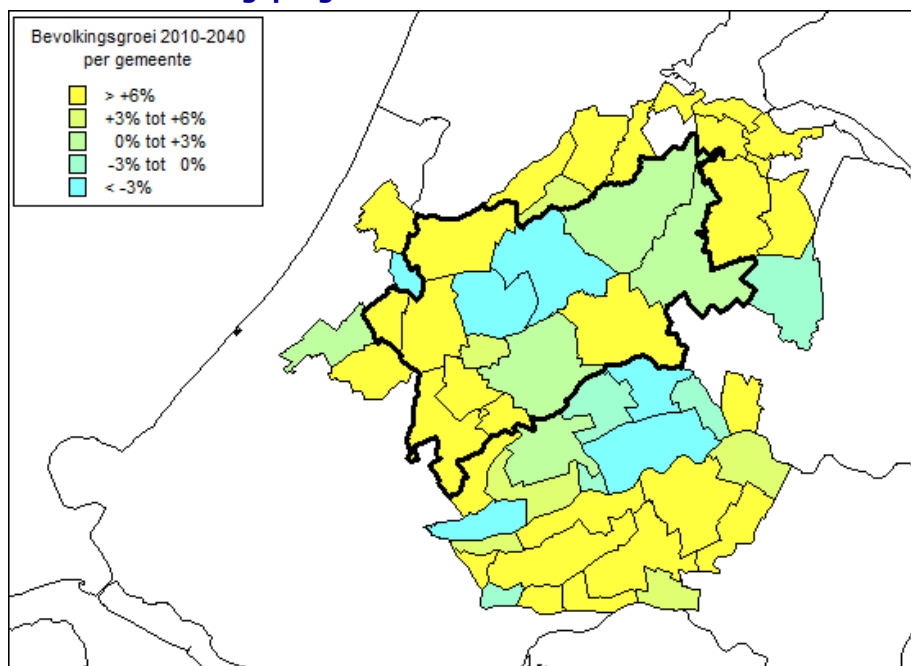
Kaart 3: Bevolkingsgroei in % (2000-2011)

Bron: ABF

Ook in de komende decennia zal lokaal sprake zijn van krimp, maar we zullen niet kunnen spreken van een te verwachten versnelling van de bevolkingsdaling. In de periode 2010 – 2040 zal het aantal gemeenten dat zich met krimp ziet geconfronteerd zelfs afnemen van 16 naar 11. In totaliteit zal het aantal inwoners in GH50 nog met 179.000 toenemen en groeien tot 1,7 miljoen. Van de groei nemen Amstelveen, Nieuwegein en Zoetermeer samen circa 78.000 inwoners voor hun rekening.

Kaart 4: Bevolkingsprognose 2010 – 2040 in %

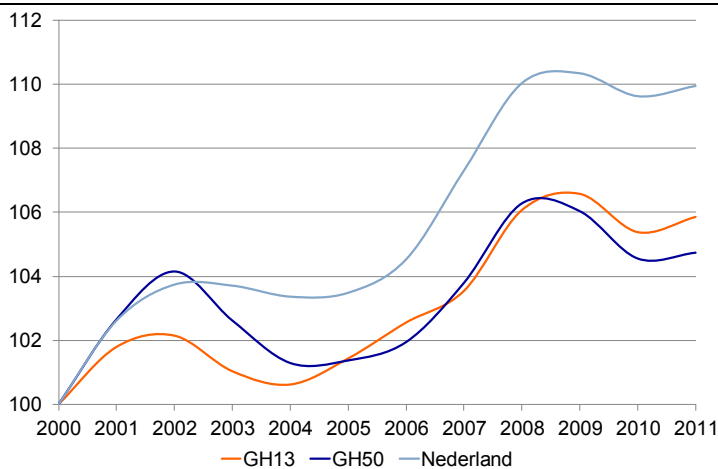
Bron: ABF

Werkgelegenheid

Net als de bevolking zijn ook de economische activiteiten niet gelijkmatig over het land verspreid. De Nederlandse werkgelegenheid is sterk geconcentreerd in de Randstad. Hier is het aantal banen per hectare meer dan tweemaal zo groot als gemiddeld in ons land. In het Groene Hart zien we dat de werkgelegenheidsontwikkeling de afgelopen tien jaar is achtergebleven bij gemiddeld Nederland. In GH13 groeide de werkgelegenheid met 6 procent, terwijl deze in Nederland met 10 procent toenam.

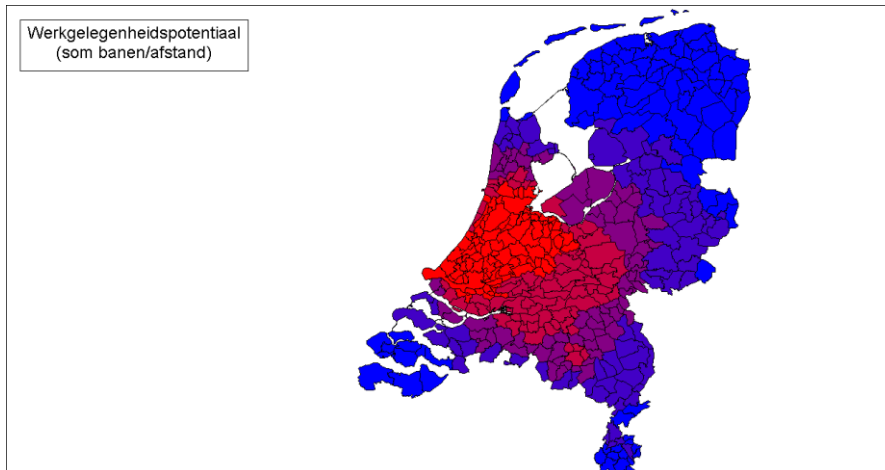
Het bedrijfsleven vervult voor de inwoners van het Groene Hart twee verschillende rollen. In de eerste plaats voorzien bedrijven en instellingen in de behoefte aan producten en diensten op allerlei gebied. In dit kader is het aanbod van winkels en vrijetijdsvoorzieningen -waarvan de bevolking in de regio gebruik kan maken- van belang. Daarnaast biedt het bedrijfsleven werkgelegenheid aan de beroepsbevolking. Daarvoor kijken we naar de bereikbaarheid van arbeidsplaatsen in de regio. Voor de beroepsbevolking is het van belang in welke mate het bedrijfsleven werkgelegenheid kan aanbieden. Hierbij zien we dat in de Randstad (en dus ook het Groene Hart) de inwoners meer banen binnen goed bereikbare afstand tot hun beschikking hebben dan in het noorden, oosten en zuiden van Nederland (zie kaart 5).

Figuur 1.2: Werkgelegenheidsontwikkeling 2000-2011

Bron: LISA, bewerking Rabobank

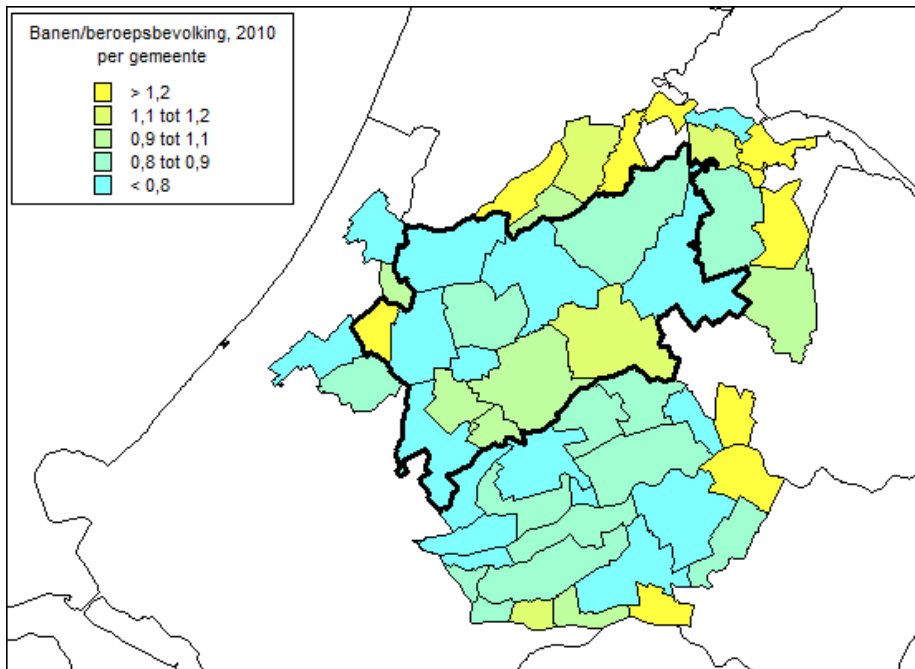
Kaart 5: Werkgelegenheidspotentiaal

Bron: LISA, bewerking Rabobank

Door het aantal banen te delen door de omvang van de beroepsbevolking, ontstaat een eerste beeld van de mate waarin een regio in staat is aan haar eigen beroepsbevolking werk te bieden (werkgelegenheidsfunctie). Omdat banen vanaf 12 uur per week worden meegeteld en personen soms meerdere banen hebben, ligt de werkgelegenheidsfunctie vaak boven 1. Landelijk ligt dit op 1,03 (8.041.000 banen bij een beroepsbevolking van 7.761.000 personen), in het Groene Hart is sprake van een werkgelegenheidsfunctie van 0,9 (681.000 banen bij een beroepsbevolking van 706.000 personen). We kunnen dus concluderen dat het Groene Hart minder werk biedt dan gemiddeld ten opzichte van de beroepsbevolking. Binnen de regio ligt dit beeld aanmerkelijk genuanceerder. Uit kaart 6 blijkt dat de werkgelegenheid sterk in enkele (grote) gemeenten is geconcentreerd (bijvoorbeeld Woerden, Zoeterwoude, Ouder-Amstel) en grote delen van het (midden)gebied relatief minder werkgelegenheid kennen. Dat zal duiden op een behoorlijke uitgaande pendelstroom vanuit de landelijke delen van het Groene Hart naar gemeenten met een hoge werkgelegenheidsfunctie en omliggende steden als Den Haag, Amsterdam, Utrecht en Rotterdam (zie paragraaf 1.2).

Kaart 6: Werkgelegenheidsfunctie

Bronnen: LISA, ABF, bewerking Rabobank

Economie en bedrijfsleven

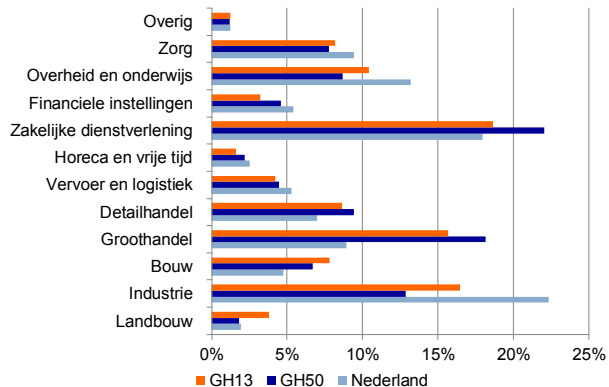
De gezamenlijke economie van het Groene Hart (GH50) was in 2011 goed voor een totale bruto toegevoegde waarde van 51 miljard euro (8,7 procent van totaal Nederland, 586 miljard euro). Daarvan nam GH13 13 miljard euro voor haar rekening. Als het Groene Hart in het provincierijtje opgenomen zou worden, dan stond het op de vijfde plek, na Zuid- en Noord-Holland, Noord-Brabant en Gelderland. GH13 kan zich in dit opzicht meten met Zeeland, Drenthe en Flevoland. Het bedrijfsresultaat van GH50 bedroeg in 2011 6,1 miljard euro (8 procent van Nederlandse aandeel), waarvan 1,7 miljard euro in GH13 werd gerealiseerd. De investeringen bedroegen in GH50 10,5 miljard euro (9 procent van Nederlandse aandeel), waarvan 2,9 miljard euro door bedrijven uit GH13 werd geïnvesteerd.

Van de ruim 100.000 bedrijfsvestigingen in het Groene Hart behoort grofweg 90 procent tot het kleinbedrijf (tot 10 werkzame personen in dienst), 9 procent tot het middenbedrijf (tot 100 werkzame personen) en slechts 1 procent tot het grootbedrijf (> 100 werkzame personen). Dit is vergelijkbaar met het Nederlandse beeld. Ook voor wat betreft het aandeel in de regionale economie neemt het MKB een dominante rol in. Circa 56 procent van de bruto toegevoegde waarde en 62 procent van de investeringen worden door het MKB gerealiseerd.

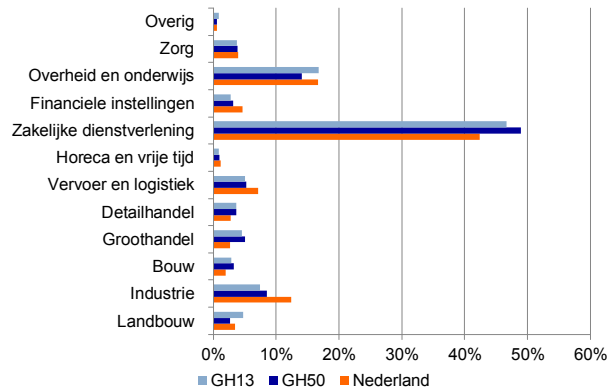
In de figuren 1.3 en 1.4 staat het aandeel van de sectoren in de bruto toegevoegde waarde en investeringen weergegeven. Hierbij zien we voor bepaalde sectoren in het Groene Hart grote verschillen met wat diezelfde sectoren op landelijk niveau bijdragen. De industrie, overheid en onderwijs en de zorg hebben op het niveau van het Groene Hart een kleinere bijdrage aan de totale productie dan landelijk het geval is. Daarentegen zien we dat in het Groene Hart de bouw, groothandel, detailhandel en zakelijke dienstverlening een grotere bijdrage leveren aan de totale productie dan in Nederland. De

zakelijke dienstverlening is voor ruim een vijfde van de regionale productie verantwoordelijk. Binnen het Groene Hart hebben Hilversum en Amstelveen het grootste aandeel in de bruto toegevoegde waarde (zie kaart 7).

Figuur 1.3: Bruto toegevoegde waarde naar sectoren, 2011

Figuur 1.4: Investeringen naar sectoren, 2011

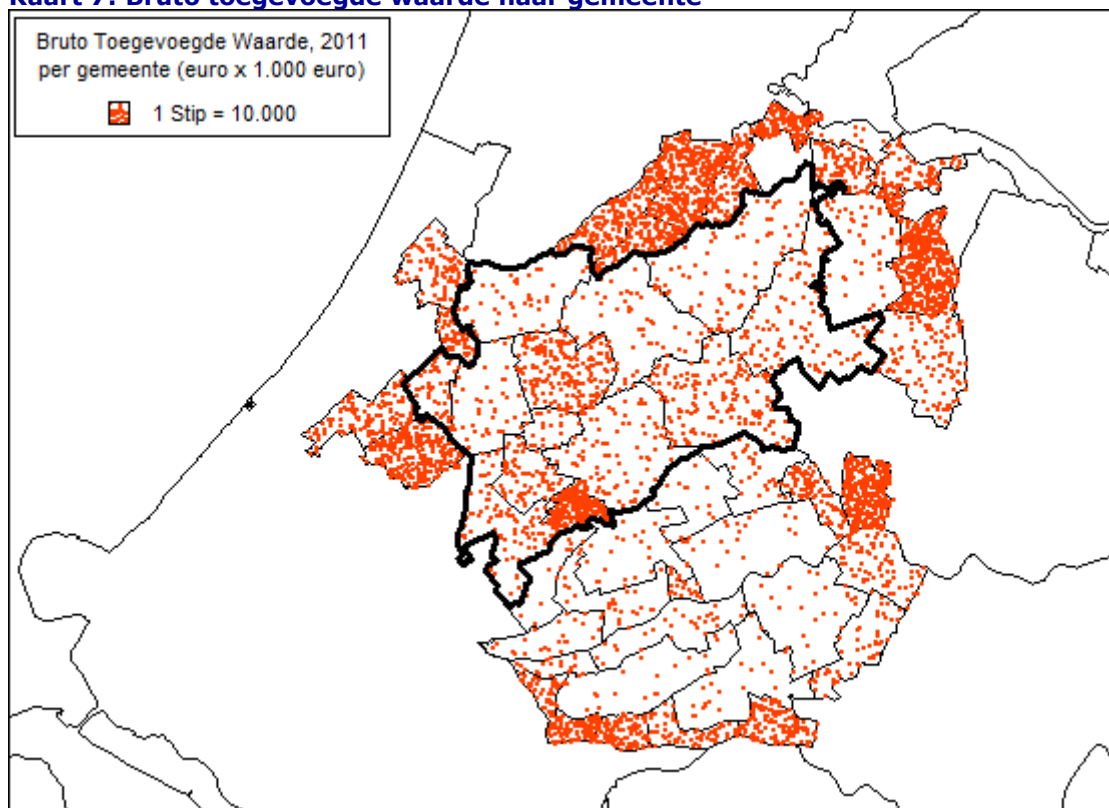

Bron: Rabobank/EIM

Bron: Rabobank/EIM

Zowel op landelijk niveau als op het niveau van het Groene Hart zien we dat de zakelijke dienstverlening ruim 40 procent van de investeringen voor haar rekening neemt. De bouw en de handelssector hebben regionaal gezien een grotere bijdrage geleverd aan de investeringen dan in Nederland. De agrarische sector en de horeca en vrijetijdsector hebben in het Groene Hart een relatief klein aandeel in de totale bruto toegevoegde waarde en investeringen.

Kaart 7: Bruto toegevoegde waarde naar gemeente¹²

Bron: Rabobank

1.2 Positie Groene Hart in relatie tot de Randstad (vier grote steden)

De zes miljoen inwoners van de Randstad leven rondom een polderlandschap van 180 duizend hectare. Samen vormen de Randstad en het Groene Hart een contrastrijke leefomgeving en bieden zij vestigingsmogelijkheden in diverse woon- en werkmilieus. De combinatie van de vier grote steden en een historisch cultuurlandschap geeft de Randstad een unieke kwaliteit als regio. Bij de G4, de vier grote steden rondom het Groene Hart, is het besef sterk aanwezig dat het leefmilieu en de internationale concurrentiekracht van de steden nauw zijn verbonden met de kwaliteit van het Groene Hart. De G4 en de Stuurgroep Groene Hart hebben een projectenplan opgesteld om vanuit de steden het recreatief routenetwerk verder vorm te geven. Met als doel de verbinding tussen stad en landschap te verbeteren.

Om het landschap te beschermen, is in het Groene Hart beleid de aandacht tot op heden voornamelijk gericht op het beheersen van de getalsmatige groei. En veel minder op het stimuleren van de kwaliteit van het gebied. Het is duidelijk dat het Groene Hart haar functie voor de Randstad (en ook voor de rest van Nederland) moet blijven waarmaken. Hiertoe is er een uitvoeringsprogramma opgesteld. Dit uitvoeringsprogramma heeft betrekking op de landschappelijke kwaliteit (waaronder de cultuurhistorische waarde), de

¹² Stip is binnen gemeentegrenzen willekeurig geplaatst

sociaal-economische vitaliteit, de aansluiting met de omliggende stedelijke gebieden en de duurzaamheid van het bodem- en watersysteem.¹³

De provincie Utrecht richt zich in haar ruimtelijk beleid vooral op de binnenstedelijke ontwikkeling en het versterken van de kwaliteit van het landelijk gebied. Dit beleid is gericht op de periode tot 2028.¹⁴ De provincie erkent de noodzaak van samenwerking om kansen te verzilveren en bedreigingen het hoofd te bieden: *"Vanwege de samenhang is het inzetten op provinciegrensoverschrijdende samenwerking zoals in NV Utrecht, het Groene Hart en Regio FoodValley belangrijk. Voor de economie en de bereikbaarheid van Nederland, maar ook voor de kwaliteit van de regio. Ter illustratie: Regio FoodValley is het kloppend hart van de Agro Business life sciences in Nederland met de Wageningen Universiteit als middelpunt. Op andere locaties in de hele provincie liggen goede kansen voor bedrijvigheid om hierbij aan te sluiten."*

De Provincie Zuid-Holland¹⁵ richt zich op vergelijkbare beleidsonderwerpen als de provincie Utrecht. De focus ligt onder andere op het versterken van het stedelijk netwerk, de toegenomen mobiliteit, het behouden van de kernkwaliteiten van de landschappen (inclusief Groene Hart) en de verbinding tussen stad en land. Deze verbinding tussen stad en land uit zich onder andere in de relatie met recreatie en toerisme (zie hoofdstuk 4), de dagelijkse pendelstromen (woon-werkverkeer) en verhuizingen. Tabel 3 geeft weer waar de mensen uit het Groene Hart werken. Tabel 4 geeft weer welke gemeenten binnen het Groene Hart aantrekkelijk zijn als werkgemeente voor mensen die buiten het Groene Hart wonen. Hieruit blijkt dat voor inwoners uit het Groene Hart Utrecht de belangrijkste werkgelegenheidstrekker is. De centrale ligging in Nederland is hierbij de gunstige factor. Van alle werkenden in het Groene Hart verricht circa 59 procent arbeid binnen dit gebied. De nabijheid van relatief veel grote steden rondom het Groene Hart en de gunstige werkgelegenheidsfunctie van de wat grotere gemeenten binnen het Groene Hart, bieden voldoende mogelijkheden voor de beroepsbevolking voor het verrichten van arbeid in de nabije woonomgeving.

¹³ Stuurgroep Groene Hart (2007). Het Groen Hart icoon van Nederland. Uitvoeringsprogramma 2007-2013.

¹⁴ Bron: Provincie Utrecht (2012). Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2013-2028.

¹⁵ Bron: Provincie Zuid-Holland (2012). Provinciale Structuurvisie. Visie op Zuid-Holland.

Tabel 3: Pendel GH50, 2009

van GH50 naar Nederlandse gemeenten		
Utrecht	53.000	8%
Amsterdam	51.000	8%
Den Haag	32.600	5%
Zoetermeer	31.900	5%
Gouda	28.900	4%
Alphen aan den Rijn	26.200	4%
Hilversum	23.300	3%
Rotterdam	22.800	3%
Haarlemmermeer	21.400	3%
Nieuwegein	21.200	3%
Amstelveen	19.700	3%
Woerden	18.900	3%
Leiden	15.100	2%
Gorinchem	13.100	2%
Leidschendam-Voorburg	11.000	2%
Stichtse Vecht	10.500	2%

Tabel 4: Pendel GH50, 2009

naar GH50 van Nederlandse gemeenten		
Zoetermeer	31.100	5%
Amsterdam	27.800	5%
Alphen aan den Rijn	25.500	4%
Utrecht	23.600	4%
Gouda	22.600	4%
Hilversum	21.000	4%
Woerden	15.800	3%
Nieuwegein	14.800	2%
Amstelveen	14.600	2%
Den Haag	13.500	2%
Stichtse Vecht	12.300	2%
De Ronde Venen	12.100	2%
Rotterdam	12.000	2%
Leidschendam-Voorburg	11.300	2%
Almere	11.100	2%
Gorinchem	10.700	2%

Bron: CBS

Bron: CBS

Wanneer we nader inzoomen op GH13, dan zien we dat Alphen aan den Rijn en Gouda de werkgelegenheidstrekkers zijn. Circa 57 procent van de werkenden uit GH13 heeft een baan binnen GH13.

Tabel 5: Pendel GH13, 2009

van GH13 naar Nederlandse gemeenten		
Alphen aan den Rijn	25.000	11%
Gouda	23.500	11%
Utrecht	20.600	9%
Woerden	15.600	7%
Amsterdam	10.600	5%
Bodegraven-Reeuwijk	9.300	4%
Rotterdam	9.100	4%
Stichtse Vecht	8.900	4%
De Ronde Venen	8.600	4%
Waddinxveen	7.400	3%
Haarlemmermeer	7.200	3%
Zuidplas	7.000	3%
Nieuwkoop	6.300	3%
Leiden	6.100	3%
Den Haag	6.000	3%

Tabel 6: Pendel GH13, 2009

naar GH13 van Nederlandse gemeenten		
Alphen aan den Rijn	22.800	13%
Gouda	20.100	11%
Woerden	13.600	8%
Bodegraven-Reeuwijk	10.200	6%
Zuidplas	9.400	5%
Stichtse Vecht	9.300	5%
Nieuwkoop	8.400	5%
De Ronde Venen	8.300	5%
Waddinxveen	8.200	5%
Utrecht	5.900	3%
Kaag en Braassem	5.900	3%
Rotterdam	5.000	3%

Bron: CBS

Bron: CBS

Binnen het Groene Hart zijn Zoetermeer en Gouda belangrijke woongemeenten voor de bevolking uit het Groene Hart. Circa 65 procent van de verhuisbewegingen in het Groene Hart blijft binnen dit gebied.

Tabel 7: Verhuizingen GH50, 2009**Tabel 8: Verhuizingen GH50, 2009**

van GH50 naar Nederlandse gemeenten			naar GH50 van Nederlandse gemeenten		
Zoetermeer	6.920	6%	Amsterdam	7.100	6%
Amsterdam	5.400	5%	Zoetermeer	6.740	6%
Gouda	5.370	5%	Gouda	5.230	5%
Hilversum	4.920	4%	Hilversum	4.960	4%
Alphen aan den Rijn	4.870	4%	Alphen aan den Rijn	4.800	4%
Utrecht	4.630	4%	Amstelveen	4.590	4%
Amstelveen	4.270	4%	Den Haag	4.400	4%
Den Haag	4.200	4%	Utrecht	4.180	4%
Leidschendam-Voorburg	2.970	3%	Leidschendam-Voorburg	3.100	3%
Woerden	2.930	3%	Woerden	2.720	2%
Nieuwegein	2.430	2%	Nieuwegein	2.590	2%
Rotterdam	2.300	2%	Stichtse Vecht	2.340	2%
Stichtse Vecht	2.280	2%	Gorinchem	2.120	2%
Gorinchem	2.150	2%	Rotterdam	1.960	2%
Zuidplas	1.950	2%	Zuidplas	1.900	2%
IJsselstein	1.760	2%	De Ronde Venen	1.810	2%

Bron: CBS

Bron: CBS

Meer specifiek voor GH13 zien we dat de meeste verhuisbewegingen richting Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden gaan. Inwoners uit GH13 verhuizen vooral naar nabijgelegen gemeenten. Circa 67 procent van de verhuisbewegingen in GH13 blijft binnen dit gebied.

Tabel 9: Verhuizingen GH13, 2009

van GH13 naar Nederlandse gemeenten		
Gouda	5.020	14%
Alphen aan den Rijn	4.670	13%
Woerden	2.650	7%
Stichtse Vecht	2.010	6%
Zuidplas	1.840	5%
Bodegraven-Reeuwijk	1.640	5%
Utrecht	1.540	4%
De Ronde Venen	1.510	4%
Nieuwkoop	1.240	3%
Kaag en Braassem	1.180	3%
Waddinxveen	1.060	3%
Rotterdam	990	3%
Amsterdam	980	3%

Bron: CBS

Tabel 10: Verhuizingen GH13, 2009

naar GH13 van Nederlandse gemeenten		
Gouda	4.950	14%
Alphen aan den Rijn	4.630	13%
Woerden	2.520	7%
Stichtse Vecht	2.050	6%
Zuidplas	1.800	5%
Bodegraven-Reeuwijk	1.700	5%
De Ronde Venen	1.530	4%
Utrecht	1.410	4%
Kaag en Braassem	1.210	3%
Nieuwkoop	1.200	3%
Waddinxveen	1.130	3%

Bron: CBS

1.3 Samenvattende SWOT-analyse

In de onderstaande SWOT-analyse worden de belangrijkste bevindingen voor dit onderdeel samengevat. De kansen zijn bewust in actieve vorm met werkwoordsvormen geformuleerd, waardoor ze als eerste aanzet voor verdere uitwerking kunnen fungeren.

Sterkten	Zwakten
<ul style="list-style-type: none"> - Het Groene Hart is gesitueerd in de Randstad in de nabijheid van vier grote steden. - Het landschap heeft duidelijke contrasten door scherpe begrenzingen (functies, ruimtelijke ordening). - Nabijheid van belangrijke (internationale) vervoersknooppunten. - Hoge natuurlijke waarden, groen en blauw, cultuurhistorie, kleinschalige elementen zoals molens, landgoederen, kerken, 'typische Hollandse Waarden'. - Gewortelde regionale bedrijven geven cohesie en draagvlak. - MKB is de motor van de regionale economie. - Grote betrokkenheid actoren (inwoners, ondernemers, bestuurders) bij de eigen streek, gemoedelijke sfeer. - Lagere werkgelegenheidsfunctie dan gemiddeld, nabijheid grote steden compenseert dat. - De arbeids- en woningmarkt zijn vooral regionaal (binnen het Groene Hart) van aard. 	<ul style="list-style-type: none"> - Het Groene Hart kent voor de buitenwereld geen duidelijke begrenzing. - Het Groene Hart zit planologisch op slot. Restrictief beleid belemmert bedrijvigheid, productontwikkeling en uitbreidingsmogelijkheden. - Mede door het restrictieve beleid is de groei in de afgelopen jaren achtergebleven bij die van geheel Nederland. - In het Groene Hart zien we dat de bevolkings- en werkgelegenheidsontwikkeling de afgelopen tien jaar is achtergebleven bij gemiddeld Nederland. - Knelpunten in interne infrastructuur en bereikbaarheid.

Kansen	Bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> - Verbind grote steden en landelijk gebied beter met elkaar (mentaal en fysiek), 'Tuin van de Randstad'. - Stimuleer economische verwevenheid tussen agrarische sector, handel, zorg, toerisme, logistiek en andere sectoren. - Ondersteun ondernemerschap, samenwerking (publiek, privaat) en kennisontwikkeling. - Stimuleer doe-democratie, nieuwe mix tussen private en publieke samenwerking. - Speel in op de vergrijzing. 	<ul style="list-style-type: none"> - Geringe investeringsruimte, zowel publiek als privaat. - Uitstel-, vooruitschuifbeleid van de overheid. - Lagere bevolkingsgroei dan gemiddeld. - Te laat of onvoldoende anticiperen op bevolkingskrimp in gemeenten en dorpen. - Te laat acteren op de vergrijzing.

2. Vitaliteit van steden en dorpen

2.1 Inleiding

De vitaliteit van (kleine) steden en dorpen staat volop in de belangstelling. Dat zijn goede redenen voor.

De demografische ontwikkeling is waarschijnlijk de meest drijvende factor. Vergrijzing en ontgroening zijn in de kleinere dorpen zichtbaar en ook de effecten van demografische krimp zijn hier voelbaar. Het Groene Hart is inmiddels aangewezen als zogenoemde anticipeerregio, waar nog geen sprake is van structurele bevolkingsdaling, maar het wel zinvol is om rekening te houden met krimp.

Nauw verbonden met de natuurlijke demografische ontwikkeling (we worden steeds ouder en het geboortecijfer neemt af) zijn verhuisbewegingen. De stad blijft trekken – vooral bij jongeren – en we zien de laatste tijd zelfs een opleving van de stad en het stadse wonen, dat ten koste kan gaan van de kleinere steden en dorpen. Ook sociale ontwikkelingen hebben hun invloed. Emancipatie en individualisering maken de betrokkenheid bij de ontwikkelingen in de eigen omgeving een stuk minder dan voorheen. Ook 'druk, druk, druk' helpt het gemeenschapsgevoel en de vrijwillige inzet voor het collectief niet. Het sterk toegenomen autobezit vergroot de mobiliteit en maakt mensen in zekere zin footloose en ongebonden. Tegelijkertijd beperkt het echter ook de mogelijkheden van degenen die geen auto hebben omdat autobezit steeds meer de norm is. Bovendien maakt de opkomst van internet cyberspace tot de ontmoetingsplek, waar dat voorheen het dorpsplein was.

Bezuinigingen en schaalvergroting hebben ook hun weerslag. Dat geldt voor de functies en voorzieningen die door de overheid worden verzorgd (scholen, gezondheidszorg), en het op de consument gerichte bedrijfsleven zoekt met opschaling en strategische vestigingsplaatskeuzes naar de beste uitgangspunten. Een omvangrijke potentiële markt en optimale bereikbaarheid zijn daarin belangrijke elementen en die liggen zelden in de kleinere steden en dorpen.

Voorts zijn er beleidsmatige trends, die ongunstig kunnen zijn voor de kleinere steden en dorpen. Voor woningbouw en bedrijfslocaties kiest de overheid vaak voor concentratie op meer centraal gelegen, speciaal daarvoor ontwikkelde locaties. Vanuit ruimtelijk perspectief is dat verdedigbaar, maar het kan ten koste gaan van de kleine steden en dorpen, die (bij woningbouw) hooguit voor hun eigen natuurlijke groei – zo die er al is – mogen bouwen.

De landelijke en provinciale overheid trekt zich bovendien steeds meer terug van het platteland.¹⁶ Gemeenten krijgen meer taken toebedeeld. Op zich is dat goed, maar met flinke bezuinigingen bij gemeenten in het verschiet, wordt steeds meer verantwoordelijkheid doorgeschoven naar de burgers, waarbij het de vraag is of zij tijdig en effectief

¹⁶ Zie ook de beleidsparagraaf in dit hoofdstuk

in staat zijn om zich te organiseren en het stokje over te nemen. Er dreigt een beleidsvacuüm op het platteland.

Ook het economisch (topsectoren)beleid van de overheid is ongunstig voor kleine steden en dorpen. Deze topsectoren zijn vaak in grootstedelijke agglomeraties gevestigd, vanwege de beschikbare ruimte, aansluiting op kennisinstituten, de internationale oriëntatie en de aantrekkelijkheid van steden op met name bèta-wetenschappers. Tegelijkertijd wordt de agrarische sector, die lang drager en vormgever van kleine steden en dorpen is geweest, met veranderingen geconfronteerd, zoals schaalvergroting, toenemende eisen, continuïteitsproblemen voor kleine bedrijven en opvolgingsproblematiek. En niet in de laatste plaats hebben enkele boeken, onder andere van Geert Mak¹⁷, de problematiek, die van alle tijden blijkt te zijn, weer voor het voetlicht gezet.

Box 1: Sociaal-economische vitaliteit

De literatuur geeft geen eenduidige definitie voor het begrip 'sociaal-economische vitaliteit'. Wij hanteren de volgende omschrijving.
Sociaal-economische vitaliteit betreft de sociaal-demografische samenstelling van de bevolking en de mate waarin deze in staat is te voorzien in haar levensbehoeften en ontwikkeling, op het vlak van wonen, werken en beschikbaarheid van voorzieningen.

Dit hoofdstuk belicht vanuit deze perspectieven de kenmerken en problematiek van de steden en dorpen in het Groene Hart. Daarbij staan demografie, de woningmarkt, werkgelegenheid en voorzieningen (detailhandel, onderwijs en zorg) centraal. De keus hiervoor is enigszins pragmatisch ingegeven: op het niveau van woonplaatsen zijn hiervan complete en betrouwbare cijfers beschikbaar. Ook schenken we aandacht aan meer kwalitatieve factoren zoals de tevredenheid van inwoners van (kleine) steden en dorpen. Diverse onderzoeken wijzen er namelijk op dat deze vaak los staat van de aanwezigheid van harde elementen, zoals voorzieningen en werkgelegenheid.

2.2 Beleidskaders

Beleidsmatig heeft het vraagstuk van (kleine) steden en dorpen raakvlakken met meerdere beleidsthema's en (op Rijksniveau) departementen. Zonder compleet te willen zijn, komt het onderwerp terug bij de onderwerpen 'bouwen, wonen en leefomgeving', 'economie en ondernemen', 'onderwijs', 'gezondheidszorg' en 'cultuur, sport en vrijetijd', maar ook bij vraagstukken die betrekking hebben op de bestuurlijke inrichting van ons land.

Vanuit bestuurlijk oogpunt is het voornemen van belang om bestuurlijk Nederland aanzienlijk te versoberen en op te schalen.¹⁸ Dat zou o.a. tot uiting moeten komen in het saneren van bestuurslagen, bestuurlijke opschaling en herindeling, decentralisatie naar lagere overheden en nieuwe vormen van betrokkenheid en burgerschap. Bij dat laatste gaat het dan om het vormen van zelfbeheer in wijken en dorpen van publieke voorzieningen of zelfbestuur bij het inrichten van de openbare ruimte. In deze paragraaf belichten

¹⁷ Geert Mak. Hoe God verdween uit Jorwert.

¹⁸ Visienota bestuur en bestuurlijke inrichting Ministerie Van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2011)

we het algemene landelijke en provinciale beleid, dat uiteraard ook op de kleine steden en dorpen in het Groene Hart van toepassing is.

Het Ministerie van Infrastructuur en Milieu richt zich onder andere op wonen op het platteland. Onderdeel daarvan zijn de plannen om de positie van agrarische bedrijfswoningen aan te passen. De initiatiefnota 'Beter wonen op het platteland' zou de transformatie van delen van het platteland van zuiver agrarische naar gemengde functies (waaronder wonen) gemakkelijker moeten maken. Daarnaast richt dit departement zich op mobiliteits- en bereikbaarheidsvraagstukken en anticipeert het voor Ruimtelijke Ordening op de omslag dat de tijd van maakbaarheidsdenken en miljardensubsidies voorbij is. Voorts zou Nederland (vanuit het perspectief van Ruimtelijke Ordening) 'van de handrem moeten gaan', door regels en procedures drastisch te vereenvoudigen.

Het Ministerie van Landbouw, Economische Zaken en Innovatie ondersteunt o.a. het Plattelandsparlement. Dit evenement en de regionale bijeenkomsten en activiteiten die er aan voorafgaan, leveren waardevolle informatie op. Burgers agenderen daarbij zelf actuele ontwikkelingen en uitdagingen in het landelijk gebied bij lokale en regionale bestuurders. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (voorganger van EL&I), onderschrijft het advies van de Raad voor het Landelijk Gebied dat demografische ontwikkelingen (bevolkingskrimp) onvermijdelijk zijn en voor delen van het platteland grote gevolgen zullen hebben.¹⁹ Daarom is een fundamentele herijking van het plattelandsbeleid noodzakelijk, waarbij de volgende opgaven gelden:

- bewustwording en anticipatie;
- de transformatieopgave (aanpassingen aan de woningvoorraad en voorzieningen);
- het verdelingsvraagstuk: aanpassing van het instrumentarium, opdat zowel op groei als krimp kan worden ingespeeld;
- de samenwerkingsopgave: krimp vraagt om een bovenlokale aanpak, waarbij ook de burgers betrokken worden.

Uit de drie provinciale structuurvisies²⁰ kunnen we op hoofdlijnen de volgende beleidspunten halen.

Utrecht is het meest uitgesproken in haar beleid, maar dat komt wellicht ook doordat haar structuurvisie de meest recente is. Door de ontwikkeling van wonen en werken vooral in het bestaande stedelijke gebied te laten plaatsvinden, worden vitale dorpen en steden in haar visie behouden. Deze ontwikkeling is nodig vanwege:

- het belang van vitale steden voor het functioneren van de economie;
- de bijdrage aan een beter draagvlak voor openbaar vervoer en daarmee aan de bereikbaarheid;
- de bijdrage aan een beter draagvlak voor tal van voorzieningen (w.o. het culturele aanbod) die het wonen in de regio aantrekkelijk maken;
- het voorkomen van extra ruimteclaims op het landelijk gebied;
- de vraag naar binnenstedelijk wonen.

¹⁹ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2010. Reactie op het advies van de RLG: "Kansen voor een krimpend platteland"

²⁰ Zie literatuurlijst

De nadruk op de binnenstedelijke ontwikkeling geldt niet alleen voor de grotere steden, maar alle woonplaatsen, ook de kleinere steden en dorpen. Een recreatief aantrekkelijke en bereikbare kernrandzone behoort eveneens daartoe. De ontwikkeling van het woningaanbod dient uiteraard te zijn afgestemd op de behoefte, zowel kwantitatief als kwalitatief. Bij de keuze van nieuwe verstedelijkingslocaties en transformaties is vervoersmultimodaliteit een sturende factor.

De leefbaarheid in kleine steden en dorpen verdient bijzondere aandacht. Vooral het verenigingsleven en ontmoetingspunten zoals een basisschool of dorpshuis zijn belangrijk voor de sociale cohesie in de kern. Door gezinsverdunding, vergrijzing en het wegtrekken van veel jongeren wordt het steeds moeilijker om deze voorzieningen in stand te houden en ontstaat behoefte aan andere typen voorzieningen. Uitbreiding van de kern met een aantal woningen biedt meestal geen structurele oplossing. Er zal gezocht moeten worden naar andere oplossingsrichtingen, anders gericht (meer op 'mensen' dan op 'stenen'), en met betrokkenheid van andere (meer) partijen (ook inzet van bewoners). Dit betreft maatwerk per kern. Via een integrale visie kunnen gemeenten zowel de niet-fysieke als fysieke aspecten in beeld brengen, waarbij ook de inbreidings- en transformatiemogelijkheden binnen het bestaand bebouwd gebied kunnen worden betrokken.

Ook Zuid-Holland kiest ervoor om verstedelijking zoveel mogelijk in bestaand bebouwd gebied te concentreren. Alle woonplaatsen in de provincie zijn omgeven door bebouwingscontouren. Deze geven de grens van de bebouwingsmogelijkheden voor wonen en werken weer. Deze contouren zijn strak getrokken om het bestaand stedelijk gebied en woonplaatsen, rekening houdend met plannen waarmee de provincie al heeft ingestemd en waarbinnen de woningbouwopgave tot 2020 kan worden geacommodeerd.

Vitaliteit van het landelijk gebied betekent dat de kwaliteit van de gebouwde omgeving (de woonplaatsen) in het landelijk gebied goed is en mensen binnen redelijke tijd toegang hebben tot voorzieningen. Daarom is afstemming tussen wonen, werken, voorzieningen en infrastructuur belangrijk. Hierdoor blijven wonen en werken geconcentreerd, wat van belang is voor de (sociaal-economische) vitaliteit van het landelijk gebied. Sommige woonplaatsen hebben binnen de contour geen uitleggebieden. Daar kan dus alleen binnen het bestaand bebouwd gebied worden gebouwd of in andere woonplaatsen in de desbetreffende regio waar nog wel uitlegruimte beschikbaar is.

2.3 Begrippen en bevolkingsverdeling

Deze studie richt zich op de vitaliteit van (kleine) steden en dorpen in het Groene Hart. Deze wordt door verschillende factoren bepaald, zowel kwantitatief als kwalitatief van aard. In dit onderdeel kiezen we voor de ruimtelijk-economische invalshoek. Dit betreft de problematiek rondom wonen, werken en voorzieningen, met demografische krimp als overkoepelend vraagstuk.

Door het CBS worden woonplaatsen primair op hun inwonersaantal ingedeeld. Dat levert de volgende indeling op.

Tabel 11: Indeling steden en dorpen

CBS-indeling steden en dorpen		
	Klasse	Inwoners
<u>Stedelijk centrum (stad)</u>		
		>10.000
	<i>groot</i>	>100.000
	<i>middelgroot</i>	50.000 - 100.000
	<i>klein</i>	20.000 - 50.000
	<i>zeer klein</i>	10.000 - 20.000
<u>Landelijke kern (dorp)</u>		
		<10.000
	<i>groot</i>	5.000 - 10.000
	<i>middelgroot</i>	2.000 - 5.000
	<i>klein</i>	500 - 2.000
	<i>zeer klein</i>	<500

Bron: CBS, 2006

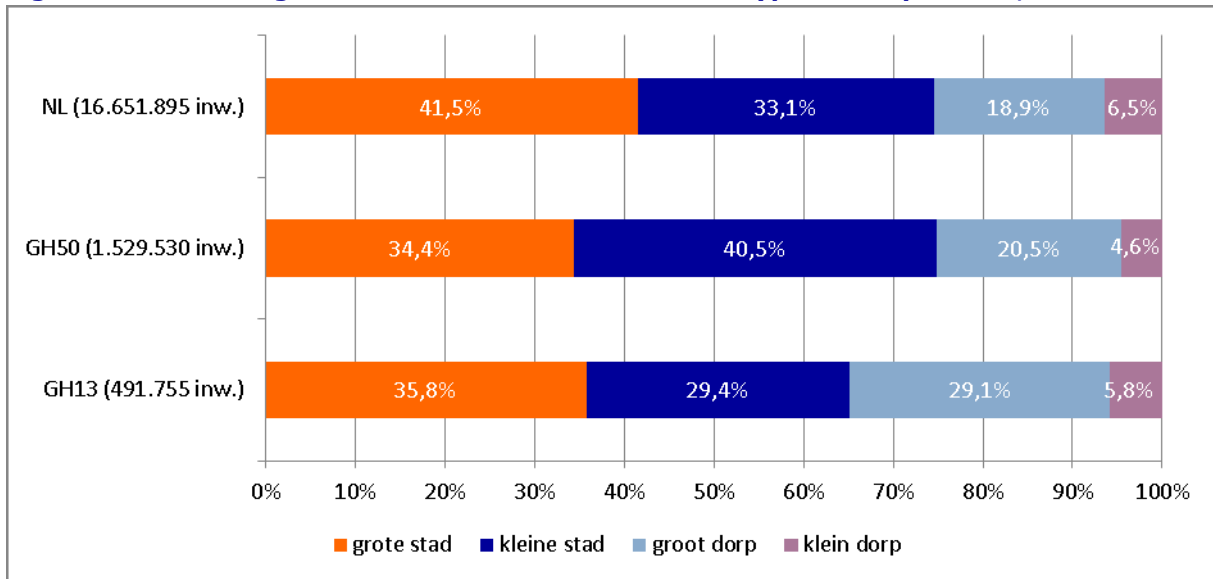
Omdat vitaliteit op dorpsniveau een andere betekenis heeft dan op de schaal van een stad, houden we in deze analyse rekening met de omvang van de verschillende woonplaatsen binnen het Groene Hart. Een gangbaar onderscheid in kerngrootte is de grens van tienduizend of meer inwoners. Woonplaatsen boven deze grens worden aangeduid als steden, woonplaatsen onder deze grens worden aangeduid als dorpen.²¹ Om binnen de kaders van deze studie goede uitspraken te kunnen doen over de vitaliteit van woonplaatsen in het Groene Hart, clusteren we naar enkele klassen, wat resulteert in vier grootteklassen, te weten: grote steden (>50.000 inwoners), kleine steden (10.000-50.000 inwoners), grote dorpen (2.000-10.000 inwoners) en kleine dorpen (< 2.000 inwoners).²² In onderstaande figuren is Woerden (vanuit het oogpunt van het onderzoek) meegenomen in de categorie 'grote stad', hoewel strikt genomen Woerden niet hiertoe behoort.

Als eerste toont figuur 2.1 hoe de bevolking van Nederland, GH50 en GH13 over deze klassen is verdeeld.

²¹ Volgens deze indeling ontstaan vrij grote klassen, maar omwille van celvulling voor deze analyse hanteren we toch deze grenzen.

²² In de literatuur wordt vaak over 'platteland' gesproken. Dit heeft een iets andere insteek dan de door ons gehanteerde inwonersaantal-grenzen. Zo hanteert de Agenda Vitaal Platteland omgevingsadressendichtheden, waarbij een dichtheid van minder dan 1.000 adressen per km² tot het platteland wordt gerekend. Dat zijn gewoonlijk dorpen en kleine steden, maar dat is niet altijd het geval.

Figuur 2.1. Verdeling van inwoners over verschillende typen woonplaatsen, 2011

Bron: CBS, 2011

Grote en kleine steden en dorpen zijn ongelijkmatig verspreid over ons land. Waar grote steden oververtegenwoordigd zijn in de drie Randstadprovincies, vindt men kleinere steden en dorpen met name in perifeer gelegen regio's. Het Groene Hart vormt hierop een uitzondering en is sinds de eerste Nota Ruimtelijke Ordening een planologisch begrip. Dat het Groene Hart planologisch gevrijwaard is gebleven van intensieve verstedelijking, is terug te zien in de verdeling van het aantal inwoners over de verschillende typen woonplaatsen. In het Groene Hart wonen in vergelijking tot Nederland meer mensen in dorpen en kleine steden. Het verwachte landelijk karakter van het Groene Hart komt het sterkst naar voren wanneer we kijken naar GH13. Maar liefst 35 procent van de bevolking woont hier in een dorp. Dat is krap tien procentpunten boven het Nederlandse gemiddelde. De bevolking van de dorpen van GH13 is verdeeld over 26 kleine en 25 grote dorpen. Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden behoren tot de grote steden²³ en bieden ruimte aan 36 procent van de bevolking van het Groene Hart. Voor een indeling van de diverse woonplaatsen in GH13 verwijzen we naar bijlage III.

2.4 Demografie

Vitaliteit steden en dorpen

Demografische krimp staat in ons land sinds enkele jaren volop in de belangstelling. Voor het land als geheel neemt de bevolkingsomvang weliswaar nog steeds toe, sommige regio's worden echter nu al geconfronteerd met demografische krimp of mogen die in de nabije toekomst verwachten. De daling van de bevolkingsomvang zal naar verwachting grote maatschappelijke gevolgen hebben. In regio's waar het aantal inwoners afneemt, kalft het draagvlak voor voorzieningen, zoals winkels, gezondheidszorg en cultureel

²³ Woerden behoort eigenlijk net niet tot de grote steden, maar wordt op verzoek van de initiatiefnemers desondanks tot deze groep gerekend.

aanbod, af en komen de woningprijzen onder druk te staan. Dit alles heeft gevolgen voor de leefbaarheid in deze gebieden.

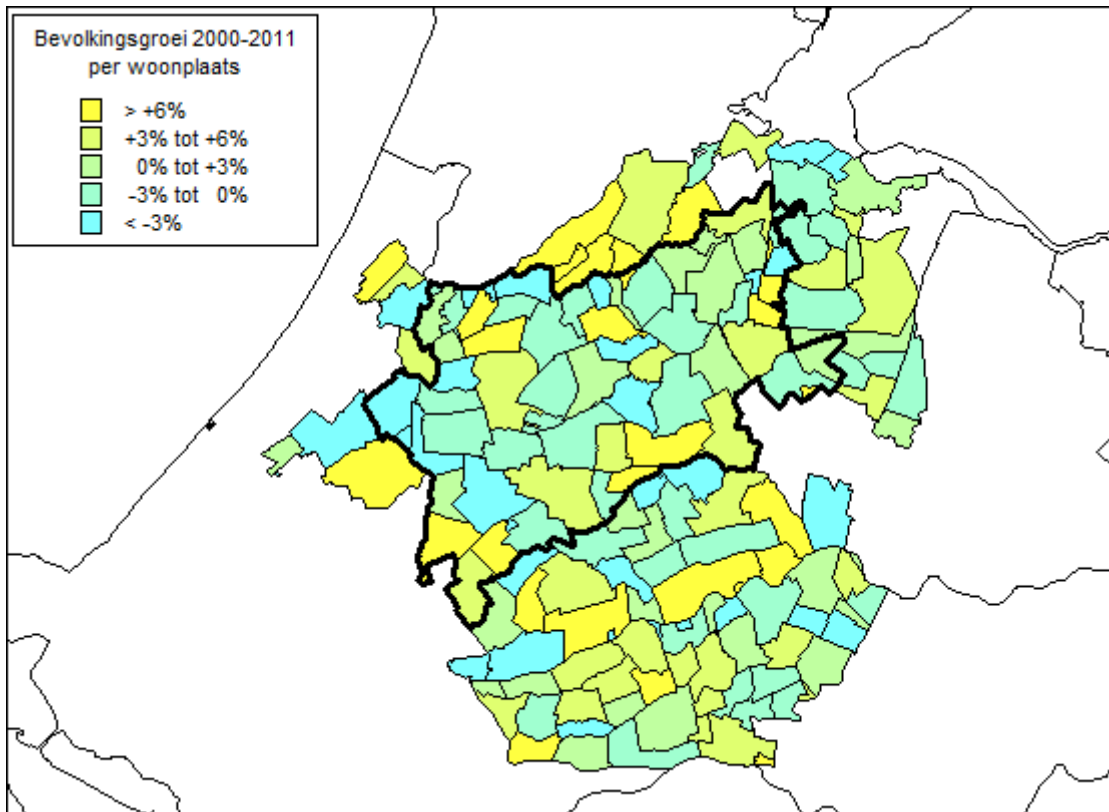
Het Groene Hart is een regio die als geheel op korte termijn te maken zou kunnen krijgen met een omslag van bevolkingsgroei naar bevolkingskrimp. Om deze reden is het in 2010 benoemd tot zogenaamde anticipeerregio. Van dergelijke regio's wordt verwacht dat zij tijdig inspelen op de mogelijke maatschappelijke gevolgen van demografische veranderingen. Er ligt daarmee een grote opgave voor provinciale en lokale overheden, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties om passend en tijdig te anticiperen op deze ontwikkelingen. Aangezien het Groene Hart als geheel nog niet geconfronteerd wordt met een bevolkings- of huishoudensdaling, kan lokaal de probleemperceptie of het gevoel van urgentie voor het vraagstuk ontbreken. Ook kunnen de specifieke verschijningsvormen van demografische krimp, evenals de ruimtelijke gevolgen hiervan lokaal zeer verschillen.

Om een beeld te krijgen van de ruimtelijke variatie in demografische ontwikkelingen, wordt gekeken welke woonplaatsen nu of in de nabije toekomst met krimp geconfronteerd worden. Er zijn verschillende vormen van demografische krimp te onderscheiden, elk met eigen gevolgen voor de regionale woningmarkt en economie. Er wordt daarom een onderscheid gemaakt tussen de ontwikkeling van het inwonertal, ontwikkelingen bij huishoudens (aantal en omvang) en de verschuivingen binnen de bevolkingsopbouw.

Bevolkingsontwikkeling

De bevolkingsontwikkeling in woonplaatsen wordt enerzijds bepaald door het natuurlijke bevolkingsverloop, anderzijds door het saldo van binnenlandse en buitenlandse migratie. De ruimtelijke variatie in bevolkingsontwikkeling is vooral het gevolg van verhuisbewegingen en niet zozeer van natuurlijke mutaties (geboorten en sterften). Krimpende woonplaatsen zien per saldo inwoners naar elders vertrekken, terwijl groeiende woonplaatsen juist inwoners aantrekken. De aantrekkingskracht van een woonplaats wordt, afhankelijk van de levensfase van personen, bepaald door de beschikbaarheid van onderwijsmogelijkheden, werk of de aantrekkelijkheid van de leefomgeving. Hiernaast beïnvloeden ook planologische factoren voor een belangrijk deel de ongelijke verhuisbewegingen binnen Nederland. Over het algemeen geldt dat steden, naar gelang de kracht van de regionale economie, hun inwonertal zien groeien ten koste van dorpen. Daar tegenover staat een stroom aan verhuisbewegingen weg van stedelijke centra naar landelijke woonplaatsen met een aangenaam leefmilieu. Voor zowel steden als dorpen betekent dit een schifting in winnaars en verliezers.

Kaart 8: Bevolkingsontwikkeling Groene Hart, 2000-2011

Bron: CBS, 2000-2011

In het Groene Hart als geheel is nog geen sprake van demografische krimp. Wel loopt de bevolkingsontwikkeling tussen 2000 en 2011 achter op het Nederlands gemiddelde. Dit geldt voor beide onderscheiden deelregio's, maar in meerdere mate voor GH13. Waar de bevolkingsgroei in grote en kleine dorpen van het Groene Hart nagenoeg gelijk loopt aan de landelijke trend, komen groeiverschillen het sterkst naar voren in steden.

Zo groeit het gemiddeld inwonertal van grote steden in Nederland met 3,5 procentpunt meer dan in GH13 het geval is. Tussen de steden onderling bestaan grote verschillen. Waar de stad Gouda haar bevolking tussen 2000-2011 ziet afnemen, kent Woerden een groei van maar liefst 11 procent. Kleine steden in GH13 kennen een negatief groei-verschil van 5,4 procentpunten ten opzichte van vergelijkbare woonplaatsen in Nederland. In de periode 2000-2011 is er in vijf van de zeven steden in GH13 sprake van bevolkingskrimp. Ook de landelijke woonplaatsen van het Groene Hart worden gemiddeld meer geconfronteerd met bevolkingskrimp. In GH13 betekent dit dat grote en kleine dorpen zich in de periode 2000-2011 gemiddeld stabiliseren rond een groei van 0 procent. In 12 van de 25 grote dorpen, en 15 van de 26 kleine dorpen is reeds sprake van demografische krimp. In contrast staan kleine dorpen als Oud Zuilen en Amstelhoek, en grotere dorpen als Zevenhoven en Roelofarendsveen, die in de periode 2000-2011 een bevolkingsgroei kenden van meer dan 10 procent (kaart 8). Per saldo is sprake van een diffuus beeld, wat aangeeft dat de problematiek bij voorkeur niet op het niveau van het Groene Hart als geheel moet worden aangevlogen, maar per dorp.

Bevolkingsopbouw

Binnenlandse verhuisbewegingen beïnvloeden naast de bevolkingsontwikkeling ook de bevolkingssamenstelling in woonplaatsen. Dit heeft zijn weerslag op de lokale economie. Zo is de omvang van de potentiële beroepsbevolking mede bepalend voor de mate waarin aan de arbeidsvraag kan worden voldaan. Daarnaast is de lokale vraag naar verschillende typen woningen en voorzieningen leeftijdsspecifiek. Bij verschillende leeftijden horen immers verschillende leefstijlen en daarmee andere woonvoorkeuren en consumptiepatronen.

Figuur 2.2: Ontwikkeling grijze druk, 2011

Bron: CBS, 2000-2011

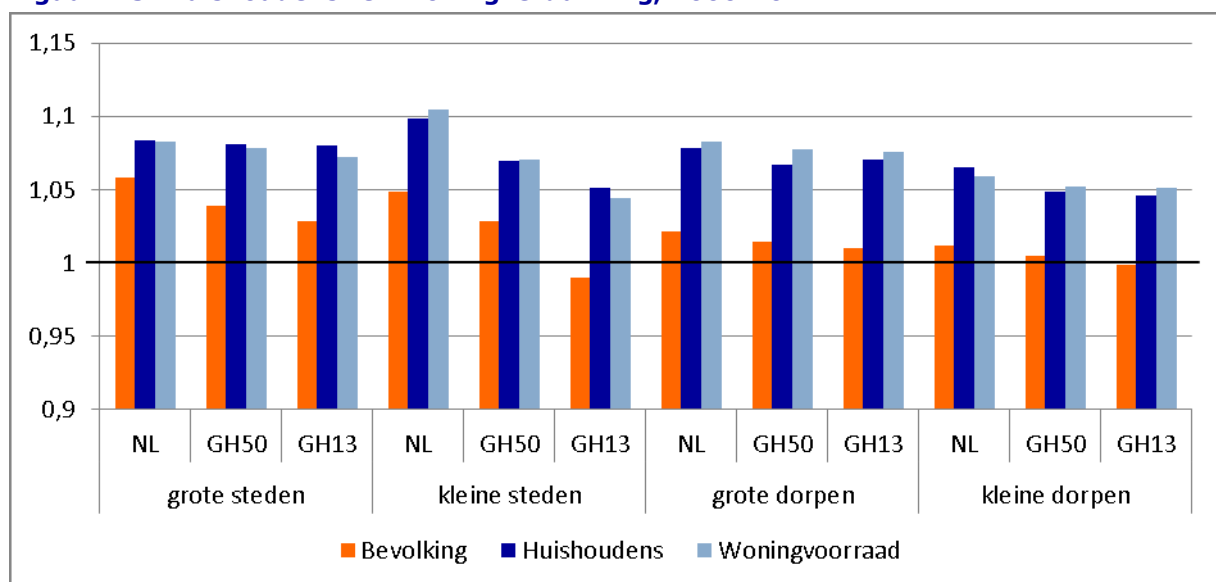
In figuur 2.2 is de ontwikkeling van de grijze druk weergegeven. Grijze druk is de verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar en ouder en het aantal personen van 20 tot 65 jaar. Dit cijfer geeft inzicht in de mate waarin (potentieel) werkenden, niet-

werkenden (in dit geval ouderen) moeten ondersteunen. In het Groene Hart bestaan grote verschillen in de mate van vergrijzing. Waar de grijze druk in GH50 min of meer gelijk is aan het landelijke peil, is GH13 gemiddeld minder vergrijsd. Desondanks is te zien dat de trend in de GH13 de laatste jaren een steiler verloop kent dan in GH50 en Nederland het geval is: er is dus sprake van een inhaalslag. Dit steile verloop wordt voor een belangrijk deel bepaald door de ontwikkeling van de grijze druk in steden van GH13. Met name de grote steden van GH13 vergrijzen in een hoog tempo, terwijl in vergelijkbare woonplaatsen van Nederland juist sprake is van stabilisering. Ook kleine steden vergrijzen in dezelfde periode sneller, al ligt de verhouding 65-plussers ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking nog steeds aanzienlijk onder het landelijk gemiddelde. Ook de grote dorpen van het Groene Hart presteren in dit opzicht goed ten opzichte van vergelijkbare dorpen in Nederland.

Huishoudensontwikkeling

De ontwikkeling van het aantal huishoudens is van directe invloed op de lokale woningmarkt. Het aantal en de omvang van huishoudens in een woonplaats bepaalt immers de lokale behoefte aan woningen. De ontwikkeling van het aantal huishoudens wordt enerzijds bepaald door de groei van de bevolkingsomvang, anderzijds door veranderingen in de huishoudenssamenstelling. Individualisering en welvaarts-groei hebben in ons land geleid tot een sterke huishoudensverdunning. Deze daling van het aantal bewoners per woning ging gepaard met een sterke toename van de vraag naar woningen. Deze trend zet zich landelijk nog altijd voort, maar kent ook een sterke ruimtelijke variatie.

Figuur 2.3: Huishoudens- en woningverdunning, 2000-2011

Bron: CBS en ABF, 2000-2011

Woning- en huishoudensverdunning

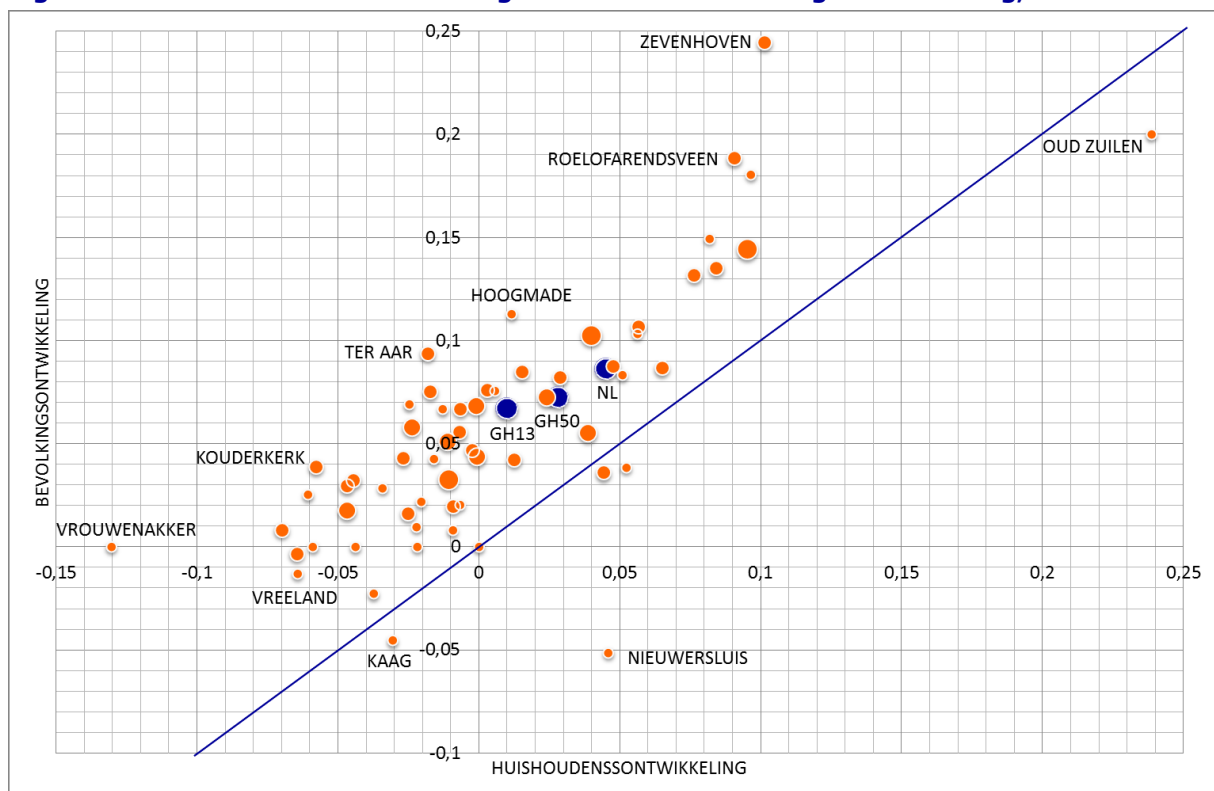
Eerder is geconstateerd dat binnen het Groene Hart grote lokale verschillen bestaan in bevolkingsontwikkeling. Dit heeft zijn doorwerking in de ontwikkeling van het aantal huishoudens. Ook speelt de plaatselijke woning- en huishoudensverdunning een rol bij de ontwikkeling van de lokale woningbehoefte. Over het algemeen geldt dat woningverdun-

ning zich tussen 2000-2011 het sterkst aftekent in grote dorpen en kleine steden. Grote steden zien in deze periode het aantal personen per woning minder dalen. Wanneer gekeken wordt naar huishoudensverdunning, dan zien we een soortgelijk patroon, al zijn er enkele uitzonderingen. Zo kennen kleine steden in het Groene Hart een opvallend sterkere afwijking ten opzichte van kleine steden in Nederland. Waar de huishoudensverdunning zich sterker voordoet in GH13, wordt GH50 juist gekenmerkt door een bescheiden huishoudensverdunning ten opzichte van vergelijkbare woonplaatsen in Nederland. Ook grote steden van GH13 wijken in dit opzicht af. In GH13 tekent de huishoudensontwikkeling zich sterker af dan in vergelijkbare woonplaatsen in Nederland het geval is.

Huishoudensverdunning in GH13

In figuur 2.4 is de verhouding tussen de bevolkingsontwikkeling en huishoudensontwikkeling voor individuele woonplaatsen in GH13 weergegeven. De blauwe lijn staat voor een evenwichtige huishoudens- en bevolkingsontwikkeling en geeft de grens aan tussen huishoudensverdunning- of verdikking. Op basis van deze figuur wordt inzichtelijk welke rol huishoudensverdunning speelt binnen de totale huishoudensontwikkeling in GH13.

Figuur 2.4: Huishoudensontwikkeling in relatie tot bevolkingsontwikkeling, 2000-2011

Bron: CBS en ABF, 2000-2011

Allereerst kan worden geconstateerd dat een negatieve huishoudensontwikkeling in slechts een beperkt aantal woonplaatsen aan de orde is. Demografische krimp heeft op dit moment daarom nauwelijks implicaties voor de lokale woningbehoefte in GH13. Huishoudensverdunning is hiervan een belangrijke oorzaak. Voor grofweg de helft van de woonplaatsen in GH13 geldt dat huishoudensverdunning (tegen de achtergrond van de

woningvraag) compensatie biedt voor de bevolkingsdaling. Dit betreffen zowel steden als dorpen. Laatstgenoemden profiteren wel sterker van huishoudensverduunning. In sterk groeiende woonplaatsen is ook het effect van huishoudensverduunning goed te zien. De grootlandelijke kern Zevenhoven ziet in de periode 2000-2011 het aantal huishoudens meer dan twee keer zo snel toenemen als de omvang van de bevolking. Er zijn vijf dorpen in GH13 die te kampen hebben met demografische krimp. Enerzijds zijn er dorpen die in de periode 2000-2011 naast krimp te maken hebben met huishoudensverdikking. Zo krimpt de bevolkingsomvang in Kaag en Nieuwersluis sterker dan het aantal huishoudens. Anderzijds zijn er dorpen als Zoeterwoude, Loenersloot en Vreeland, die ondanks huishoudensverduunning, het aantal huishoudens zien afnemen.

2.5 Woningmarkt

De woningmarkt

De verhouding tussen vraag en aanbod bepaalt de druk op de lokale woningmarkt.²⁴ Demografische ontwikkelingen kunnen deze verhoudingen tijdelijk verstoren omdat de woningvoorraad zich slechts vertraagd kan aanpassen op de huishoudensontwikkeling, vanwege bouwtermijnen en overheidsbeleid. De woningvoorraad laat zich in een groei-scenario echter gemakkelijker bijstellen dan in een scenario van krimp. De onttrekking aan de woningvoorraad gaat immers gepaard met vermogensverlies. Bij een sterke daling van het aantal huishoudens kan op de woningmarkt daardoor structurele frictie ontstaan, resulterend in overaanbod en leegstand. Hierdoor kunnen woonplaatsen in een neerwaartse spiraal terecht komen met alle maatschappelijke en financiële gevolgen van dien. Eerder hebben we gezien dat een dergelijke daling van het aantal huishoudens in het Groene Hart nog niet aan de orde is. Wel was te zien dat de positieve huishoudensontwikkeling grotendeels was toe te schrijven aan huishoudensverduunning. Aangezien huishoudensverduunning zich niet oneindig kan doorzetten, ligt woonvraagkrimp in het Groene Hart wel degelijk op de loer.

Box 2: Relatieve vraagoverschot

Als indicator voor de spanning op de woningmarkt kan het relatieve vraagoverschot worden gebruikt. Hierbij wordt het absolute verschil tussen vraag en aanbod van woningen gerelateerd aan het totaal aantal vragers. Het relatieve vraagoverschot is met 26 procent iets groter op het platteland dan in de stad (24 procent). Het relatief vraagoverschot is in de periode 2006-2009 op het platteland met 4 procent afgenomen terwijl het in de stad met 3 procent is toegenomen.

Bron: ABF (2010). Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland.

Wanneer het aantal huishoudens zich sterker ontwikkelt dan de omvang van de woningvoorraad, is sprake van een verkrappende woningmarkt. Uit figuur 2.5 blijkt dat met

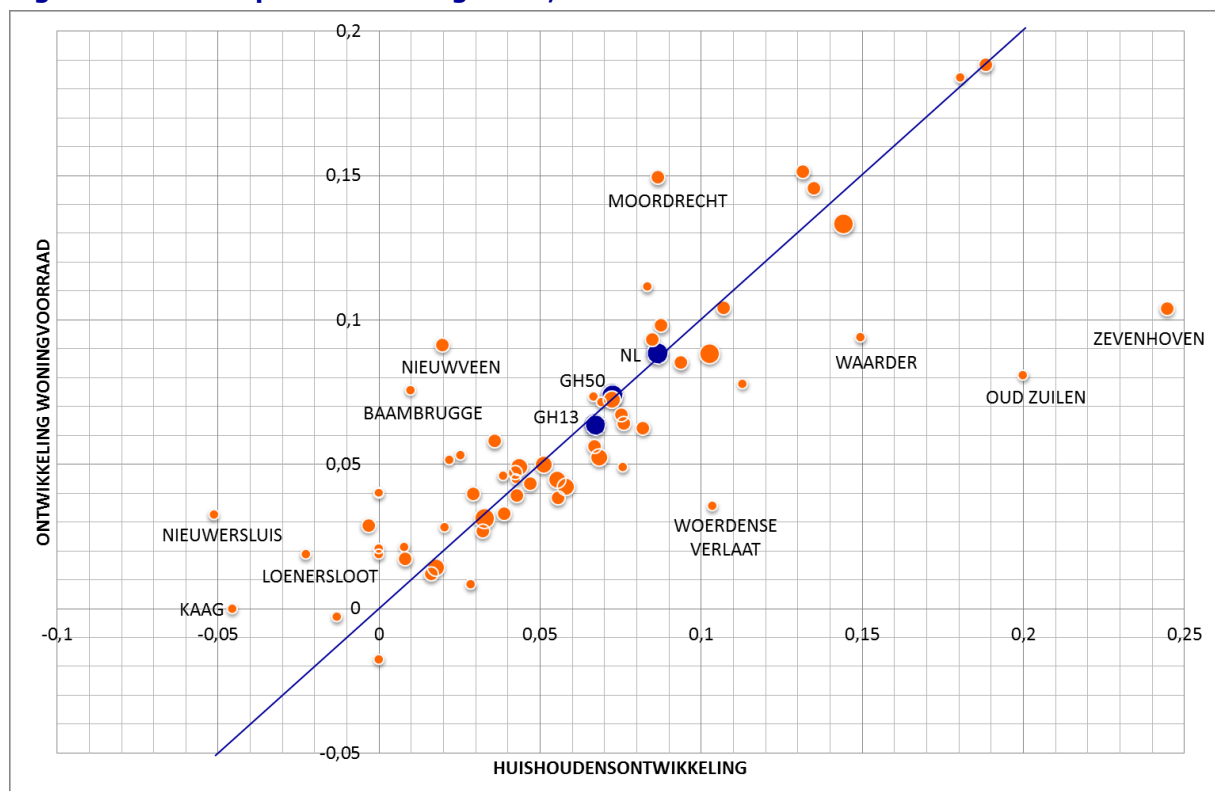
²⁴ Omdat de woningmarkt administratieve grenzen overstijgt, zal op regionale schaal enige uitmiddeling van overschotten en tekorten plaatsvinden.

name grote steden te maken hebben met een toenemende druk op de woningmarkt. Dit geldt des te meer voor grote steden in GH50 en GH13. Deze kennen gemiddeld een meer verkrappende woningmarkt ten opzichte van vergelijkbare grootstedelijke centra in Nederland. Dit is anders voor de kleine steden. In GH50 is sprake van een evenwichtige ontwikkeling, terwijl de druk op de woningmarkt in GH13 gemiddeld is afgenomen. De woningmarkt in vergelijkbare kleine steden in Nederland is in dezelfde periode krapper geworden. Ook voor de dorpen in het Groene Hart geldt dat de omvang van de woningvoorraad zich sneller heeft ontwikkeld dan het aantal huishoudens. Gezien de oververteenwoordiging van deze groep in het Groene Hart, is dit eveneens de regionale trend.

Woningmarkt in GH13

In figuur 2.5 is de verhouding tussen de huishoudensontwikkeling en de ontwikkeling van de woningvoorraad voor individuele woonplaatsen in GH13 weergegeven. De blauwe lijn staat voor een huishoudens- en woningontwikkeling in evenwicht en geeft de grens aan tussen een verkrappende en verruimende woningmarkt. Op basis van deze figuur wordt inzichtelijk in welke richting de woningmarkten zich tussen 2000-2011 ontwikkeld hebben.

Figuur 2.5: Druk op lokale woningmarkt, 2000-2011

Bron: CBS en ABF, 2000-2011

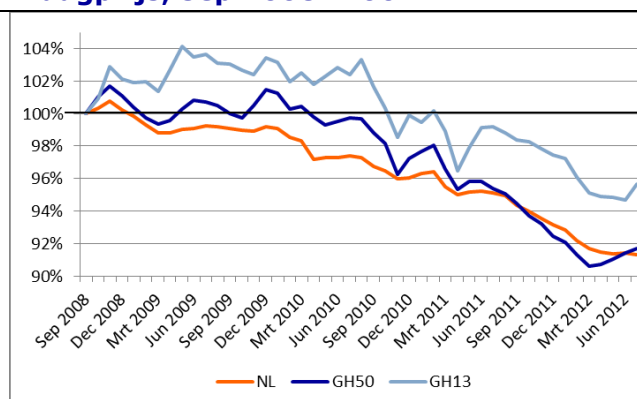
Allereerst kan geconstateerd worden dat de overgrote meerderheid van woonplaatsen in GH13 tussen 2000 en 2010 een min of meer evenwichtige ontwikkeling heeft gehad. Gemiddeld is de druk op de woningmarkt echter toegenomen. De vier dorpen die de druk het sterkst zagen toenemen, zijn Zevenhoven, Oud Zuilen, Woerdense Verlaat en Waarder. Voor deze dorpen geldt dat het aantal huishoudens zich sneller heeft ontwikkeld dan

de woningvoorraad. In een enkel geval is de druk op de woningmarkt afgenomen doordat woningen aan de voorraad onttrokken zijn. De kleine kern Vrouwenakker kent daardoor een dalende woningvoorraad bij een stagnerende huishoudensbevolking. In Baambrugge, Nieuwveen en Moordrecht is de druk op de woningmarkt het meest afgenomen, doordat de woningvoorraad sterker is gegroeid dan het aantal huishoudens. Dit geldt ook voor de klein dorpen Nieuwersluis, Loenersloot en Kaag, al gaat een groei van de woningvoorraad daar gepaard met een daling van het aantal huishoudens. De kleine landelijke kern Vreeland is de enige kern waar demografische krimp kwantitatieve effecten heeft op de woningmarkt. Hier is het aantal huishoudens sterker afgenomen dan de woningvoorraad, resulterende in een verruiming van de woningmarkt.

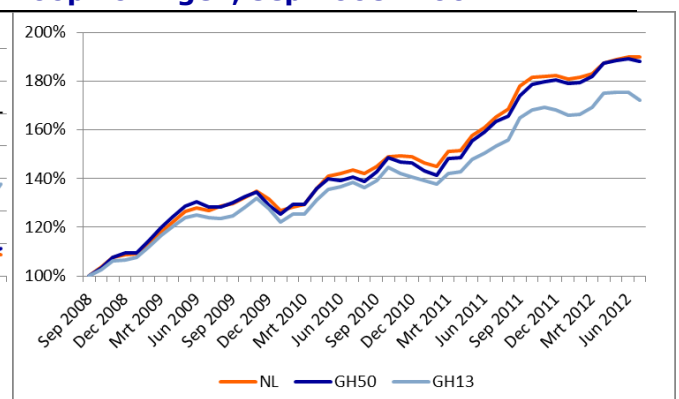
Actualiteit Koopwoningmarkt

De koopwoningmarkt bestaat op hoofdlijnen uit twee elementen: aanbod van en vraag naar koopwoningen. Als gevolg van de laagconjunctuur (zeer beperkte groei en zelfs krimp) en een zeer zwak consumentenvertrouwen verkeert de Nederlandse koopwoningmarkt sinds het najaar van 2008 in een impasse met zeer veel te koop staande woningen en prijzen die onder druk staan. Het Groene Hart kan zich niet aan deze ontwikkelingen onttrekken, maar er zijn enkele factoren die een dempend effect van de crisis hebben, met name voor GH13 (figuur 2.6 en 2.7). GH13 is ontegenzeggelijk een aantrekkelijk woongebied, als het gaat om de natuurlijke kwaliteiten, de nabijheid van werk en voorzieningen en een grote doelgroep. Daarnaast blijkt het restrictieve bouwbeleid nu een steun in de rug. Overaanbod van nieuwe woningen is veel minder aan de orde dan in de groeikernen. En de huishoudensontwikkeling vertoont een meer geleidelijk patroon, zeker in vergelijking met krimpregio's, waar incidenteel zelfs gesproken wordt over sloop van woningen. Deze paragraaf schets de meest recente ontwikkelingen op de woningmarkt voor GH13 en GH50 als geheel.²⁵

Figuur 2.6: Ontwikkeling van mediane vraagprijs, sep 2008=100

Figuur 2.7: Ontwikkeling van aanbod koopwoningen, sep 2008=100

Bron: Huizenzoeker
bewerking Rabobank

Bron: Huizenzoeker,
bewerking Rabobank

²⁵ Als basis hebben gemeentelijke cijfers gediend. Op het niveau van kernen en dorpen zijn geen dekkende actuele cijfers beschikbaar.

Op hoofdlijnen kan gesteld worden dat GH50 meer last heeft van de crisis op de woningmarkt dan GH13. In beide grafieken ligt de lijn van GH50 dichterbij de Nederlandse, dan die van GH13. Op zich is dat niet vreemd, omdat het een groter gebied is (dat daardoor meer gelijk is aan Nederland), vanwege de grootstedelijke gemeenten aan de rand van het gebied. Waar de mediane vraagprijs in Nederland en GH50 een daling laat zien in respectievelijk januari en februari 2009, daalt deze in GH13 pas sinds november 2010. De mediane vraagprijs op de woningmarkt van GH13 is daarnaast relatief weinig gedaald, terwijl de groei van het aantal te koop aangeboden woningen onder het Nederlands gemiddelde ligt.

2.6 Voorzieningen

Voorzieningenniveau

Bevolkingsgroei of -krimp is van invloed op de vraag naar goederen en diensten. Bij krimp neemt het draagvlak voor voorzieningen af, wat uiteindelijk kan resulteren in verschralling en staking van bedrijfsactiviteiten. Zeker als het draagvlak voor voorzieningen al onder druk staat door autonome trends zoals schaalvergroting in de detailhandel.

Om een beeld te krijgen van het voorzieningenaanbod in het Groene Hart, is de ontwikkeling van voorzieningen afgezet tegen die van vergelijkbare woonplaatsen in Nederland. In figuur 2.8 staat de ontwikkeling van het winkelaanbod in GH50 en GH13. In het algemeen loopt de ontwikkeling van het totale commerciële voorzieningenaanbod in het Groene Hart min of meer conform het landelijke beeld. Zo neemt het aantal verkooppunten in 'mode en luxe' en 'leisure' gemiddeld toe, en is er een daling van het aanbod van dagelijkse voorzieningen. De ontwikkeling van het aanbod per type voorziening verschilt alleen sterk voor de kleine dorpen in het Groene Hart. Hier daalt het voorzieningenaanbod aanzienlijk meer dan in vergelijkbare woonplaatsen in Nederland.

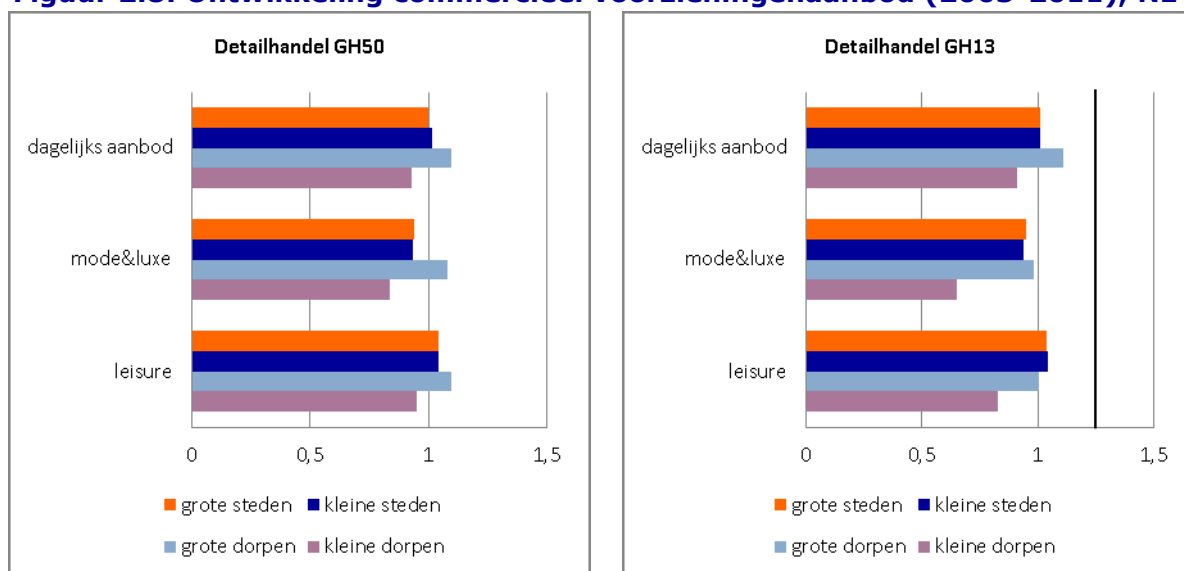
Tegenover de verschralling van het dagelijkse aanbod in kleine dorpen staat een gemiddeld sterke ontwikkeling van dit type voorzieningen in grote dorpen in het Groene Hart. Het aantal verkooppunten is hier in de periode 2003-2011 gemiddeld minder hard teruggelopen dan in vergelijkbare woonplaatsen in Nederland. Daarnaast kennen de woonplaatsen in het Groene Hart relatief minder detailhandels-leegstand.

Box 3: Afstand tot voorzieningen

De gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen in de stad (87 meter) en die op het platteland (268 meter) lopen begrijpelijkerwijs sterk uiteen. In drie jaar tijd, 2006-2009, is de gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen op grote delen van het platteland verder toegenomen. Vooral het aantal winkels met dagelijks aanbod en huisartsenpraktijken loopt terug. Wat betreft de regionale basisvoorzieningen, VWO-onderwijs en ziekenhuizen, is het beeld gunstiger. Het aantal ziekenhuizen en scholen met VWO is weliswaar licht afgenomen, maar er zijn ook voorzieningen verhuisd. Per saldo heeft dat voor de gemiddelde plattelandbewoner in Nederland niet tot een vergroting van de afstand geleid, zelfs tot een kleine afname.

Bron: ABF (2010). Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland

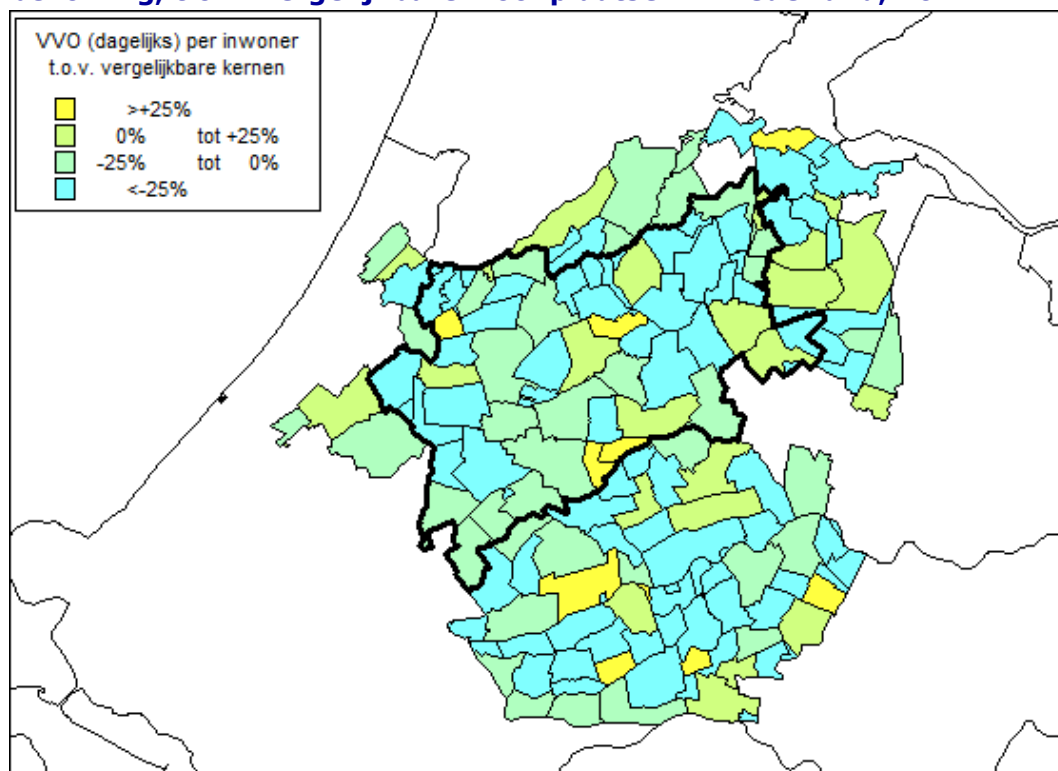
Figuur 2.8: Ontwikkeling commercieel voorzieningenaanbod (2003-2011), NL=1

Bron: ABF, 2003-2011

De ontwikkeling van het voorzieningenaanbod lijkt niet samen te hangen met die van de bevolkingsomvang. Waarschijnlijk is de sterke daling van het aanbod het gevolg van schaalvergroting van dagelijkse voorzieningen. In kaart 9 is het verkoopvloeroppervlak per hoofd van de bevolking in het Groene Hart gecorrigeerd voor de omvang van de woonkern. Hieruit blijkt dat in veel woonplaatsen het verkoopvloeroppervlak onder het landelijk gemiddelde ligt van vergelijkbare woonplaatsen in Nederland.

Kaart 9: Verkoopvloeroppervlak (VVO) dagelijks aanbod per hoofd van de bevolking, t.o.v. vergelijkbare woonplaatsen in Nederland, 2011

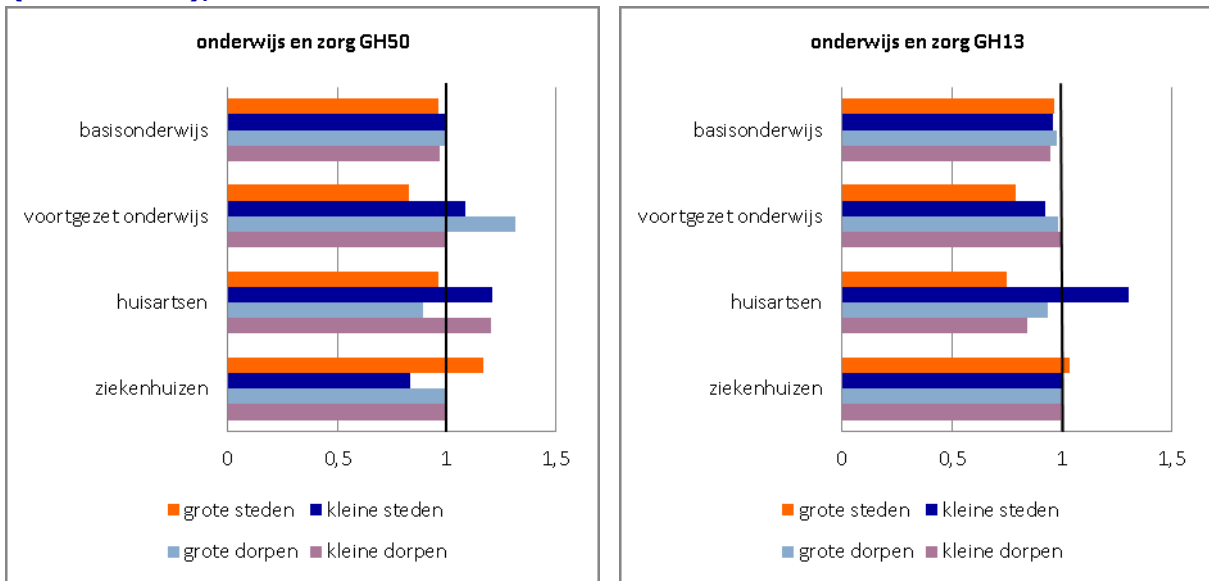

Bron: CBS en ABF, 2003-2011

In figuur 2.9 staat de ontwikkeling van het niet-commerciële voorzieningenaanbod in GH50 en GH13. Voor basisonderwijs geldt dat er nauwelijks verschillen zijn in de ontwikkeling van het aanbod. In zowel het Groene Hart als Nederland neemt het aantal basisscholen in de periode 2003-2011 licht af. In dezelfde periode neemt ook het aantal middelbare scholen in het Groene Hart af. Deze daling slaat voornamelijk neer in de grote steden. Grote dorpen zien dit type onderwijsvoorziening min of meer op een zelfde niveau blijven. In GH50 is zelfs sprake van groei in het aantal middelbare scholen. Uit de analyse blijkt dat er in het Groene Hart geen grote verschuivingen zijn geweest in het onderwijsaanbod. Ditzelfde geldt voor zorg nabij huis. In de periode 2000-2011 is het aanbod van eerstelijns zorg toegenomen in zowel Nederland als het Groene Hart. Waar het aantal huisartsenpraktijken in het Groene Hart vooral toeneemt in kleine steden, ontwikkelt het aanbod in Nederland zich meer gelijkmatig over verschillende typen woonplaatsen.²⁶

²⁶ 'Zorg' wordt in deze studie verder niet uitgewerkt

Figuur 2.9: Ontwikkeling niet-commercieel voorzieningenaanbod GH50 en GH13 (2003-2011), NL=1

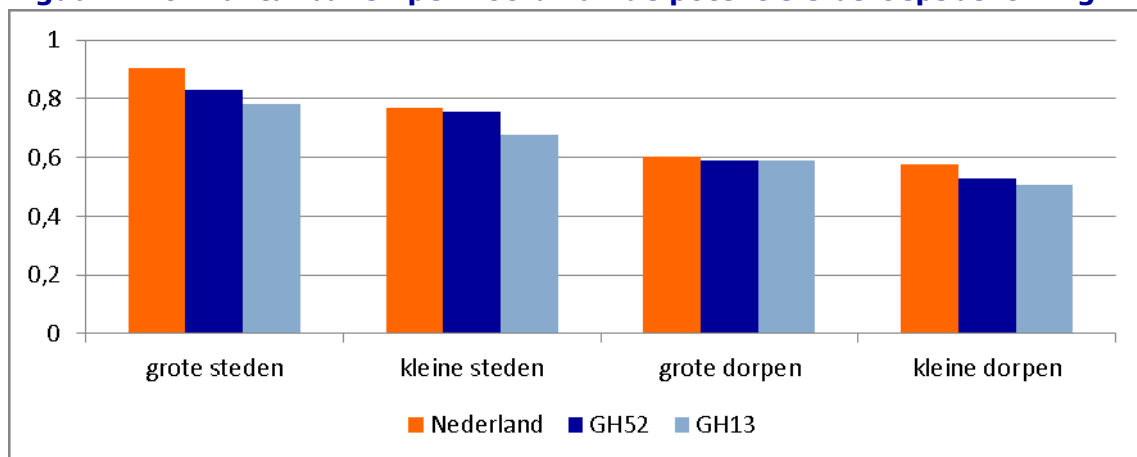
Bron: ABF, 2003-2011

2.7 Werkgelegenheid

De beschikbaarheid van werk wordt enerzijds (en zeker nu) bepaald door de economische conjunctuur. Bij economische groei neemt de vraag naar arbeidskrachten toe. Anderzijds hangt het aanbod van banen sterk samen met de omvang van de bevolking en met name de potentiële beroepsbevolking (leeftijdscategorie 16-65 jaar). Evenals bij de woningmarkt spreken we bij de arbeidsmarkt over regionale markten, waarbij pendel verschillen tussen vraag en aanbod uitvlakt.

Stedelijke gebieden bieden veel arbeid. In het Groene Hart ligt het aantal banen per hoofd van de beroepsbevolking (de werkgelegenheidsfunctie) boven het landelijk gemiddelde. Per type bevolkingskern zijn de verschillen tussen GH13, GH50 en Nederland nagenoeg gelijk (figuur 2.10).

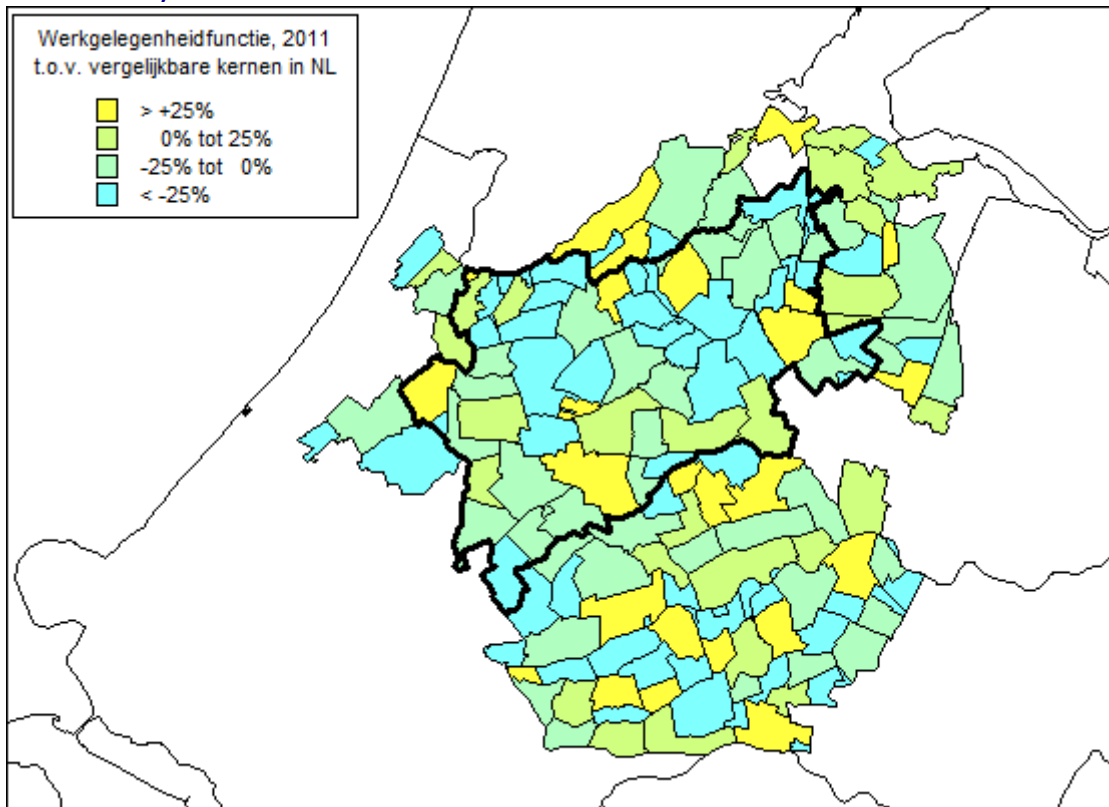
Figuur 2.10: Aantal banen per hoofd van de potentiële beroepsbevolking

Bron: LISA, 2011

In GH13 ligt de werkgelegenheidsfunctie beduidend lager dan landelijk. Het gebied heeft een landelijk karakter en wordt omringd door een sterk verstedelijkt gebied dat werk biedt aan de beroepsbevolking in GH13. Vanuit werkgelegenheidsperspectief is het onderscheid tussen GH50 en GH13 daarom minder relevant. Door pendel ontstaat in de regio een mozaïek van woon- en werkgemeenten.

Kaart 10: Aantal banen per hoofd van de potentiële beroepsbevolking (werkgelegenheidsfunctie) ten opzichte van vergelijkbare woonplaatsen in Nederland, 2011

Bron: CBS en Lisa, 2011

Box 4: Werkgelegenheid

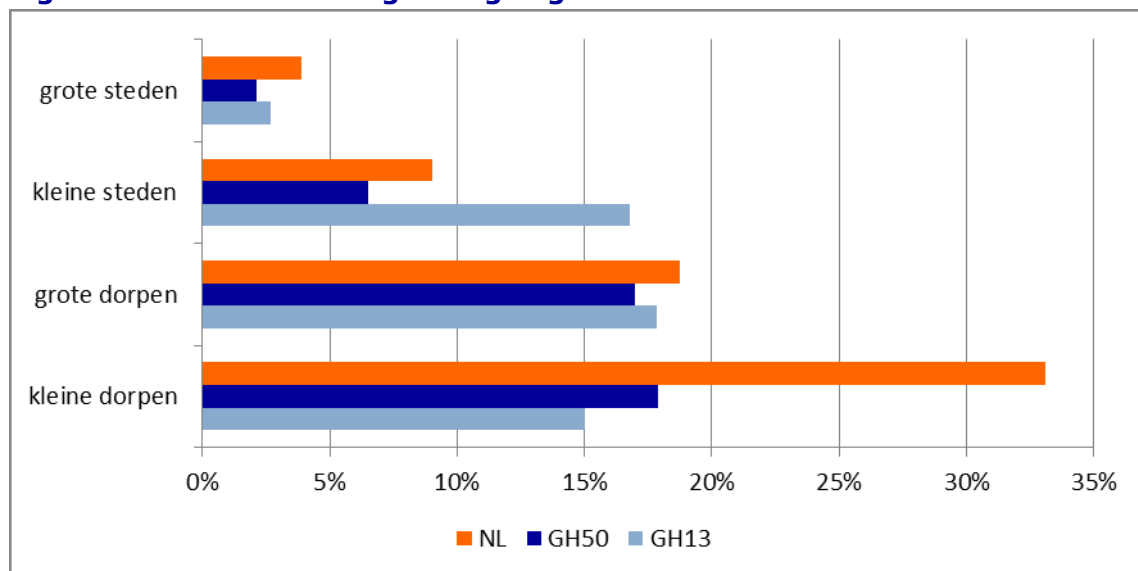
De ontwikkeling van het aantal arbeidsplaatsen loopt tussen stad en platteland sterker uiteen dan de bevolkingsontwikkeling. Terwijl de werkgelegenheid in stedelijk Nederland tussen 2006 en 2009 met 5,4 procent toeneemt, laat het platteland een groei met liefst 7,1 procent zien. Vooral in de consumentgerichte sectoren zit groei. De arbeidsparticipatie ligt op het platteland een paar procent hoger dan in de stad. Voor een deel komt dat doordat het aantal studerende en schoolgaande jongeren in de steden hoger is.

Bron: ABF (2010). Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland

De lokale variatie in werkgelegenheid is weergegeven in kaart 10. Hier is voor de woonplaatsen van het Groene Hart de werkgelegenheidsfunctie afgezet tegen die van ver-

gelijkbare woonplaatsen in Nederland. De ruimtelijke verschillen tussen GH13 en GH50 zijn hier duidelijk zichtbaar. In GH13 staat de woonfunctie centraal. Dit geldt in veel gevallen voor kleine dorpen, maar ook voor grote steden zoals Alphen aan den Rijn. Hoewel de stad voor omliggende dorpen een belangrijke werkgelegenheidsfunctie kent, is deze ten opzichte van steden van vergelijkbare grootte bescheiden. Steden rondom Schiphol en de stedelijke gebieden van Utrecht en Amsterdam zijn meer werkplaatsen. De werkgelegenheidsfunctie voor elk type woonplaats is tussen 2004 en 2011 toegenomen (figuur 2.11). Dorpen nemen een bijzondere goede positie in en groeien in deze periode gemiddeld met meer dan 15 procent.

Figuur: 2.11 Ontwikkeling werkgelegenheidsfunctie 2004-2011

Bron:

Bron: CBS en LISA, 2004-2011

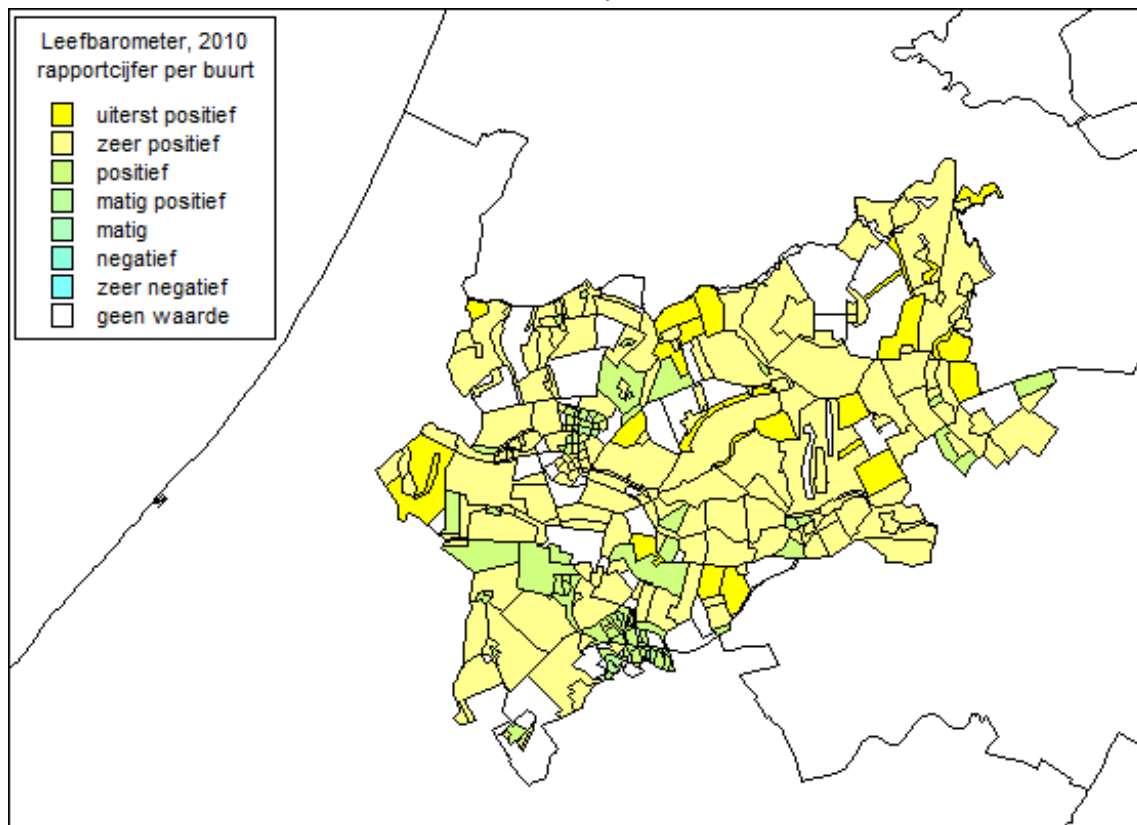
2.8 Leefbaarheid

In deze paragraaf analyseren we de tevredenheid van inwoners over steden en dorpen in het Groene Hart. Deze kwalitatieve aanvulling op de regionaal-economische analyse draagt bij aan een completer beeld van de vitaliteit in (kleine) dorpen. De Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland²⁷ geeft op hoofdlijnen hierin inzicht. De tevredenheid over voorzieningen, de woning en de woonomgeving is in de periode 2006-2009 iets teruggelopen. Er zijn echter grote regionale verschillen. In het algemeen zijn plattelandsbewoners echter redelijk tevreden over voorzieningen, woning en woonomgeving. Dit beeld spreekt ook uit de gegevens van de BZK leefbaarometer²⁸.

²⁷ ABF (2010). Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland

²⁸ www.leefbaarometer.nl

Kaart 11: Leefbaarheid van buurten in GH13, 2010

Bron: Leefbaarometer, 2011

De leefbaarometer geeft informatie over de leefbaarheid in buurten en wijken in Nederland. Op basis van 6 onderliggende dimensies is een oordeel gegeven. Dit geeft een beeld van de mate waarin de leefomgeving aansluit op de voorwaarden en behoeften van bewoners. De indicatoren verwijzen voornamelijk naar de kwaliteit van de fysieke omgeving, het aanbod van voorzieningen en de sociaaleconomische staat van de directe leefomgeving.

De buurten²⁹ in de gemeenten van GH13 scoren over het algemeen goed op leefbaarheid. In 73 procent van de wijken wordt de leefbaarheid beoordeeld als zeer tot uiterst positief, 24 procent van de buurten in het Groene Hart krijgt een positieve waardering. In de lijst van wijken met een hoogst haalbare waardering, zijn veel kleine, krimpende dorpen vertegenwoordigd (kaart 11). Voorbeelden hiervan zijn Vrouwenakker, Kaag, Baambrugge, maar ook grotere dorpen als Zoeterwoude en Nieuwkoop. In buurten van deze dorpen is de tevredenheid over de directe leefomgeving, ondanks negatieve demografische ontwikkelingen op woonplaatsniveau, onveranderd positief gebleven.

²⁹ De in de Leefbaarometer gehanteerde gebiedsindeling komt niet helemaal overeen met de kwantitatieve analyse die eerder in dit hoofdstuk is uitgevoerd. Op het oog zijn de kaarten echter wel vergelijkbaar.

Box 5: Woningen

In plattelandsgebieden ligt de gemiddelde woningwaarde (WOZ) met € 272.000 beduidend boven die van stedelijke gebieden (€ 236.000). De tevredenheid met de woning is in landelijke gebieden hoger dan in stedelijke. Ook qua woonomgeving zijn de bewoners van het platteland meer tevreden dan de stedelingen.

Bron: ABF (2010). Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland

Slechts 3 procent van de buurten in GH13 kent een matig tot matig-positief rapportcijfer. Gelijk aan het landelijk beeld zijn het stadsbuurten waar de leefbaarheid onder druk staat. Voor GH13 zijn het zes buurten in Gouda en drie in Alphen aan den Rijn. Hoewel er onderling nuanceverschillen bestaan, liggen leefbaarheidsknelpunten voornamelijk in het sociaaleconomische domein, met name de scores op 'samenstelling van de bevolking' en de waardering van 'veiligheid'. Aanvullend kampen de meeste zwakkere buurten, in verschillende mate, met problemen omtrent de 'sociale samenhang' en de 'woningvoorraad'. De 'publieke ruimte' en het 'voorzieningenniveau' zijn over het algemeen geen specifieke knelpunten voor buurten met een lage leefbaarheidswaardering. In GH13 zijn geen buurten met een zeer negatief tot negatieve waardering. Dergelijke buurten met hardnekkige leefbaarheidsproblemen zijn vooral te vinden in de grotere steden in Nederland.

2.9 Samenvattende SWOT-analyse

In de onderstaande SWOT-analyse worden de belangrijkste bevindingen voor dit thema samengevat. De kansen zijn bewust in actieve vorm met werkwoordsvormen geformuleerd, waardoor ze als eerste aanzet voor verdere uitwerking kunnen fungeren.

Sterkten	Zwakten
<ul style="list-style-type: none">- Problematiek van kleine steden en dorpen is i.h.a. minder scherp dan in meer perifere gebieden- Grote saamhorigheid, bloeiend verenigingsleven.- Kwaliteit van de leefomgeving, sterke woonfunctie.- Nabije grote steden bieden voorzieningen en werk.- Uniek karakter aantal kleine dorpen.- Duidelijke ruimtelijke contrasten (bebouwd, landelijk gebied) accentueren de kwaliteiten.- Demografische krimp leidt niet tot extra druk op woningmarkt.- Voorzieningenniveau ontwikkelt zich	<ul style="list-style-type: none">- Eigen-dorp denken, naar binnen gekeerd.- Interne bereikbaarheid (binnen Groene Hart) met openbaar vervoer voor verbetering vatbaar.- Weinig voorzieningen, algemeen en specifiek voor jongeren.- Nauwelijks ruimte (fysiek, beleidsmatig) voor uitbreiding wonen en werken.- Kleine woningmarkt maakt gebied gevoelig voor ontwikkelingen; geen compensatie vanuit massa.- Hier en daar verouderde bedrijventerreinen, glasopstanden.- Weinig eigen werkgelegenheid, ook in de toekomst.- Druk op infrastructuur door omvangrijke

conform de landelijk trend; (nog) weinig winkelleegstand.	pendel.
---	---------

Kansen	Bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> - Leer van dorpen elders die al 'verder' zijn. - Maak het 'nieuwe dorpsplein' waar overheid, ondernemers en bewoners elkaar kunnen ontmoeten. - Speel in op belangstelling voor het platteland: boer-zoekt-vrouw-effect. - Haak aan op groen en natuurbeleving, zowel voor wonen als werken. - Bundel krachten voor de inzet van sociaal kapitaal, dorpsraden; stimuleer onderlinge hulp en bijstand; betrek jong èn oud daarbij. - Gebruik de ruimte die soepeler en bottom-up (RO) beleid geeft voor eigen initiatieven en eenvoudiger bestuurlijke structuren. - Verbeter de mentale/fysieke verbinding met de grote steden. - Stimuleer de doe-democratie, nieuwe mix tussen privaat en publiek. - Introduceer mentaal-eigenaarschap: zaken aanpakken door je eigenaar te voelen. - Vergroot draagkracht door functiemenging (voorzieningen, zorg, wonen, werken). - Ondersteun mogelijkheden voor Zzp-ers, Het Nieuwe Werken en e-commerce dankzij woonklimaat en nabijheid grote centra. - Creëer kleinschalige en authentieke T&R-activiteiten. - Ondersteun gewortelde bedrijven die cohesie en draagvlak geven. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dreigende onderschatting toekomstige problematiek doordat er nu geen acute problemen zijn. Ontbrekende sense of urgency. - Rigiditeit in denken en handelen bij bestuurders, ondernemers en bewoners. - Demografie: krimp, ontgroening en vergrijzing zijn sluipend, maar onafwendbaar proces. - Bezuinigingen en minder subsidies hebben gevolgen voor verenigingen. - Druk op dagelijkse voorzieningen neemt toe en vraagt creatieve oplossingen. - Beperkte groeimogelijkheden (wonen, werken) drukt dynamiek. - Identiteitsverlies door import-bewoners. - Verlies van sociaal kapitaal en relaties. - Uitstel-, vooruitschuifbeleid; oud denken (stenen i.p.v. mensen). - Door stagnerende groei komen oplossingen niet meer vanzelf.

3. Agrarische sector

3.1 Inleiding

Nederland is wereldwijd een belangrijke exporteur van agrarische producten, vooral in de akkerbouw, veeteelt en tuinbouw. De Verenigde Staten, Frankrijk en Nederland zijn de belangrijkste exporteurs van agrarische producten. Bijna een kwart van de export van groenten in Europa komt uit Nederland. Binnen de tuinbouw is de sierteelt (bloemen en planten) het belangrijkste. Van de totale sierteeltuitvoer van de Europese Unie komt 70 procent voor rekening van Nederland.³⁰ De landbouw in Nederland heeft 2,3 miljoen hectare in gebruik. In 2008 was 55 procent van het totale landoppervlak van Nederland in gebruik voor landbouw. In het Groene Hart als geheel ligt dit percentage hoger (ruim 60 procent) en voor GH13 zien we dat het aandeel landbouwgrond (70 procent) zelfs substantieel hoger is dan gemiddeld. Echter, de druk op het landschap in de Randstad wordt door de verstedelijking steeds groter. In het Groene Hart staat de landbouw onder 'druk' van de vier omringende steden en door claims vanuit de toerisme- en recreatiesector en verscherpte natuurregels (Ecologische Hoofdstructuur en Natura 2000). In de periode 2000-2008 is het areaal landbouwgrond in het Groene Hart als geheel iets meer afgenomen dan in Nederland (2,9 procent versus 2 procent).

De landbouw is van oudsher de belangrijkste drager van het landschap. De Nota Ruimte onderkent dat ook voor het Groene Hart. Het landschap is immers een 'gratis' bijproduct van de voedselproductie. Zolang de landbouw op rendabele wijze voedsel kan blijven produceren, is aan de belangrijkste voorwaarde voor het voortbestaan van het landschap voldaan.³¹

3.2 Agrarische sector in provinciaal beleid

De landbouw is nog steeds de belangrijkste gebruiker van het landelijk gebied. Goede productieomstandigheden en innovatiekracht geven de landbouw het noodzakelijke blijvend economisch perspectief. Ook professionalisering van de landbouwverbreding, met zorg, recreatief en toeristisch aanbod, natuurbeheer, het leveren van streekproducten en de productie van duurzame energie (het benutten van reststromen en productie van groene grondstoffen) dragen bij aan dit perspectief.

Noord-Holland

In de structuurvisie van de provincie Noord-Holland wordt het belang van de agrarische sector voor de economie en als beheerder van het landschap erkend. Inzet is een vitale en duurzame agrarische sector, onder andere voor de sterk internationaal georiënteerde glastuinbouw. Rondom de Greenport Aalsmeer heeft de provincie concentraties van glastuinbouwgebieden aangewezen. Deze clustering moet leiden tot economische en landschappelijke voordelen. De toeleverende en uitbestedende bedrijven kunnen zich in de nabijheid vestigen, wat ten gunste komt aan milieu en voordeel oplevert voor de logis-

³⁰ Bron: www.rijksoverheid.nl

³¹ Bron: LEI(2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

tiek. Vanuit de provincie is het project Greenport Aalsmeer opgestart dat tot doel heeft 'behoud en versterking van het glastuinbouwcomplex en de marktplaats voor de sier- teeltsector rond Aalsmeer'. Men tracht dit te bereiken door reconstructie van verouderde glastuinbouwlocaties en het verbeteren van de bereikbaarheid in relatie tot seaport (Noordzeekanaalgebied) en airport (Schiphol). Tevens staat het stimuleren van innovatie en duurzaamheid centraal (gebruikmaking van restwarmte, CO² productie/afvang voor bemesting), alsmede het ontwikkelen van nieuwe logistieke concepten. Vanuit het Groene Hart zijn de gemeenten Aalsmeer, Uithoorn, Haarlemmermeer, Amstelveen en de Zuid-Hollandse gemeenten Nieuwkoop en Kaag en Braassem bij dit project aangesloten.³²

Utrecht

In het Groene Hart is het agrarisch cultuurlandschap sterk vertegenwoordigd. Vanwege de historisch kenmerkende gebouwen, structuren, bebouwingslinten, landschappen en verkavelingspatronen, vindt de Provincie Utrecht het belangrijk dat cultuurhistorische waarden bij de planontwikkeling een rol spelen. Binnen het Groene Hart krijgen de volgende vijf gebieden hierin specifieke aandacht: Lopikerwaard, de Ronde Venen en gebieden rond Kockengen-Kamerik-Zegveld, Linschoten en Westbroek.

Deze gebieden maken door diverse kleinschalige ontwikkelingen een geleidelijke transformatie door, die uiteindelijk grote gevolgen kan hebben voor het aanzien. Het gaat bijvoorbeeld om natuurontwikkeling, veranderende kernranden, functieverandering van vrijkomende agrarische gebouwen en percelen en agrarische schaalvergroting.

In de agrarische gebieden in de provincie Utrecht is de hoofdfunctie grondgebonden landbouw (melkveehouderij en fruitteelt). De landbouw heeft in Utrecht in principe een goede uitgangspositie om duurzaam te produceren voor de wereld- en regionale markt. In een deel van de landbouwgebieden is het voor de landbouw echter lastiger om te concurreren met landbouwbedrijven elders. Dit betreft met name de kwetsbare veengebieden en kleinschalige landschappen, zoals de Langbroekerwetering. In het veengebied voert de provincie Utrecht samen met het agrarisch bedrijfsleven en waterschappen het Kennis- en Innovatieprogramma Veenweiden uit, dat gericht is op het behoud van een rendabele melkveehouderij in combinatie met het afremmen van bodemdaling. Ook agrariërs hebben ruimte nodig om te kunnen groeien. De provincie Utrecht heeft de maximum bouwperceelgrootte vastgesteld op 1,5 hectare. Dit maximum is bepaald op basis van de huidige landbouwstructuur, de economische omvang van de landbouw, het Utrechtse landschap, het milieu en het voorkomen van te omvangrijke veestallen. Volgens de provincie is voor het grootste gedeelte van de Utrechtse landbouwbedrijven deze maximum omvang voldoende. Als vanwege schaalvergroting een groter bouwperceel nodig is, dan is onder voorwaarden een doorgroei naar 2,5 hectare mogelijk. Om bedrijven hierin te ondersteunen, start de provincie Utrecht het project 'kwaliteit van topstallen'.³³

Aan nieuwvestiging van bouwkavels voor intensieve veehouderij (buiten het Landbouw Ontwikkelings Gebied) en glastuinbouwbedrijven (buiten de glastuinbouwconcentratie-

³² Bron: Provincie Noord-Holland (2010). Structuurvisie Noord-Holland 2040. Kwaliteit door veelzijdigheid.

³³ Bron: Provincie Utrecht (2012). Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2013-2028.

gebieden) werkt de provincie Utrecht niet mee. Ook in de melkveehouderij en fruitteelt staat zij nieuwvestiging in principe niet toe. Toch kan nieuwvestiging in de vorm van bedrijfsverplaatsing binnen de provincie in specifieke situaties nodig zijn voor de verbetering van de landbouwstructuur. Als er geen vrijkomend agrarisch bouwperceel beschikbaar is, werkt de provincie alleen mee binnen een integrale, gebiedsgerichte aanpak waarbij ook rekening wordt gehouden met natuur, landschap, recreatie en infrastructuur. Zij verwacht daarbij dat door voortgaande schaalvergroting en stoppende agrariërs er voldoende agrarische bedrijfslocaties vrijkomen voor startende bedrijven en om eventuele bedrijfsverplaatsingen voor landbouwstructuurversterking op te vangen. Provincie en gemeenten hebben in bovenstaande een verschillende rol. Van gemeenten wordt verlangd dat zij in hun bestemmingsplannen regels opnemen over nieuwvestiging, omschakeling, nevenfuncties en de maximale omvang van de agrarische bouwpercelen. De rol van de provincie hierin is die van reguleren en participeren.³⁴

Zuid-Holland

In de structuurvisie van de Provincie Zuid-Holland worden de Greenports als een van de belangrijke economische pijlers genoemd. De boom- en sierteelt in Boskoop is een van deze Greenports. Drie van de vijf nationale Greenports liggen in Zuid-Holland en meer dan 50 procent van het areaal glastuinbouw van Nederland ligt in deze provincie.³⁵

Een belangrijk 'issue' waarmee de agrarische sector te maken heeft, is de bodemgesteldheid en de mate waarin de bodem gevoelig is voor daling. Het provinciale beleid is erop gericht om die daling zoveel mogelijk tegen te gaan en daarvoor moet met name in de zeer kwetsbare gebieden vernat worden. Dat betekent dat in verschillende deelgebieden van het Groene Hart verschillende ontwikkelingen plaats zullen vinden, waarbij ook de productieomstandigheden voor de landbouw sterk zullen variëren. Vernatting gaat ten koste van de rentabiliteit van de productielandbouw. Dit effect is het sterkst in de meest bodemdalinggevoelige gebieden van het Groene Hart. Met name voor de huidige ondernemers heeft de vernatting impact op de rentabiliteit van hun onderneming, omdat de grondprijs daalt en de productieomstandigheden minder optimaal worden. In de toekomst is er dus in enkele deelgebieden van het Groene Hart hoogstwaarschijnlijk geen rendabele productielandbouw meer mogelijk.³⁶

Beleid glastuinbouwconcentratiegebied: bundeling van glastuinbouwbedrijven vanuit landschappelijk oogpunt

Binnen de provincie Utrecht zijn twee glastuinbouwconcentratiegebieden benoemd: één in de Harmelerwaard en één in de polder Derde Bedijking in De Ronde Venen. In deze gebieden is ruimte voor hervestiging van verspreid liggende bedrijven. Bestaande bedrijven in deze gebieden hebben ruimte om te groeien. Verspreid liggende glastuinbouw kan verplaatsen naar de glastuinbouwconcentratiegebieden. De uitbreidingsmogelijkheden op bestaande locaties zijn beperkt tot een omvang die noodzakelijk is voor een doelmatige voortzetting van het glastuinbouwbedrijf, maar maximaal 2 hectare. En slechts als er geen sprake is van landschappelijke bezwaren en bestaande omringende functies niet

³⁴ Bron: Provincie Utrecht (2012). Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2013-2028.

³⁵ Bron: Provincie Zuid-Holland (2012). Provinciale Structuurvisie. Visie op Zuid-Holland.

³⁶ Bron: Arcadis, LEI (2010). Bouwstenen voor de Agenda Landbouw van de Provincie-Zuid-Holland.

onevenredig worden aangetast of beperkt. In de landbouwkerngebieden en de stadsranden hebben alleenstaande bedrijven vaak weinig ontwikkelingsperspectief. Concentratie kan economische en milieutechnische voordelen opleveren, bijvoorbeeld door samenwerking op het vlak van duurzame energie.³⁷

De glastuinbouwbedrijven zijn veelal verbonden met de Zuid-Hollandse Greenports Boskoop, Westland, Oostland of aan Aalsmeer. In het landelijk gebied liggen ook veel alleenstaande glastuinbouwbedrijven. Vaak is het glas op deze bedrijven begonnen als ondersteuning van het verder grondgebonden agrarisch bedrijf en later ontwikkeld tot gespecialiseerd glastuinbouwbedrijf. Het beleid van de Provincie Zuid-Holland is erop gericht deze verspreid gelegen bedrijven, wanneer dit geen ondersteunend glas betreft, te verplaatsen naar glastuinbouwgebieden of de Greenport Westland/Oostland dan wel te saneren. Belangrijke aanleiding voor dit beleid is dat alleenstaande bedrijven niet de mogelijkheden hebben voor duurzaam energie- en waterbeheer zoals in glastuinbouwgebieden. Tevens is er beleid om de ligging van verspreid liggende percelen sierteelt tegen te gaan. De provincie heeft dit planologisch vastgelegd in de zogenaamde sierteeltcontour.

De Provincie Zuid-Holland heeft onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om in Zuid-Holland ruimte te bieden voor nieuwe glastuinbouwlocaties. Uit het onderzoek is gebleken dat er in Zuid-Holland geen ruimte gevonden kan worden voor een grootschalige én duurzaam in te richten nieuwe locatie van netto ongeveer 400 hectare. Uit met de provincie Noord-Holland gevoerd overleg is gebleken, dat in deze provincie ruimte beschikbaar is, dan wel geboden kan worden, voor vanuit Zuid-Holland afkomstige glastuinbouwbedrijven. Zoals de locatie PrimAviera in de gemeente Haarlemmermeer en Nieuw Amstel Oost III in de gemeente Nieuwkoop.³⁸

3.3 Het agrocluster in het Groene Hart

De land- en tuinbouw in het Groene Hart is nauw verweven met andere delen van de regionale economie. Enerzijds is agrarische productie nauwelijks mogelijk zonder de toelevering van goederen en diensten, en anderzijds is de relatie van de primaire sector met de voedings- en genotmiddelenindustrie van belang.

³⁷ Bron: Provincie Utrecht (2012). Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2013-2028.

³⁸ Bron: Provincie Zuid-Holland (2012). Provinciale Structuurvisie. Visie op Zuid-Holland.

Box 6: Kaas

Het Groene Hart is de bakermat van de boerenkaas in Nederland. Al vanaf de middeleeuwen wordt hier op de boerenbedrijven kaas gemaakt. Hoewel tegenwoordig het overgrote merendeel van de kaas uit de fabriek komt, wordt nog op een paar honderd boerenbedrijven kaas gemaakt. Binnen het Groene Hart herbergt Zoeterwoude het hoogste aantal 'zelfkazende' boeren van Nederland. Binnen het Groene Hart heeft de gemeente Bodegraven-Reeuwijk een sterke profilering op de groothandel en distributie in de food-sector. Daarmee heeft zij tevens een verzorgende functie voor de regio.

Bron: www.groenehart.nl. Bron: Blaauwberg (2012). Economische analyse Bodegraven-Reeuwijk.

Het agrocluster in het Groene Hart is van grote waarde voor de economie van deze regio. Het cluster van toelevering, productie, verwerking en afzet van agrarische producten realiseerde naar schatting in 2006³⁹ een toegevoegde waarde van 1,9 miljard euro en was goed voor bijna 32.000 arbeidsplaatsen. Dit is achtereenvolgens 10,3 en 11,3 procent van de totale toegevoegde waarde en werkgelegenheid in het Groene Hart. Bijna tweederde deel van de verdiensten en werkgelegenheid van het cluster in het Groene Hart hangt samen met de export van (on)bewerkte agrarische producten. Dit is naar verhouding minder sterk verbonden met de regionale agrarische productie dan in andere Nederlandse regio's.⁴⁰

Omgevingsfactoren van de landbouw in het Groene Hart

Een aantal factoren is sterk bepalend voor de ontwikkeling van de land- en tuinbouw en de agrosector. Denk hierbij aan demografische ontwikkelingen, ontwikkeling van het inkomen, de beschikbaarheid van grond, kapitaal en arbeid, ruimtelijke ordening en beleidsmaatregelen op het gebied van milieu en natuur. Demografische ontwikkelingen zijn niet te sturen, maar beleidsmaatregelen op het gebied van ruimtelijke ordening wel (overheid). Een andere factor die bepalend is voor de ontwikkeling van de agrarische sector is het opleidingsniveau van de ondernemers. Uit de workshop kwam naar voren dat er meer aandacht aan opleidingen mag worden besteed (eventueel met regionale insteek) om het kennisniveau van de agrarische ondernemer op peil te houden. Hoewel een deel van deze verantwoordelijkheid bij de sector zelf ligt.

Een andere omgevingsfactor is de grondprijs. De grondprijs in het Groene Hart is de laatste jaren op peil gebleven. In 2008 lagen de grondprijzen in de agrarische gedeelten van het Groene Hart gemiddeld op 37.500 euro per hectare. Dit komt overeen met de grondprijzen in vergelijkbare agrarische gebieden van ons land en toont aan dat er in de agrarische sector in het Groene Hart nog steeds een koopkrachtige vraag aanwezig is naar grond voor bedrijfsuitbreiding.

³⁹ Meest recente beschikbare cijfers op dit niveau

⁴⁰ LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

Er doen zich ook structurele ontwikkelingen voor in het agrocomplex, zoals vermindering van het aantal bedrijven, bedrijfsvergroting, productiviteitsgroei en een daling van de reële prijzen van agrarische producten. Welvaartsgroei en technologische vernieuwingen zijn hierbij belangrijk; zij bepalen mede de ontwikkeling van vraag en aanbod van producten en productiefactoren.⁴¹

Box 7: Veenweidegebied

Ongeveer 90 procent van het Groene Hart bestaat uit Veenweidegebied. Het veenweidenlandschap in het Groene Hart wordt in de publieke opinie hoog gewaardeerd en bezit unieke natuurwaarden. Twee trends bedreigen dit karakteristieke landschap, namelijk de schaalvergroting in de landbouw en de bodemdaling door klink en oxidatie van het veen. Eén van de opties om aan de problematiek tegemoet te komen, is een peilverhoging van het grond- en oppervlaktewater. Peilverhoging in het Westelijke Veenweidegebied leidt voor melkveehouderijbedrijven tot een achteruitgang van het inkomen, maar zal ten goede komen aan de biodiversiteit. De landbouw zal hier dan wel voor gecompenseerd moeten worden.

Bron: LEI(2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

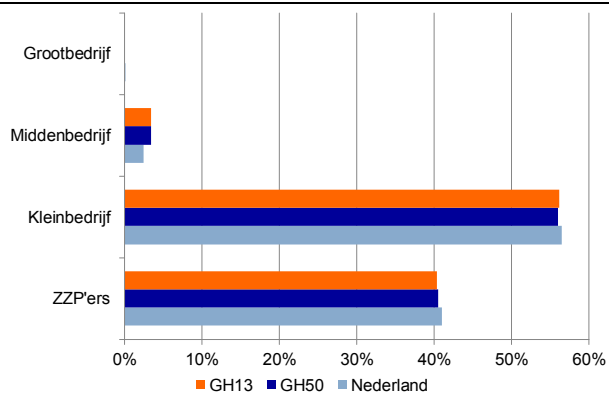
3.4 Het belang van de agrarische sector in het Groene Hart

Het Groene Hart kan worden onderverdeeld in zes belangrijke landbouwgebieden: Krimpenerwaard/Oostelijk Rijnland, Alblasserwaard/Vijfheerenlanden, Westelijk Weidegebied in Utrecht, Gein en Gooiland, Westelijk Rijnland en Boskoop/Rijneveld. In het Groene Hart is de rundveehouderij veruit de belangrijkste land- en tuinbouwsector. Circa 70% van de bedrijven in het gebied zijn rundveehouderijbedrijven, waarvan ruim de helft gespecialiseerde melkveebedrijven. Akkerbouw en tuinbouw zijn veel minder sterk aanwezig. De intensieve veehouderij is een relatief kleine sector in het gebied. In het Groene Hart is ongeveer 10 procent van het totale aantal rundveehouderijbedrijven in Nederland actief. Daarmee wordt het belang van de melkveehouderij in het Groene Hart onderstreept.⁴²

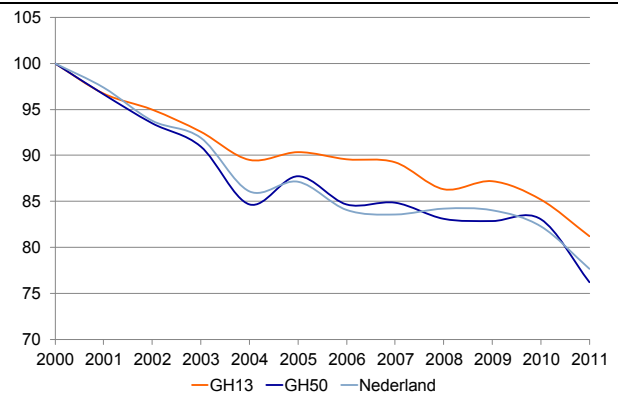
⁴¹ LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

⁴² LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

Figuur 3.1: Klasse werkzame personen (vestigingen)

Figuur 3.2: Werkgelegenheidsontwikkeling

Bron: LISA, bewerking Rabobank

Bron: LISA, bewerking Rabobank

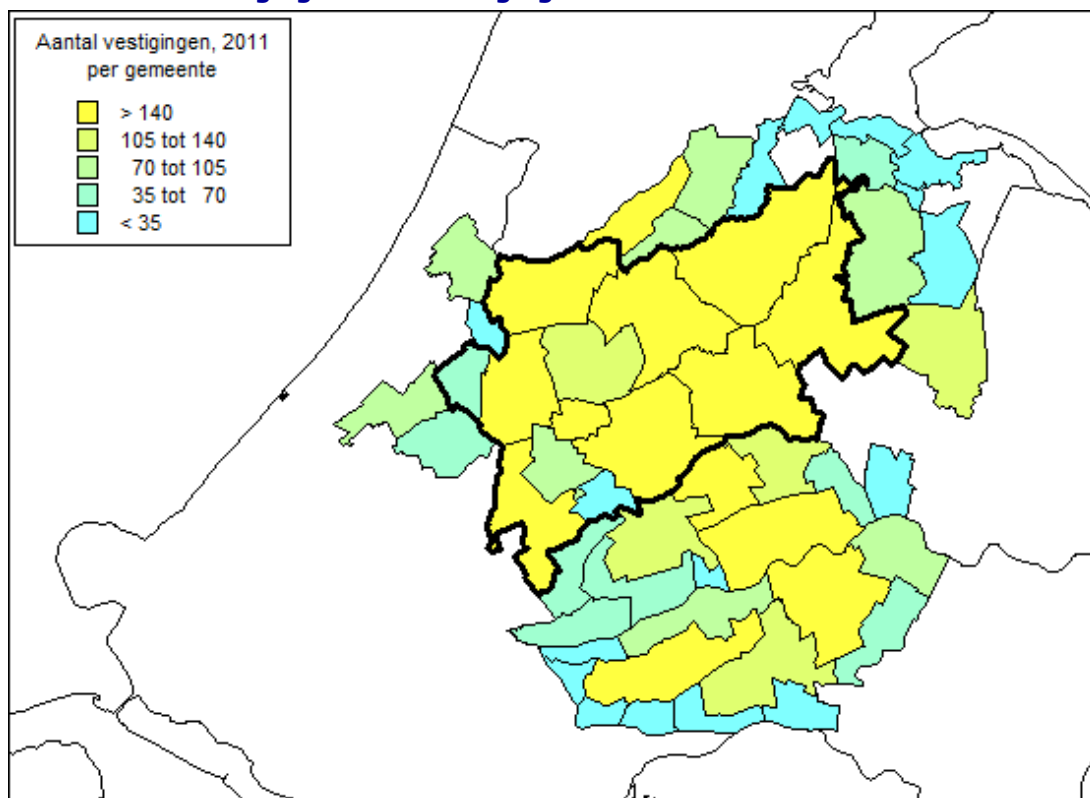
In het Groene Hart zijn ruim 5.000 agrarische vestigingen (stand 2011). Dit is 5 procent van het totaal aantal bedrijfsvestigingen in het Groene Hart. Boskoop en De Ronde Venen hebben de meeste vestigingen. De afgelopen tien jaar is in deze regio het aantal agrarische vestigingen met 21 procent afgenomen. In overig Nederland zien we een vergelijkbaar patroon. Binnen GH50 was in absolute zin de afname het grootst in Aalsmeer. In GH13 is het aantal agrarische vestigingen 'slechts' met 17 procent afgenomen. Binnen de zes onderscheiden landbouwgebieden in het Groene Hart is te zien dat in Boskoop/Rijneveld de schaalvergroting sinds 2000 het sterkst is toegenomen. In dat gebied is het aantal kleine bedrijven fors verminderd en het aantal grote (boomkwekerij)bedrijven juist sterk toegenomen.⁴³

De bedrijfsgrootte in de landbouw wordt anders gemeten dan in andere sectoren. De economische omvang van een agrarisch bedrijf werd tot 2010 gemeten in termen van nge⁴⁴. In het Groene Hart zijn relatief veel kleine bedrijven aanwezig. Circa 22 procent van de bedrijven in het Groene Hart kan als groot worden geclassificeerd (> 100 nge). Dat percentage is iets lager dan gemiddeld in Nederland. In het gebied Boskoop/Rijneveld (veel boomkwekerijbedrijven) is het aandeel grote bedrijven > 150 nge juist groter dan gemiddeld. Ditzelfde geldt voor het Westelijk Rijnland waar veel grote (glas)tuinbouwbedrijven zijn gevestigd. Uit figuur 3.1 blijkt dat de verdeling tussen de verschillende bedrijfsklassen in het Groene Hart weinig afwijkt van het landelijke beeld. Circa 97 % van de agrarische vestigingen is toe te rekenen aan de ZZP'ers en het kleinbedrijf.

⁴³ LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

⁴⁴ Economische omvang van agrarische activiteiten is gebaseerd op het aantal Nederlandse grootte-eenheden (nges). De nge is een reële economische maatstaf die gebaseerd is op het gemiddelde brutostandaardsaldo (bss) van agrarische bedrijven in Nederland. Daarbij gaat het om opbrengsten minus bepaalde specifieke kosten van de agrarische activiteiten op het bedrijf. Vanaf 2010 is de Standaardopbrengst (SO) in gebruik in plaats van NGE. De SO-norm is een gestandaardiseerde opbrengst per ha of per dier die met het gewas of de diercategorie gemiddeld op jaarbasis wordt behaald.

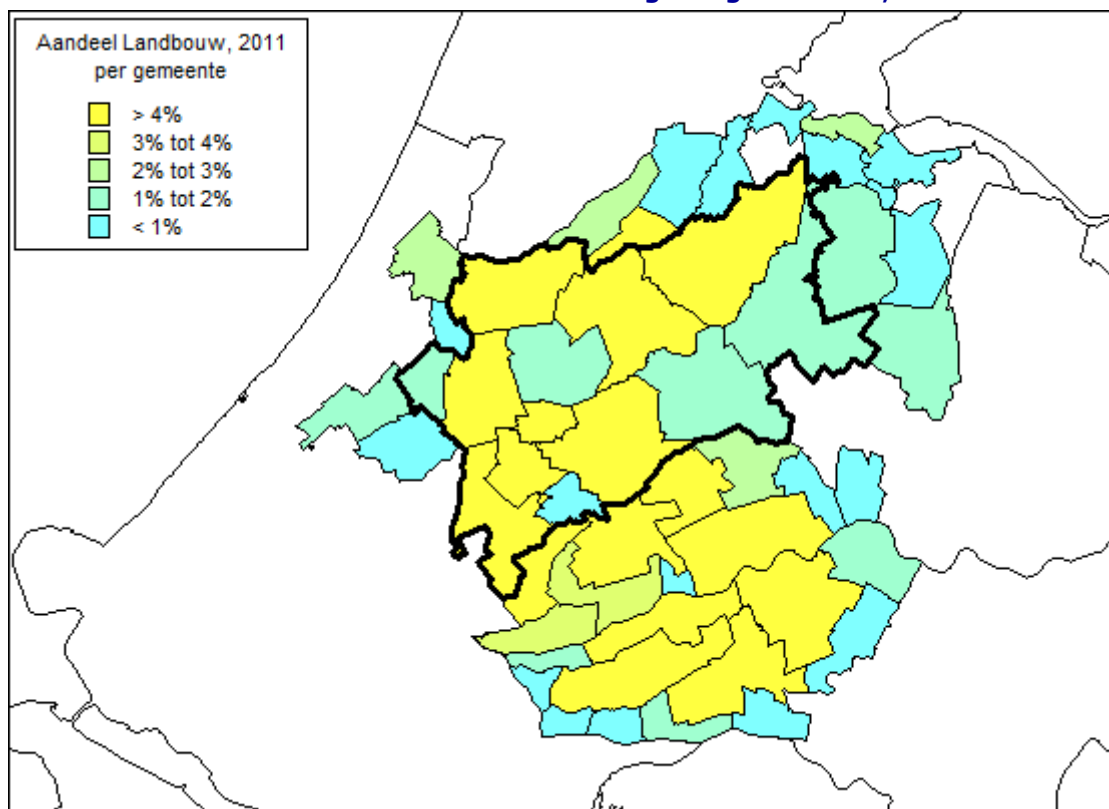
Kaart 12: Verdeling agrarische vestigingen in het Groene Hart

Bron: CBS, bewerking Rabobank

In het Groene Hart zijn 15.205 banen beschikbaar in de agrarische sector (stand 2011). Dit is 2 procent van het totaal aantal banen in het Groene Hart. De afgelopen tien jaar is in deze regio het aantal agrarische banen met circa een kwart afgenomen. In overig Nederland zien we een iets kleinere afname. Circa 70 procent van de agrarische banen wordt door mannen ingevuld. Zo'n 90 procent van de mannen en driekwart van de vrouwen werkt fulltime. In de tuinbouw is een groot aanbod van ongeschoold en seizoensarbeid. Omdat deze krachten niet altijd in Nederland te vinden zijn, worden werknemers uit Oost-Europa aangetrokken.

Kaart 13: Aandeel landbouw in totale bruto toegevoegde waarde, 2011

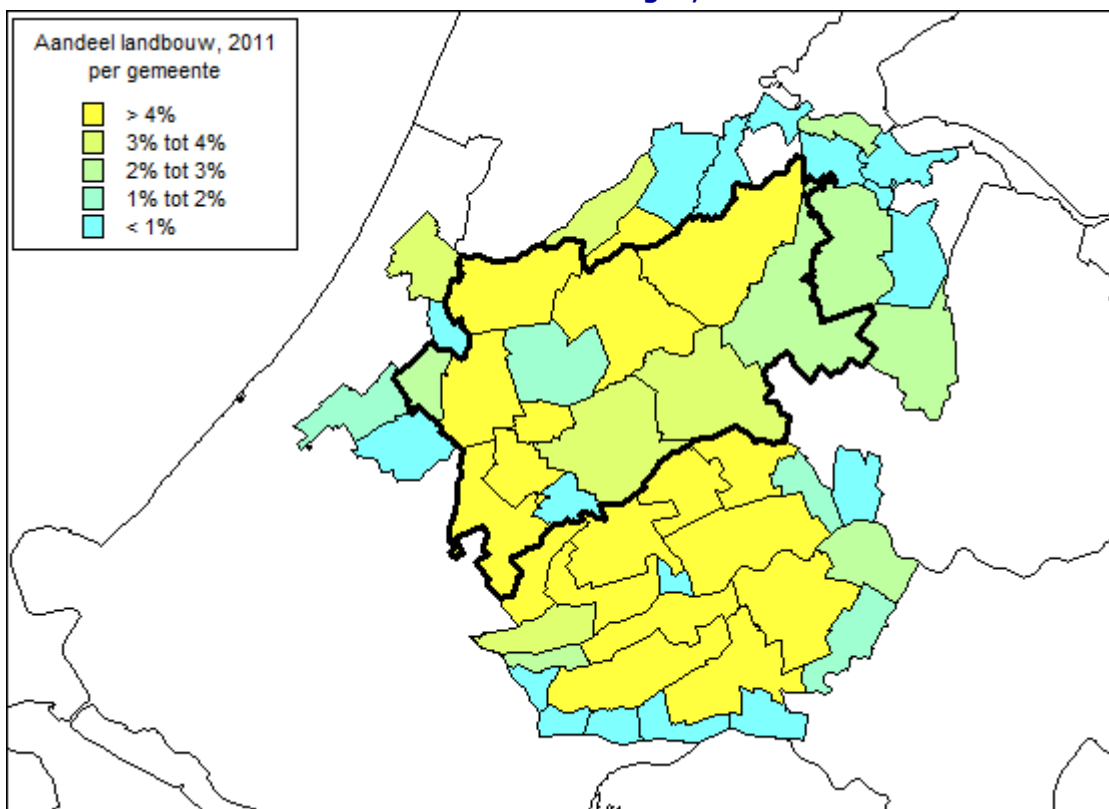

Bron: Rabobank

Eerder in dit rapport is naar voren gekomen dat de bijdrage van de landbouw aan de totale bruto toegevoegde waarde zowel op landelijk als op regionaal niveau beperkt is. In GH13 is dit aandeel met 4 procent hoger dan in Nederland (2 procent). De agrarische sector in Aalsmeer, Boskoop, Uithoorn en Zuidplas leveren binnen het Groene Hart het grootste aandeel in de productie. Dit is niet zo verwonderlijk, gezien de boomteelt in Boskoop en de bloemenveiling in Aalsmeer.

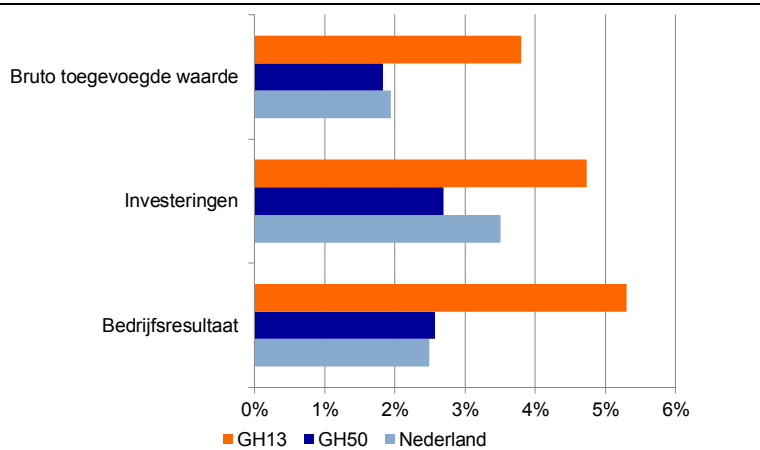
Ook het aandeel in de investeringen is voor de landbouw beperkt. Landelijk gezien komt circa 3,5 procent van alle investeringen voor rekening van de agrarische sector. Het Groene Hart als geheel ligt daar onder (2,7 procent), terwijl GH13 een groter aandeel van de investeringen voor haar rekening neemt dan Nederland (4,7 procent). Binnen het Groene Hart zien we dat de agrarische sector in Boskoop, Uithoorn, Nieuwkoop, Kaag en Braassem, Zuidplas en Aalsmeer relatief gezien een groter aandeel van de investeringen voor haar rekening neemt dan de andere gemeenten. Concluderend kunnen we stellen dat de agrarische sector een beperkt aandeel heeft in de (regionale) economie voor wat betreft productie, investeringen en bedrijfsresultaat. De agrarische sector in GH13 levert relatief gezien juist een grotere bijdrage aan de regionale economie.

Kaart 14: Aandeel landbouw in totale investeringen, 2011

Bron: Rabobank

Figuur 3.3: Bijdrage landbouw aan de economie (2011)

Bron: Rabobank

Bedrijfseconomische cijfers agrarische sector Groene Hart

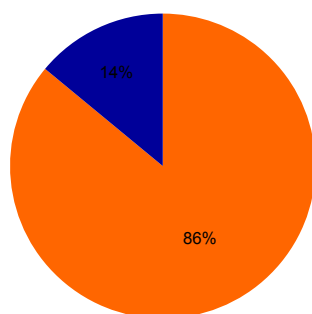
Het uitdagende economische klimaat stelt harde eisen aan het ondernemerschap in het Groene Hart en stelt de financiële gezondheid van het bedrijfsleven op de proef. Ook de verschillende trends en ontwikkelingen (hierover later meer) die zich in de verschillende subsectoren voordoen, hebben invloed op de financiën van het agrarische bedrijfsleven. Door middel van de verdeling van de balans krijgen we inzicht hoe het agrarische be-

drijfsleven is gefinancierd. Tevens geven de financiële kengetallen ons inzicht in de financiële gezondheid van de agrarische ondernemingen. Hierbij is het goed te bedenken dat achter deze getallen bedrijfseconomische factoren schuil gaan waarin bepaalde keuzes zijn gemaakt die gevolgen hebben voor het resultaat en het vermogen. Daarnaast verschillen de grenswaarden van de kengetallen sterk per sector en branche.

De activazijde van de balans geeft inzicht in de bezittingen van de onderneming. De passivazijde van de balans geeft inzicht in het vermogen waarmee de activazijde is gefinancierd. Hierbij is de gouden balansregel: vlottende activa (bezittingen die een productieproces meegaan) worden gefinancierd met kort vreemd vermogen, vaste activa (bezittingen die bestemd zijn om een duurzame bijdrage te leveren aan de bedrijfsvoering en die langer dan een jaar meegaan) met lang vreemd vermogen. Bedrijven kunnen hun investeringen ook financieren met eigen vermogen. Eigen vermogen is verschaft door de eigenaren van de onderneming of afkomstig van ingehouden winsten en staat in principe voor onbepaalde tijd ter beschikking van de onderneming. Vreemd vermogen is ter beschikking gesteld door financiers en is tijdelijk vermogen. Hoe groter het aandeel vreemd vermogen, hoe groter de gevoeligheid voor renteschommelingen en laagconjunctuur.

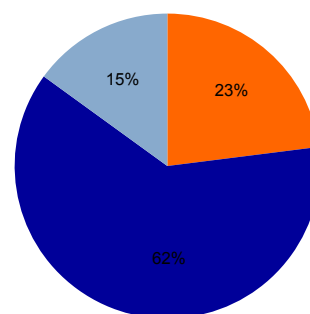
Uit figuur 3.4 blijkt dat 86 procent van de bezittingen van het agrarische bedrijfsleven in de lokale bankgebieden bestaan uit vaste activa. Ruim de helft van het bezit van de agrariërs zit in grond. Figuur 3.5 maakt duidelijk dat het eigen vermogen en het lang vreemd vermogen de financiering van de vaste activa dekt. De vergelijking met het Groene Hart als geheel en Nederland levert een zelfde balansbeeld op.

Figuur 3.4: Activa GH13

■ Vaste activa ■ Vlottende activa

Figuur 3.5: Passiva GH13

■ Eigen vermogen ■ Lang vreemd vermogen ■ Kort vreemd vermogen

Bron: Rabobank

Bron: Rabobank

De snel veranderende wereldwijde economische omstandigheden en een vergrijzende beroepsbevolking vragen om vernieuwing van het bedrijfsleven. Innovatie is hier een voorbeeld van en innovatie vergt investeringen van de ondernemer. De investeringsbereidheid van het bedrijfsleven kunnen we meten aan de hand van de investeringsratio. De investeringsratio is het deel van de bruto toegevoegde waarde dat wordt geïnvesteerd. Het agrarische bedrijfsleven in Nederland heeft een investeringsratio van 36 procent. Bij de agrariërs in het Groene Hart ligt dit wat lager, rond de 31 procent (zie de factsheet). Ook de arbeidsproductiviteit is een indicator die ons iets vertelt over de gezondheid van het bedrijfsleven. Om de arbeidsproductiviteit te meten, is de bruto toe-

gevoegde waarde gedeeld door het totale arbeidsvolume (fte). Het is dus de gemiddelde toegevoegde waarde van een fulltime medewerker per jaar. De arbeidsproductiviteit in Nederland lag in 2011 op € 88.000 (gemiddeld voor alle sectoren). De arbeidsproductiviteit is bij uitstek een indicator die sterk verschilt per sector. Hoe hoger de kapitaalintensiteit (en dus hoe lager de arbeidsintensiteit), hoe hoger de arbeidsproductiviteit. Zo heeft de (kapitaalintensieve) industrie in Nederland een arbeidsproductiviteit van € 157.000 en bedraagt de toegevoegde waarde van een fulltime werknemer in de (arbeidsintensieve) horeca 'slechts' € 47.000. Ook de agrarische sector heeft vanwege het relatief arbeidsintensieve karakter een lagere arbeidsproductiviteit. In het Groene Hart is de arbeidsproductiviteit van de agrarische sector met € 49.000 ook lager dan het gemiddelde agrarische bedrijfsleven in Nederland (€ 63.000). Het deel van de regionale verschillen dat niet kan worden verklaard vanuit de sectorstructuur heeft te maken met bedrijfsinterne factoren zoals de kwaliteit van het ondernemerschap, de invloeden van enkele grote bedrijven en met specifieke regionale kenmerken, zoals de afzetmarkt en de arbeidsmarkt (vestigingsklimaat). Zo kunnen exporterende bedrijven namelijk vaak innovatiever en efficiënter werken dan bedrijven die zich alleen op de binnenlandse markt richten. Ook de schaalgrootte, structuur en opzet van bedrijven, het type machines en de manier waarop deze worden ingezet en het opleidingsniveau van de werknemers zijn factoren die van invloed zijn op de arbeidsproductiviteit.

Factsheet economische betekenis/prestaties agrarische sector

Absoluten	Agrarisch		Aandeel Nederland	
	GH13	GH50	GH13	GH50
Omzet (1.000)	1.263.907	2.389.531	4,2%	7,9%
Bruto Winst (1.000)	917.318	1.729.150	4,1%	7,6%
Loonkosten (1.000)	163.744	308.800	5,0%	9,5%
Totaal kosten (1.000)	855.345	1.637.297	3,9%	7,5%
Resultaat (1.000)	90.665	158.154	4,8%	8,3%
Investerings (1.000)	138.348	283.305	3,4%	6,9%
Arbeidsvolume werkn.	4.623	9.317	5,9%	11,9%
Arbeidsvolume zelfst.	5.373	9.356	5,3%	9,2%
Arbeidsvolume totaal	9.996	18.673	5,6%	10,4%
Aantal vestigingen	725	1461	3,9%	7,9%
Bevolking totaal	491.765	1529465	3,0%	9,2%
Beroepsbevolking totaal	230.532	708955	2,9%	9,1%
	GH13	GH50	Nederland	
Arbeidsproductiviteit	49	49	63	
Investeringsratio	28,1	31	36,1	
Bruto Winst /omzet	72,6%	72,4%	75,1%	
Loonkosten/omzet	13,0%	12,9%	10,8%	
Totaal kosten/omzet	67,7%	68,5%	72,2%	
Resultaat/omzet	7,2%	6,6%	6,3%	

Bron: Rabobank

Tussen de tuinbouwbranches bestaat een grote pluriformiteit aan teelten, productiemethoden en mate van specialisatie en integratie in de keten. Dit gaat eveneens op voor de individuele bedrijven binnen een branche. Het gevolg is een grote verscheidenheid in

opbrengsten/kostenverhouding en spreiding in bedrijfsresultaat. De ondernemerskwaliteiten en de inrichting van het tuinbouwbedrijf bepalen voor een groot deel de winstgevendheid. Bij de brutowinstmarge wordt de verhouding tussen omzet en inkoop tot uitdrukking gebracht. De brutowinstmarge geeft een indicatie over de toegevoegde waarde die binnen een onderneming wordt gerealiseerd. Hierbij zien we dat deze in het Groene Hart enkele procenten lager ligt dan in Nederland.

Overigens maakt de agrarische sector veel gebruik van (seizoens)arbeidskrachten. Daarom is het lastig om een volledig beeld van het arbeidsvolume en het verloop in de tijd in deze sector te geven.

Bedrijfseconomische uitdagingen voor de subsectoren

Uit de Europese kostprijsvergelijking blijkt dat de kostprijs van de Nederlandse melkveehouderij voor 60 procent bestaat uit vaste kosten waardoor het moeilijker is om in te kunnen spelen op wisselende marktomstandigheden. Het beheersen en mogelijk verlagen van deze kostenpost is één van de belangrijkste uitdagingen voor de melkveehouders, ook in het Groene Hart.

Voor de boomteelt geldt dat om een sterke, stabiele internationale positie te realiseren het rendement op bedrijfsniveau moeten worden verhoogd. Daarmee zijn schaalvergroting, innovatie en marketinginspanningen te realiseren.

De ontwikkeling van het prijsniveau van de groenteteelt in 2008, 2009 en voor sommige producten ook nog 2010 en met als dieptepunt 2011 (EHEC crisis) zorgden voor lage rendementen en hierdoor intering op de vaak al beperkte buffers. Voor een aantal ondernemingen was in 2011 de buffer op en moesten ze hun bedrijfsvoering staken. De ontwikkelingsmogelijkheden zijn hierdoor voor veel bedrijven vooralsnog beperkt.⁴⁵

De vraag is echter hoe rendabel in de als 'Nationaal Landschap' aangewezen gebieden (zoals het Groene Hart) in de toekomst nog voedsel kan worden geproduceerd. Immers enerzijds is het EU-landbouwbeleid drastisch aan het veranderen (afbouw van subsidies) en anderzijds is de landbouw in de nationale landschappen vaak wat minder concurrerend dan elders in Nederland.⁴⁶

Verbrede landbouw

In het Groene Hart houdt circa een kwart van de agrarische bedrijven zich met één of meer verbredingsactiviteiten bezig.⁴⁷ Dat is bijna het dubbele van het landelijk gemiddelde. In de gebieden van het Groene Hart met overwegend melkveehouderij houdt circa 30 procent van de bedrijven zich bezig met verbreding. In Boskoop/Rijneveld ligt dat aandeel op slechts 8 procent. Dat is logisch gezien het feit dat maar weinig boomteeltbedrijven zich bezighouden met verbreding. In het Groene Hart zijn ook relatief veel bedrijven die meerdere verbredingsactiviteiten uitoefenen (40 procent ten opzichte van 29 procent landelijk). Bedrijven met verbredingsactiviteiten in het Groene Hart doen voor bijna de helft aan agrarisch natuur- en landschapsbeheer.⁴⁸ Voor een belangrijk deel is dat nestbescherming van weidevogels. Op enige afstand volgen de activiteiten huisverkoop van producten, loonwerk, stalling en recreatie, die ieder op circa 10 procent van de

⁴⁵ Bron: Branche Informatie Rabobank.

⁴⁶ Bron: LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

⁴⁷ Volgens de Landbouwtelling in 2007.

⁴⁸ De financiering van agrarisch natuurbeheer staat ter discussie bij de rijksoverheid.

verbrede bedrijven worden uitgeoefend. Opwekking van duurzame energie en recreatie hebben in het Groene Hart duidelijk minder deelnemers dan in overig Nederland. Vergeleken met het landelijk beeld is de bewerking van landbouwproducten in het Groene Hart relatief belangrijker.⁴⁹

Tabel 12: Verbrede landbouw in Nederland

Sector	Totaal omzet in mln. Euro		
	2007	2009	2011
Zorgboerderijen	45	63	80
Agrarische kinderopvang	4	14	20
Boerderijverkoop			
<i>Met winkel</i>	70	87	98
<i>Andere afzetkanalen</i>	19	41	49
Agrarisch natuurbeheer	90	79	86
Recreatie & toerisme			
<i>Verblijfsrecreatie</i>	42	56	80
<i>Dagrecreatie</i>	50	65	76
Educatie	1,5	1,7	2,2
*) Totaal	322	407	491

*) Het totaal aantal multifunctionele bedrijven is niet de som van de aantallen per sector. Meerdere bedrijven hebben activiteiten in twee of meer sectoren. Daarnaast kunnen bedrijven per sector onder meerdere categorieën vallen (zie de sectoren boerderijverkoop en recreatie)⁵⁰.

Indien we kijken naar de verdere ontwikkelingsmogelijkheden voor verbredingsactiviteiten, dan is volgens onderzoek⁵¹ sprake van een fors marktpotentieel. Op basis van de uitgevoerde analyse wordt het potentieel geschat op circa € 3 miljard (Nederland). Dit potentieel wordt overigens in belangrijke mate beïnvloed door de schattingen voor streekeigen producten en korte ketens. Vooral de mogelijke afzet via supermarkten en via horeca en catering is in potentie hoog.

Het marktpotentieel wordt onder andere beïnvloed door omgevingsfactoren waarop slechts in beperkte mate invloed kan worden uitgeoefend. Een voorbeeld hiervan is hoe de markt zich zal ontwikkelen en hoe de concurrentie daarop inspeelt. Op korte termijn speelt de economische conjunctuur een belangrijke rol, maar op langere termijn gaat het vooral om demografische ontwikkelingen en veranderingen in het gedrag van de consument. Daarnaast hangt de mate waarin landbouwbedrijven van het aanwezige marktpotentieel kunnen profiteren onder andere af van de toegankelijkheid van die markt. In relatie tot de afzet van streekeigen producten (en korte ketens) is het feit dat de retail uiteindelijk zelf bepaalt wat er in de schappen komt te liggen een belangrijk knelpunt. De supermarktbranche wordt bepaald door zes inkooporganisaties en het is moeilijk om daar tussen te komen. Ook uit de workshop bleek dat men heeft geprobeerd om streekeigen

⁴⁹ LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.

⁵⁰ Bron: LEI: Kijk op Multifunctionele Landbouw, Omzet en omvang.

⁵¹ Bron: ECORYS, Aequator Groen & Ruimte, Verwey-Jonker Instituut (2009). Verkenning potentiële marktvoorwaarden verbredingsactiviteiten landbouw.

producten via de grotere spelers op de markt te brengen, maar dat dit niet is gelukt vanwege de houding van de inkoopmanagers.

In de zorgsector stelt de financiering eisen aan de mate waarin potentiële cliënten gebruik kunnen maken van het aanbod van zorgboerderijen. Naar de toekomst zorgt de wijziging in de AWBZ voor allerlei onzekerheden. Ook in fysieke zin hoeven aanbod en vraag niet altijd op elkaar aan te sluiten. Denk in dit geval bijvoorbeeld aan agrarische kinderopvang waarbij bereikbaarheid en nabijheid van de markt (gezinnen met kinderen) cruciaal is.

Box 8: Verbrede landbouw

Steeds meer boeren starten met een tweede tak naast de boerderij. Dit komt vooral door de veranderingen in de landbouw. Ondernemers maken keuzes voor specialisatie, schaalvergroting of verbreding. Vooral kleinere bedrijven kunnen door de lagere opbrengstprijzen geen gezinsinkomen meer halen uit de boerderij. Een steeds groter wordende groep agrarische ondernemers gaat op zoek naar een vorm van neveninkomen. Een neventak kan nooit als 'laatste strohalm' voor de voortzetting van het agrarisch bedrijf worden gezien. Om op een gezonde wijze een neventak op te kunnen zetten, zal de primaire tak goed moeten renderen. Anderzijds is het ook mogelijk door afbouw van de primaire tak een ander bedrijf op te zetten, waarbij beschikbare middelen uit de afbouw worden ingezet. Naast de financiële motieven spelen persoonlijke ambities en maatschappelijke betrokkenheid ook vaak een rol.

De termen verbreding en multifunctionele landbouw worden vaak door elkaar gebruikt. Verbrede landbouw wordt in de regel gebruikt voor activiteiten welke op het agrarisch bedrijf plaats vinden. Multifunctionele landbouw wordt gebruikt op het niveau van de gehele maatschappij. Aangezien we hier spreken over activiteiten welke op bedrijfsniveau worden toegepast, wordt hier de term verbrede landbouw gebruikt.

De nevenactiviteiten kunnen genoemd worden onder verschillende categorieën: recreatie, zorg, kinderopvang, educatie, natuurbeheer, de verkoop van (streek)-producten in boerderijwinkels of bio-energie. Door verbreding van de activiteiten kan de boer zijn inkomen vanuit het boerenbedrijf aanvullen. Het is zelfs mogelijk om van de neventak de hoofdinkomstenbron te maken.

Uit onderzoek blijkt dat kinderopvang (€ 70.000) veruit de hoogste omzet genereert en natuurbeheer (€ 3.000) het laagst. Er is hierbij geen rekening gehouden met de uren die in de verbrede tak worden geïnvesteerd. In 2010 had bijna een kwart van de land- en tuinbouwbedrijven (totaal 72.305 bedrijven) één of meerdere vormen van verbreding. In 2005 was het aandeel 23 procent, maar daarna daalde dit tot 15 procent in 2008. Vooral agrotourisme, zorglandbouw en loonwerk voor derden komen steeds vaker voor op agrarische bedrijven (CBS 2011).

Bron: Rabobank

3.5 Trends en ontwikkelingen in de agrarische sector

We hebben gezien dat de landbouw een relatief klein aandeel vormt van de economie van het Groene Hart (maar ook in Nederland). Daarnaast is er al jaren sprake van een afname van het aantal banen in de landbouw en van schaalvergroting. Ondanks een forse omzetting van landbouwgrond naar andere functies, zal de landbouw naar verwachting in 2040 nog 85 tot 90 procent van het huidige landbouwareaal in gebruik hebben.⁵²

Om het voortbestaan van agrarische ondernemingen veilig te stellen, dient het inkomen op peil te blijven. Europese regelgeving dwingt de boeren tot schaalvergroting en verbreding van de bedrijfsvoering. Het huidige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid is in 2008 geëvalueerd. De belangrijkste punten zijn:

- meer marktwerking waardoor Europese agrarische ondernemers beter de concurrentie op de wereldmarkt aankunnen;
- verruimen van het melkquotum (maximaal toegestane melkproductie);
- meer aandacht voor het plattelandsbeleid;
- verduurzaming van de landbouwproductie.

Medio 2012 wordt door de Europese ministers van Landbouw druk onderhandeld over de nieuwe voorstellen van de Europese Commissie over het landbouwbeleid van 2014 tot 2020. Nederland wil boeren belonen voor maatschappelijke prestaties die zij leveren. Dat kan bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer zijn of investeringen in duurzame stallen. De Europese Commissie stelt voor om 30 procent van de toekomstige betalingen aan boeren te koppelen aan eisen voor vergroening van de productie. Staatssecretaris Bleker vindt dit positief, maar is het niet eens met de concrete invulling die de Europese Commissie kiest. Zo levert een verplichte wisseling van de teelt van gewassen op het land geen voordeel op voor de biodiversiteit, maar wel veel administratieve lasten. Dat geldt ook voor verbod om grasland te vernieuwen. De voorstellen moeten in zijn ogen meer gericht worden op innovatie, ondernemerschap en vergroening. De onderhandelingen over de Commissievoorstellen zullen naar verwachting tenminste tot 2013 duren.⁵³

Melkveehouderij

Van oudsher hebben Nederlandse zuivelproducten een goede naam in de hele wereld. De concurrentiekracht van de melkveehouderij en de zuivelindustrie is sterk. De afschaffing van de melkquotering in 2015 kan niet los worden gezien van de liberalisering van de EU-zuivelmarkt. De liberalisatie van het landbouwbeleid leidt tot minder prijsondersteuning en afschaffing van de melkquotering. De melkproductie kan hierdoor in het Groene Hart toenemen. Milieu en ruimte, maar ook kapitaal zullen steeds meer de groeimogelijkheden van het individuele bedrijf bepalen.

Na afschaffing van de melkquotering zal de concurrentiekracht van de totale zuivelketen verder in belang toenemen. Om de efficiency en de slagkracht verder te vergroten, is de komende jaren een verdere concentratie en internationalisatie van de zuivelindustrie wenselijk.

⁵² Bron: Arcadis, LEI (2010). Bouwstenen voor de Agenda Landbouw van Zuid-Holland.

⁵³ Bron: www.rijksoverheid.nl

Het imago van de melkveehouderij is goed. De koe in de wei is voor de sector het belangrijkste visitekaartje, zeker in het Groene Hart. Maatschappelijke verankering is en blijft een aandachtspunt voor een toekomstige melkveehouderij. Ook in de workshop die met agrariërs is gehouden, benoemden zij 'het betrekken van mijn omgeving bij mijn bedrijf' als een belangrijk aandachtspunt. Een voorbeeld hiervan is het organiseren van een burendag. Dit vanuit de gedachte dat als je als boer laat zien wat je doet, je meer draagvlak bij de omwonenden kunt creëren voor de ontwikkelingen in je bedrijf. De maatschappelijke aandacht voor dierwelzijn, diergezondheid en antibioticagebruik is toegenomen en vormt een belangrijke randvoorwaarde voor continuering van de melkveehouderij.

Daarnaast gelden er doelstellingen van het verlagen van mineralenoverschotten, het sluiten van de mineralenkringloop, verlaging van ammoniakemissie en uitstoot van broeikasgassen. De sector heeft de grote uitdaging om hier de komende jaren goed op in te spelen zodat de overheid geen andere beperkende factoren hoeft in te voeren. De bovengenoemde duurzaamheidsaspecten gaan een zwaardere rol spelen, hetzij door het Europese beleid, hetzij door eisen van ketenpartners (verwerkende bedrijven en retail). Daar liggen kansen voor de landbouw in het Groene Hart.⁵⁴

Boomteelt

Met een export van € 456 miljoen is Nederland het belangrijkste exportland binnen de Europese Unie. De verscheidenheid binnen de boomkwekerijsector is zeer groot. Dit geldt niet alleen voor de sector maar ook voor de afzonderlijke gewasgroepen. Er wordt een zeer groot assortiment geteeld, met name bij de sierteelt, deels in de vollegrond en deels in containers (potten).

De voorlopige cijfers van het CBS laten zien dat het areaal boomkwekerij in 2011 met 2 procent is toegenomen. Het aantal boomkwekerijen is in 2011 iets afgenomen. Voor Boskoop geldt dat er ruimtelijke beperkingen zijn (smalle percelen) waardoor de groei van bedrijven onmogelijk is geworden. Binnen de boomkwekerij neemt de specialisatie tussen vollegrond en/of containerteelt verder toe. Daarbij neemt het areaal onder glas toe. Tevens neemt de schaalvergroting van de bedrijven verder toe.

Onderlinge concurrentie van aanbieders op dezelfde markt en de ondoorzichtigheid van vraag en aanbod blijven. De overheids- en consumentenmarkt met de bouwmarkten laten een groeiende vraag zien. De afzet van sierteeltproducten gaat steeds meer via de veilingen en/of bemiddelingsbureaus. Handelaren in snijbloemen en met name potplanten nemen ook sierboomkwekerijproducten in hun pakket mee. Dit is de laatste jaren flink gegroeid en deze groei zet door. Het aantal cash- en carries als verkooppunt is de laatste jaren aanzienlijk toegenomen. De producten van de verschillende gewasgroepen vinden hier hun weg naar voornamelijk hoveniers en tuincentra.

Grond en arbeid zijn in Nederland relatief duur. Door schaalvergroting en mechanisering en automatisering wordt geprobeerd de kostprijs te verlagen. Er is een tendens naar grotere, gespecialiseerde bedrijven. Het verkrijgen van voldoende kritische massa wordt steeds belangrijker en is een voorwaarde om een interessante ketenpartner te zijn. Dit

⁵⁴ Bron: LEI(2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster. Bron: Branche Informatie Rabobank.

kan door samenwerking tussen producenten, maar de sector kenmerkt zich nog steeds door een relatieve geslotenheid.

Toch beginnen er verticale en horizontale samenwerkingsverbanden met vermeerderaars, veredelaars, flowerproviders en collega-boomkwekers te ontstaan. Dit verstevigt de positie ten opzichte van afnemers omdat deze daardoor de beschikking hebben over een breed en aantrekkelijk (sierteelt)pakket.⁵⁵

Glastuinbouw

De internationale concurrentiekracht van de Nederlandse glastuinbouw is sterk. Dit is vooral te danken aan de glastuinbouwcomplexen, de zogenoemde Greenports.⁵⁶ Binnen het Groene Hart liggen (delen van) Greenports: Greenport Boskoop en Greenport Aalsmeer. Uit de interviews en workshop met betrokkenen uit het Groene Hart, blijkt dat voor de glastuinbouw dit het gebied van de onmogelijkheden is. Veel inwoners in het Groene Hart zijn van mening dat de glastuinbouw niet in het landschap past. Deze bedrijven zouden meer aan de rand van het gebied moeten zitten, nabij de handel en de strategische dagvoorraad. Keuzes maken en perspectief bieden aan de sector zou een eerste stap op de goede weg zijn.

Internationalisatie en samenwerking zijn het komende decennium kenmerkend voor de sector. In de visie van Greenports 2040 heeft 50 procent van de bedrijven een vestiging over de grens. Dit dwingt telers te kiezen voor een keten. Er zullen horizontale en verticale samenwerkingsverbanden moeten ontstaan. De eerste zijn gericht op het realiseren van voldoende grote volumes, de tweede op het garanderen van een voedselpakket van hoge kwaliteit, dat duurzaam is geproduceerd.

Van belang hierbij zijn investeringen in technologische innovatie en research en nieuwe marketingconcepten, gericht op het vernieuwen van het assortiment, het organiseren van toegevoegde waarde en verbetering van de smaak.

De innovatiekracht (technisch en teelttechnisch) van de Nederlandse tuinbouw is groot en geeft de sector een voorsprong op de concurrentie. Zaak is om deze voorsprong te behouden. Een zwak punt is de te sterke productgerichtheid in plaats van marktgerichtheid.

Het langetermijn perspectief voor de Nederlandse tuinbouw is positief. De vraag naar groente op Europees niveau is groot en nog steeds groeiend (3-5 procent per jaar). De Europese markt heeft veel welvarende consumenten. Wel is er steeds meer vraag naar lokaal geproduceerde producten (local for local). De omzet van groente en fruit bij supermarkten neemt nog steeds toe en blijft een interessante productcategorie door de relatief hoge bruto marges (een AGF hoek in de supermarkt levert nog steeds het hoogste rendement per vierkante meter op).

De afgelopen periode is voor veel ondernemers teleurstellend verlopen door de sterk gestegen kosten enerzijds en de tegenvallende opbrengstprijzen anderzijds. Wij verwachten echter dat de veerkracht voldoende groot is om weer gesterkt uit deze periode te komen. Wel zal de komende jaren sprake zijn van een consolidatie van de sector. Door

⁵⁵ Bron: Branche Informatie Rabobank.

⁵⁶ Clustering van primaire productie, import en gerelateerde diensten en producten zoals onderwijs, onderzoek, zaadbedrijven, toeleveranciers en handelaren.

natuurlijk verloop (gemiddeld 6 procent van het aantal bedrijven stopt per jaar) en de daling van het aantal nieuwbouwprojecten, zal het totale areaal de komende jaren een lichte krimp laten zien. Dit in combinatie met bedrijven die als gevolg van de huidige slechte prijsvorming gedwongen worden hun bedrijf te staken en herschikking van de afzetstructuur die naar verwachting zal bijdragen aan prijsherstel.

3.6 Samenvattende SWOT-analyse

In de onderstaande SWOT-analyse worden de belangrijkste bevindingen voor dit thema samengevat. De kansen zijn bewust in actieve vorm met werkwoordsvormen geformuleerd, waardoor ze als eerste aanzet voor verdere uitwerking kunnen fungeren.

Sterkten	Zwakten
<ul style="list-style-type: none"> - De natuurlijke omstandigheden maken het gebied uitermate geschikt voor landbouw. - Aanwezigheid van Greenports Boskoop en Aalsmeer in het gebied, alsmede de nabijgelegen Greenport Westland-Oostland. - Divers gebied: glas, melkveehouderij, sierteelt, fruit, maar wel met eigen subgebied. - Bepalend voor landschap, ook in de toekomst. - Vitale en ondernemende sector. - Duurzame landbouw die anticipeert op beperkte ruimte. - De prijzen voor agrarische grond in het Groene Hart vertonen een gelijke tred met vergelijkbare regio's elders in Nederland. - Gesitueerd in de Randstad en in nabijheid van belangrijke (internationale) vervoersknooppunten. 	<ul style="list-style-type: none"> - Melkveehouderij moet het van schaalomvang hebben. Ruimtelijk vaak moeilijk inpasbaar (bereikbaarheid). Natte gebieden zijn lastig. - Schaalvergroting: aantal bedrijven neemt snel af, er moet voor de blijvers ruimte zijn om te groeien. - De beperking van de lange en smalle percelen en de slechte verkaveling maakt efficiënte(re) bedrijfsvoering niet mogelijk. - De beperkte infrastructuur (smalle wegen) in het buitengebied is een beperking voor de ontwikkeling van de productielandbouw en de verbrede landbouw (recreatie). - Voor glastuinbouw gebied van de onmogelijkheden. Bedrijven zouden meer aan de rand moeten zitten. Nabij handel en veiling voor de strategische dagvoorraad. - Agrarische sector vergrijsst. - Afnemend aandeel van de landbouw in de totale werkgelegenheid.
Kansen	Bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> - Stel geld beschikbaar voor herstructurering van oude glasgebieden. Bied perspectief voor bedrijven. - Verbind grote steden en landelijk gebied beter met elkaar. Ook in emotionele/belevings sfeer. Voedsel en gezondheid/zorg verbinden stad en platteland. - Ontwikkel streekproducten en vermarkt deze (gezond, herkenbaar, authentiek) (in grote steden). - Haal verbreding uit de hobbysfeer, hoewel het niet bij alle bedrijven en ondernemers past. 	<ul style="list-style-type: none"> - Lastige fysieke omstandigheden. (bodemdaling + stikstofproblematiek) - Verscherpte natuurregels, EHS en Natura 2000. - Ruimtelijke beperkingen in Boskoop. - Dreigende verrommeling en verpaarding van het landelijk gebied. - Wie betaalt voor het onderhoud van het landelijk gebied als (kleine) boeren het niet meer kunnen opbrengen? - Nieuw Europees landbouwbeleid. Minder prijsondersteuning en afschaffen van melkquotum. - Druk op agrarische sector kan leiden tot

<ul style="list-style-type: none"> - Verduurzaam de productie. - Stimuleer economische verwevenheid agrarische sector en andere sectoren. Samenwerking! - Ontwikkel de kennisinfrastructuur (ook regionaal) op het gebied van landbouw en voeding. - Stimuleer groei van omvang van bedrijven in de land- en tuinbouw en investeer in de structuur en uitrusting van het bedrijf om de concurrentiekracht van individuele bedrijven in stand te houden. 	<p>druk op de kwaliteiten van het landelijke gebied (agrarische sector als vormgever en onderhouder van het landelijk gebied).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bij onvoldoende instroom van jongeren neemt de vitaliteit van de land- en tuinbouwsector af. - Als ondernemers niet (optimaal) blijven op gebied van nieuwe eisen m.b.t. ondernemerschap, ketenrelaties, inrichting van het bedrijf, infrastructuur, verwerving of de verspreiding en benutting van kennis die voortvloeit uit de ontwikkeling van nieuwe bedrijfsconcepten, verzwakt de concurrentiepositie van bedrijven.
---	---

4. Toerisme en recreatie

4.1 Inleiding

De toeristisch-recreatieve sector heeft een belangrijke maatschappelijke, ruimtelijke en economische functie. Mensen besteden hun vrijetijd graag buiten de deur, in de natuur en bij voorzieningen en zijn bereid om daaraan ook geld uit te geven. Veel vormen van toeristisch-recreatieve tijdsbesteding zijn geënt op ruimtelijke (natuurlijke) en cultuurhistorische waarden, die ook in het Groene Hart volop aanwezig zijn. Zeker waar het gaat om de natuurlijke waarden kan de sector worden gezien als de hefboom die het mogelijk maakt om economische waarde toe te voegen aan natuurlijke kwaliteiten, wat ruimte biedt voor ondernemerschap en regionaal-economische vitaliteit. Iets wat voor het Groene Hart ook relevant is.

In algemene zin wordt de sector een perspectiefvolle toekomst toebedeeld. Wereldwijd is het toerisme in 2011 met 4,6 procent gestegen naar 982 miljoen internationale aankomsten.⁵⁷ Daarmee is het een van de sterkst groeiende sectoren, ondanks de wereldwijde laagconjunctuur. Achterliggende verklaringen zijn dat toeristisch-recreatieve tijdsbesteding steeds meer als een eerste levensbehoefte wordt gezien (met name in het Westerse deel van de wereld), mensen steeds ouder worden en actief blijven, en (mondiaal gezien) steeds grotere groepen ook in opkomende economieën in staat zijn om toeristisch-recreatief te consumeren.

Dit toekomstbeeld is soms wat diffuus doordat in de praktijk verschillende begrippen worden gehanteerd (c.q. verschillende sectoren tot de sector worden gerekend), er sprake is van verschillende deelmarkten (zakelijk-toeristisch-recreatief reizen), binnen de markt sprake is van verschuivingen en substituties (lange en korte vakanties, binnen- en buitenland et cetera) en op de korte termijn conjunctuur, koopkracht en consumentenvertrouwen van invloed zijn. Daarom begint dit hoofdstuk met enkele definities en kwantificeringen van de markt.

4.2 Vrijetijdsbesteding, toerisme en vakantie: begrippen en omvang

Toerisme is reizen met recreatieve of zakelijke doeleinden. Toeristen zijn mensen "die reizen naar plaatsen buiten hun gebruikelijk milieu, die niet meer dan één jaar voor vrije tijd, zaken en andere doeleinden blijven en die niet beloond worden voor hun activiteit ter plaatse." Dit is de definitie van 'toerist' door de World Tourism Organization, de VN-organisatie voor toerisme en de bevordering ervan.⁵⁸

Er bestaan in de praktijk verschillende definities voor toerisme, recreatie en vrijetijdsbesteding, vaak afhankelijk van beschikbare bronnen. Ook in deze rapportage worden soms (afhankelijk van beschikbare bronnen) verschillende definities gebruikt.

⁵⁷ Bron: NBTC (2012). Toerisme in perspectief

⁵⁸ Bron: Wikipedia.

De 'smalle' definitie gaat uit van verblijfs- en dagrecreatie, maaltijd- en drankverstreking. Deze vindt overwegend plaats in horeca- en recreatiebedrijven. De 'brede' definitie ontstaat door er sport en cultuur aan toe te voegen.

Detailhandelsbezoek ('funshoppen') zou daar ook nog bij geteld kunnen worden, zij het dat eenduidige cijfers daarover vaak ontbreken. Als de focus ligt op het nog bredere economisch belang van de sector, worden vaak ook bestedingen aan duurzame recreatiegoederen (uitrusting) meegeteld.

De bovenstaande definities gaan uit van bedrijven (voorzieningen) die als zodanig gelabeld kunnen worden. Een 'grijs' gebied wordt gevormd door ondernemingen of activiteiten die zich niet primair of volledig bedrijfsmatig op de toeristisch-recreatieve consument richten. In het eerste geval kan gedacht worden aan agrarische ondernemers die zich tevens op de toerisme en recreatie consument richten. Dat is in het Groene Hart zeker aan de orde (zie ook in het hoofdstuk agrarisch). Voorbeelden uit de tweede hoek zijn particulieren, die vaak een bescheiden, maar door de consument in toenemende mate gewaardeerd aanbod hebben. Bed & Breakfasts zijn daarvan een voorbeeld. Deze zijn doorgaans ook niet in de (aanbod)statistieken zichtbaar, totdat ze een zodanige schaal hebben bereikt dat ze als onderneming worden beschouwd.

Op hoofdlijnen onderscheiden we inkomend toerisme (bestedingen van buitenlanders in Nederland), binnenlands toerisme (bestedingen van Nederlanders in eigen land) en uitgaand toerisme (bestedingen van Nederlanders in het buitenland), met in 2010 7,4, respectievelijk 20,0 en 4,1 miljard euro bestedingen.⁵⁹ Van de 27,4 miljard euro binnenlandse bestedingen (in het kader van deze vraagstelling de meest relevante), heeft 4,2 miljard euro een zakelijk motief.

Het inkomend toerisme van Nederland toont in de loop van de tijd een wisselend beeld, mede onder invloed van de economische recessie en incidentele factoren als de invoering van de vliegtaks en evenementen, zoals het Rembrandtjaar. In 2011 was sprake van een groei van bijna 4 procent. Het aantal gasten steeg daarmee naar bijna 11,3 miljoen; een nieuw record. De belangrijkste herkomstlanden zijn Duitsland (2,8 miljoen gasten), Groot-Brittannië (1,6 miljoen) en België (1,3 miljoen). Relatief sterke groeiers waren Spanje en Italië en de zogenoemde BRIC-landen (Brazilië, Rusland, India, China). Belangrijke verklaringen voor de groei in 2011 waren het economisch herstel in Europa in het eerste halfjaar van 2011 (verslechtering, i.c. de eurocrisis, ontstond pas in de tweede helft van het jaar), meer vliegverbindingen naar Schiphol en regionale luchthavens en de al eerder genoemde sterke groei vanuit de BRIC-landen.

Het inkomend toerisme richt zich zeer sterk op de vier grote steden (waarvan voor meer dan 80 procent Amsterdam) en de Noordzee-badplaatsen. Deze zijn gezamenlijk goed voor bijna 60 procent van het aantal gasten. Het Groene Hart wordt niet expliciet in de statistieken als verblijfsregio genoemd, maar de Hollandse en Utrechtse meren komen het meest in de buurt en waren met 50.000 gasten goed voor iets minder dan 5 procent

⁵⁹ Bron: NBTC (2011). Kerncijfers vrijetijdseconomie.

van het landelijke totaal. Daarom zullen we in de volgende paragrafen vooral op het binnenlandse toerisme (Nederlanders in Nederland) concentreren.

Nederlanders maakten in 2011 17,7 miljoen vakanties.⁶⁰ Het merendeel hiervan (13,1 miljoen vakanties) is kort van aard (2-7 dagen). Gelderland, Limburg en Brabant zijn de top drie provincies waar de meeste vakanties plaatsvinden. Utrecht bungelt samen met Groningen onderaan de lijst. De Hollandse en Utrechtse meren (het gebied dat het meest overeenkomt met het Groene Hart) waren goed voor 134.000 vakanties van Nederlanders, ongeveer 8 procent van het totaal. De meeste vakanties werden doorgebracht in een bungalow of op een camping.⁶¹

We kunnen tevens een onderscheid maken tussen vakantie en vrijetijd. De vrijetijdsmarkt wordt als volgt afgebakend: 'Alle (dag)recreatieve activiteiten die worden ondernomen buiten de eigen woning en waarbij men minimaal 1 uur (inclusief reistijd) van huis is'. In de periode 2010/2011 hebben ruim 15,4 miljoen Nederlanders tenminste één vrijetijdsactiviteit buitenshuis van meer dan een uur ondernomen. In de top 5 van meest ondernomen vrijetijdsactiviteiten staan wandelen, winkelen in de binnenstad, fietstochten, uit eten en winkelen in stadsdeelcentrum of wijkcentrum. Voor wat betreft de te ondernemen culturele activiteiten prijkt een bezoek aan de bioscoop en museum bovenaan de lijst.⁶²

4.3 Trends en ontwikkelingen

Aantal bezoekers en gemiddelde besteding nemen af

Na een kortstondige groei in 2011 is de stemming versomberd en moet ook de toeristisch-recreatieve sector met een aarzelende consument rekening houden. De Nederlandse consument gaat in koopkracht achteruit, het beeld voor de (belangrijke) Duitse consument is minder somber, maar staat wel onder druk en de juist sterk gegroeide Zuid-Europese markt (Spanje, Italië) ondervindt de gevolgen van de draconische bezuinigingen daar. De goedkopere euro kan daarentegen positieve invloed hebben voor bezoekers uit niet-eurolanden, waaronder de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. De zakelijke markt wordt door de recessie prijsbewuster, let op de kosten en heeft in toenemende mate alternatieven voor reizen (bijvoorbeeld video-conferencing). De bezoekfrequentie en de gemiddelde besteding nemen dan ook af. Onder deze omstandigheden staat niet alleen de vraagontwikkeling, maar ook de prijsvorming onder druk. Uit onderzoek van NBTC-NIPO Research naar de vakantie-intenties van Nederlanders voor 2012 blijkt dat het percentage Nederlanders dat in 2012 op vakantie wil gelijk is aan 2011. Het aantal keer dat men op vakantie wil staat wel onder druk.

Voor 2012 verwacht NBTC-NIPO Research een stabilisatie van het aantal binnenlandse vakanties en een lichte daling van het aantal buitenlandse. 'Eigen land' kan wellicht wat

⁶⁰ Verblijf buiten de eigen woning in binnenland voor ontspanning of plezier met ten minste één overnachting.

⁶¹ Bron: NBTC-NIPO Research (2012). ContinuVakantieOnderzoek.

⁶² Bron: NBTC-NIPO Research. ContinuVrijeTijdsOnderzoek 2010-2011. Bron: NBTC en Gastvrij Nederland(2011). Kerncijfers 2011. Gastvrijheidseconomie.

profiteren van het feit dat Nederlanders dichterbij willen blijven. Tegelijkertijd is Nederland sterk afhankelijk van korte (veelal extra) vakanties en juist daarop zal met name bekibbeld worden.

Niet voor alle bedrijven hetzelfde perspectief

Voor de langere termijn heeft de sector volop toekomstperspectief en groeimogelijkheden. Maar dit geldt niet voor alle bedrijven. Zo zal door schaalvergroting en professionalisering het aantal (kleinere) horecabedrijven verder afnemen, tenzij zij een uniek en onderscheidend product kunnen bieden. Naast de conjunctuur spelen ook structurele problemen en te lage rendementen. De hotellerie kan op termijn profiteren van de toename van buitenlandse gasten. De verblijfsrecreatie zal de effecten merken van de klimaatverschuivingen en wisselvallige zomers. Dagattracties hebben te maken met flinke prijsconcurrentie. In de wellnessbranche dreigt overaanbod en dat vraagt een professionaliseringslag van ondernemers. Ook bij golfbanen is er op bepaalde plaatsen al sprake van een verdringingsmarkt en ook dat vraagt strategische keuzes van ondernemers.⁶³

⁶³ Bron: Branche Informatie Rabobank

Box 9: Trends en ontwikkelingen in de subsectoren

Hotels

- De crisis in de Zuid-Europese landen Griekenland en Spanje is slecht voor de Nederlandse hotellerie. Hotels aldaar vragen aanzienlijk minder voor een hotelkamer waardoor met name Amerikanen eerder kiezen voor een bezoek aan Zuid-Europa dan aan Nederland.
- Ketenvorming en schaalvergroting.
- Gasten maken volop gebruik van social media (ervaringen delen) en internet (zoeken en boeken).
- Inspelen op authenticiteit en beleving.
- Het aantal Bed & Breakfasts is de laatste 5 jaar verdubbeld. De concurrentie neemt dus toe. B&B's onderscheiden zich door aandacht, authenticiteit, verbinding met hun omgeving en gastvrijheid.
- De toeristische markt groeit vooral door de toename van de 55+ markt.
- Naast de behoefte aan een gestandaardiseerd hotelproduct heeft de consument, wellicht als reactie hierop, eveneens behoefte aan originele hotelconcepten.

Vakantiecentra

Als gevolg van de crisis wordt voor de dichterbij gelegen bestemmingen een toename van het aantal vakantiegangers verwacht. Desondanks is er een dreigende overcapaciteit.

- Meer aandacht voor duurzaamheid.
- Meerdere (kortere) vakanties per jaar en vaker last minute.
- Consument zoekt comfort, luxe, voorzieningen, beleving en authenticiteit.
- Integratie dag- en verblijfsrecreatie.
- Seizoensverlenging door vakantiespreiding en groeiend aantal senioren.
- De economische crisis stimuleert het binnenlandse toerisme en bevordert daarmee de bezettingsgraad. De bestedingen per bezoeker staan echter onder druk.
- Bungalowparken profiteren van de trend dat consumenten hogere eisen stellen aan luxe en comfort. Campings echter hebben juist hinder van deze trend.
- De markt voor toeristisch kamperen staat al jaren onder druk en het aantal overnachtingen op campings loopt gestaag terug.
- De vraag naar minicampings (kamperen bij de boer) neemt jaarlijks licht toe en ook natuurkampeerterreinen mogen zich al enkele jaren verheugen op meer belangstelling.
- Camping-eigenaren ervaren concurrentie van boerencampings. Gemeenten mogen zelf bepalen in welke mate ze kamperen bij de boer toestaan.

Dagrecreatie

- Schaalvergroting en internationalisering.
- Toenemende aandacht voor zakelijke markt.
- Nederlanders ondernemen steeds meer dagtochten en combineren op een dag meerdere activiteiten.
- De consument zoekt steeds vaker naar kortingen en acties en houdt de hand op de knip.
- Druk van prijsacties, hevige concurrentie, meer aanbod en minder vraag.

Jachthavens en watersport

Voor jachthavens is het tijd voor de omslag van ligplaats naar vakantieplek.

- Verlenging van het vaarseizoen, maar de lengte van bootvakanties wordt korter.
- Toenemende behoefte aan luxe en gemak van de faciliteiten.
- Toename aantal buitenlandse watersporters, vooral Duitsers.
- Door het aanleggen van extra voorzieningen en het bieden van meer luxe en gemak kunnen jachthavens zich onderscheiden.
- De natuurrichtlijnen vastgelegd in Natura 2000 zorgen voor onduidelijkheid in de recreatiesector.

Bron: Branche Informatie Rabobank.

4.4 Aanbodanalyse

In deze paragraaf brengen we het toeristisch-recreatief aanbod van het Groene Hart in kaart. We kijken daarbij vooral naar de voorzieningen, maar ook naar natuurlijke waarden.

Tabel 13: Toeristisch-recreatief aanbod

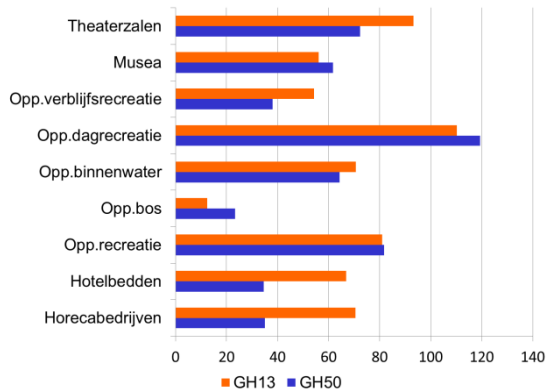
Toeristisch-recreatief aanbod op hoofdlijnen	GH13	GH50
Hectare recreatieterrein	2.350	7.361
wv. Verblijfsrecreatie	340	746
wv. Dagrecreatie	345	1.155
Hectaren binnenwater (ook voor recreatie)	7.650	21.582
Horecabedrijven	940	2.687
met m2 verkoopoppervlakte	78.000	425.000
met aantal bedden	2.170	7.180
Theaterzalen	9	29
Musea	22	680
Archeologische waarde (NI=1)	0,19	0,64
Cultuurhistorische waarde (NI=1)	1,54	2,22
Monumentale waarde (NI=1)	1,32	1,12

Bron: ABF (diverse jaren)

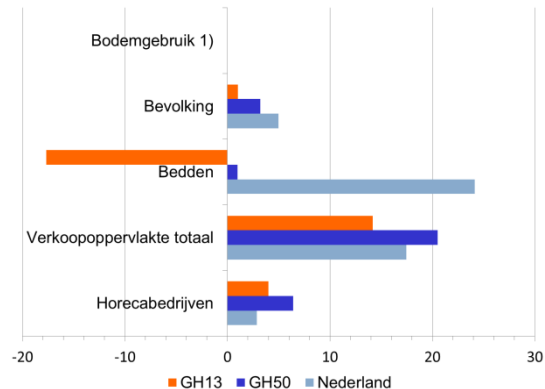
Om een vergelijking met de Nederlandse situatie te kunnen maken en de resultaten in een helder perspectief te plaatsen, geven we in figuur 4.1 geen absolute weer, maar

enkele indexwaarden per hoofd van de bevolking waarbij gemiddeld Nederland op 100 is gesteld.

Figuur 4.1: T&R-aanbod per capita, NI = 100

Figuur 4.2: ontwikkeling aanbod 2000-2011

Bron: ABF Research, bewerking Rabobank

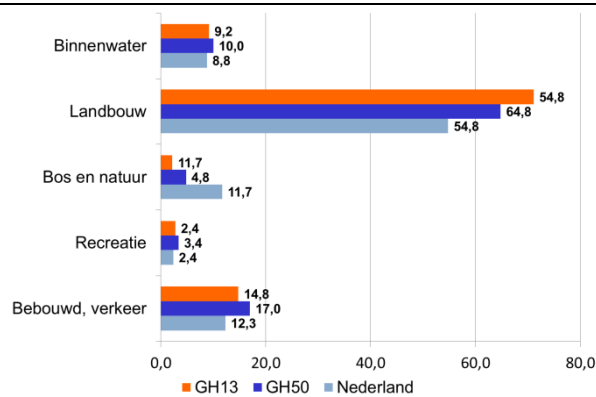
Bron: ABF Research, bewerking Rabobank
Nb: 1) zie Figuur 4.3. met details

De uitkomsten wijzen op een relatief bescheiden aanbod, waarbij GH13 in het algemeen iets hoger scoort dan GH50. Voor wat betreft de 'stenen' (voorzieningen) is dit verklaarbaar, omdat deze vaak in stedelijke centra zijn geconcentreerd. Bij de natuurwaarden (oppervlakte) zien we een iets genuanceerder beeld, waarbij de verschillen minder groot zijn. De meeste natuurwaarden liggen echter onder de waarde 100, dat wil zeggen dat gerelateerd aan de bevolkingsomvang het aanbod wat achterblijft. Dat is opvallend, omdat daar (bezien vanuit het perspectief van de toeristisch-recreatieve sector in het gebied) toch een van de punten van onderscheid ligt. Vooral de ruimte voor verblijfsrecreatie blijft sterk achter.

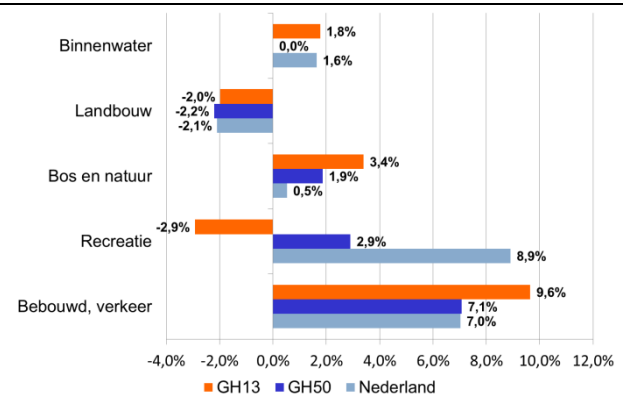
Figuur 4.2 laat voor enkele aspecten de aanbodontwikkeling in de periode 2000 – 2011 zien. Tevens is de ontwikkeling van de bevolking in deze periode meegenomen. Dit levert een genuanceerd beeld op. Er is sprake van een bovengemiddelde groei van het aantal horecabedrijven in GH50 en ook in GH13 (zij het in iets mindere mate). Dat zien we echter niet terug in de logiescapaciteit (aantal bedden), waar een sterke daling van het aantal bedden in GH13 heeft voorgedaan. Deze daling heeft zich in de meeste gemeenten voorgedaan, maar een ruime halvering van ruim 300 bedden in de gemeente Stichtse Vecht hakt er behoorlijk in.

Qua aanbod van cultuurhistorische en monumentale waarden (gestandaardiseerd, Nederland = 1, zie tabel 13), scoren zowel GH13 als GH50 bovengemiddeld, mede dankzij de historische steden en de hoge molendichtheid.

De ondervertegenwoordiging van de recreatie oppervlakte roept de vraag op welk type ruimtegebruik dan wel oververtegenwoordigd is. We zoomen hier iets meer in op het ruimtegebruik, omdat dat raakt aan een van de kernkwaliteiten van het Groene Hart, ook tegen de achtergrond van toerisme en recreatie.

Figuur 4.3: Ruimtegebruik (2008)⁶⁴

Bron: CBS Bodemstatistiek

Figuur 4.4: Ontwikkeling ruimtegebruik 2000 - 2008

Bron: CBS Bodemstatistiek

In vergelijking met gemiddeld Nederland heeft het Groene Hart relatief veel landbouwgrond en bebouwd gebied in gebruik. Daar staat een gering aandeel bos en natuur tegenover. De oppervlakte dat in gebruik is voor recreatie ligt in het Groene Hart iets boven het landelijke gemiddelde, maar als we bos en natuur hier bijtellen, is het totaal benedengemiddeld. Opvallend is de relatief hoge bebouwings- en verkeersdichtheid van met name GH50, maar ook – zij het met minder groot verschil – in GH13. De stedelijke invloed is hierin goed zichtbaar.

Box 10: Vrijtijdslandschappen

De ANWB heeft onderzoek laten doen naar het concept van vrijtijdslandschappen op particuliere grond. De gedachte daarachter is dat het agrarische landschap rond de grote steden de stedelijke recreatiedruk kan opvangen wanneer boeren en ondernemers als particulier recreatiebeheerders in het gat springen dat ontstaat nu de rijksoverheid het stimuleren van recreatiegebieden niet meer tot haar kerntaken rekent.

Het concept bestaat uit drie onderdelen:

- Een grondeigenaar en ondernemer, in de meeste gevallen een agrariër, richt vrijwillig een of meerdere percelen van zijn grond zo in dat deze geschikt is voor openbare recreatie.
- De overheid stimuleert deze ontwikkeling in financiële zin door de kosten te vergoeden die gemaakt worden om de openbare recreatiefunctie aan te bieden.
- Landschappen in de directe omgeving van de stad transformeren kavelsgewijs tot een afwisselend en aantrekkelijk landschap. Dat biedt de recreant nieuwe doelen en routes door het landschap.

Het concept heeft nog geen antwoord op alle vragen. De ruimtelijke invulling vraagt nadere onderbouwing. Ook is verder onderzoek naar de financiële en planologische aspecten nodig.

Bron: ANWB (2011). Vrijtijdslandschappen op particuliere grond.

⁶⁴ 2008 is meest recente bekende cijfer

Figuur 4.4 laat de ontwikkeling van het ruimtegebruik in de periode 2000-2008 zien. Hierbij zien we dat de tijdlijn nogal wat verschuivingen vertoont. We zien zowel landelijk als in het Groene Hart een geleidelijke krimp van het landbouwareaal. Doordat dit het dominante ruimtegebruik is, is het effect uiteindelijk substantieel. Daartegenover staat een toename van het areaal bos en natuur, met name bij GH13, vanwege de ontwikkeling van het Bentwoud. Opvallend is de daling van de oppervlakte die beschikbaar is voor recreatie in GH13. Dit wordt deels veroorzaakt door meer bos en natuur, wat vanuit toeristisch perspectief enige compensatie biedt. Het betreft geen hele grote beweging, maar deze tegengestelde richting is toch wel opvallend, zeker gezien het feit dat Nederland juist een groei van de recreatie oppervlakte heeft gekend.

Bovenstaande cijfers laten zien dat vooral de landbouw het visuele visitekaartje is van het Groene Hart. Door partijen die zich bezighouden met de marketing van het Groene Hart⁶⁵ worden de ruimte en de natuur als een van de kernwaarden van het Groene Hart genoemd. De realiteit dwingt ertoe om ook de agrarische sector (en haar functie als voedselvoorzieners) daartoe te rekenen, wat inhoudelijk gezien een verbreding kan betekenen.

Box 11: Belangrijkste dagattracties van het Groene Hart

Jaarlijks maakt het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen de top 50 van belangrijkste dagattracties, op basis van het aantal bezoekers. In de landelijke top 50 van 2010 staan twee attracties in het Groene Hart: Vogelpark Avifauna (321.000 bezoekers, plaats 46) en Archeon (295.000 bezoekers, plaats 49), beiden gelegen in Alphen aan den Rijn.

Meer gedetailleerde cijfers van het Zuid-Hollands Bureau voor Toerisme over 2011 noemen verder zwembad De Kuil Bodegraven (173.000 bezoekers) als goed bezochte dagattractie.

Bron: NBTC (2011). Ranglijst op basis van het aantal bezoeken per dagattractie in 2010. Bron: ZHBT (2012). Bezoekcijfers 2011.

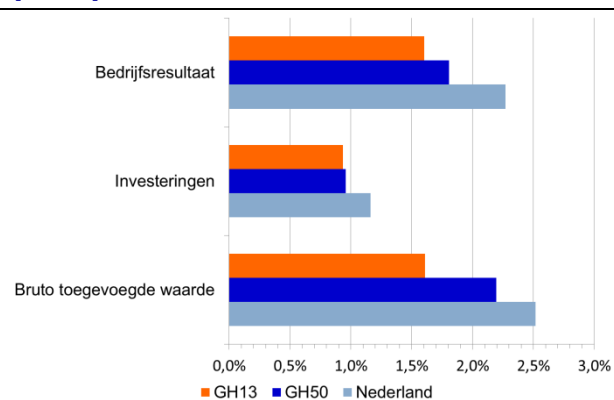
4.5 Werkgelegenheid en economie

De economische betekenis van toerisme en recreatie in Nederland wordt geraamd op bijna 36 miljard euro. Hiermee heeft de sector een aandeel van bijna 3 procent in het bruto nationaal product. Nederlanders gaven 2,8 miljard euro uit aan vakanties in het binnenland. Er werken ruim 525.000 mensen in de horeca en vrijetijdssector. Dit is circa 6,5 procent van het totaal aantal banen. Hoewel de economische betekenis in termen van bruto toegevoegde waarde, investeringen en bedrijfsresultaat beperkt is in vergelijking met andere sectoren, is de sector wel belangrijk. Niet alleen kwantitatief in termen van bestedingen en werkgelegenheid, maar ook kwalitatief. De sector groeit, biedt werk aan mensen met relatief lage opleidingsniveaus en daarnaast is de sector ook belangrijk voor een aantrekkelijk woon- en leefmilieu en het vestigingsklimaat (om mensen en bedrijven aan te trekken en vast te houden).

⁶⁵ Zie ook paragraaf 4.7

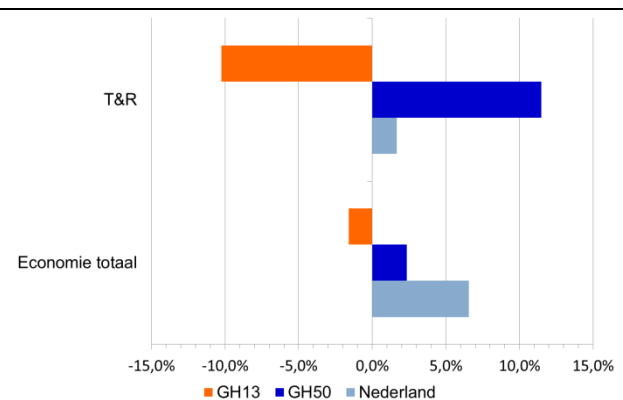
Bovendien geeft toerisme spin-off naar andere sectoren. Zo komen de bestedingen (en daarmee de werkgelegenheid) niet alleen bij verblijfstoeristische bedrijven (met name de logiesector) terecht, maar ook in de detailhandel en vervoer en toeleverende en dienstverlenende sectoren. Figuur 4.5 toont de bijdrage van de sector aan de totale bruto toegevoegde waarde de investeringen en het bedrijfsresultaat⁶⁶, voor GH13, GH50 en geheel Nederland over 2011.

Figuur 4.5: Bijdrage T&R aan de economie (2011)

Bron: Rabobank

Figuur 4.6: Groei toegevoegde waarde 2007-2011

Bron: Rabobank

Uit de bovenstaande figuren kunnen op hoofdlijnen de volgende conclusies worden getrokken.

Bij figuur 4.5:

- Als we naar de meest recente cijfers (2011) voor het Groene Hart als geheel (GH50) kijken, dan liggen de bijdragen vanuit T&R iets onder het landelijke gemiddelde; de bijdrage vanuit de sector aan de regionale economie van GH13 ligt echter aanzienlijk lager.
- De bijdrage van de sector aan het bedrijfsresultaat (GH50) en met name de investeringen ligt lager dan bij de toegevoegde waarde. Vooral de investeringen blijven achter, maar dit is meer een sectoraal dan een regionaal vraagstuk. Sectorbreed werd in GH50 per euro toegevoegde waarde 23 cent geïnvesteerd, voor T&R bedroeg dit 13 cent. Vanuit de toeristisch-recreatieve sector gereedeneerd zijn de verschillen veel kleiner: landelijk bedroeg de investeringsratio (investerings als aandeel van de toegevoegde waarde) 9,2 procent, GH50 9,0 procent en GH13 13,1 procent.

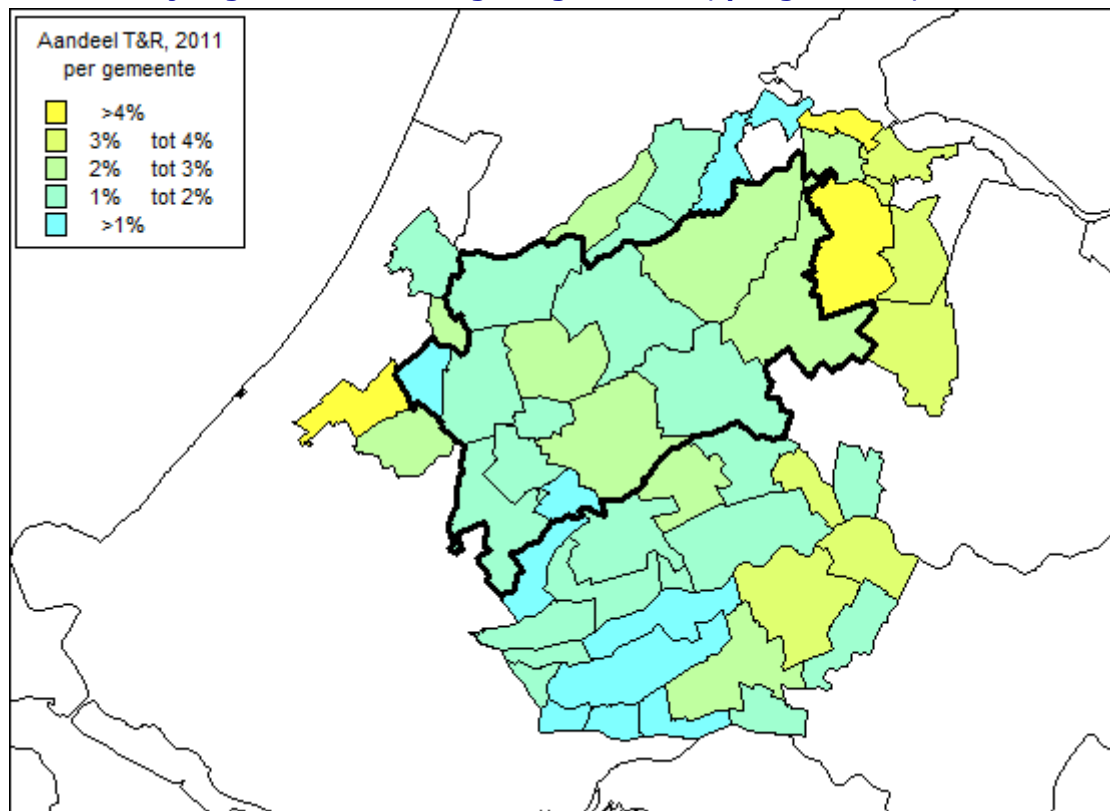
Bij figuur 4.6:

- In de periode 2007-2011 is de totale economie van GH50 minder sterk gegroeid dan landelijk het geval is geweest (2,3 procent versus 6,6 procent). De economie van GH13 kromp echter licht (-1,6 procent).
- Als we specifiek naar de T&R-sector kijken, dan ligt het beeld aanzienlijk genuanceerder. Landelijk was er nauwelijks sprake van groei (waardoor de sector het dus aanmerkelijk slechter deed dan het totaal), de verschillen tussen GH50 (groei met 11,5 procent) en GH13 (krimp met 10,2 procent) zijn nog aanmerkelijk scherper.

⁶⁶ Zie voor een verdieping op werkgelegenheid de figuren 4.7 en 4.8

Aanvullend toont kaart 15 op gemeenteniveau de bijdrage van T&R aan de lokale economie. Per gemeente bestaan grote verschillen, met Wijdemeren, Muiden en Leidschen-dam-Voorburg als koplopers. Voor het centrale gedeelte van het Groene Hart (uitgezonderd de meer stedelijke gemeenten zoals Alphen aan den Rijn en Bodegraven-Reeuwijk) is de sector van relatief bescheiden economische betekenis.

Kaart 15: Bijdrage T&R aan de toegevoegde waarde, per gemeente, 2011

Bron: Rabobank

De onderstaande factsheet toont de kerngegevens van de toeristisch-recreatieve sector, in GH13 en GH50 en vergeleken met de landelijke cijfers. Een dergelijk overzicht werd al eerder voor de agrarische sector getoond. Niet alleen tussen branches, maar ook binnen branches zijn er grote verschillen in structuurgegevens en resultaten. De bedrijven in GH13 zijn in het algemeen kleinschaliger dan landelijk, maar voor het Groene Hart als geheel geldt het omgekeerde. Dit vertaalt zich ook in verschillen in arbeidsproductiviteit: in grotere bedrijven is in het algemeen een hogere arbeidsproductiviteit realiseerbaar.

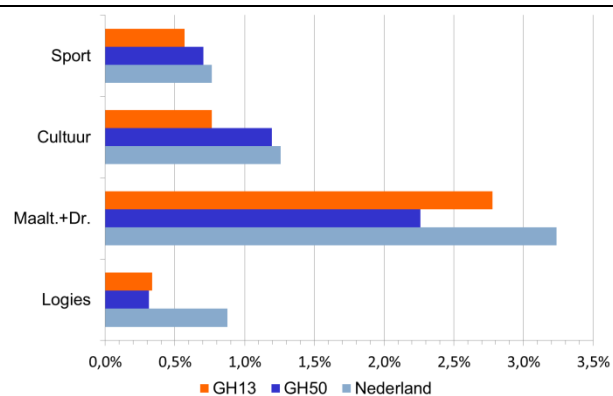
De horeca- en recreatiesector is een trend- en conjunctuurgevoelige sector. Dit betekent dat de inrichting en aankleding van de locatie vaak aangepast moet worden aan de nieuwste trends. Dit brengt hoge kosten met zich mee. De vaste kosten in de horeca zijn hoog door de uitgaven aan de locatie en de personeelskosten. Dergelijke hoge vaste kosten maakt de onderneming uitermate gevoelig voor schommelingen in de omzet. Daarom is het belangrijk dat er voldoende eigen vermogen aanwezig is om als buffer te functioneren.

Factsheet economische betekenis/presteren T&R sector

	T&R		Aandeel Nederland	
	GH13	GH50	GH13	GH50
Absoluten				
Omzet (1.000)	502.880	2.499.432	1,6%	7,8%
Bruto Winst (1.000)	352.827	1.886.797	1,5%	7,8%
Loonkosten (1.000)	135.190	759.130	1,4%	8,1%
Totaal kosten (1.000)	328.898	1.789.502	1,4%	7,8%
Resultaat (1.000)	27.393	111.088	1,6%	6,4%
Investerings (1.000)	27.374	100.683	2,0%	7,4%
Arbeidsvolume werkn.	3.971	17.836	1,7%	7,6%
Arbeidsvolume zelfst.	1.688	4.972	2,2%	6,4%
Arbeidsvolume totaal	5.659	22.808	1,8%	7,3%
Aantal vestigingen	183	449	3,1%	7,5%
Bevolking totaal	491.765	1.529.465	3,0%	9,2%
Beroepsbevolking totaal	230.532	708.955	2,9%	9,1%
	GH13	GH50	Nederland	
Arbeidsproductiviteit	37	54	47	
Investeringsratio	13,1	9,71	9,2	
Bruto Winst /omzet	70,2%	75,5%	75,2%	
Loonkosten/omzet	26,9%	30,4%	29,2%	
Totaal kosten/omzet	65,4%	71,6%	71,0%	
Resultaat/omzet	5,4%	4,4%	5,4%	
Omzet/vestiging (1.000)	2748	5567	5383	

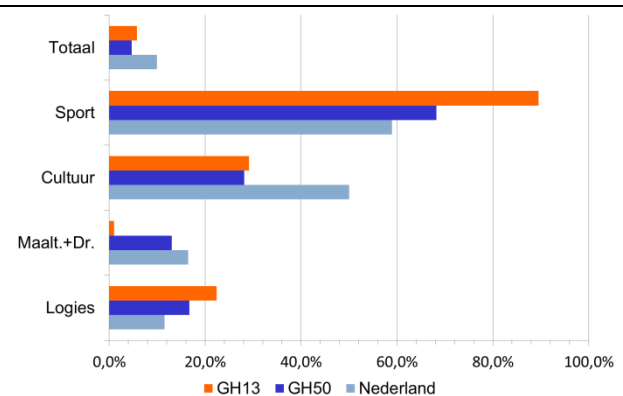
Bron: Rabobank

Figuur 4.7: Bijdrage T&R aan totale werkgelegenheid (2011)

Bron: LISA Vestigingenregister, bewerking Rabobank

Figuur 4.8: Ontwikkeling werkgelegenheid 2000-2011

Bron: LISA Vestigingenregister, bewerking Rabobank

De toerisme en recreatiesector⁶⁷ in het Groene Hart (GH50) biedt circa 36.900 banen en dit bedraagt 5,4 procent van de totale werkgelegenheid. Landelijk is dit 7,1 procent. In het Groene Hart is het aandeel van de sector in de totale werkgelegenheid dus van kleiner belang dan landelijk het geval is. Zowel in het Groene Hart als landelijk zijn de meeste banen te vinden in de maaltijd- en drankensector. Hieronder vallen de

⁶⁷ Totaal van de sectoren zoals opgenomen in figuur 4.7

restaurants, cafetaria's, kantines en cafés. Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van de werkgelegenheid in de T&R sector dan zien we dat het aantal banen in de sport en logies in GH13 sterker is toegenomen dan in GH50 en in Nederland. Opvallend is dat de groei van het aantal banen in de maaltijd- en dranksector in GH13 juist ver achterblijft bij GH50 en Nederland.

4.6 Consument

Kennis van de consument en zijn gedrag en voorkeuren is niet alleen voor ondernemers van belang, maar ook voor het Groene Hart dat zich nadrukkelijk op de recreatieve consument richt. In deze paragraaf belichten we de (potentiële) consument vanuit verschillende invalshoeken en bronnen. Een handicap daarbij is, dat in de gangbare indeling van bestemmingsregio's (zoals onder andere door het CBS gehanteerd) het Groene Hart zelf niet als bestemmingsgebied wordt onderscheiden, de Hollandse en Utrechtse meren komen nog het meest in de buurt. Deze staan met 134.000 Nederlandse vakanties onderaan de lijst, op grote afstand van bijvoorbeeld de Noordzee-badplaatsen (2,1 miljoen) en de Veluwe (1,9 miljoen).⁶⁸ Er zijn echter diverse alternatieve bronnen beschikbaar.

Herkomst en bezoekmotief Groene Hart

De hotelvraag in het Groene Hart komt voor meer dan de helft (58 procent) voor rekening van Nederlanders. Van de ruim 530.800 hotelovernachtingen in het Groene Hart in 2008 had circa één derde betrekking op toeristische overnachtingen en circa tweederde op zakelijke overnachtingen. Dit had vooral betrekking op individuele overnachtingen, slechts een kleine groep overnacht in groepen.

In 2010 vonden ruim 1,2 miljoen overnachtingen plaats in het Groene Hart, waarvan circa 44 procent in hotels, 30 procent op campings en 17 procent in bungalows en appartementen. Groepsaccommodaties en Bed & Breakfast accommodaties hebben slechts een relatief beperkt aandeel in de overnachtingen.

Verblijfstoeristen komen met name naar het Groene Hart om te fietsen en voor de steden in de omgeving. Ook wandelen, bezoek aan attracties en bezienswaardigheden in het Groene Hart en de omgeving scoren hoog. Het aandeel buitenlandse verblijfsgasten in het Groene Hart is circa 45 procent en bijna een derde komt van buiten de Randstad en het Groene Hart. Bijna 20 procent komt uit de Randstad en een klein aandeel (5 procent) uit het Groene Hart zelf.

Ruim 60 procent van de gasten komt voor een kort verblijf naar het Groene Hart (maximaal 3 nachten). Met name bij hotels en B&B's is hier sprake van. Op campings en in bungalows en appartementen verblijven de meeste gasten langer (meer dan 4 nachten). Bungalows kennen gemiddeld de langste verblijfsduur en hotels de kortste. De groepsamenstelling van toeristische verblijfsgasten bestaat met name uit stellen ouder dan 50 jaar zonder kinderen (36 procent), gezinnen met kinderen (23 procent) en stellen jonger dan 50 zonder kinderen (16 procent).⁶⁹

⁶⁸ Bron: NBTC en Gastvrij Nederland(2011). Kerncijfers 2011. Gastvrijheidseconomie.

⁶⁹ Bron: ZKA Consultants & Planners (2011). Monitor Toerisme Groene Hart 2010.

Box 12: Oorzaken achteruitgang T&R in provincie Zuid-Holland

In onderliggende beleidsstukken van de Provincie Zuid-Holland wordt melding gemaakt van (marktaandeel)verlies van de provincie op het gebied van toerisme en recreatie. Tevens benoemt men daarbij een aantal elementen die vaak als oorzaak naar voren lijken te komen. Vanuit de andere provincies zijn er geen vergelijkbare analyses gemaakt, maar verondersteld mag worden dat de problematiek en de onderliggende mogelijke oorzaken niet veel anders zullen liggen.

Als mogelijke oorzaken noemt de provincie Zuid-Holland:

- door onvoldoende productontwikkeling is de prijs-kwaliteitverhouding in vergelijking met concurrerende regio's in de laatste jaren verslechterd; dit betreft zowel prijs en kwaliteit in verblijf, vermaak en vervoer;
- infrastructuur (OV, wegen, parkeergelegenheid) om het compacte aanbod voor recreant en toerist effectief te vermarkten is in de hele provincie een opgave;
- de promotie van de merken in Zuid-Holland is gefragmenteerd, daarom wordt het aanbod naar zowel de recreant als de (dag)toerist niet effectief neergezet;
- de recreant stelt steeds hogere normen, maar heeft steeds vaker te maken met voorzieningen van een teleurstellende (service)kwaliteit;
- bestemmingen zijn nog onvoldoende gedifferentieerd, daardoor wordt een deel van de recreatie en toerismemarkt ervoor niet benut;
- de ontwikkeling van voorzieningen (horeca, verblijf en anders) blijft kwantitatief achter bij de vraag ernaar. Mensen kunnen wel fietsen en wandelen, maar er zijn voor hen onvoldoende bestemmingen;
- de zwakke relatie tussen de (Zuidhollandse) kust en het achterland;
- de toenemende voorkeur van de Duitse toerist voor de Oostzeekust.

Bron: Provincie Zuid-Holland: Het tij gekeerd! Op weg naar een provinciale visie op recreatie en vrijetijd in Zuid-Holland.

Herkomst vrijetijdsbestedingen in het Groene Hart

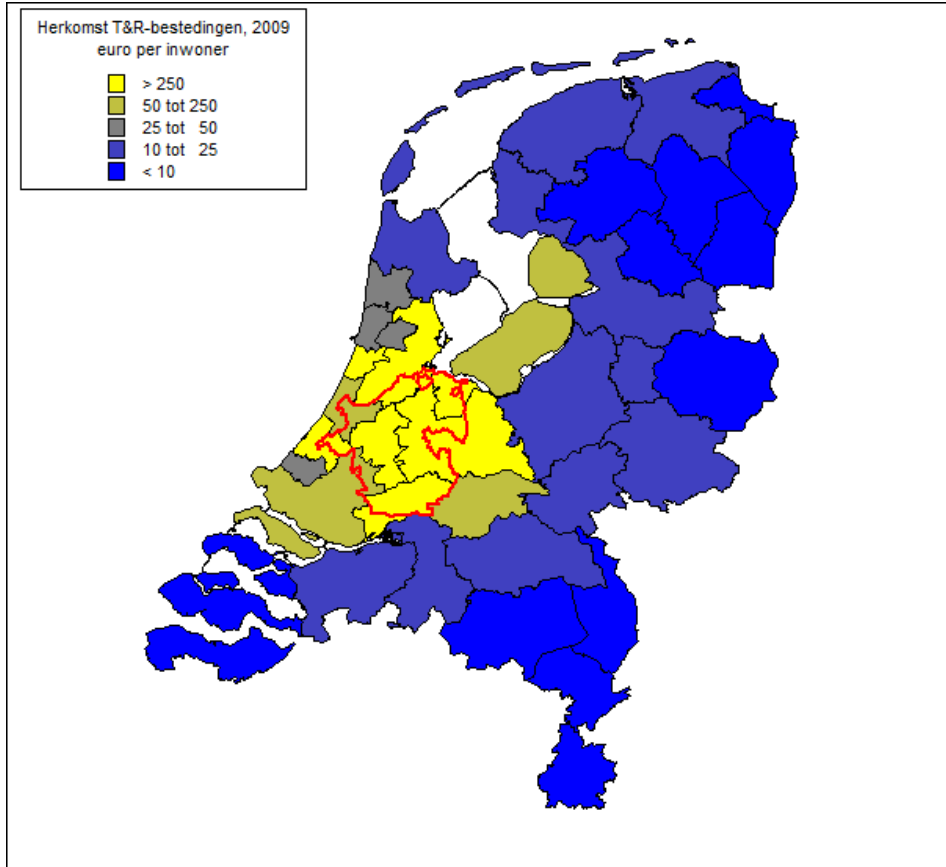
Met behulp van de Rabobank Koopstromenmonitor⁷⁰ kan meer gedetailleerd inzicht worden gekregen in de herkomst en bestedingen van de Nederlandse toeristisch-recreatieve bezoekers aan het Groene Hart. De Koopstromenmonitor meet zowel de bestedingen aan de consumentenkant (waar besteedt de consument zijn geld?) als aan de bedrijvenkant (waar komen de consumenten vandaan?). In deze analyse concentreren we ons tot de bedrijvenkant: waar komen de Nederlandse consumenten van de vrijetijds-industrie van het Groene Hart vandaan? Als uitzondering daarop kijken we naar de consumentenkant, maar dan alleen voor de grotere omliggende steden: waar besteden zij hun T&R-euro?

Als eerste kijken we naar de herkomst voor het GH50. Dat patroon is in kaart 16 weergegeven. Omwille van de overzichtelijkheid geven we dat op regionaal niveau weer: de herkomst vanuit 40 Nederlandse regio's naar het Groene Hart als geheel (GH50). Het

⁷⁰ Zie bijlage II voor een toelichting op het instrument; cijfers 2009

Groene Hart is uiteraard onderdeel van de regio's: zes regio's hebben een deel van het Groene Hart binnen hun grenzen. De rode contour in de kaart is de begrenzing van het dit gebied.

Kaart 16: Herkomst Nederlandse consumentenbestedingen in het Groene Hart

Bron: Rabobank

Om te corrigeren voor de omvang van regio's, is de kaart gebaseerd op de gemiddelde besteding per inwoner. Per saldo blijken verreweg de meeste consumenteneuro's afkomstig uit het Groene Hart zelf, of nabijgelegen regio's, waaronder Utrecht, Groot-Amsterdam en de Agglomeratie Den Haag e.o. Naarmate sprake is van een grotere afstand, neemt de betekenis van de regio als leverancier van consumenten snel af.

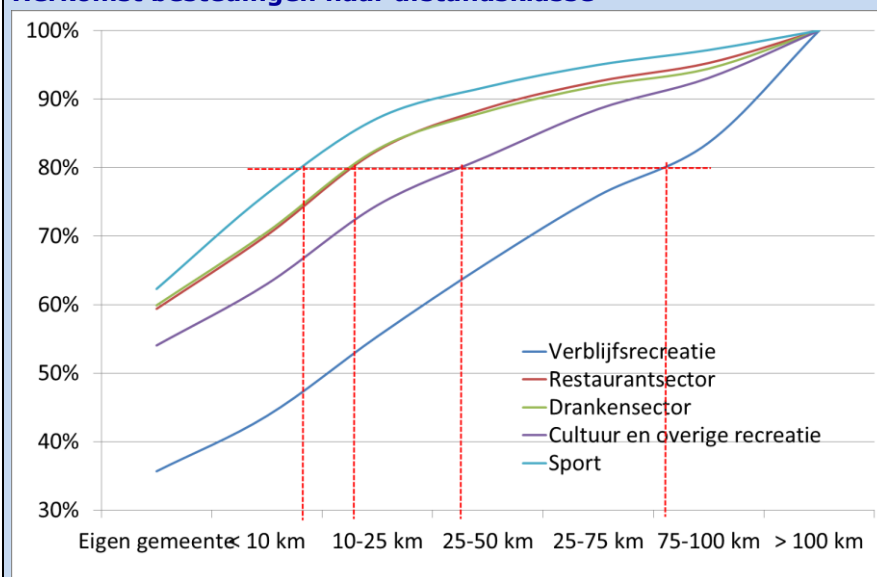
Een belangrijk element in de positionering van het Groene Hart als toeristisch-recreatieve bestemming, is de nabijheid van een zeer omvangrijke markt, met name in de omliggende grote steden. Niet voor niets wordt het Groene Hart wel eens de binnentuin van de Randstad genoemd ('Central Park'). Tegen deze achtergrond is het interessant om te bezien, welke bijdrage consumenten uit de omliggende grote steden leveren aan de (Nederlandse) bestedingen in het Groene Hart.

Box 13: Lokale markt vrijetijdsindustrie belangrijk

De voorgaande uitkomsten lijken in lijn met het algemene bestaande beeld, dat uit een Rabobank-studie naar voren is gekomen.

- De eigen gemeente is een zeer belangrijke 'leverancier' van consumenten voor de lokale vrijetijdsindustrie. Gemeten in bestedingen is 56 procent afkomstig uit de eigen gemeente. De betekenis van de lokale consument neemt toe naarmate de gemeente groter is, hetgeen verklaarbaar is uit een grotere variëteit van het aanbod en 'zwaartekrachteffecten' die optreden als sprake is van een (ruimtelijke) aanbodconcentratie.
- De vrijetijdsconsument heeft voor zijn bestedingen dientengevolge een beperkte actieradius. Circa 80 procent van de bestedingen voor sportbeoefening (zie horizontale stippellijn in de grafiek) vindt plaats binnen een straal van 10 kilometer (verticale stippellijn) binnen de eigen woonplaats (inclusief de eigen woonplaats), voor maaltijd- en drankconsumptie ligt deze grens op 15 kilometer, voor cultuur en overige recreatie op 35 kilometer. Voor logiesverstrekking ligt deze grens op 75 kilometer, wat gezien de aard van het product geen verbazing zal wekken.

Herkomst bestedingen naar afstandsklasse

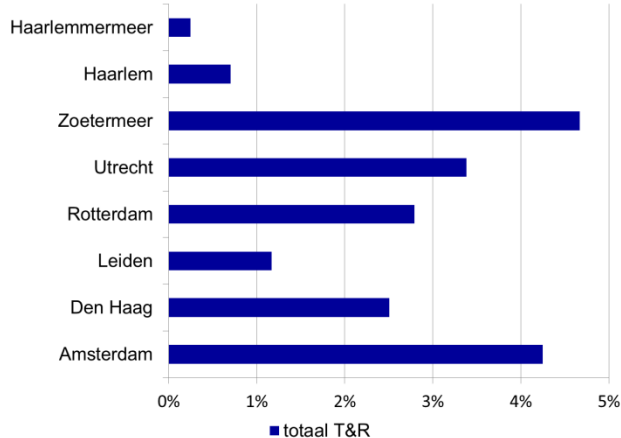

Bron: Rabobank

Als eerste tonen we in figuur 4.9 de bijdrage van de consumentenbestedingen uit de grote steden aan de omzet van de toeristisch-recreatieve sector in GH13. We kiezen deze beperktere ruimtelijke schaal (en niet het Groene Hart als geheel) omdat drie van de acht grote steden zelf ook onderdeel zijn van het Groene Hart, waardoor een hoge bijdrage waarschijnlijk is.⁷¹ Figuur 4.9 is op basis van aandeel, dus niet gecorrigeerd naar aantal inwoners, zoals bij kaart 16 het geval is.

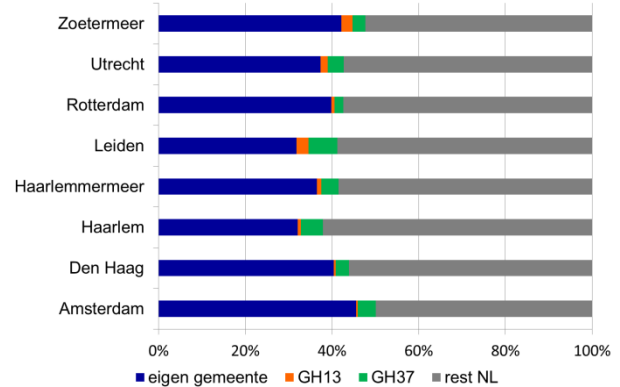
⁷¹ Zie ook tekstbox 13

Figuur 4.9: Bijdrage omliggende grote steden aan T&R omzet GH13

Bron: Rabobank

Figuur 4.10: Bestemming T&R consumenteneuro grote steden

Bron: Rabobank

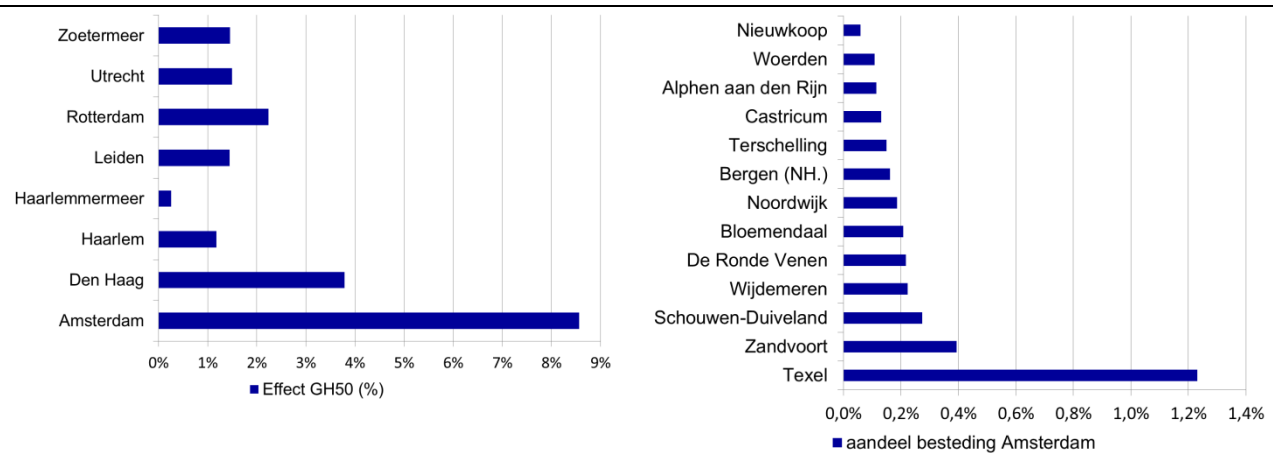
Uit figuur 4.9 blijkt dat Zoetermeer een hoge bijdrage heeft aan de T&R omzet van GH13, gevolgd door Amsterdam. De relatief hoge bijdrage van Zoetermeer heeft vooral betrekking op het eten, drinken en cultuur, en minder op de verblijfsrecreatie. Dit kunnen we verklaren aan de hand van de relatief geringe afstand van Zoetermeer ten opzichte van bijvoorbeeld Alphen aan den Rijn en Gouda. Maar waarschijnlijk ook door het feit dat het een minder oude (binnen)stad heeft die in algemene zin (dus afgezien van specifieke voorzieningen zoals Snowworld en Dutch Water Dreams) op het vlak van T&R een minder aansprekend aanbod heeft. De afstand van Amsterdam naar GH13 is weliswaar groter, maar de omvang van deze stad geeft een zwaarder gewicht aan de bijdrage van de omzet. In zijn totaliteit zijn de weergegeven grote steden goed voor bijna 20 procent van de (Nederlandse) T&R omzet van GH13.

We hebben in het voorgaande de focus vooral gelegd op de herkomst van consumenten, dus geredeneerd vanuit de T&R bedrijven in het Groene Hart. Voor de grote steden kunnen we het ook omkeren door te inventariseren waar hun inwoners hun binnenlandse T&R-euro uitgeven (figuur 4.10). Deze figuur toont op de eerste plaats het grote belang voor de eigen lokale markt. Maar nog opvallender is dat slechts een zeer bescheiden deel van hun T&R koopkracht in GH50 neerslaat. Gemiddeld is dat 4,2 procent met als uitschieters Leiden (9,5 procent) aan de ene kant van het spectrum en Rotterdam met 2,7 procent aan de andere kant.

Het beschikbare materiaal geeft ook voeding voor enkele tentatieve benaderingen en berekeningen. In theorie kunnen we berekenen welk effect een verdubbeling van de bestedingen vanuit de grote steden zou hebben op de totale (binnenlandse) T&R omzet van GH50. Het grootste effect lijkt in Amsterdam te zitten, op grote afstand gevolgd door Den Haag. Een verdubbeling van de bestedingen vanuit Amsterdam zou tot een toename van ruim 8 procent van de binnenlandse T&R-omzet van het Groene Hart kunnen leiden (figuur 4.11). Voorwaarde daarbij is wel, dat de markt niet verzadigd is. Figuur 4.12 toont het aandeel van de Amsterdamse bestedingen dat in de belangrijkste Groene Hart

gemeenten (en v.w.b. toerisme en recreatie concurrerende gemeenten) terecht komt. De getoonde Groene Hart gemeenten blijken een klein Amsterdams marktaandeel te bezitten, met de gemeente Wijdmeren (o.a. Loosdrecht, Ankeveen, Kortenhoef) als grootste, gevolgd door De Ronde Venen. Dit duidt dus niet op een verzadigde markt.

Figuur 4.11: Effect verdubbeling bestedingen vanuit grote steden **Figuur 4.12: Bestemmingsgemeenten T&R-uitgaven Amsterdam**

Bron: Rabobank

Bron: Rabobank

4.7 Merk en marketing Groene Hart

Merk en marketing van het Groene Hart

In het Groene Hart worden diverse gedrukte en online communicatiemiddelen gebruikt om het gebied te promoten.⁷² Bij een promotiecampagne voor een stad of gebied is een pakkende slogan essentieel. Uit de promotiecampagnes voor Amsterdam en Groningen blijkt dat een website een zeer belangrijk communicatiemiddel is. Om een promotiecampagne goed te laten werken en aantrekkelijk te houden voor de doelgroep, heeft deze zo nu en dan nieuwe impulsen nodig. Daarbij komt dat bepaalde campagnes maar een beperkte geldigheidsduur hebben.⁷³

Uit onderstaand overzicht blijkt dat er vele organisaties betrokken zijn bij de promotie van- en het aanbieden van toeristische activiteiten en voorzieningen in het Groene Hart. Daarnaast zijn er op lokaal niveau nog vele initiatieven die dezelfde doeleinden nastreven als de grotere regionale initiatieven. Dit zorgt voor versnippering van het toeristische merk en product in het Groene Hart. En leidt ertoe dat door de veelheid aan organisaties en websites de doelgroepen niet worden bereikt (men ziet door de bomen het bos niet meer).

Een greep uit de promotie/toerisme organisaties in het Groene Hart

⁷² Bijvoorbeeld: Het Groene Hart heeft nu haar eigen Groene Hart Layar-app. Via de smartphone van de recreant/toerist kan deze app de locatie bepalen en informatie over de omgeving verstrekken. Met de Groene Hart Layar-app worden uitjes, evenementen en bezienswaardigheden in een straal van maximaal 10 kilometer getoond op de mobiele telefoon. Hierbij is er de mogelijkheid om het complete toeristische aanbod op thema te filteren. Bron: www.zuid-holland.com.

⁷³ Bron: Janke Broeksma (2010). Communicatiemix over vrijetijdsbesteding voor de verschillende doelgroepen.

Vele organisaties zijn actief in het Groene Hart:

- Stuurgroep Groene Hart (bestaat uit de drie provinciebestuurders)
- Programmabureau Groene Hart
- Merk & Marketing Groene Hart
- Stichting Groene Hart (particulier initiatief dat 100 procent draait op vrijwilligers, gericht op behoud van het groen en de cultuur- natuur en landschapswaarden)
- Groene Hart, Kloppend Hart is een toeristisch-recreatief samenwerkingsverband van de VVV's, vijftien agrarische natuurverenigingen, ANWB, LTO en Recron. Dit netwerk zorgt voor de marketing van het plattelandstoerisme in het Groene Hart. Groene Hart, Kloppend Hart heeft verschillende keurmerken die de kwaliteit van leden en producten bewaken. Het bekendste is het Groene Hart Streekproduct-kenmerk, dat waarborgt dat een product met ingrediënten uit het Groene Hart gemaakt is.
- Groene Hart Pact (ANWB, LTO Noord, staatsbosbeheer, vereniging natuurmonumenten, NEPROM, milieufederaties). Hieronder valt: Stichting Groene Hart Kloppend Hart (richt zich op de promotie van streekproducten middels Groene Hart Coöperatie)
- De Groene Hart Landwinkels zijn een samenwerkingsverband van boeren. Ze bieden een breed assortiment ambachtelijke producten aan.
- Het Groene Hart Bureau voor Toerisme is inmiddels failliet.

Daarnaast is er nog een veelheid aan websites met informatie over het Groene Hart:

www.groenehartlogies.nl

www.groenehart.nl

www.groene-hart.nl

www.groenehartmagazine.nl

www.groenehartvertellingen.nl

www.kwaliteitsatlas.nl

www.qhkh.nl/streekprod.htm

www.groenehartatelier.nl

www.groenehartstreekproducten.nl

www.groenehartmarktwagen.nl

www.toekomstgroenehart.nl

www.groenehart.info

www.groenehartkloppendhart.nl

Wie kent het Groene Hart en wat is het?

In 2009 startte een communicatiecampagne van diverse betrokken partijen over het Groene Hart. Deze campagne beoogt het imago van het Groene Hart te versterken bij de ondernemers en inwoners in het Groene Hart en de bewoners van de omringende grote steden: Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht. Bovendien wil de campagne de kennis over het gebied en de betrokkenheid van het publiek vergroten.

In het algemeen zien we een positieve houding van zowel inwoners van het Groene Hart, stedelingen als bedrijven ten opzichte van het Groene Hart. Mensen uit Amsterdam, Rotterdam en Utrecht voelen zich wel minder betrokken bij het Groene Hart dan inwoners van Den Haag. Zij gaan liever naar de stadsparken.

De bekendheid van het Groene Hart is bij bedrijven hoger dan bij inwoners en stedelingen. Het Groene Hart wordt vooral geassocieerd met natuur, groen en weilanden.

Daarentegen associeert men het Groene Hart veel minder met watersport, toegankelijk, veel te beleven, streekproducten en vitaal.

Box 14: Nationaal Regenboogevenement

Het Nationaal Regenboogevenement is een belangrijk sportief en toeristisch-recreatief waterevenement van het Groene Hart. Ook wel 'het skûtsjesilen van de Randstad' genoemd, maar dan met Regenbogen, oer-Hollandse zeilboten. Gedurende vijf dagen zijn er diverse races op het water en vele activiteiten op de wal. Vijftien Regenboogboten, vijf Hollandse en Utrechtse plassen, vijftien gemeenten en lokale bedrijven vormen de hoofdingrediënten van het evenement.

Bron: www.nationaalregenboogevenement.nl

Het Groene Hart wordt door de inwoners van het Groene Hart en de stedelingen vooral gevonden voor fietsen, wandelen en recreatief winkelen. De bedrijven zijn over het algemeen gezien neutraal tot positief gestemd met betrekking tot ondernemen in het Groene Hart. Ook zou men het Groene Hart aanbevelen bij vrienden en kennissen, waarbij dit vooral betrekking heeft op het 'recreëren' in het gebied.

De gebieden rondom Alphen aan den Rijn, Woerden, Vinkeveense Plassen, Gouda en Montfoort worden door inwoners, stedelingen en bedrijven het meest herkend als gebieden van het Groene Hart. De gebieden rondom de Loosdrechtse Plassen, Weesp en onder de Lek (gemeenten Alblasterdam, Giessenlanden en Graafstroom) worden juist het minst herkend als het Groene Hart. De A2 tussen Utrecht en Amsterdam en de Lek lijken hiermee de geografische grenzen van het Groene Hart aan te duiden.⁷⁴

Doelgroepen en gebruikers van het Groene hart

Er kunnen drie relevante doelgroepen worden benoemd in het Groene Hart. Elke doelgroep heeft zijn eigen voorkeur voor een communicatiemiddel om geïnformeerd te worden over hun vrijetijdsbesteding in het Groene Hart.

De drie relevante doelgroepen zijn:

1. Gezinnen met jonge kinderen. Zij willen graag via een website met keuzemogelijkheden informatie over vrijetijdsbesteding op kunnen zoeken.
2. Bewoners van het Groene Hart en omliggende steden tussen de 40 en 50 jaar. Zij willen informatie over hun vrijetijdsbesteding in het Groene Hart lezen in magazines en op een specifieke website voor het Groene Hart terugvinden.
3. Bewoners van het Groene Hart en omliggende steden tussen de 20 en 30 jaar. Met de huidige mobiele telefoons met internetverbinding van deze doelgroep willen ze informatie over vrijetijdsbesteding in het Groene Hart opzoeken. Daarnaast maken ze gebruik van sociale netwerken.

In de toekomst spelen mobiele communicatiemiddelen (smartphones, tablets) een steeds belangrijkere rol in de informatie-uitwisseling over vrijetijdsbesteding.⁷⁵

⁷⁴ Bron: Het Opiniehuis (2011). Wie kent het Groene Hart? Bron: Janke Broeksma (2010). Communicatiemix over vrijetijdsbesteding voor de verschillende doelgroepen.

⁷⁵ Bron: Janke Broeksma (2010). Communicatiemix over vrijetijdsbesteding voor de verschillende doelgroepen.

Box 15: Toeristisch-recreatieve Overstappunten (TOP's)

Een TOP is een punt waar recreanten de auto kunnen parkeren om vervolgens een fiets- of wandelroute op te pakken. Een TOP is altijd goed bereikbaar per auto en beschikt over voldoende parkeergelegenheid. Ook is er horeca in de buurt.

In 2012 zijn vier nieuwe Toeristische Overstappunten (TOP's) in het Groene Hart geopend. De TOP's staan in Sassenheim, Alblasserdam, Oud-Alblas, bij de Rottemeren, Kamerik, Mijdrecht en de Vinkeveense Plassen. De TOP's maken het Groene Hart beleefbaar en bereikbaar, met name voor de stedelingen.

4.8 Toerisme als beleidsthema in het Groene Hart

Algemeen

De hoofdlijnen van het beleid zijn vastgelegd in de drie Provinciale Structuurvisies. Voor deze paragraaf hebben we ons op het provinciale beleid gericht, omdat aangenomen mag worden dat het beleid van gemeenten daarvan is afgeleid.

De beleidskerndoelstellingen van de provincies zijn van belang voor de toeristisch-recreatieve sector omdat ze (ook letterlijk) de ruimte voor de sector bepalen en de sector zelf ook een bijdrage kan leveren aan het beleid.

We vatten ze nog even samen:

- behoud, herstel en ontwikkeling van de landschappelijke diversiteit;
- behoud, herstel en ontwikkeling van de waardevolle en unieke (veen)weidegebieden;
- In meer algemene zin: behoud van openheid van het gebied en de rust en stilte die in bepaalde delen heerst.

Deze paragraaf schetst het beleid dat specifiek van toepassing is op de toeristisch-recreatieve sector. Dat staat uiteraard niet los van andere ruimtegebruikers en economische functies, wat betekent dat er dus diverse raakvlakken zijn. In algemene zin wordt erkend dat de sector mede bepalend is voor de economische concurrentiekracht van de gehele regio (provincie) en de aantrekkelijkheid van het gebied (ook als potentiële vestigingsplaats voor mensen en bedrijven, de woon- en werkmilieus). Daarnaast is de sector een van de middelen om de toegevoegde waarde van andere sectoren te ontsluiten en te vergroten. Dit geldt voor de economische waarde van natuur, rust en water, en het deel van de agrarische productie dat direct door de primaire sector aan de eindconsument wordt geleverd. Voor de dorpen ondersteunen toeristisch-recreatieve bestedingen het draagvlak onder de lokale economie en voorzieningen.

Doordat de sector in belangrijke mate haar waarde ontleent aan gebiedsspecifieke kwaliteiten, is er een belangrijke verwevenheid met andere economische sectoren, die ieder

weer hun eigen beleidsvelden kennen.⁷⁶ Bijvoorbeeld in de agrarische sector, omdat een duurzame landbouw fungeert als drager onder de ruimtelijke kernkwaliteiten die ook weer relevant zijn voor de toeristisch-recreatieve sector. Bovendien is voor de agrarische sector ook sprake van een gebiedsgericht ruimtelijk-economisch beleid waarbij de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) als leidraad dient. Dit komt terug in natuur- en faunabeheer (w.o. weidevogels) en waterbeheersing. De EHS is ook voor de toeristisch-recreatieve sector belangrijk omdat de sector daaraan haar bijzondere waarde ontleent. Tegelijkertijd zien we dat de EHS en de sector (zowel agrarisch als toeristisch-recreatief) elkaar wel eens in de weg zitten.

Vooraf water-, klimaat- en bodemvraagstukken hebben invloed op toekomstig ruimtegebruik in het landelijk gebied. De relaties tussen landbouw, natuur, landschap en de vrijetijdsector zullen daardoor veranderen. Het omgaan met verzilting, remmen van bodemdaling, verbetering van waterkwaliteit en het compenseren van dreigende zoetwatertekorten zijn belangrijke opgaven. Ook de demografische veranderingen in delen van het landelijk gebied (ontgroening, vergrijzing, stagnatie) vragen om nieuwe toekomstperspectieven voor vele dorpen, waarbij de toeristisch-recreatieve sector actief of passief betrokken is.

Beleidsuitgangspunten en –kaders

Het (provinciale) beleid voor de toeristisch-recreatieve sector is gestoeld op vele onderliggende documenten en studies. De sector heeft een gunstige uitgangspositie. In de provincie Utrecht zijn de toeristisch-recreatieve bestedingen in de periode tot 2008 sneller gegroeid dan elders in Nederland. Het marktaandeel van de provincie Utrecht in de Nederlandse toeristische bestedingen is ruim 8 procent. De totale omzet bedraagt circa € 2,3 miljard per jaar en is goed voor 5,7 procent van de werkgelegenheid in de provincie.

In Noord-Holland zijn recreatie en toerisme uiteraard ook belangrijk voor een aantrekkelijk leefklimaat voor bewoners en bezoekers. Daarbij leveren deze sectoren een belangrijke bijdrage aan de economie en werkgelegenheid in Noord-Holland (8 procent werkgelegenheid in 2008). Hierbij moet worden aangetekend dat binnen de provincie grote verschillen bestaan. De stad Amsterdam met haar directe omgeving (het 'metropolitane landschap') is een grote trekker en de Noordzeekust is ook een belangrijke bestemming. De bijdrage vanuit het Groene Hart zijn daarom geringer. Opvallend zijn de constatering in de Zuid-Hollandse stukken.⁷⁷ Door onvoldoende productontwikkeling zou de prijs-kwaliteitverhouding in vergelijking met concurrerende regio's in de laatste jaren verslechterd zijn. Dit betreft zowel prijs- als kwaliteitsaspecten in toeristisch-recreatieve verblijfs-, vermaak- en vervoersectoren. Vergelijkbare opmerkingen zijn niet direct in de beleidstukken van beide andere provincies te lezen, maar aangenomen mag worden dat de situatie daar niet wezenlijk anders is.

Zoals gezegd, is het behouden en benutten van de potenties van het Groene Hart als 'recreatief-toeristisch bijzonder aantrekkelijk gebied' de rode draad in het overheids-

⁷⁶ Zie voor zover relevant ook de hoofdstukken agrarisch en kleine steden en dorpen in deze rapportage.

⁷⁷ Provincie Zuid-Holland: Op weg naar een provinciale visie op recreatie en vrijetijd in Zuid-Holland.

beleid. Duurzaamheid is inmiddels een stevige drager onder het (provinciale) beleid en voor de economische ontwikkeling van de provincies in 2020 een vanzelfsprekendheid geworden. Dit komt met name terug in duurzaam ruimtebeleid, bouwen, vervoer en het verantwoord gebruik van de groene ruimte, inclusief het landschap tussen de steden en de stedelijke netwerken met hun verschillende functies.

Duurzaamheid leidt ook tot klimaatbestendigheid, veiligheid (water) en biodiversiteit. Een goed locatiebeleid met afgestemd gebruik van ondergrond en bovengrondse functies versterkt duurzaamheid. Dat betekent niet dat geen ontwikkelingen mogelijk zijn, maar het streven is om zoveel mogelijk binnen bestaand gebied te ontwikkelen. Dat dwingt tot een kwaliteitsslag bij de ontwikkeling, exploitatie en beheer en onderhoud van recreatieterreinen, zowel publiek als privaat. Binnen die contouren moet voldoende gedifferentieerde ruimte aanwezig zijn voor aansprekende en kwalitatief aantrekkelijke recreatieve en toeristische voorzieningen.

Duurzaamheid is tevens een onderdeel in de bedrijfsvoering van individuele ondernemingen. Omdat daar ook de hoofdverantwoordelijkheid ligt, komt dit aspect minder prominent terug in het provinciale beleid. In algemene zin onderschrijft men, dat een moderne toeristisch-recreatieve sector past binnen het streven om meer accent te leggen op de duurzaamheidseconomie. Een economie die qua ontwikkeling vooral is gericht op vitaliteit en innovatie, aansluitend bij de economische kracht van de regio (zorg-, kennis- en creatieve economie en duurzaamheidseconomie).

Beoogde resultaten en doelstellingen

Het geformuleerde beleid zou moeten leiden tot de volgende resultaten.

- Toeristisch-recreatieve terreinen en voorzieningen moeten een tegenhanger bieden voor de toenemende verdichting van steden en dorpen en ook dichtbijgelegen recreatiemogelijkheden voor eigen bevolking.
- Herkenbare en beleefbare cultuurhistorie is onderdeel van het toeristisch-recreatief product, maar ook rust en ruimte voorzien in recreatiebehoefte.
- De juiste ontwikkelingen op de juiste schaal en op de juiste plekken. Onderscheid tussen rustige en meer intensieve zones en differentiatie naar in- en extensieve functies.
- Meer samenhang in en tussen recreatieve structuren en ruimtelijke verbindingen tussen bestaande recreatiegebieden en verschillende vormen van toerisme/recreatie.
- Verbetering van het recreatietoernet (diepten, bruggen, waterverbindingen), ontwikkelen van meer mogelijkheden voor watergerelateerde vrijetijdsbesteding, inclusief de kleine watersport en de recreatietoernet.
- Nieuw evenwicht tussen functies (wonen, werken, economie; blauw, groen, rood), eventuele blokkades (ook vanuit de EHS) opheffen.
- Recreatief medegebruik van de EHS (aanvullend op de natuurfuncties) is mogelijk, maar de actuele en potentiële waarden van voorzieningen binnen de EHS worden aan elkaar gelijk gesteld. Gestuurd wordt op saldering van dag- en verblijfsrecreatie, wat betekent dat groei of afname bij de een gevolgen heeft voor de ander.

- Permanente bewoning van campings en complexen van recreatiewoningen blijft uitgesloten omdat daarmee de hefboom van de sector om natuurwaarden te vermarkten, wordt beperkt.
- Uitbreiding van bedrijfsmatig geëxploiteerde complexen is mogelijk onder de strikte voorwaarde dat de kernkwaliteiten in het landelijk gebied niet worden aangetast en er sprake is van een duidelijk voordeel voor de omgeving.
- De beste kansen voor nieuwe ruimtevragende bovenlokale recreatievoorzieningen liggen in de nabijheid van stedelijk gebied.
- Werken aan samenhangende, complete en toegankelijke netwerken (steden- buitengebied, natuur- en recreatiegebieden). Focus op ontbrekende schakels en volwaardige recreatieknooppunten (zie ook tekstbox over TOP's) waar meerdere functies worden gecombineerd. Nieuwe solitaire toeristisch-recreatieve vestigingen blijven onder bepaalde voorwaarden mogelijk.
- Recreatietransferia kunnen ook een bijdrage leveren aan zonerings tussen het intensieve recreatiegebruik en extensieve recreatie.
- Extra zorg voor het behoud van de landschappelijke karakteristiek en cultuurhistorische waarden (netwerk van smalle wegen, linten, kades en weteningen).
- Om de realisatie van recreatieve voorzieningen te stimuleren, kan het ontwikkelingsinstrument rood voor recreatiegroen in deze zones worden ingezet.
- Voor het exploitabel houden van bovenlokale dagrecreatieterrainen kan het nodig zijn voorzieningen toe te staan die inkomsten kunnen genereren.

Voor het (provinciale) uitvoeringsproces zijn de volgende punten van belang:

- De provincie zal geen functies aanwijzen, maar een ontwikkelingsrichting en aanwijzing geven voor een combinatie van functies. Daarbij hanteert men signaleringsgrenzen, waarbinnen gemeenten zelf kunnen invullen.
- Er komt een verschuiving van toetsingsplanologie naar ontwikkelingsplanologie met als uitgangspunten: lokaal wat kan, regionaal wat moet.
- Gestuurd wordt op een gebiedsgerichte aanpak, waarbij partijen gezamenlijk op zoek gaan naar kwaliteitswinst, bijvoorbeeld door uitruil van bestemmingen.
- Er wordt een Kwaliteitsteam Groene Hart door de drie provincies ingesteld. Dit team stimuleert gemeenten en particuliere organisaties om in het Groene Hart projecten met ruimtelijke kwaliteit te ontwikkelen.

4.9 Samenvattende SWOT-analyse

In de onderstaande SWOT-analyse worden de belangrijkste bevindingen voor dit thema samengevat. De kansen zijn bewust in actieve vorm met werkwoordsvormen geformuleerd, waardoor ze als eerste aanzet voor verdere uitwerking kunnen fungeren.

Sterkten	Zwakten
<ul style="list-style-type: none"> - Hoge natuurlijke waarden, groen en blauw, steden, cultuurhistorie, kleinschalige elementen zoals molens, landgoederen, kerken, 'typische Hollandse Waarden'. - Wereldberoemde streekproducten en enkele internationale trekkers, aan de rand van het gebied. - Centrale ligging in een omvangrijke en volle Randstad; duidelijke contrasten door scherpe begrenzingen (functies, ruimtelijke ordening). - Grote betrokkenheid actoren (inwoners, ondernemers, bestuurders) bij de eigen streek, gemoedelijke sfeer. 	<ul style="list-style-type: none"> - Versnippering: ruimtelijk, product, beleid en promotie. - Zwakke interne ontsluiting. - Beperkte mentale verbinding tussen omliggende grote steden en Groene Hart, onbekend maakt onbemind. - Bescheiden aanbod verblijfsrecreatie en elkweer-voorzieningen. - Weinig grote trekkers (traffic). - Geen statusbestemming voor jongeren. - Geringe verdien capaciteit (toegevoegde waarde) van het product. - Beperkte (financiële, private en publieke) middelen voor investeringen en product vernieuwing. - (Deels) beperkte mogelijkheden op zondag. - Beperkt 'belevenis-gebied' met weinig variatie en innovatie in toeristisch-recreatief aanbod.

Kansen	Bedreigingen
<ul style="list-style-type: none"> - Investeer in integrale gebieds-/sectorontwikkeling en kwaliteitssprong, kwaliteitsimpuls; betekenis i.p.v. belevenis. - Zet in op waterrecreatie: een omvangrijke en aantrekkelijke markt (vraag en aanbod). - Stimuleer verblijfsrecreatie (langer verblijf, hogere bestedingen). - Stimuleer opkomst kleinschalige particuliere initiatieven (B&B et cetera). - Verbind recreatie en toerisme met andere activiteiten: agrarisch, zorg, funshoppen; werk samen, maak arrangementen. - Zoek de aansluiting binnen de Randstad en de steden; complementair i.p.v. concur- 	<ul style="list-style-type: none"> - Aanhoudende 'rode' druk, oude bedrijventerreinen (incl. glas). - Geringe investeringsruimte, zowel publiek als privaat. - Aanhoudende en toenemende concurrentie van andere bestemmingen en producten. - Inzet prijs als concurrentiemiddel in een stagnerende markt; consument verwacht meer voor minder. - Bezuinigingen op Holland-promotie / cultuur en geen integraal T&R-beleid. - Dreigende disbalans productontwikkeling en promotie. - Cynisme en weerbarstig geheugen,

<p>rerend; kwaliteit van leven en voeding; historische relatie steden en platteland.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maak het Groene Hart een aantrekkelijk alternatief voor (verre, dure) buitenlandse vakanties (dalende koopkracht en duurzaamheidsbesef). - Haak aan op demografische trends (vergrijzing, zorgvraag). - Werk aan de branding van het T&R-product (niet saai en oubollig, maar beleving en betekenis). - Deel ervaringen en marketing met behulp van sociale media. - Houd de marges op streekproducten in het gebied zelf door aanpassingen handelsketens. - Versoepel regelgeving ten aanzien van initiatieven en activiteiten. - Ondersteun ondernemerschap, samenwerking (publiek, privaat) en kennisontwikkeling. 	<p>faillissement Groene Hart Bureau Toerisme; ingesleten patronen/ rolverdelingen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Doodknuffelen vanuit beleid (zonder concrete acties), ongefundeerd optimisme en opportunisme bij ondernemers en organisaties. - Bezuinigingen overheid (incl. gemeenten) en (gedwongen) aandacht voor andere vraagstukken.
--	--

Bijlage I: Verbrede landbouw

Ongeveer één op de tien bedrijven haalt meer dan de helft van de totale bruto omzet uit verbredingsactiviteiten. Bij ongeveer een derde van de bedrijven ligt dit percentage tussen de 10 en 50 procent, terwijl bij ruim de helft van de bedrijven minder dan 10 procent van de omzet uit verbreding komt. Dit beeld is sinds 2008 nauwelijks veranderd. Hieronder volgt een opsomming van de belangrijkste verbrede takken die we herkennen in de landbouw.

Recreatie

Groene recreatie en agrotourisme omvat alle activiteiten en vormen van verblijfstoerisme en dagrecreatie bij de boer. Mensen hebben de mogelijkheid tot wandelen of fietsen op speciaal uitgezette routes en er zijn mogelijkheden om te overnachten op een boerderij, in een pension of op een boerderijcamping. Ook zijn er boeren die dagarrangementen aanbieden zoals boerengolf of kinderfeestjes. Op een aantal boerderijen is het mogelijk om rondgeleid te worden en uitleg te krijgen over het bedrijf. Vanwege de diversiteit in deze sector is de omzetrage vrij breed.

Zorgboerderijen

De laatste jaren is de ontwikkeling van zorgboerderijen in een stroomversnelling gekomen. Dit komt aan de ene kant doordat er in de zorg steeds meer behoefte bestaat aan zorg op maat en 'vermaatschappelijking' van zorg. Aan de andere kant is ook de landbouw op zoek naar nieuwe mogelijkheden. De zorgboerderij sluit hier uitstekend op aan; het voorziet in de behoefte van zorgvragers en het biedt nieuwe kansen voor boer en platteland. Door toenemende druk op ziektekosten, zal de overheid op bestaande regelingen gaan bezuinigen. Kansen liggen hier vooral op het gebied van verzekerde zorg, particuliere zorg en informele zorg.

Kinderopvang

Ouders willen hun kinderen graag in een optimale situatie laten opgroeien. Opvang van kinderen op een agrarisch bedrijf geeft de mogelijkheid aan kinderen om buiten te spelen en meer te bewegen, iets waarvoor extra aandacht voor. Daarnaast spreekt de verbondenheid met de natuur en omgaan met dieren veel mensen aan. Kinderopvang biedt dan ook kansen voor ondernemers. Het realiseren van een volwaardig en professioneel kinderdagverblijf op een boerderij is niet eenvoudig. De opvang moet voldoen aan veel regels, zoals de Wetgeving Ruimtelijke Ordening en Milieu en veiligheidseisen. Daarnaast is het dagelijks reilen en zeilen in de kinderopvang ook aan regels gebonden. Rabobank heeft een samenwerking met het Waarborgfonds Kinderopvang.

Natuurbeheer (alhoewel de meeste boeren dit vanzelfsprekend vinden om te doen en dit geen onderdeel vinden van verbrede landbouw)

Agrariërs tonen veel belangstelling om deel te nemen aan de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN), en ook de recente wijzigingen in het natuurbeleid (de omslag van verwerving naar beheer) betekenen extra aandacht voor de rol van agrariërs bij de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. Agrarisch natuurbeheer is een van de

vormen waarmee de Nederlandse overheid de Ecologische Hoofdstructuur, een samenhangend stelsel van natuur en bosgebieden, wil realiseren. In het kader van de herpositionering van de gelden beschikbaar uit het Europees landbouwbeleid is er de komende jaren een toenemende belangstelling voor het ontwikkelen van natuur door particulieren, waaronder agrariërs.

Boerderijwinkels

Er zijn diverse mogelijkheden om een extra inkomen uit de producten van het eigen bedrijf te halen. Zo zijn diverse boeren zelf begonnen met de verkoop van producten van eigen boerderij aan particulieren. In deze producten is een grote variëteit merkbaar; van zelfgemaakt ijs en kaas naar vlees- en groentepakketten. Vooral in de biologische sector komt een boerderijwinkel vaak voor.

Bio-energie

Nu het gebruik van biobrandstoffen en bio-energie een steeds hogere vlucht begint te nemen door de recente ontwikkelingen, geeft dit voor de agrarische sector nieuwe mogelijkheden en afzetkanalen door de teelt van energiegewassen voor de productie van biobrandstoffen en duurzame energie. Ook het zelf produceren van energie kan een optie zijn voor veel boeren.

Bron: Rabobank

Bijlage II: Rabobank Koopstromenmonitor

De gemeten pintransacties van Rabobank-klanten vormen de basis voor de Koopstromen-Monitor. Deze geven voor de gevestigde consumentensectoren (detailhandel en vrijetijdsindustrie) de belangrijkste informatie over het ruimtelijk koopgedrag van consumenten. Naast de pintransacties kijken we ook naar de incassotransacties, waarmee consumenten een omvangrijk deel van de aankopen van met name duurzame goederen betalen. Tevens maken we op basis van metingen van geldopnames bij geldautomaten en afstorting van contant geld door bedrijven een schatting van de chartale koopstromen. Met het totaal van pintransacties, incassotransacties en chartale transacties is het grootste deel van de betaalvormen met betrekking tot 'toonbankbestedingen' afgedekt en zijn de koopstroomcijfers uit de monitor gebaseerd op een vrijwel volledige dekking van het betalingsverkeer in Nederland.

Privacy is hierbij gegarandeerd. Onder geen enkele voorwaarde zijn individuele klantgegevens herkenbaar of herleidbaar.

Om eventueel optredende vertekening ten opzichte van de Nederlandse populatie huishoudens en bedrijven tegen te gaan, zijn de uitkomsten gecorrigeerd aan de hand van aanvullende databronnen zoals het handelsregister van de KvK, de statistiek besteedbaar inkomen van Nederlandse huishoudens en de productiestatistieken van het CBS.

Enkele voordelen van deze methode op een rij:

- De onderliggende brondata zijn hard. Het betreffen immers feitelijke aankopen en bestedingsbedragen. Miljoenen transacties liggen aan de koopstromen ten grondslag.
- De meting betreft een periode van een heel kalenderjaar en kent dus geen seizoensinvloeden.
- De gegevens reiken verder dan de detailhandel. Ook koopstromen in de vrijetijdsector worden gemeten.
- Koopstromen worden gemeten vanuit de branche waartoe de winkel behoort en niet vanuit artikelgroepen.
- De meting gebeurt voor heel Nederland waardoor eenvoudig regionale vergelijkingen kunnen worden gemaakt.
- De koopstromen worden jaarlijks geactualiseerd waardoor ontwikkelingen en conjunctuureffecten eenvoudig in beeld kunnen worden gebracht.

Online bestedingen komen niet aan de orde omdat de KoopstromenMonitor zich richt op de fysieke detailhandel en niet op webwinkels.

Bijlage III: Steden en dorpen

Woonplaats	Gemeente	Provincie	Kerngrootte	Bevolking 2011	Banen 2011
Aarlanderveen	Alphen aan den Rijn	Zuid-Holland	klein dorp	1.180	296
Alphen aan den Rijn	Alphen aan den Rijn	Zuid-Holland	grote stad	69.585	28.284
Zwammerdam	Alphen aan den Rijn	Zuid-Holland	klein dorp	1.920	1.917
Bodegraven	Bodegraven-Reeuwijk	Zuid-Holland	kleine stad	17.670	8.180
Driebruggen	Bodegraven-Reeuwijk	Zuid-Holland	klein dorp	1.810	526
Nieuwerbrug	Bodegraven-Reeuwijk	Zuid-Holland	klein dorp	1.750	502
Reeuwijk	Bodegraven-Reeuwijk	Zuid-Holland	groot dorp	9.810	4.348
Waarder	Bodegraven-Reeuwijk	Zuid-Holland	klein dorp	1.690	251
Boskoop	Boskoop	Zuid-Holland	kleine stad	15.045	3.734
Abcoude	De Ronde Venen	Utrecht	groot dorp	7.430	1.912
Amstelhoek	De Ronde Venen	Utrecht	klein dorp	975	263
Baambrugge	De Ronde Venen	Utrecht	klein dorp	1.360	422
De Hoef	De Ronde Venen	Utrecht	klein dorp	900	216
Mijdrecht	De Ronde Venen	Utrecht	kleine stad	16.535	9.860
Vinkeveen	De Ronde Venen	Utrecht	groot dorp	8.490	2.599
Waverveen	De Ronde Venen	Utrecht	klein dorp	785	235
Wilnis	De Ronde Venen	Utrecht	groot dorp	6.515	1.264
Gouda	Gouda	Zuid-Holland	grote stad	71.050	32.900
Hoogmade	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	klein dorp	1.735	174
Kaag	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	klein dorp	480	349
Leimuiden	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	groot dorp	4.275	1.017
Nieuwe Wetering	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	klein dorp	645	150
Oud Ade	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	klein dorp	780	280
Oude Wetering	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	groot dorp	4.040	646
Rijnsaterwoude	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	klein dorp	1.240	128
Rijpwetering	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	klein dorp	1.575	243
Roelofarendsveen	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	groot dorp	7.400	3.156
Woubrugge	Kaag en Braassem	Zuid-Holland	groot dorp	3.560	634
Nieuwkoop	Nieuwkoop	Zuid-Holland	groot dorp	8.605	2.879
Nieuwveen	Nieuwkoop	Zuid-Holland	groot dorp	3.800	1.841
Noorden	Nieuwkoop	Zuid-Holland	klein dorp	1.825	395
Ter Aar	Nieuwkoop	Zuid-Holland	groot dorp	8.950	2.495
Vrouwenakker	Nieuwkoop	Zuid-Holland	klein dorp	100	22
Woerdense Verlaat	Nieuwkoop	Zuid-Holland	klein dorp	830	209
Zevenhoven	Nieuwkoop	Zuid-Holland	groot dorp	2.855	378
Benthuisen	Rijnwoude	Zuid-Holland	groot dorp	3.310	949
Hazerswoude Dorp	Rijnwoude	Zuid-Holland	groot dorp	5.650	2.440
Hazerswoude Rijndijk	Rijnwoude	Zuid-Holland	groot dorp	5.300	1.613
Koudekerk aan den Rijn	Rijnwoude	Zuid-Holland	groot dorp	4.200	1.138
Breukelen	Stichtse Vecht	Utrecht	kleine stad	10.580	6.324
Kockengen	Stichtse Vecht	Utrecht	groot dorp	3.320	826
Loenen aan de Vecht	Stichtse Vecht	Utrecht	groot dorp	4.270	1.114
Loenersloot	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	500	121

Maarssen	Stichtse Vecht	Utrecht	kleine stad	37.440	13.645
Nieuwer ter Aa	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	725	163
Nieuwersluis	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	465	385
Nigtevecht	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	1.570	304
Oud Zuilen	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	565	117
Tienhoven	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	1.175	301
Vreeland	Stichtse Vecht	Utrecht	klein dorp	1.765	565
Waddinxveen	Waddinxveen	Zuid-Holland	kleine stad	25.340	10.919
Harmelen	Woerden	Utrecht	groot dorp	8.355	3.047
Kamerik	Woerden	Utrecht	groot dorp	3.790	918
Woerden	Woerden	Utrecht	grote stad	35.255	22.776
Zegveld	Woerden	Utrecht	groot dorp	2.340	708
Gelderswoude	Zoeterwoude	Zuid-Holland	klein dorp	80	13
Zoeterwoude	Zoeterwoude	Zuid-Holland	groot dorp	8.050	7.149
Moerkapelle	Zuidplas	Zuid-Holland	groot dorp	3.915	1.661
Moordrecht	Zuidplas	Zuid-Holland	groot dorp	8.165	2.749
Nieuwerkerk ad IJssel	Zuidplas	Zuid-Holland	kleine stad	21.800	6.203
Zevenhuizen	Zuidplas	Zuid-Holland	groot dorp	6.635	2.064

Bijlage IV: Geraadpleegde bronnen

- ABF (2010). Midtermmeting Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland.
- ABF (2011). Vastgoedmonitor.
- ANWB (2009). Het Groene Hart mooi dichtbij. ANWB-visie op de recreatieve inrichting van het Groene Hart.
- ANWB (2011). Vrijtijdlandschappen op particuliere grond. ANWB visie ruimtelijke bouwstenen en kansen voor uitvoering.
- Arcadis, LEI (2010). Bouwstenen voor de Agenda Landbouw van de Provincie Zuid-Holland.
- Blaauwberg (2012). Economische analyse Bodegraven-Reeuwijk. Basis voor een economische agenda voor de gemeente Bodegraven-Reeuwijk.
- Broeksma, Janke (2010). Communicatiemix over vrijetijdsbesteding voor de verschillende doelgroepen in het Groene Hart.
- Ecorys, Aequator Groen & Ruimte, Verwey-Jonker Instituut (2009). Verkenning potentiële marktvraag verbredingsactiviteiten landbouw.
- ETIN Adviseurs (2006). Naar een economisch actieplan voor het Groene Hart.
- Groene Hart, Kloppend hart (2006). Marketing Communicatie Plan.
- Groene Hart, Kloppend hart (2011). Monitor Toerisme Groene Hart 2010. Eindmeting economische betekenis verblijfstoerisme in het Groene Hart.
- Het Opiniehuis (2011). Wie kent het Groene Hart?
- Hospers, Gert-Jan (2012) Krimpdorpen in een global village. *Geografie*, 21, 5: 24-27
- Kamer van Koophandel (2012). Visiedocument Ondernemers Platform de Hollandse Plassen. Cluster van Economie en Recreatie in het Groene Hart.
- KPMG (2011). Hospitality Benchmark 2011. Cijfers maken het duidelijk!
- Kwaliteitsteam Groene Hart (2012). Manifest: Bruidsschat voor het Groene Hart. Fundament voor een nieuwe koers.
- LAGroup en ZUS (2010). Zuid-Holland 2040 leisure times. Opinie over de ontwikkeling van recreatie en vrije tijd in Zuid-Holland.
- LEI (2009). Boeren in het Groene Hart. Kansen voor het agrocluster.
- LEI (2009). Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact. Achtergronddocument.
- LEI (2009). Landbouw in het Groene Hart: vitaal en perspectiefrijk.
- LEI (2010). Kijk op Multifunctionele landbouw, Omzet en omvang.
- LEI (2011). Landbouw Economisch Bericht 2011.
- LEI (2011). Lessen voor succesvol investeren in landschap.
- LVKK (2010). Beleidsvisie 2011-2015. Andere overheid, andere burger, samen aan de slag.
- LVKK (2011). Elan en Expertise. Civil society in praktijk.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (2006) Agenda voor een vitaal platteland – Meerjarenprogramma vitaal platteland 2007-2013.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (2011). Aanbieding Visienota Tweede Kamer.
- Ministerie van EL&I (2012). Kamerbrief decentralisatie natuurbeleid 11-5-2012.

- Ministerie van VROM (2005). Vitaal platteland, vitale kleine kernen. Evaluatie in het kader van de Nota Ruimte.
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2010). Reactie op het advies van de RLG: "Kansen voor een krimpplatteland".
- MKB Leidschendam-Voorburg (2012). Zienswijze concept Structuurvisie Ruimte voor Wensen 2040, herijking 2012.
- NBTC (2011). Kerncijfers vrijetijdseconomie.
- NBTC (2011). Ranglijst op basis van het aantal bezoeken per dagattractie in 2010.
- NBTC (2012). Toerisme in perspectief.
- NBTC en Gastvrij Nederland (2011). Kerncijfers 2011. Gastvrijheidseconomie.
- NBTC-NIPO Research (2012). ContinuVakantieOnderzoek.
- NBTC-NIPO Research (2012). ContinuVrijeTijdsOnderzoek.
- NRIT (2011). Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2010/2011
- PAL Zuid-Holland (2011). Advies koepelvisie recreatie en toerisme.
- Programmabureau Groene Hart (2005). De balans van het Groene Hart.
- Provincie Noord-Holland (2011). Structuurvisie Noord-Holland. Kwaliteit door veelzijdigheid.
- Provincie Utrecht (2012). Provinciale Ruimtelijke Structuurvisie 2013-2028.
- Provincie Utrecht (2011). Focus op Kennis en Creativiteit. Economische Visie provincie Utrecht 2020.
- Provincie Utrecht (2011). Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen. Gebiedskatern Groene Hart.
- Provincie Utrecht (2011). Kwaliteitsgids Utrechtse landschappen. Koepelkatern: beleid, landing en doorwerking van landschapskwaliteit.
- Provincie Utrecht (2011). Vitaal platteland. Leefbaarheid en sociaal-economische vitalisering van het platteland in de Randstad.
- Provincie Zuid-Holland (2006). Tussen groei en krimp in het Groene Hart.
- Provincie Zuid-Holland (2011). Het tij gekeerd. Op weg naar een provinciale visie op recreatie en vrijetijd in Zuid-Holland.
- Provincie Zuid-Holland (2011). Leefstijlatlas dagrecreatie provincie Zuid-Holland.
- Provincie Zuid-Holland (2012). Provinciale Structuurvisie. Visie op Zuid-Holland.
- Provincie Zuid-Holland (2012). Uitvoeringsimpuls voor recreatie en toerisme: de markt op.
- Rabobank Nederland (2012). BIR (Branche Informatie Rabobank).
- Rabobank Nederland (2011). Regionaal-economische thermometer.
- Rabobank Nederland (2011). Koopstromenmonitor 2009.
- Servicenet Nationale Landschappen (2012). Het Groene Hart: Gastvrij voor ondernemers. Aanzet projectplan Broedplaats Groene Hart.
- Stuurgroep Groene Hart (2007). Het Groene Hart icoon van Nederland. Uitvoeringsprogramma 2007-2013.
- Woerdens Beraad (2011). Jaarverslag Woerdens beraad. Krachtenbundeling van alle Groene Hartgemeenten.
- ZKA Consultants & Planners (2011). Monitor Toerisme Groene Hart 2010.
- ZHBT (2012). Bezoekcijfers 2011.
- ZHBT (2012). Bezoekcijfers Zuid-Holland 2011.

- ZHBT (2011). Toeristische trendrapportage Zuid-Holland 2011. Werkgelegenheid R&T sector.
- ZHBT (2011). Toeristische trendrapportage Zuid-Holland 2011. Binnenlandse vakanties.

Colofon

Titel:

Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart!

Auteurs:

Willem van der Velden
Cynthia Briesen
Thijmen Röfekamp

Publicatiedatum:

1 Oktober 2012

In opdracht van:

Rabobank, Kamer van Koophandel en gemeenten

Contactinformatie:

communicatie@rijnstreek.rabobank.nl

www.krachtvanhetgroenehart.nl en
www.rabobank.com/economie

© Rabobank Nederland, 2012

De in deze publicatie gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op gegevens uit door ons betrouwbaar geachte in- en externe bronnen. Deze gegevens zijn op zorgvuldige wijze in onze analyses verwerkt. Rabobank Nederland aanvaardt echter geen enkele aansprakelijkheid voor het geval dat de in deze publicatie neergelegde gegevens of prognoses onjuistheden bevatten. Het betreft algemene informatie die aan veranderingen onderhevig is.

Aan de verstrekte informatie kunnen geen rechten worden ontleend. Resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst. Rabobank aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor de inhoud hiervan of voor informatie die op of via de site wordt verstrekt. De afnemer van de informatie is verantwoordelijk voor de keuze en elk gebruik van de informatie

Rabobank deelt graag haar kennis en visie met anderen. Overname uit dit rapport wordt daarom aangemoedigd. Let daarbij wel op zorgvuldigheid en een goede bronvermelding.

LOS LATEN IN VERTROUWEN
LONER

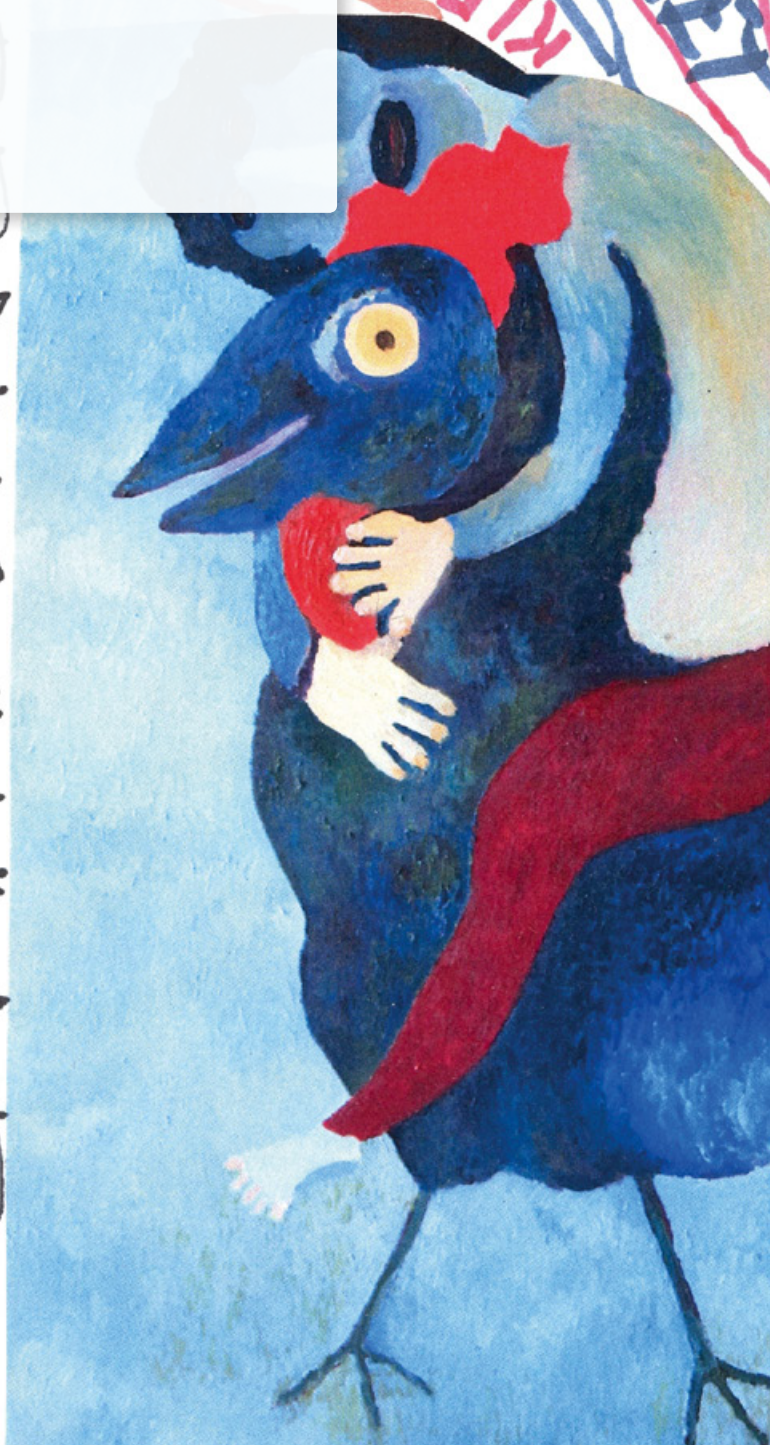
BURGERARMEN
BURGERARMEN
KLEIN

De drang naar groter De hang naar kleiner

Eindrapportage van de
Externe Commissie Midden-Holland

18 april 2013

DRANG NAAR
GROTERE

ONDER EMBARGO TOT
18 APRIL 2013, 15.30 UUR

De drang naar groter
De hang naar kleiner

Eindrapportage van de
Externe Commissie Midden-Holland

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1 Midden-Holland in beeld	12
1.1 Gebiedskenmerken Midden-Holland	12
1.2 Bestuurlijke samenwerking in Midden-Holland	13
1.3 Opdracht en werkwijze van de commissie	14
1.4 Aansluiten bij lopende initiatieven	16
1.5 Midden-Holland in zijn omgeving	18
1.6 Bestuurlijke dynamiek	22
1.7 Doel: beweging	25
2 De drang naar groter, de hang naar kleiner	26
2.1 Inleiding	26
2.2 Stad en Groene Hart: ruimtelijk-economisch profiel van Midden-Holland	27
2.3 Samenwerking in het gebied	32
2.4 Hoofdlijn conclusies	36
3 Organiseer de belangenbehartiging	39
3.1 Inleiding	39
3.2 Prioriteit bij twee sporen	40
3.3 Agenda provincie en gemeenten	41
3.4 Belangenbehartiging organiseren	44
3.5 Aanbevelingen	45
4 Triple Helix samenwerking voor realiseren economische agenda	47
4.1 Inleiding	47
4.2 Opgave: Krachtiger positioneren van Midden-Holland	48
4.3 Durf te kiezen in de economische agenda Groene Hart	49
4.4 Een agenda van, voor en door de regio	50
4.5 Organiseer de samenwerking structureel	51
4.6 Aanbevelingen	53

5	Maak werk van Gebiedsontwikkeling Nieuwe Stijl	55
5.1	Inleiding	55
5.2	Een integrale samenhangende aanpak	58
5.3	Het wederzijdse belang van de stad en haar partners onderkennen	59
5.4	Gebiedsclusters voor oplossen urgenties	60
5.5	Participatie per gebiedscluster, maar dan echt	61
5.6	Aanbevelingen	62
6	Volle kracht vooruit met operationele samenwerking	65
6.1	Inleiding	65
6.2	Samenwerking tussen gemeenten	65
6.3	Samen invulling geven aan de decentralisaties in het sociale domein	67
6.4	De bijzondere positie van de Krimpenerwaard	69
6.5	Samenwerking tussen gemeenten en waterschappen	69
6.6	Aanbevelingen	71
7	De Nieuwe Regio 2.1	73
7.1	Inleiding	73
7.2	Vier niveaus met verbindende 'linking pins'	74
7.3	Belangenbehartiging	75
7.4	Triple helix samenwerking	76
7.5	Gebiedsontwikkeling nieuwe stijl	77
7.6	Operationele samenwerking	78
7.7	Start de motoren!	79
Bijlage 1	Schets ontwikkelingen en dynamiek in de omgeving van Midden-Holland	80
Bijlage 2	Ruimtelijk-economisch profiel Midden-Holland	96
Bijlage 3	Analyse maatschappelijke opgaven en beleidsreacties De Nieuwe Regio en provincie Zuid-Holland	109
Bijlage 4	Overzicht gesprekspartners	113
Bijlage 5	Overzicht geraadpleegde documenten	115
Bijlage 6	Sfeerimpressie 'Versnellingsbijeenkomst' 18 maart 2013	118

De Externe Commissie Midden-Holland is ingesteld door de provincie Zuid-Holland en de gemeenten in Midden-Holland.

De commissie kende de volgende samenstelling:

Jan Hendrikx (voorzitter)

Riek Bakker

Ronald Bandell

De commissie werd ondersteund door een onafhankelijk secretariaat van Lysias Advies.

18 april 2013

Voorwoord

In september 2012 zijn wij als 'Externe Commissie Midden-Holland' ingesteld door de provincie Zuid-Holland en de tien gemeenten van Midden-Holland. De vraag die aan onze commissie is voorgelegd, laat zich als volgt samenvatten: *In welke vorm kan (bestuurlijke) samenwerking in en rond Midden-Holland de economische kracht van het gebied versterken?* We hebben de bestuurlijke dynamiek, de actuele en toekomstige opgaven en urgenties die daaruit voortvloeien, nadrukkelijk beschouwd als onderdeel van onze opdracht. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het huidige regeerakkoord, bewegingen van decentralisaties en centralisaties en om bezuinigingen. De Visie 2.0 van De Nieuwe Regio hanteerden we als belangrijk vertrekpunt. Onze inzet was gericht op het toevoegen van kwaliteit aan dit proces.

Bij de start van onze werkzaamheden hebben we ons verdiept in de opgaven van en ontwikkelingen in Midden-Holland en de context van dit gebied. We hebben een groot aantal gesprekken gevoerd binnen Midden-Holland en daarbuiten en hebben met belangstelling kennis genomen van vele relevante documenten. Op deze plaats spreken we graag onze dank uit aan de opdrachtgevers en de gesprekspartners voor de openhartige en constructieve opstelling en samenwerking.

Midden-Holland en iets breder, het Groene Hart, kenmerkt zich door veel dynamiek. We zijn onder de indruk van de vele lopende processen en initiatieven. Deze processen en initiatieven zijn redelijk gelijk gericht, zo constateren wij, en tegelijkertijd kunnen de huidige sporen meer met elkaar worden verbonden. We zien daarvoor aangrijpingspunten

op verschillende schaalniveaus. Zo kan de drang naar groter invulling krijgen door de strategische belangenbehartiging effectief te organiseren via de sporen van het Groene Hart en de Zuidvleugel. Tegelijkertijd constateren we een hang naar kleiner, naar kleinschalige initiatieven in de regio. Daarvoor geldt als vertrekpunt de uitvoeringskracht in de samenleving en van zelfstandige, autonome gemeenten, die als eerste overheid democratisch gelegitimeerd zijn, die werken vanuit eigen kracht en die in samenwerking met buurgemeenten opgaven oppakken.

Op elk van deze schaalniveaus doen we in onze rapportage aanbevelingen gericht op het versterken van de economische vitaliteit van Midden-Holland en de samenwerkingsafspraken die daarvoor nodig zijn tussen de betrokken partners. Het gaat hier om een integrale benadering. Het volstaat niet met het oppakken van de aanbevelingen op een enkel schaalniveau, maar om de combinatie van de aanbevelingen.

In het afgelopen halfjaar hebben we ons ervoor ingezet om een onomkeerbare beweging op gang te brengen. Met deze eindrapportage verwachten we daar een verdere bijdrage aan te leveren. De verantwoordelijken en betrokkenen wensen we op deze plaats succes met het voortzetten van de beweging die op gang is gebracht.

Jan Hendriks, voorzitter

Riek Bakker

Ronald Bandell

OPEREREN

TUSSEN

DE HANG NAAR GROOTSCHALIGE

VERGEZICHTEN

EN DE REALITEIT

VAN HET KLEINE

EN HET DICHTBIJ

KLEIN MAAR FIJN

Samenvatting

De Externe Commissie Midden-Holland is ingesteld door de provincie Zuid-Holland en de tien gemeenten van Midden-Holland en is gevraagd een inhoudelijk samenhangend beeld te schetsen van het ruimtelijk en economisch profiel van Midden-Holland, in relatie tot ontwikkelingen in de context van deze regio. Vraag aan de commissie was ook het benoemen van randvoorwaarden en de benodigde (vernieuwende) vormen van (bestuurlijke) samenwerking om de kansen die er zijn in Midden-Holland te verzilveren en doorbraken met draagvlak te realiseren. De commissie hanteerde de volgende insteek:

- De commissie heeft gewerkt vanuit het uitgangspunt aan te sluiten bij wat al in beweging is en heeft de inzet gericht op het toevoegen van kwaliteit aan lopende processen en initiatieven, vooral de ontwikkeling van De Nieuwe Regio en de Visie 2.0.
We constateren dat veel van de initiatieven beogen de kleinschaligheid van het gebied te behouden ('de hang naar kleiner'). Tegelijk is bij de initiatieven ook onmiskenbaar sprake van een 'drang naar groter', vanuit het besef dat vooral voor de behartiging van vitale belangen een zekere massa nodig is. De kunst voor de regionale samenwerking zal zijn om deze beide intenties te verbinden en elkaar te laten versterken.
- De commissie heeft Midden-Holland niet geïsoleerd bekeken en heeft ook gesprekken gevoerd met omliggende gemeenten en regio's.
Uit deze analyse van de omgeving trekt de commissie de conclusie dat voor Midden-Holland

sprake is van meerzijdige oriëntaties. Enerzijds is het gebied onderdeel van het Groene Hart en anderzijds van een belangrijk stedelijk gebied: de Zuidvleugel van de Randstad. Het gebied deelt deze kenmerken in sterke mate met het gebied rond de steden Alphen aan den Rijn en Woerden. Vanuit dit vergelijkbare karakter is het logisch om nadrukkelijk de samenwerking te zoeken tussen de drie steden Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden met hun respectievelijke omgeving.

- Terwijl de commissie haar opdracht uitvoerde, werd in Den Haag een nieuw kabinet geformeerd. De commissie beschouwde het als haar opdracht de dynamiek van bestuurlijke veranderingen, inclusief de nieuwe realiteit van het huidige regeerakkoord, in haar analyse en aanbevelingen te betrekken.
Het is duidelijk dat de taakverdeling binnen het openbaar bestuur de komende tijd forse veranderingen ondergaat door grootscheepse decentralisatie van taken. De commissie ziet hierin kansen voor de gemeenten in Midden-Holland om samen met de provincie nadrukkelijker zelf verantwoordelijkheid te nemen voor de regionale ruimtelijk-economische ontwikkeling en andere terreinen van de fysieke leefomgeving. Voor het Groene Hart geldt dat de bestuurlijke complexiteit groot is, mede als gevolg van de ligging in drie provincies. Mocht de provinciale herindeling van de provincies Flevoland, Noord-Holland en Utrecht zijn beslag krijgen, dan is dat momentum mogelijk te benutten voor een provinciale grenscorrectie die de bestuurlijke complexiteit in het Groene Hart beperkt.

- De commissie heeft bijzondere aandacht besteed aan de positie van de Krimpenerwaard en rapporteert hierover in een apart advies.
- De commissie heeft naast het opleveren van dit eindrapport, de inzet gericht op het op gang brengen van een onomkeerbare beweging.

Kansen en uitdagingen voor Midden-Holland

De commissie ziet kansrijke ontwikkelingen en uitdagingen voor Midden-Holland om de ruimtelijk-economische structuur te versterken. Dat vergt een sterkere invulling van de samenwerking tussen de gemeenten onderling, tussen de provincie en de gemeenten en tussen publieke en private partijen.

De toekomst van de agrarische sector en de verhouding tussen natuur, ruimtelijke kwaliteit en economische kansen in het buitengebied vragen nadrukkelijk om aandacht. Daarbij zijn nieuwe verbindingen tussen activiteiten noodzakelijk, gericht op verduurzaming van de economie. Doordat het gebied planologisch nagenoeg op slot zat, heeft het gebied te maken met verouderde bedrijventerreinen, een gebrekkige in- en externe ontsluiting en achterblijvende economische groei. De ligging van het gebied biedt grote kansen voor recreatie en logistiek, mits de bereikbaarheid aandacht krijgt. Water speelt een belangrijke rol in het gebied: enerzijds vanuit de potentie als recreatiegebied, anderzijds vanuit de noodzaak om water te bergen, de zoetwatervoorziening te garanderen en te beschermen tegen hoogwater in de rivieren. Sterk zijn het ondernemerschap in het mkb en het agrocluster en de grote betrokkenheid van bewoners, ondernemers en bestuurders bij het gebied.

De mogelijkheden voor versterking van de innovatiekracht van het midden- en kleinbedrijf zijn groot. De provincie Zuid-Holland scoort wat betreft innovatie als geheel slecht en het is dan ook een terecht speerpunt van het economische beleid van de provincie Zuid-Holland met de partners in de

Zuidvleugel. De vraag is of het instrument van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij (ROM) dat daarvoor wordt ontwikkeld ook voor het Groene Hart een rol kan spelen bij de versterking van innovatie. De provincie zal daarop samen met de partners in de ROM een antwoord moeten formuleren. Wanneer voor de specifieke aandachtspunten voor innovatie in het Groene Hart onvoldoende aandacht is, zal het gebied zelf moeten bepalen hoe versterking van de innovatiekracht en van duurzaamheid invulling moet krijgen.

Om invulling te geven aan de kansen en bedreigingen tegen te gaan, is een sterkere invulling van de samenwerking in de regio noodzakelijk. De resultaten die Midden-Holland tot op heden heeft geboekt, zijn mager. De regio is te vaak afwezig geweest aan de tafels waar het gebeurde. De provincie beperkte zich tot voor kort in het gebied tot de herindelingsagenda en enkele specifieke - niet altijd succesvolle - projecten. Het is goed om te merken dat er sprake is van nieuw elan in het gebied en ruimte voor een nieuwe benadering om de samenwerking een impuls te geven. Dat is hoog nodig én het stelt de betrokken gemeenten en de provincie voor de taak om nu echt werk te maken van regionale samenwerking met resultaat. Als provincie en gemeenten het elan nu niet weten te benutten, zal het gebied daar langdurig door achterop raken. Dat vereist van de provincie een meer proactieve rol als partner, die zich committeert aan de doelstellingen van de regionale samenwerking. Het zou goed zijn wanneer provincie en gemeenten in reactie op dit rapport de intentie uitspreken gezamenlijk een samenwerkingsagenda te ontwikkelen.

Regionale samenwerking in soorten en maten

Om de samenwerking te veranderen is een andere manier van werken nodig en helder commitment van alle partijen, ook van de provincie. *Als je doet wat je deed, krijg je wat je kreeg.*

Voor de regio was en is nog steeds de centrale vraag: is Midden-Holland een levensvatbare regio? Het antwoord daarop is ja, mits men zich op zowel lagere als hogere schaalniveaus adequaat kan organiseren. Daarbij kan en moet de regio bondgenootschappen aangaan met aangrenzende regio's, steden en ook de provincie.

De commissie hanteert daarvoor een ordening van regionale samenwerking naar passende schaalniveaus, die onderling verbonden moeten worden.

	Doel	Partners	Invulling Midden-Holland
Strategische samenwerking	Vinden en versterken van mogelijkheden om gewenste maatschappelijke effecten te bevorderen	Alliantie (publiek/privaat, gericht op gezamenlijk belang)	<ul style="list-style-type: none">• Belangenbehartiging op niveau Groene Hart en Zuidvleugel• Triple Helix samenwerking
Programmatische samenwerking	Afstemmen vraagstukken die een regionale schaal vereisen	Regio (schaal afhankelijk van het vraagstuk)	<ul style="list-style-type: none">• Samenwerkingsagenda gemeenten met provincie• Uitvoering decentralisaties sociaal domein
Operationele samenwerking	Kwaliteit van de uitvoering verbeteren Efficiencywinst Kwetsbaarheid verminderen / continuïteit waarborgen	Buren (geografisch of qua taakveld)	<ul style="list-style-type: none">• Samenwerking Krimpenerwaard• Samenwerking N4• Operationele samenwerking tussen gemeenten en waterschappen

Conclusies en aanbevelingen van de commissie

De commissie komt op basis van haar analyse tot de volgende conclusies en aanbevelingen.

1. Organiseer de belangenbehartiging

De eerste conclusie richt zich op de invulling van de belangenbehartiging. De commissie constateert dat een economische agenda voor het Groene Hart de facto ontbreekt (anders dan voor de Zuidvleugel). Er is weliswaar een uitvoeringsprogramma van de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart, maar in dat programma ontbreekt het thema economie. Voor het Groene Hart als totaal moet een scherpe integrale beïnvloedingsagenda worden geformuleerd, waarvan ook de samenhang tussen economie en ecologie nadrukkelijk onderdeel dient uit te maken. De commissie heeft voor ogen dat deze agenda gevoed wordt vanuit de gebiedsontwikkeling nieuwe stijl en vanuit een - volgens het principe van vorm volgt inhoud - in te stellen Economic Development Board (of op z'n Hollands: een Economische Ontwikkelingsraad). De agenda kan vanuit de dominante perspectieven voor het gebied (Groene Hart en Zuidvleugel) in samenwerking tussen gemeenten en provincies worden gerealiseerd.

2. Triple Helix samenwerking voor realiseren economische agenda

Samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) is een belangrijke voorwaarde voor innovatie. Deze vorm van samenwerking - gerelateerd aan economische clusters - krijgt nog te weinig vorm, vooral omdat er nog geen structuur bestaat waarin deze samenwerking adequaat wordt aangejaagd en vormgegeven. De tweede conclusie van de commissie is daarom dat het noodzakelijk is de samenwerking in de triple helix te concretiseren, bijvoorbeeld in een Economische Ontwikkelingsraad Groene Hart. Voorop staat: structuur volgt inhoud. Inhoudelijke grondlegger voor de samenwerking is een gezamenlijke economische agenda.

3. Maak werk van Gebiedsontwikkeling Nieuwe Stijl

In de derde plaats moeten urgente inhoudelijke opgaven worden aangepakt, die het schaalniveau van individuele gemeenten te boven gaan. Het schaalniveau van dergelijke opgaven vraagt om een gezamenlijke aanpak van de betrokken gemeenten en van maatschappelijke partners en ondernemers. De derde conclusie van de commissie is dat voor deze opgaven een proces van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl noodzakelijk is, waarin stedelijke en landelijke gemeenten samen aan de slag gaan met ondernemers, andere overheden en maatschappelijke instellingen.

4. Volle kracht vooruit met operationele samenwerking

De vierde conclusie van de commissie is dat samenwerking bij uitvoerende taken tussen gemeenten onderling en van gemeenten met anderen in het gebied al behoorlijk invulling krijgt. Deze operationele samenwerking vergroot de efficiëntie en de uitvoeringskracht van het lokaal bestuur. Daarom stelt de commissie: volle kracht vooruit met operationele samenwerking.

5. De Nieuwe Regio 2.1

De vijfde conclusie vormt een reflectie van de commissie op de consequenties van de eerdere vier adviezen voor De Nieuwe Regio. De kerngedachten van De Nieuwe Regio over de manier waarop samenwerking vorm krijgt zijn waardevol: de behoefte aan inhoudelijke invulling van de samenwerking voordat over structuur gesproken wordt, de nadruk op regie en resultaatgerichte samenwerking, de onderstreping van belangenbehartiging als doelstelling voor de samenwerking: het zijn gedachtelijnen die de commissie herkent en van harte ondersteunt.

De commissie is nadrukkelijk van mening dat een 'update' van De Nieuwe Regio - van 2.0 naar 2.1 -

nodig is om de uitvoeringskracht en de effectiviteit van Midden-Holland te versterken. Het is nodig vooral scherper te kijken naar het passende schaalniveau voor de ambities en om werk te maken van verbreding van de samenwerking: met andere overheden en met maatschappelijke organisaties en ondernemers. Een echte netwerk- en participatiebenadering.

Onderstaande figuur vat de adviezen van de commissie op de onderscheiden schaalniveaus samen en illustreert de samenhang van de verschillende aanbevelingen van de commissie:

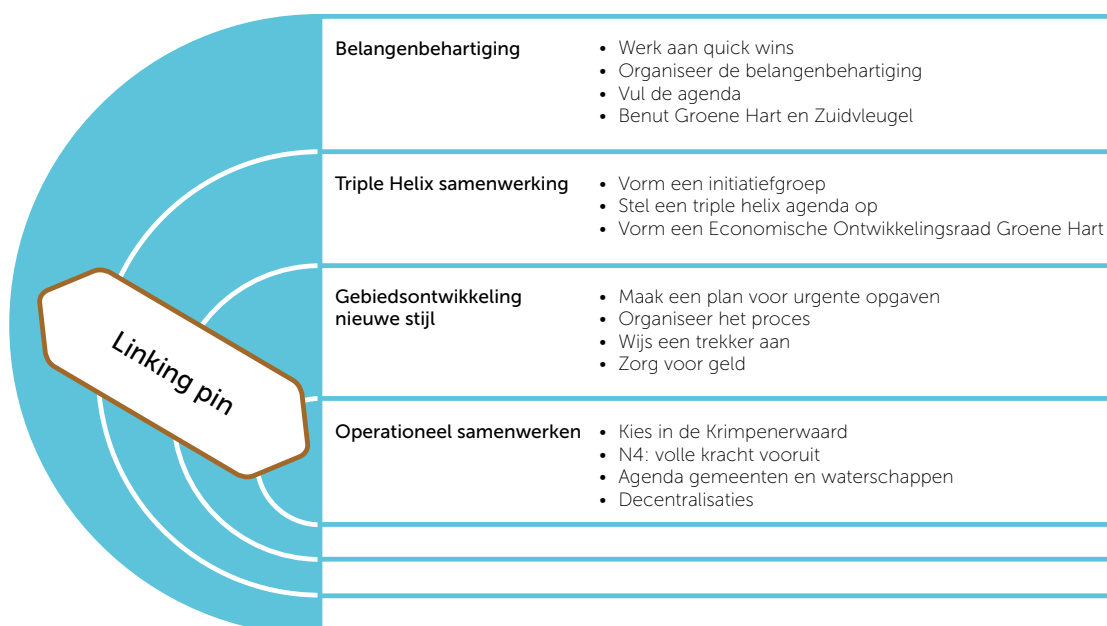
Invulling van de linking pin als verbindingsrol is cruciaal. De lijn die de commissie voorstelt, doet een groot beroep op de invulling van een spilfunctie vanuit elk van de gebieden. De commissie ziet voor de steden in het Groene Hart (Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden) een cruciale rol weggelegd als aanjagers en als verbinder naar samenwerkingsverbanden op andere schaalniveaus. Een goede invulling van de spilfunctie is een voorwaarde om adequaat en soepel te schakelen tussen de verschillende schaalniveaus die passen bij de opgave. Daarbij is van belang dat die rol hen ook gegund wordt.

Start de motoren!

Midden-Holland kan nu een beweging maken die voor veel regio's als voorbeeld kan dienen. De commissie heeft piketpalen geplaatst en richting gegeven. Tegelijkertijd zal veel onderweg experimenteel moeten worden uitgevonden. Dat vraagt in de eerste plaats om lef en leiderschap om op weg te gaan: *no guts, no glory!*

De commissie stelt voor dat de Stuurgroep van De Nieuwe Regio zijn reactie op de aanbevelingen van de commissie meeneemt in de aanbieding van de visie op de Nieuwe Regio aan de gemeenteraden. De gemeenteraden vragen we te reageren op de aanbevelingen van de commissie en de verwerking ervan door de Stuurgroep. Ook vragen we de gemeenteraden om de vaststelling van de programma's in de Nieuwe Regio te benutten voor het bepalen van prioriteiten voor de belangenbehartiging. Daarmee ligt de verantwoordelijkheid daar waar die hoort: bij de democratisch gelegitimeerde volksvertegenwoordiging.

Ondertussen kan op veel terreinen de samenwerking met kracht worden doorgezet of opgestart. Er is veel te winnen voor Midden-Holland als onderdeel van het Groene Hart en van de Zuidvleugel. Start de motoren!

1 Midden-Holland in beeld

1.1 Gebiedskenmerken Midden-Holland

Te midden van de Randstad en het Groene Hart ligt het gebied Midden-Holland. Deze regio telt bijna 223.000 inwoners¹ en wordt gevormd door de volgende gemeenten.

- De N4-gemeenten (circa 169.000 inwoners):
 - Bodegraven-Reeuwijk (32.028 inwoners)
 - Gouda (71.235 inwoners)
 - Waddinxveen (25.280 inwoners)
 - Zuidplas (40.673 inwoners).
- De K5-gemeenten (circa 54.000 inwoners):
 - Bergambacht (9.908 inwoners)
 - Nederlek (13.992 inwoners)
 - Ouderkerk (8.049 inwoners)
 - Schoonhoven (11.814 inwoners)
 - Vlist (9.773 inwoners).
- De gemeente Boskoop (15.087 inwoners) wordt per 1 januari 2014 heringedeeld met Alphen aan den Rijn en Rijnwoude, en maakt op dat moment niet langer deel uit van de regio Midden-Holland.

Aangrenzende relevante gebieden, waarmee Midden-Holland samenwerkingsrelaties heeft, zijn Alphen aan den Rijn en omgeving² (159.269 inwoners), Woerden en omgeving³ (116.480 inwoners), de Alblasserwaard/Vijfheerenlanden (150.323 inwoners) en de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag (2,2 miljoen inwoners).

1 Inclusief Boskoop telt Midden-Holland bijna 239.000 inwoners, bron: CBS Statline 2012. In de rest van het ruimtelijk-economisch profiel nemen we de gemeente Boskoop mee als onderdeel van het gebied Midden-Holland.

2 Hiertoe rekenen we de gemeenten: Alphen aan den Rijn, Boskoop, Kaag en Braassem, Nieuwkoop en Rijnwoude. Deze gemeenten zijn onderdeel van de WGR-regio Holland Rijnland.

3 Hiertoe rekenen we de gemeenten: Montfoort, Oudewater, De Ronde Venen en Woerden. Deze gemeenten vormen geen WGR-regio.

Midden-Holland

Midden-Holland wordt begrensd en doorkruist door rijks- en provinciale wegen: A12, A20, A4, N11, N219, N456, N207, N476 en de spoorlijnen Den Haag-Utrecht, Rotterdam-Utrecht, Leiden-Utrecht en Gouda-Alphen aan den Rijn en het HSL-traject. Belangrijke watergangen en plassen in het gebied zijn de Lek, de Vlist, de Hollandsche IJssel, de Gouwe, de Oude Rijn, de Ringvaart van de Zuidplaspolder, de Rotte, de Zevenhuizerplas en de Reeuwijkse plassen, de Rottemeren en de Enkele Wiericke en Dubbele Wiericke.

De regio wordt enerzijds gekenmerkt door de ruimtelijke kwaliteit van het unieke open agrarisch landschap van het Groene Hart. Anderzijds is er het verstedelijkt deel van de regio, waar de Randstad voelbaar is. Het landelijke deel van de regio, dat

deel uitmaakt van het Nationaal Landschap Groene Hart, is te kenschetsen als een veenweidelandschap met gevarieerde kernen met cultuurhistorie en kenmerkende dijken, linten en plassen. Het landelijk gebied is grofweg te onderscheiden in het zuidelijk deel van de Krimpenerwaard en het noordelijk deel van de Gouwe Wiericke. Het verstedelijkte deel van Midden-Holland beslaat Gouda en de Zuidplaspolder. Het gebied kenmerkt zich door een stedelijk woon- en werkklimaat en stedelijke voorzieningen. Gouda neemt een centrale positie in de regio in en heeft een regionale verzorgingsfunctie in het Groene Hart.

1.2 Bestuurlijke samenwerking in Midden-Holland

Bestuurlijk is het gebied volop in ontwikkeling: de herindelingen van Bodegraven-Reeuwijk (2011) en Zuidplas (2010), de lopende discussie over de herindeling van de Krimpenerwaard, de opgeschorte discussie over een herindeling van Waddinxveen en Gouda en de herindeling van de gemeente Boskoop per 1 januari 2014 met Alphen aan den Rijn en Rijnwoude.

Vanouds werken de gemeenten in Midden-Holland samen in het Intergemeentelijk Samenwerkingsverband Midden-Holland (ISMH). Het ISMH is - zoals gebruikelijk was - opgezet als een gemeenschappelijke regeling met een breed takenpakket. De functies van het ISMH zijn: het bieden van een platform aan een bestuurlijk netwerk, het afstemmen van beleid en het gezamenlijk uitvoeren van taken. Ook treedt het ISMH namens de tien gemeenten op in een aantal bovenregionale overleggrems, zoals het platform Zuidvleugel en het Woerdens Beraad. De laatste jaren is het takenpakket ingeperkt, het meest recent door de uitplaatsing van de Omgevingsdienst Midden-Holland. Een aantal relevante structuren waarin bestuurders elkaar ontmoeten, is de afgelopen tijd gewijzigd. De komst van het nieuwe politiestelsel heeft tot een nieuwe invulling van het politiedistrict geleid, waarin (de burgemeesters van) de vijftien gemeenten rond Gouda en Alphen aan den Rijn gezamenlijk zijn ondergebracht. Voor de burgemeesterskring worden naast deze vijftien ook de burgemeesters van Woerden en De Ronde Venen uitgenodigd. De samenwerking op het schaalniveau van Midden-Holland verliest door deze ontwikkelingen aan draagvlak.

De gemeenten die lid zijn van het ISMH, hebben zich intensief gebogen over de vraag op welke manier zij regionale samenwerking in de toekomst willen vormgeven. Dat is verwoord in het document

"De Nieuwe Regio: Visie op regionale samenwerking", versie 2.0. Deze visie is inmiddels verkennend besproken in de gemeenteraden en wordt voor de zomer van 2013 aan gemeenteraden ter besluitvorming voorgelegd.

Midden-Holland maakt met dat document een nieuwe start en komt met een nieuwe (werk)naam: De Nieuwe Regio. Zij positioneert zichzelf als een regio waar belangrijke waarden met betrekking tot wonen, werken, ondernemen en recreëren van groot belang worden geacht voor de ontwikkeling van de Randstad als geheel.

Deze ontwikkelingen betekenen dat de samenwerking binnen Midden-Holland om een nieuwe invulling vraagt. Als kernvraag vloeide hieruit voort: *'Wat is de toekomst van het gebied Midden-Holland?'* Deze kernvraag vormde de aanleiding om de Externe Commissie Midden-Holland in te stellen.

1.3 Opdracht en werkwijze van de commissie

De provincie Zuid-Holland en de tien gemeenten uit de regio Midden-Holland hebben medio september 2012 de Externe Commissie Midden-Holland (ECMH) ingesteld. De commissie kende de volgende samenstelling: Jan Hendriks (voorzitter), Riek Bakker en Ronald Bandell. Lysias Advies vervulde de rol van secretaris van deze commissie. De commissie kreeg als opdracht onderzoek te doen naar de ruimtelijk-economische kansen van het gebied Midden-Holland en de bestuurlijke randvoorwaarden die daaruit voortvloeien.

De Externe Commissie Midden-Holland is gevraagd:

- Een inhoudelijk samenhangend beeld te schetsen van het ruimtelijk en economisch profiel van Midden-Holland, in relatie tot ontwikkelingen in de context van deze regio (waaronder de ontwikkelingen in de Noord- en de Zuidvleugel, in het Groene Hart en op (inter)nationale schaal);
- De kansen in beeld te brengen om de potenties van Midden-Holland beter te benutten en deze regio nadrukkelijker op de kaart te zetten (zowel vanuit de eigen kracht van Midden-Holland, als vanuit de aansluiting bij het Groene Hart en de Zuidvleugel);
- "De Nieuwe Regio; Visie op regionale samenwerking" als belangrijk vertrekpunt te hanteren en kwaliteit toe te voegen aan dit proces;
- De randvoorwaarden en de benodigde (vernieuwende) vormen van (bestuurlijke) samenwerking te benoemen om de kansen die er zijn in Midden-Holland te verzilveren en doorbraken te realiseren;
- Het draagvlak te bevorderen voor keuzes die gemaakt moeten worden.

De volgende deelvragen zijn aan de commissie voorgelegd:

1. Wat is het ruimtelijk en economisch profiel en potentieel van het gebied Midden-Holland binnen het geheel van Zuid-Holland?
2. Wat is er nodig om kansen te benutten?
3. Welke inhoudelijke samenhangen - ruimtelijk, economisch, sociaal, demografisch - kenmerken het gebied en de relatie met de regionale omgeving?
4. Welke verbindingen en relaties zijn er met de omgeving en welke mogelijkheden zijn er om de ruimtelijk-economische samenhang te versterken?
5. Welke bestuurlijke consequenties moeten hieruit worden getrokken, zowel binnen het gebied Midden-Holland als tussen dit gebied en de omgeving?
6. Waar moet gezamenlijk worden opgetrokken en op welke wijze moet dit in bestuurlijke afspraken worden vastgelegd?

Leeswijzer

De deelvragen zijn naar het oordeel van de commissie met elkaar verbonden en zijn te onderscheiden in enerzijds meer beschrijvende deelvragen (1, 3 en 4) en anderzijds meer actiegerichte deelvragen (2, 5 en 6). De beschrijvende deelvragen vinden hun antwoord in hoofdstukken 1 en 2 van deze rapportage (en meer uitgebreid in de bijlagen 1, 2 en 3). De commissie heeft op de actiegerichte deelvragen het zwaartepunt gelegd in de rapportage. In paragraaf 2.4 beantwoordt de commissie wat er nodig is om kansen te benutten met de formulering van een aantal conclusies die verder worden uitgewerkt in de hoofdstukken 3 tot en met 7.

Werkwijze

De commissie voerde voor de uitvoering van de opdracht vele gesprekken en bestudeerde veel documenten. Een overzicht van de gesprekspartners is te vinden in bijlage 4, de gebruikte documenten zijn opgenomen in bijlage 5.

De volgende punten zijn van belang voor de insteek die de commissie gehanteerd heeft. We noemen ze hier kort en werken ze in de volgende paragrafen verder uit:

- De commissie heeft gewerkt vanuit het uitgangspunt aan te sluiten bij wat al in beweging is en heeft de inzet gericht op het toevoegen van kwaliteit aan lopende processen en initiatieven, vooral de ontwikkeling van De Nieuwe Regio en de Visie 2.0 (paragraaf 1.3).
- De commissie heeft Midden-Holland niet geïsoleerd bekeken en heeft ook gesprekken gevoerd met omliggende gemeenten en regio's (paragraaf 1.4).
- De commissie beschouwde het als haar opdracht de dynamiek van bestuurlijke veranderingen, inclusief de nieuwe realiteit van het huidige regeerakkoord, in haar analyse en aanbevelingen te betrekken (paragraaf 1.5).
- De commissie wil naast het opleveren van een eindrapport, een onomkeerbare beweging op gang brengen (paragraaf 1.6).

1.4 Aansluiten bij lopende initiatieven

Zoals gezegd vormt het proces van De Nieuwe Regio een belangrijk vertrekpunt voor de commissie. De in dit proces verwoorde visie op regionale samenwerking richt zich vooral op de profilering van de regio, het opstellen van krachtige bestuurlijke programma's en de structuur van de nieuwe samenwerkingsvorm.

Het hart van de visie bestaat uit zeven kernwaarden⁴ die de regio verder wil versterken. Dit wil de regio doen door meer planmatig haar belangen te behartigen, de bestuurlijke samenwerking in krachtige bestuurlijke programma's⁵ te bundelen en intensiever met elkaar, het bedrijfsleven, instellingen en haar directe omgeving samen te werken. Daarnaast wil zij haar sterke punten en unieke waarden beter in de markt zetten.

De commissie betreft de visie 2.0 bij het nader onderzoek van het gebied in relatie tot ontwikkelingen in de omgeving: de Noord- en Zuidvleugel van de Randstad en het Groene Hart. De uitkomsten van het onderzoek en de visie moeten elkaar gaan versterken.

Daarbij heeft de commissie zich rekenschap gegeven van het feit dat besluitvorming in de gemeenteraden nog moet plaatsvinden. De commissie bezocht daarom ook de conferentie van gemeenteraden op 11 februari 2013 (zie ook kader). De invulling van de programma's vond en vindt tijdens het werk van de commissie plaats. De commissie heeft wat dat betreft met een rijdende trein te maken.

Tijdens de bijeenkomst met gemeenteraadsleden op 11 februari 2013, waarin de Visie 2.0 van De Nieuwe Regio is besproken, is door de aanwezige raadsleden een aantal informele richtinggevende uitspraken gedaan. Uit deze discussie werd een aantal zaken duidelijk:

- Het versterken van de belangenbehartiging is een heel belangrijk speerpunt voor de regionale samenwerking.
- De bestuurlijke drukte moet worden verminderd door niet op verschillende bestuurslagen (lokaal, subregionaal, regionaal, provinciaal) vergelijkbare vraagstukken te agenderen.
- Bij het inrichten van samenwerkingsverbanden moet steeds oog zijn voor de autonomie van gemeenten en de democratische legitimatie.
- De toegevoegde waarde van de samenwerking moet groter zijn dan die tot nu toe is ervaren bij het ISMH.
- De wenselijkheid of noodzaak om zaken op een grotere schaal te organiseren dan in Midden-Holland moet goed worden onderbouwd.
- De raden willen graag vroegtijdig worden betrokken in de gedachte- en besluitvorming.
- Kostenefficiëntie is een belangrijk aandachtspunt.

Het Visiedocument en de programma's, die in het verlengde van deze visie ontwikkeld worden, behoeven nog besluitvorming in de gemeenteraden. De commissie constateert dat in deze punten zowel de drang naar groter, als de hang naar kleiner naar voren komen en heeft bovenstaande punten gehanteerd als toetspunten bij het opstellen van haar advies.

De Nieuwe Regio is niet het enige al lopende initiatief in Midden-Holland. De commissie heeft kennis genomen van de volgende projectmatige initiatieven:

- **Kracht van het Groene Hart⁶**

Zes Rabobanken uit het Groene Hart hebben in samenwerking met elf gemeenten en de Kamer van Koophandel⁷ een onderzoek uitgevoerd met

4 Centraal in de Randstad; Groen én Blauw; Op een kruispunt van wegen; Uniek én Authentiek; Samenleving in balans; Ondernemend; Duurzaam

5 De programma's van De Nieuwe Regio zijn: Ruimte & Wonen; Verkeer & Vervoer; Economie, Arbeidsmarkt & Onderwijs; Zorg, Welzijn & Cultuur en Natuur, Water & Duurzaamheid.

6 Bron: <https://www.krachtvanhetgroenehart.nl/>

7 De initiatiefnemers zijn: de Rabobanken Groene Hart Noord, Gouwestreek, Rijn en Veenstroom, Rijnstreek, Hilversum-Vecht en Plassen en Utrechtse Waarden, de gemeenten Nieuwkoop, Bodegraven-Reeuwijk, Woerden, De Ronde Venen, Kaag en Braassem, Waddinxveen, Gouda, Boskoop, Rijnwoude, Alphen aan den Rijn en Zuidplas en de Kamers van Kamer van Koophandel Den Haag, Midden Nederland en Rotterdam.

als titel 'Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart' (oktober 2012). Vervolgens zijn de initiatiefnemers aan de slag gegaan met een plan van aanpak, waarin activiteiten benoemd worden die uitvoering geven aan de aanbevelingen uit het rapport. In de kerngroep Groene Hart nemen naast de initiators van het rapport ook het Programmbureau Groene Hart (vanuit de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht), Ondernemingsorganisatie VNO-NCW en de Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) en ANWB deel. Doel van deze groep is het aanjagen, stimuleren en verbinden van initiatieven die een bijdrage leveren aan een vitaler Groene Hart. Daarvoor wordt gewerkt langs de vijf aanbevelingen uit de studie van de Rabobank:

1. Dit is het Groene Hart - Creëer eigen identiteit en status.
2. Samenwerken betekent ook keuzes maken - Bepaal een duidelijke koers.
3. Bied de agrariërs perspectief - Zonder hen versteent het Groene Hart.
4. Het mkb is bepalend voor vitaliteit - Stimuleer groei en innovatie.
5. De Tuin van de Randstad - Maak verbinding met de grote steden.

• **Groene Hart als productielandschap**

Vanuit de burgemeesterskring⁸ is het initiatief genomen om nadrukkelijker te werken aan positionering van het gebied. Als kernbegrippen voor het gebied wordt gedacht aan het Groene Hart als productielandschap en als gebied voor recreatie en toerisme. De gemeenten Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden nemen het initiatief voor een onderzoek door de Universiteit Wageningen om te kijken of het stimuleren van de biobased economy een gezamenlijk economisch speerpunt kan worden. Hierbij wordt gekeken naar innovatieve oplossingen

.....
8 De burgemeesterskring wordt gevormd door de gemeenten Alphen aan den Rijn, Boskoop, Rijnwoude, Nieuwkoop, Gouda, Waddinxveen, Bodegraven-Reeuwijk, Zuidplas, Kaag en Braassem, Vlist, Schoonhoven, Bergambacht, Norderlek, Ouderkerk. Rond de positioneringsdiscussie zijn ook de burgemeesters van Woerden en De Ronde Venen betrokken.

voor de sectoren land- en tuinbouw, de handel en logistiek.

• **Post-Floriade-initiatief**

In 2012 werd duidelijk dat de Floriade in 2022 zal worden georganiseerd in Almere. Het gebied tussen Boskoop en Zoetermeer ('Holland Central') had zich ook kandidaat gesteld en had een bidbook opgesteld met 45 projecten. Na de toewijzing van de Floriade aan Almere verkennen de betrokken partijen (13 gemeenten, de provincie en enkele bedrijven) de mogelijkheden om (een deel van) de projecten alsnog te realiseren. Dat kan een belangrijke impuls vormen voor de ontwikkeling van het gebied in de driehoek Pijnacker-Nootdorp / Zoetermeer / Boskoop. Doelstelling is om bij de herziening van de provinciale structuurvisie kansrijke projecten op te nemen.

Reflectie van de commissie: drang naar groter, hang naar kleiner.

Het zijn vooral de intenties en het karakter van de lopende initiatieven en de uitspraken van de gemeenteraden op 11 februari die de commissie gebracht hebben tot de titel van dit rapport. We constateren dat veel van de initiatieven beogen de kleinschaligheid van het gebied te behouden, omdat het een belangrijke kracht vormt van de regio. De menselijke maat staat centraal en er bestaat een zekere terughoudendheid om zaken bovenlokaal te organiseren. Dat is wat de commissie typeert als 'de hang naar kleiner'.

Tegelijk is bij de initiatieven ook onmiskenbaar sprake van een 'drang naar groter'. Vanuit het besef dat vooral voor de behartiging van vitale belangen een zekere massa nodig is om gewicht in de schaal te leggen, komen partijen in het gebied tot de conclusie dat ook grootschaligheid nodig is.

De kunst voor de regionale samenwerking zal zijn om deze beide intenties te verbinden en elkaar te laten versterken. De commissie doet in dit rapport voorstellen om hieraan invulling te geven. Daartoe is allereerst een verkenning van de omgeving van Midden-Holland noodzakelijk.

1.5 Midden-Holland in zijn omgeving

De commissie heeft Midden-Holland niet geïsoleerd bekeken en heeft ook gesprekken gevoerd met omliggende gemeenten en regio's⁹. Dat was de opdracht aan de commissie en ook de nadrukkelijke ambitie van de gemeenten in Midden-Holland, die in het visiestuk van De Nieuwe Regio al hadden opgenomen dat samenwerking met anderen van groot belang is. In deze paragraaf schetsen we kort de belangrijkste ontwikkelingen in de omgeving van Midden-Holland.

Bijlage 1 bevat een nadere uitwerking van de belangrijkste ontwikkelingen en dynamiek in de omgeving van Midden-Holland. We noemen hier de relevante hoofdpunten.

.....

⁹ Zie bijlage 4.

Nationaal Landschap Groene Hart

Zoals te zien in de afbeelding op de vorige pagina overlapt een groot deel van Midden-Holland met het Groene Hart. Het Groene Hart is een gevarieerd en open gebied midden in de Randstad en de delta van Noordwest-Europa. Het is een nationaal landschap dat op het grondgebied van 52 gemeenten ligt (in drie provincies) en waarin ongeveer 1,5 miljoen¹⁰ mensen wonen (zie de afbeelding in bijlage 1). Sinds 2010 ligt de verantwoordelijkheid voor de Nationale Landschappen bij de provincies. Op 14 maart 2013 heeft de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart een besluit genomen over haar toekomstige werkwijze. Belangrijkste onderdeel is dat de Stuurgroep zich in de komende drie jaar voornamelijk richt op het ondersteunen van projecten van gemeenten, waterschappen, ondernemers, natuurorganisaties, provincies en andere partijen die actief zijn in het Groene Hart. Onderwerpen die daarbij aan de orde komen, zijn onder andere: re-

creatie, ruimtelijke kwaliteit en waterbeheer. Op 19 juni 2013 presenteert de Stuurgroep de projecten en activiteiten waar zij zich in de komende drie jaar op gaat richten.

Holland Rijnland

Dit samenwerkingsverband is ontstaan uit een fusie tussen de regio Bollenstreek, de stedelijke as Leiden-Katwijk en de Rijn- en Vechtstreek. De regio bestaat uit 15 gemeenten in de provincie Zuid-Holland en telt 525.000 inwoners. Van de tien Topsectoren, die door het Rijk zijn benoemd als trekkers van de economie in Nederland, zijn er drie geheel of gedeeltelijk prominent aanwezig in Holland Rijnland: Het Life Science Cluster Leiden en Oegstgeest, het ruimtevaartcluster in Noordwijk/Leiden en de Greenports Duin- en Bollenstreek, Boskoop en Aalsmeer.

10 De gemeenten Haarlemmermeer en Utrecht zijn officieel Groene-Hartgemeenten, maar zijn hierin niet meegeteld. Bron: Rabobank. (oktober 2012). Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart.

Platform Zuidvleugel

In het Samenwerkingsverband Zuidvleugel (SVZ) participeren de gemeenten Den Haag, Rotterdam, de regio's Holland Rijnland, Drechtsteden, Midden-Holland, Stadsgewest Haaglanden, Stadsregio Rotterdam en de provincie Zuid-Holland. De Zuidvleugel telt ongeveer 3,2 miljoen inwoners. De ambitie is de Zuidvleugel te ontwikkelen tot één van de economische topregio's in Europa. In het Bestuurlijk Overleg over het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) maken het Rijk en de Zuidvleugelpartners jaarlijks afspraken over prioritaire Rijksinvesteringen in de Zuidvleugel.

Metropoolregio Rotterdam-Den Haag

Rotterdam en Den Haag kiezen met de vorming van de Metropoolregio (2,2 miljoen inwoners) voor de vorming van een stedelijk systeem. De Metropoolregio levert een belangrijke bijdrage aan de nationale economie. Alle nationale Topsectoren hebben een kern in de Metropoolregio. De overkoepelende economische visie voor de Metropoolregio wordt inhoudelijk gevormd door de Economische Agenda Zuidvleugel (EAZ) van de gemeenten Rotterdam en Den Haag en de provincie Zuid-Holland.

Noordvleugel en Metropoolregio Amsterdam¹¹

De Noordvleugel is met de steden Amsterdam en Utrecht en de Luchthaven Schiphol als kern van oudsher een internationaal centrum van (groot) handel, diensten, transport en logistiek en met de handel verweven industrie. In de Noordvleugel wonen ongeveer 3,4 miljoen mensen. Amsterdam en Utrecht zijn als productie- en consumptiesteden van groot belang voor andere steden en kernen in deze regio. Andere belangrijke economische kernen in de Noordvleugel zijn de Greenports Aalsmeer en Bollenstreek. De Metropoolregio Amsterdam (MRA, 2,3 miljoen inwoners) is het informele samenwerkingsverband van lokale en provinciale overheden in de Noordvleugel van de Randstad. Inmiddels zijn de provincies Noord-Holland, Flevoland en 36 gemeenten partner van de MRA.

Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

De Regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden (AV) ligt ten zuidoosten van de Krimpenerwaard en telt ongeveer 150.000 inwoners. De regio bestaat uit een open middengebied en een stedelijke zone. De regio is georiënteerd op de Drechtsteden. Het oosten is ook georiënteerd op Utrecht en het zuiden heeft een relatie met Brabant. Het open middengebied is de zuidelijke kant van het Groene Hart. De stedelijke zone is een uitloper van de Zuidvleugel.

11 Bron: Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. (2011) Visie op de Noordvleugel, Economische visie op de Noordvleugel van de Randstad.

Reflectie van de commissie: stad en Groene Hart

Uit deze analyse van de omgeving trekt de commissie de conclusie dat voor Midden-Holland sprake is van meerzijdige oriëntaties. Enerzijds valt het gebied te kenmerken als onderdeel van het Groene Hart en anderzijds als onderdeel van een belangrijk stedelijk gebied: de zuidvleugel van de Randstad. Het gebied deelt deze kenmerken in sterke mate met het gebied rond de steden Alphen aan den Rijn en Woerden. Deze gebieden oriënteren zich weliswaar gedeeltelijk of voornamelijk op andere steden (Utrecht, Amsterdam/Schiphol), het karakter van de gebieden als combinatie van steden en het Groene Hart is vergelijkbaar. Vanuit dit vergelijkbare karakter is het logisch om nadrukkelijk de samenwerking te zoeken tussen de drie steden Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden met hun respectievelijke omgeving.

De Groene Hart-samenwerking heeft behoefte aan een nieuwe impuls, die goed van de samenwerking tussen Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden kan komen. Gemeenten moeten, nadrukkelijker dan tot op heden via het Woerdens Beraad is gebeurd, meedenken, meedoen en meebeslissen over de ontwikkelingen in het Groene Hart. Het Groene Hart is vanouds top down benaderd door beleidsmakers. Belangentegenstellingen werden in een sectorale lobby richting ministeries en het parlement uitgevochten. Het resulteerde in een grote spanning tussen ecologie en economie; tussen de agrarische sector en natuur. De laatste jaren is sprake van een kentering: het gebied komt zelf meer in regie. In eerste instantie onder verantwoordelijkheid van de provincies. De actuele plannen van de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart zetten de beweging voort. De stuurgroep wil aansluiten op projecten en activiteiten in het gebied.

De commissie ondersteunt en onderstreept het belang van deze beweging. De opgave voor gemeenten en partijen in het gebied is zich zo te organiseren dat het gebied zich krachtig kan ontwikkelen vanuit een meer integrale benadering, waarin economie en ecologie beide de aandacht krijgen die ze verdienen en waarin de recreatie- en wateropgave adequaat worden opgepakt. Van groot belang is de toekomst van de agrarische sector, die in het Groene Hart vooral bestaat uit grondgebonden multifunctionele bedrijven (veehouderij)¹².

Dan de samenwerking in de Zuidvleugel. Gesprekspartners die het kunnen overzien, stellen vast dat Midden-Holland de afgelopen jaren onvoldoende in staat is geweest om zich in het verband van de Zuidvleugel te manifesteren en de belangen te behartigen. Het ontbrak daarvoor aan een duidelijke agenda en een coherent optreden. Midden-Holland is niet goed aangehaakt op lopende initiatieven, terwijl het regionaal economisch beleid voor een groot deel in dit verband wordt vastgesteld. Het provinciaal economisch beleid, het komende EFRO¹³-beleid en het Rijksbeleid focussen zich allemaal op de kenniseconomie en de prioritaire sectoren in de Zuidvleugel. Hier proactief op inspelen, biedt economische kansen voor Midden-Holland.

Voorbeeld hiervan is de ontwikkeling van een Regionale Ontwikkelingsmaatschappij voor de Zuidvleugel. Streven is om per 1 januari 2014 een ROM Zuidvleugel operationeel te hebben. De geografische spreiding van de ROM wordt waarschijnlijk de gehele provincie Zuid-Holland. Dit biedt voor de regio kansen voor innovatiestimulering, het versterken van de triple helix samenwerking, de uitvoering van het convenant bedrijventerreinen en de aanhaking van de regio op de economische agenda van de Zuidvleugel. Het mkb in het Groene Hart kan in samenwerking met de ROM mogelijk komen tot kansrijke innovaties op waardevolle terreinen als voedsel- en energieproductie en watertechnologie.

12 Daarover heeft de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur recent opgemerkt dat "de verbrede activiteit een manier is om de geringe mogelijkheden voor schaalvergroting (...) een tijdlang te compenseren, maar tegelijkertijd het feit maskeert dat de achterstand op het gebied van de bedrijfsgrootte groter wordt en daarmee de agrarische toekomstkansen van het bedrijf kleiner". Bron: Raad voor de leefomgeving en infrastructuur. (Maart 2013). Ruimte voor duurzame landbouw. p.130

13 Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

1.6 Bestuurlijke dynamiek

Terwijl de commissie haar opdracht uitvoerde, werd in Den Haag een nieuw kabinet geformeerd. Het regeerakkoord bevat voor de opdracht van de commissie een aantal relevante keuzes, zowel voor het ruimtelijk-economisch beleid, als voor de inrichting en werking van het openbaar bestuur. De commissie beschouwde het als haar opdracht de dynamiek van bestuurlijke veranderingen, inclusief de nieuwe realiteit van het huidige regeerakkoord, in haar analyse en aanbevelingen te betrekken. Het regeerakkoord en het kabinetsbeleid bevatten de volgende relevante ambities:

- Zowel de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB)¹⁴ als de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)¹⁵ hebben onlangs adviezen uitgebracht die ingaan op de verhouding tussen overheid en samenleving. De titels van de adviezen spreken boekdelen: 'Loslaten in vertrouwen' en 'Vertrouwen in burgers'. Beide adviezen zijn gericht op een grotere betrokkenheid en inzet van burgers bij de samenleving en een andere opstelling van de overheid richting haar burgers: meer overlaten, meer zelforganisatie van burgers. Dit eigentijdse denken over burgerbetrokkenheid vinden we ook terug in de filosofie die ten grondslag ligt aan de nieuwe participatiewet en de Wmo. Daar vinden we dit denken terug in begrippen als 'zelfregie' en 'overheidsparticipatie'. Deze nieuwe verhoudingen tussen overheden en samenleving zijn voor de commissie mede de inspiratiebron geweest voor de aanbeveling werk te maken van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl (zie hoofdstuk 5).
- Het kabinet geeft de discussie over taakoverdracht met het regeerakkoord nieuwe lading.

14 Raad voor het Openbaar Bestuur (December 2012). Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt en samenleving.

15 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (22 mei 2012). WRR-rapport 88: Vertrouwen in burgers.

Decentralisaties, robuuste gemeenten, krachtige regie-voerende provincies en nieuwe verhoudingen tussen overheid en samenleving bepalen de bestuurlijke agenda van het huidige kabinet.

- Het kabinet hecht groot belang aan overheveling van taken naar gemeenten en provincies, vanuit de in het Bestuursakkoord Rijk, VNG en IPO overeengekomen afspraken over de onderlinge verhoudingen en taakverdeling. Op veel verschillende terreinen vindt decentralisatie van taken plaats. Voor provincies zijn de (verdere) decentralisaties op de terreinen van regionale economie, verkeer & vervoer en natuur relevant. Voor gemeenten zijn vooral de drie grote decentralisaties in het sociale domein van belang (zie paragraaf 6.3).
- Voorwaarde voor de decentralisaties die het kabinet stelt, is dat gemeenten voldoende toegerust zijn voor hun nieuwe taken. In principe dient elke gemeente in staat te zijn de toebedeelde taken op eigen kracht uit te voeren. Daarom bepleit het kabinet schaalvergroting en wordt gesproken over robuuste gemeenten met een omvang van ten minste 100.000 inwoners (in dunbevolkte gebieden kan dit aantal lager liggen). Minister Plasterk heeft benadrukt dat uitgangspunt is dat gemeentelijke herindelingen van onderop tot stand komen. Vooruitlopend op het door het kabinet geschetste streefbeeld, wordt intergemeentelijke samenwerking als tussenvorm gestimuleerd. Gelet op de belangen die gepaard gaan met de decentralisaties, stelt het kabinet als doel dat per 1 januari 2014 elke gemeente in Nederland deel uitmaakt van een stevig samenwerkingsverband van voldoende omvang om de taken aan te kunnen.¹⁶

16 Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (28 Maart 2013). 'Bestuur in samenhang. De bestuurlijke organisatie in Nederland.'

- Wanneer er zulke grote gemeenten komen, zullen ook de provincies een grotere bestuurlijke schaal moeten krijgen om nog van betekenis te blijven, aldus het kabinet. Het kabinet begint deze schaalvergroting met het voornemen voor fusie van de provincies Noord-Holland, Flevoland en Utrecht. In de gesprekken is de commissie de gedachte tegengekomen dat het momentum van de provinciale herindeling ook gebruikt kan worden om een grenscorrectie toe te passen waardoor het Groene Hart in één provincie zou kunnen vallen. De ligging van het Groene Hart in drie provincies is een complicerende factor voor het realiseren van doelstellingen. Gedeputeerde Staten van de provincie Zuid-Holland heeft recent laten weten¹⁷ het volkomen denkbaar te vinden dat Zuid-Holland opgaat in een groter geheel. Volgens de provincie moet de inhoud voorop staan in de discussie over de opschaling van landsdelen. Gedeputeerde Staten zijn blij dat de minister in zijn bestuurlijke visie 'Bestuur in samenhang. De bestuurlijke organisatie in Nederland' vasthoudt aan het duidelijke eigenaarschap van de provincie van de kerntaken ruimte, verkeer en vervoer, regionale economie en natuur. Vanuit deze kerntaken, met de inhoud als uitgangspunt, staan GS welwillend tegenover de discussie over de vorming van landsdelen.

Deze kabinetsvoornemens vormen de achtergrond waartegen de ontwikkelingen in Midden-Holland vorm krijgen. In het gebied zelf is binnen het bestuurlijke domein de afgelopen jaren de nodige dynamiek geweest. Na het advies van de Commissie-Van den Berg werd in 2010 de gemeente Zuidplas gevormd, in 2011 gevolgd door Bodegraven-Reeuwijk.

De positie van de gemeente Gouda kreeg van de commissie Van den Berg bijzondere aandacht: *"Gouda is, ondanks enige grenswijzigingen vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw, meer dan enige andere Hollandse stad ruimtelijk bekneld gebleven: het gaat om slechts 18 km² met meer dan 4.200 inwoners per km² en 5.200 auto's per km². Gouda is, kortom, de dichtstbevolkte gemeente van Nederland. Haar 'noodlot' is dat elk stuk grond dat erbij komt noodgedwongen moet worden volgebouwd, zelfs grond die zich daar in wezen niet voor leent (Westergouwe). Dat versterkt het vooroordeel dat waar gebied Gouds bezit wordt, het groen per definitie verdwijnt."*

Mede op basis van dit advies heeft de provincie Zuid-Holland een procedure gestart, gericht op herindeling van de gemeenten Gouda en Waddinxveen. Na afronding van de open-dialogofase is de procedure op verzoek van de gemeenten beëindigd.

In de Krimpenerwaard speelt al enkele jaren een discussie rond bestuurlijke herindeling. In september 2010 hebben Gedeputeerde Staten de Minister van BZK geadviseerd over te gaan tot herindeling in de Krimpenerwaard van vijf naar één gemeente. In het vervolg van het proces werd duidelijk dat de gemeenten niet op een lijn zaten. In maart 2012 roept de minister van BZK de vijf gemeenten op hun ambtelijke organisaties te fuseren. Op 20 september 2012 laten de gemeenten Bergambacht, Ouderkerk en Nederlek aan de minister weten dat zij van plan zijn hun ambtelijke organisatie per 1 januari 2013 te fuseren. De gemeenten Schoonhoven en Vlist en de provincie Zuid-Holland geven daarop aan de minister aan dat zij hiermee geen perspectief meer zien op een samenwerking van vijf gemeenten. Daarmee kwalificeren zij de situatie als onvoldoende beantwoordend aan het verzoek van de minister. Ze vragen de Arhi-procedure voort te zetten. Minister Plasterk heeft hierover vooralsnog geen besluit genomen.

17 Provincie Zuid-Holland. Inhoud voorop bij discussie landsdelen. Nieuwsbericht, 2 april 2013

**Reflectie van de commissie:
besturen in een dynamische werkelijkheid**

Het is duidelijk dat de taakverdeling binnen het openbaar bestuur de komende tijd forse veranderingen ondergaat door grootscheepse decentralisatie van taken naar provincies en gemeenten. De commissie ziet hierin kansen voor de gemeenten in Midden-Holland om samen met de provincie nadrukkelijker zelf verantwoordelijkheid te nemen voor de regionale ruimtelijk-economische ontwikkeling, evenals op andere terreinen van de fysieke leefomgeving (verkeer & vervoer, water, natuur en landschap).

Het kabinet verbindt aan de decentralisatie de conclusie dat schaalvergroting in het openbaar bestuur noodzakelijk is. De commissie deelt deze opvatting. De gedachte aan gemeenten van meer dan 100.000 inwoners beschouwt de commissie daarbij als een denkrichting die niet 'in beton gegoten' is, mede gezien de nuancering op dit punt van de Minister van BZK. De commissie acht het van belang dat op korte termijn duidelijk wordt of de wetgever (regering én beide kamers van het parlement) de gedachten over de schaal van gemeenten deelt.

In het verlengde van deze decentralisaties is van belang dat gemeenten hun uitvoeringskracht op orde hebben en hun rol naar maatschappelijke partners en andere overheden op een goede manier kunnen vervullen. Daarvoor is samenwerking noodzakelijk. De aandachtspunten, die door de gemeenteraden in Midden-Holland zijn geformuleerd (paragraaf 1.3), beschouwt de commissie als heldere signalen voor samenwerking: duidelijke rolverdeling, geen bestuurlijke drukte, een nadrukkelijke positie van gemeenteraden.

De bestuurlijke situatie in de Krimpenerwaard verdient bijzondere aandacht. Minister Plasterk heeft aan de betrokken gemeenten en aan de provincie Zuid-Holland laten weten¹⁸ dat hij het advies van de Externe Commissie Midden-Holland wil betrekken bij de afwegingen over de bestuurlijke toekomst van de Krimpenerwaard. Tegen deze achtergrond heeft de commissie bijzondere aandacht gegeven aan de Krimpenerwaard. De passages hierover treft u aan in paragraaf 6.4 en in een separaat advies dat de commissie op dit punt uitbrengt.

Voor het Groene Hart geldt dat de bestuurlijke complexiteit groot is, mede als gevolg van de ligging in drie provincies. Mocht de provinciale herindeling van de provincies Flevoland, Utrecht en Noord-Holland zijn beslag krijgen, dan is de vraag gerechtvaardigd of een provinciale grenscorrectie de bestuurlijke complexiteit in het Groene Hart kan beperken.

1.7 Doel: beweging

De commissie beoogt met dit advies een beweging in gang te zetten. Het is de commissie opgevallen dat voor een belangrijk deel van de geformuleerde deelvragen aan de commissie al eerder onderzocht zijn uitgevoerd.

Reflectie van de commissie

De commissie heeft hieruit geconcludeerd dat alleen een advies op papier onvoldoende meerwaarde biedt. Om die reden heeft de commissie gekozen voor een werkwijze waarbij verantwoordelijken, betrokkenen en belanghebbenden tijdig betrokken en geconsulteerd zijn. De commissie deelde, met name met de stuurgroep van De Nieuwe Regio, tussentijds haar bevindingen en analyse en verkende gezamenlijk mogelijke oplossingsrichtingen.

Omdat papier zichzelf niet uitvoert, zet de commissie in op het realiseren van een aantal bewegingen die nodig zijn om de noodzakelijke samenwerking binnen het gebied structureel op een hoger niveau te brengen. Bestuurlijke uitspraken van gemeenteraden voor de middellange en langere termijn ziet de commissie als belangrijke voorwaarde voor het realiseren van verdere beweging. In het slothoofdstuk gaat de commissie hier nader op in.

Wanneer de beweging dreigt te stagneren, of wanneer dat voorkomen moet worden, ziet de commissie een belangrijke rol weggelegd voor 'buitenboordmotoren'; trekkers die energie weten te genereren en voortgang boeken, en die dat doen in co-creatie met private en maatschappelijke partijen.

2 De drang naar groter, de hang naar kleiner

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de vragen zoals die in de opdrachtformulering aan de commissie zijn voorgelegd: *'Schets een inhoudelijk samenhangend beeld van het ruimtelijk en economisch profiel van Midden-Holland, in relatie tot ontwikkelingen in de context van deze regio. Breng daarbij de kansen in beeld om de potenties van Midden-Holland beter te benutten en deze regio nadrukkelijker op de kaart te zetten.'*

In paragraaf 2.2. schetst de commissie de hoofdlijn van het ruimtelijk-economisch profiel van Midden-Holland¹⁹. De afgelopen jaren is een aantal studies uitgevoerd naar (onderdelen van) het gebied. Op basis van de relevante studies, recent cijfermateriaal van het CBS²⁰ en de uitkomsten van de gesprekken met vele betrokkenen, presenteert de commissie in bijlage 2 van dit rapport een meer uitgebreide analyse van het ruimtelijk-economisch profiel van de regio Midden-Holland.

Om antwoord te kunnen geven op de vraag *'Welke verbindingen en relaties zijn er met de omgeving en welke mogelijkheden zijn er om de ruimtelijk-economische samenhang te versterken?'* schetst de commissie in paragraaf 2.3 het beeld van samenwerking binnen Midden-Holland en de relaties met de omgeving, in navolging op de reflecties in hoofdstuk 1.

Dit hoofdstuk sluit af met de hoofdlijn van de conclusies van de commissie (paragraaf 2.4). Deze hoofdlijn wordt in de overige hoofdstukken van het rapport verder uitgewerkt.

.....
¹⁹ Hiervoor maakt de commissie gebruik van de meest recent beschikbare cijfers.

²⁰ Het CBS levert cijfers over verschillende onderdelen van de economie doorgaans per COROP-gebied. Midden-Holland valt in twee COROP-gebieden, Groot-Rijnmond (Nederlek, Ouderkerk en Zuidplas) en Oostelijk Zuid Holland (Alphen aan den Rijn, Bergambacht, Bodegraven-Reeuwijk, Boskoop, Gouda, Nieuwkoop, Rijnwoude, Schoonhoven, Vlist, Waddinxveen). In deze rapportage hanteren we het COROP gebied Oost Zuid Holland indien er geen gegevens per gemeente beschikbaar zijn.

2.2 Stad en Groene Hart: ruimtelijk-economisch profiel van Midden-Holland

In paragraaf 1.1 is een korte schets van Midden-Holland gegeven. Het karakter van het gebied bepaalt de opgaven. De commissie gaat hierna nader in op de volgende punten als hoofdlijn van het ruimtelijk-economisch profiel van Midden-Holland:

- Ligging is bepalend voor de identiteit en kracht van het gebied.
- Bevolking is relatief jong of 65+, koopkrachtig en middelbaar geschoold.
- Gedifferentieerde economische structuur is zowel kracht als zwakte.
- Innovatie en samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) kan sterker aandacht krijgen.
- Agrarische sector staat voor een transitieopgave.
- Behoeftte aan meer integraliteit van de dimensies ecologisch, economisch en sociaal.
- De opgaven en kansen die het water in het gebied met zich meebrengt zijn groot.
- De mogelijkheden van toerisme en recreatie zijn nog onderbenut.

Ligging is bepalend voor de identiteit en kracht van het gebied

De ligging van Midden-Holland in het Groene Hart en nabij de Randstad is bepalend voor de identiteit en de kracht van het gebied. Juist de verwevenheid en complementariteit tussen Groene Hart en Zuidvleugel bieden kansen voor het vestigingsklimaat van Midden-Holland. Bij het zoeken naar de juiste schaal van belangenbehartiging moet met beide elementen rekening worden gehouden. Het versterken van de relaties binnen het Groene Hart, en in het bijzonder tussen de steden Alphen aan den Rijn, Woerden en Gouda met hun omgevingen, komt tegemoet aan de door Midden-Holland geconstateerde behoefte aan intensivering van samenwerking als middel voor een betere belangenbehartiging.

Bevolking is relatief jong of 65+, koopkrachtig en middelbaar geschoold

De bevolking van Midden-Holland is relatief jong of 65+ en veelal middelbaar geschoold²¹. Op twee kleinere gemeenten na (Ouderkerk en Boskoop) beweegt de hele regio zich boven het landelijk gemiddelde qua besteedbaar inkomen. Midden-Holland is dus een gebied met relatief veel koopkracht. De regio presteert goed qua werkgelegenheid. Met 3,8% lag de werkloosheid in Oost-Zuid-Holland in 2011 fors onder die van Nederland (5,4%). De arbeidsmarkt is bij uitstek een regionaal fenomeen. Blaauwberg (2010) concludeert dat er in Midden-Holland een grote in- en uitgaande pendel is van werknemers.

De gemeenten Schoonhoven, Nederlek, Boskoop en Vlist krijgen in de periode tot 2030 te maken met bevolkingsdaling²². In deze gemeenten zal het aantal huishoudens nog wel blijven groeien als gevolg van huishoudensverdunning. Dorpen in het Groene Hart worden meer dan gemiddeld geconfronteerd met demografische ontwikkelingen. Voor GH13 geldt dat er in 12 van de 25 grote dorpen en 15 van de 26 kleinere dorpen al sprake is van krimp.²³

Gedifferentieerde economische structuur is zowel kracht als zwakte

Midden-Holland kenmerkt zich door een gedifferentieerde economische structuur; er is niet één sector die er sterk uitspringt. Dit is zowel de kracht als de zwakte van de regio.²⁴ De veelzijdigheid van de bedrijvigheid maakt de economie minder kwetsbaar, maar maakt het lastig om te profileren richting Rijk en Europa.

.....

21 CBS 2012, bijlage 2

22 Factsheet Midden Holland, bijlage 2

23 Rabobank, 2012, bijlage 2

24 Blaauwberg 2010, ING 2012, presentatie Kamer van Koophandel 15 januari 2013, bijlage 2

Oorspronkelijk is Midden-Holland een agrarische regio met een sterke regionale kern. De grootste werkgever in de regio is de handel. In vergelijking met het landelijke beeld is er naar verhouding meer handel, bouw en landbouw gerelateerde bedrijvigheid. De cijfers laten zien dat er een behoorlijke industriële aanwezigheid is in Midden-Holland (iets onder het landelijk gemiddelde), ook in de kleinere gemeenten. De regio is sterk in productie-gerelateerde sectoren (industrie, bouw, handel en reparatie) en groenblauwe sectoren. Stuwende sectoren zijn de bouw²⁵, agrarische sector, machines, metaalproducten. Ook de zakelijke dienstverlening en logistiek zijn belangrijk voor de regio.

De regio is een echte mkb-regio. In Oost-Zuid-Holland lag het aandeel van het mkb (exclusief ZZP'ers) in de toegevoegde waarde in 2009 met 64,9% fors boven het landelijk gemiddelde (55,1%). In de regio zit een aantal wereldspelers ('hidden champions') in hun (niche)markt. Het gaat om internationale maakbedrijven: zoals Mokveld, Gouda Refractories, De Regt Marine Cables, Stinis, Goudse Machinesfabriek.

De regio toont zich economisch robuust: de recessie lijkt minder hevig dan in andere regio's. Toch krimpt het bruto regionaal product (BRP) en is er een rem op de groei: de werkgelegenheid daalt en het aantal nieuwe vestigingen blijft fors achter bij landelijke ontwikkelingen. In de periode 2007 - 2010 was de groei van het aantal vestigingen in Oost-Zuid-Holland 2,3% ten opzichte van 18,2% landelijk.²⁶ De verwachting is dat het BRP in 2013 sterker zal krimpen (-1,0%) dan het Bruto Binnenslands Product (BBP) (-0,5%).

.....
²⁵ De bouw bevindt zich, zoals algemeen bekend, ten opzichte van de gebruikte cijfers in een crisis. De actuele effecten hiervan hebben we niet kunnen vaststellen.

²⁶ ING (2012).

Innovatie en samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) kan sterker aandacht krijgen

De provincie Zuid-Holland scoort wat betreft innovatie als geheel slecht²⁷ en het is dan ook een terecht speerpunt van het economische beleid van de provincie Zuid-Holland met de partners in de Zuidvleugel. Oost-Zuid-Holland scoort goed als het gaat om product- en procesinnovaties, maar matig als het gaat om de aanwezigheid van kennisintensieve bedrijvigheid. Ook op het gebied van octrooi-en scoort de regio niet hoog²⁸. Daar komt bij dat de aanwezigheid van kennisinstellingen in het gebied beperkt is en dat dit ook beperkingen kan opleveren voor innovatie en vernieuwing. Dit samen met de teruglopende economische prestaties vraagt om extra aandacht voor innovatie en vernieuwing. Om te kunnen blijven werken aan bestendige, duurzame groei is innoveren en vernieuwen van levensbelang. Samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) is een belangrijke voorwaarde hiervoor.

Agrarische sector staat voor een transitieopgave

In zijn advies 'Ruimte voor duurzame landbouw' schetst de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) de maatschappelijke dilemma's rond de land- en tuinbouw in Nederland. Voortgaande innovatie en versnelde verduurzaming zijn noodzakelijk om deze dilemma's op te lossen.

De land- en tuinbouw vertegenwoordigen als basis voor het agrofoodcomplex een groot nationaal en internationaal economisch en innovatief belang en een groot omgevingsbelang voor de samenleving. De land- en tuinbouw bevinden zich echter in een spanningsveld. Aan de ene kant scherpe

.....
²⁷ In een recent onderzoek van ING staat Zuid-Holland in de lijst met Nederlandse provincies onderaan. Dit is opvallend omdat de provincie met kennisinstellingen als de drie universiteiten en TNO en een stedelijke omgeving wel een goede voedingsbodem heeft. De ondermaatse prestatie komt vooral door de beperkte adoptie van innovatie door het omvangrijke Zuid-Hollandse bedrijfsleven. Bron: ING Economisch Bureau. (April 2013). Grote regionale verschillen in innovatie.

²⁸ Provincie Zuid-Holland, Economische Monitor Zuid Holland (2009)

concurrentieverhoudingen op de wereldmarkt, met schommelende prijzen, aan de andere kant de samenleving die steeds hogere eisen stelt. Politieke en economische veranderingen, nationaal en internationaal, roepen fundamentele vragen op over de toekomstige plaats van de land- en tuinbouw in de Nederlandse samenleving. Die veranderingen worden aangejaagd door de maatschappelijke discussie over de agrarische sector, maar ook door het krimpende aantal agrarische bedrijven en de verwachte wijziging in aard en omvang van de vraag naar voedsel²⁹.

Ook de agrarische sector in het Groene Hart staat voor deze uitdaging. Het Groene Hart telt ruim 5.500 agrarische vestigingen. De melkveehouderij is de belangrijkste activiteit, maar ook de sierteelt (glastuinbouw en boomkwekerij) is nadrukkelijk aanwezig, vooral rondom Boskoop. De afgelopen tien jaar is in de regio het aantal agrarische vestigingen met 23% afgenomen, min of meer conform het landelijke patroon. De agrarische sector is verreweg de belangrijkste bodemgebruiker in het gebied. Bijkomende uitdaging zijn de fysieke omstandigheden in het gebied; in een deel van de landbouwgebieden (voornamelijk de Veenweidegebieden) is het hierdoor lastig om te concurreren.

Behoeftte aan meer integraliteit van de dimensies ecologisch, economisch en sociaal

De aard van het Groene-Hartbeleid van de afgelopen decennia valt te typeren als sterk sectoraal. Zowel de rijksoverheid als later de provincies voerden sectoraal beleid voor het Groene Hart. De nadruk lag eenzijdig op vraagstukken van ruimtelijke kwaliteit, natuur, landschap en recreatie. Het uit zich bijvoorbeeld in het uitvoeringsprogramma van de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart. Dat programma richt zich vooralsnog op de thema's recreatie, ruimtelijke kwaliteit en waterbeheer. Deze

stuurgroep werkt daarmee slechts beperkt aan een economische agenda.

Er is veel behoefte aan een meer integrale aanpak. Om deze integraliteit tot stand te brengen, acht de commissie het nodig dat de gemeenten een meer actieve bijdrage leveren, bijvoorbeeld door economische thema's in te brengen in het programma voor het Groene Hart en door de provincie aan te spreken op het ontwikkelen van een gezamenlijke agenda van provincie en gemeenten voor het gebied. In het vervolg van dit rapport gaan we nader in op deze punten.

Om het belang van een integrale aanpak te illustreren, sluit de commissie aan bij het advies voor verdere verduurzaming van de land- en tuinbouw dat de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) heeft uitgebracht³⁰. De benaderingswijze van de Rli is breder toepasbaar dan alleen op de land- en tuinbouw. Volgens de Rli dient aandacht te worden besteed aan meer integraliteit tussen de drie dimensies waarin die verduurzaming vorm moet krijgen: economisch, sociaal en ecologisch:

- *Economisch (p van profit)*: het verankeren van de land- en tuinbouwsector in zijn diverse vormen en gedaanten als robuuste en veerkrachtige economische bron van inkomen, ondernemerschap en innovatie in Nederland. Het meekoppelen van andere maatschappelijke belangen, waaronder groenblauwe diensten, zijn nodig voor de verduurzaming in economische zin.
- *Sociaal (p van people)*: het bereiken dat de land- en tuinbouw het respect en vertrouwen terugverdient van burgers en consumenten, bewoners en recreanten, door hun zorgen serieus te nemen, erover in gesprek te gaan en oplossingen te bieden voor verduurzaming in de keten en in de omgeving.

.....
29 Advies Raad voor Leefomgeving en Infrastructuur (2013)

.....
30 Advies Raad voor Leefomgeving en Infrastructuur (2013)

- *Ecologisch (p van planet)*: het bijdragen aan een circulaire en biobased economie door het tot stand brengen van kringlopen, het hergebruik van afvalstoffen en het omzetten van mest in economisch waardevolle producten, het leveren van energie, efficiënt omgaan met grondstoffen en water, terugdringen van emissies, vasthouden van koolstof, behoud van biodiversiteit (in Nederland en elders) en ecologische veerkracht.

De opgaven en kansen die het water in het gebied met zich meebrengt zijn groot

De opgaven en kansen, die het water in delen van het gebied met zich meebrengt, zijn groot: waterveiligheid in de vorm van bescherming tegen hoogwater, waterberging en -borging van de zoetwatervoorziening vormt de ene kant van de medaille: water als vijand. Invulling geven aan waterrecreatie (watersport en cultuurhistorie in de waterlinie) en de kansen voor transport over water vormen de andere kant: water als vriend. Beide opgaven worden in verschillende beleidsdocumenten benoemd, maar leiden nog niet tot een groot gevoel van urgentie in het gebied.

De Deltacommissaris bereidt een aantal Deltabeslissingen voor die het kabinet in 2014 zal nemen. Daarbij baseert hij zich op een aantal studies die in het Deltaprogramma worden uitgevoerd. De opgaven op het terrein van de rivierwaterveiligheid (bijvoorbeeld op de Hollandsche IJssel) en de zoetwatervoorziening zijn fors. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor het effect van de voorgestelde beslissingen. Hierbij is voor de regio de vraag aan de orde hoe deze maatregelen in samenhang kunnen worden opgepakt. In paragraaf 6.5 gaat de commissie hier nader op in. Daarbij vraagt de commissie ook aandacht voor het nadrukkelijker verbinden van de wateropgave met de bestuurlijke programma's, zoals deze vanuit de Visie 2.0 worden uitgewerkt.

De mogelijkheden van toerisme en recreatie zijn nog onderbenut

Door onvoldoende productontwikkeling in de toeristische sector is de prijs-kwaliteitverhouding in vergelijking met concurrerende regio's in de laatste jaren verslechterd; dit betreft zowel prijs en kwaliteit in verblijf, vermaak en vervoer. De promotie van de merken in Zuid-Holland is gefragmenteerd, waardoor het aanbod naar zowel de recreant als de (dag)toerist niet effectief wordt neergezet.

Recent hebben 20 gemeenten³¹ in het Groene Hart besloten samen met de provincies te werken aan de voortzetting van de Groene Hart promotie. Al deze organisaties hebben een financiële bijdrage toegezegd. Doel is om minimaal de website www.groenehart.nl (360.000 bezoekers in 2012), de online campagnes, de Maand van het Groene Hart en de activiteiten op het gebied van streekproducten voort te zetten. Naar verwachting zal een kleine, breed gedragen promotieorganisatie voor de zomer aan het werk gaan.

.....

31 Aalsmeer, de nieuwe gemeente Alphen aan den Rijn (Alphen aan den Rijn, Boskoop en Rijnwoude), Bergambacht, Bodegraven-Reeuwijk, De Ronde Venen, Gouda, Kaag en Braassem, Lopik, Nederlek, Nieuwkoop, Ouder-Amstel, Ouderkerk, Oudewater, Schoonhoven, Vlist, Waddinxveen, Woerden, Zuidplas.
Bron: Nieuwsbrief Groene Hart april 2013

**Reflectie van de commissie:
opgaven voor de regionale samenwerking**

De toekomst van de agrarische sector en de verhouding tussen natuur, ruimtelijke kwaliteit en economische kansen in het buitengebied vragen nadrukkelijk om aandacht. Daarbij zijn nieuwe verbindingen tussen activiteiten noodzakelijk, gericht op verduurzaming van de economie. Doordat het gebied planologisch nagenoeg op slot zat, heeft het gebied te maken met verouderde bedrijventerreinen, een gebrekkige in- en externe ontsluiting en achterblijvende economische groei. De ligging van het gebied biedt grote kansen voor recreatie en logistiek, mits de bereikbaarheid aandacht krijgt. Water speelt een belangrijke rol in het gebied: enerzijds vanuit de potentie als recreatiegebied, anderzijds vanuit de noodzaak om water te bergen, de zoetwatervoorziening te garanderen en te beschermen tegen hoogwater in de rivieren.

Sterk zijn het ondernemerschap in het mkb en het agrocluster en de grote betrokkenheid van bewoners, ondernemers en bestuurders bij het gebied.

De mogelijkheden voor versterking van de innovatiekracht van het midden- en kleinbedrijf zijn groot. De provincie Zuid-Holland scoort wat betreft innovatie als geheel slecht en het is dan ook een terecht speerpunt van het economische beleid van de provincie Zuid-Holland met de partners in de Zuidvleugel.

In de volgende paragraaf gaat de commissie in op welke mogelijkheden samenwerking in het gebied biedt om de ruimtelijk-economische samenhang te versterken.

2.3 Samenwerking in het gebied

Onderdeel van de opdracht aan de commissie is het benoemen van randvoorwaarden en de benodigde (vernieuwende) vormen van (bestuurlijke) samenwerking om de kansen die er zijn in Midden-Holland te verzilveren en doorbraken te realiseren. Als vraag is aan de commissie voorgelegd: *'Welke verbindingen en relaties zijn er met de omgeving en welke mogelijkheden zijn er om de ruimtelijk-economische samenhang te versterken?'* Om deze vraag van een antwoord te kunnen voorzien, schetst de commissie in deze paragraaf het beeld van samenwerking binnen Midden-Holland en de relaties met de omgeving, volgend op de reflectie in hoofdstuk 1.

- De prioriteiten van omliggende regio's en andere overheden zijn niet primair op Midden-Holland of het Groene Hart gericht. De regio zal dan ook het heft in eigen handen moeten gaan nemen, met oog voor allianties met andere partners.
- In de visie op De Nieuwe Regio komt het belang van de belangenbehartiging sterk naar voren. De regio wil hieraan meer invulling geven en onderkent dat daarvoor samenwerking met anderen nodig is. Er bestaat onder meer behoefte aan een betere toegang tot Europese fondsen. Daarvoor is een veel sterkere verbinding noodzakelijk tussen de gemeenten in de regio en de provincie. De resultaten die Midden-Holland tot op heden heeft geboekt, zijn mager. De regio is te vaak afwezig geweest aan de tafels waar het gebeurde: te veel belangrijke ontwikkelingen zijn aan Midden-Holland voorbijgegaan zonder dat er sprake was van verbinding tussen de gemeenten en de provincie (bijvoorbeeld de gedachtevorming rond een regionale ontwikkelingsmaatschappij en de voorbereiding van de agenda voor Europese fondsen). Een meer actieve opstelling is noodzakelijk.

- Zoals op veel plaatsen in Nederland is samenwerking via een brede gemeenschappelijke regeling (in het geval van Midden-Holland is dat het ISMH) aan erosie onderhevig. Niet zelden vindt een herbezinning van een gemeenschappelijke regeling plaats in het kielzog van een gemeentelijke herindeling. Het gevoel bestaat dat deze vorm voor de samenwerking te veel op afstand staat en te veel bestuurlijke drukte veroorzaakt. Er is behoefte aan nieuwe vormen van samenwerking tussen gemeenten, uitgaande van meerwaarde voor de gemeenten.
- Op basis van de Visie 2.0 constateert de commissie dat Midden-Holland regionale opgaven definieert als opgaven van gemeenten. De rol van de provincie als gebiedsautoriteit voor provinciale en regionale belangen komt in de Visie 2.0 niet scherp aan de orde. Dat vraagt om een nadere invulling van het eigenaarschap van regionale opgaven. De provincie beperkte zich tot voor kort in het gebied tot de herindelingsagenda en enkele specifieke - niet altijd succesvolle - projecten. Het is goed om te merken dat er sprake is van nieuw elan in het gebied en ruimte voor een nieuwe benadering om de samenwerking een impuls te geven. Dat is hoog nodig én het stelt de betrokken gemeenten en de provincie voor de taak om nu echt werk te maken van regionale samenwerking met resultaat. Als provincie en gemeenten het elan nu niet weten te benutten, zal het gebied daar langdurig door achterop raken. Dat vereist van de provincie een meer proactieve rol als partner, die zich committeert aan de doelstellingen van de regionale samenwerking. Het zou goed zijn wanneer provincie en gemeenten in reactie op dit rapport de intentie uitspreken gezamenlijk een samenwerkingsagenda te ontwikkelen.
- De commissie heeft geconstateerd dat er veel initiatieven worden genomen om de regionale economie te stimuleren. De bestaande of nieuwe samenwerkingsverbanden hebben vaak een bestuurlijk karakter. Het ontbreekt voorts nog aan samenwerking tussen overheden, bedrijfsleven en onderwijs- en onderzoeksinstellingen (triple helix). Het ontbreekt ook aan processen waarbij met werkelijke participatie van bewoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties vanuit het gebied gewerkt wordt aan ontwikkeling van een gezamenlijke agenda. De regio is onvoldoende aangesloten bij het regionaal-economisch beleid van de provincie. Uit de inventarisatie van de commissie is wel een aantal interessante en kansrijke initiatieven naar voren gekomen, waarin juist wel sprake is van publiek-private samenwerking. Voorbeelden (zie ook paragraaf 1.3) zijn de initiatieven van de Rabobank, het post-Floriade-initiatief, de studie naar het Groene Hart als productielandschap en het convenant bedrijventerreinen. Deze initiatieven zijn redelijk gelijk gericht en bevatten naar het oordeel van de commissie kansrijke projecten. Maar de initiatieven worden parallel georganiseerd en zijn nog niet of nauwelijks verbonden met de bestuurlijke gremia. Daarmee loopt de regio het risico te ongericht te werk te gaan en op te veel borden tegelijk te schaken, waardoor de effecten mogelijk achterblijven. Er bestaat behoefte aan het concretiseren van de samenwerking tussen publieke en private partijen, evenzeer als tussen publieke partijen onderling en private partijen onderling.

Reflectie van de commissie: schakelen tussen schaalniveaus

Voor de regio was en is nog steeds de centrale vraag: is Midden-Holland een levensvatbare regio? Het antwoord daarop is ja, mits men zich op zowel lagere als hogere schaalniveaus adequaat kan organiseren. Daarbij kan en moet de regio bondgenootschappen aangaan met aangrenzende regio's, steden en ook de provincie.

In de volgende alinea's schetst de commissie hoe zij tegen verschillende (schaal)niveaus van samenwerking aankijkt. Deze schets mondt uit in een voorstel voor het ordenen van opgaven naar het passende schaalniveau. Het gaat hier om een integrale benadering. Het volstaat niet om te focussen op één van deze schaalniveaus, maar om het schakelen tussen de verschillende niveaus. De schaalniveaus functioneren immers in onderlinge samenhang met elkaar.

Strategische samenwerking

Bij de schaalniveaus van samenwerking gaat het allereerst om strategische samenwerking om gezamenlijk belangen af te stemmen en te behartigen. Gedacht kan worden aan vormen van regionaal-economische samenwerking. In samenwerking worden beleidsprocessen beïnvloed, worden fondsen van derden geworven en worden activiteiten en projecten opgestart. In dit type van samenwerking participeren naast publieke partijen vaak ook andere partijen (onderwijs- en onderzoeksinstellingen, bedrijfsleven).

Programmatische samenwerking

Daarnaast bestaan er vormen van samenwerking waarbij de programmatische afstemming tussen gemeenten centraal staat. Vaak hebben ook andere overheden een bepaalde betrokkenheid vanwege de verantwoordelijkheid op een bepaald beleidsterrein (bijvoorbeeld de provincie of de waterschappen). Gedacht kan worden aan onderwerpen als veiligheid (veiligheidsregio), het functioneren van de arbeidsmarkt (arbeidsmarktregio) of de woningmarkt (regionale woonagenda). Dan is samenwerking ingegeven door de geografische schaal waarop oplossingen voor het vraagstuk gevonden moeten worden. Het gaat in dit type van samenwerking vaak om beleidsmatige afstemming. Soms wordt ook de uitvoering gezamenlijk ter hand genomen, bijvoorbeeld in de vorm van een gemeenschappelijke regeling.

Operationele samenwerking

Een derde vorm van samenwerking speelt zich af op operationeel niveau. Het gaat dan bijvoorbeeld om het delen van kennis en kunde, het gezamenlijk organiseren van ondersteunende of routinematige taken of om het fuseren van (onderdelen van) de ondersteunende apparaten. Typisch is dat de taken beleidsarm en niet-politiek zijn. Operationele samenwerking hoeft niet beperkt te blijven tot gemeenten. Ook tussen verschillende besturen wordt samengewerkt. Interessante mogelijkheden biedt de samenwerking tussen gemeenten en waterschappen. In de regio zijn daarmee rond de rioolwaterzuivering al interessante ervaringen opgedaan. Ook in het beheer van de buitenruimte biedt een dergelijke benadering interessante mogelijkheden voor samenwerking: gemeenten en waterschappen delen immers taken als wegbeheerder. Ook in het kader van het Bestuursakkoord Water is samenwerking tussen provincie, gemeenten, waterschappen, drinkwaterbedrijven van belang.

In onderstaand schema vatten we samen op welke manier we tegen schaalniveaus van samenwerking aankijken. De invulling voor Midden-Holland komt in dit schema in beeld. In het vervolg van dit rapport lichten we deze invulling op de verschillende niveaus nader toe.

Regionale samenwerking in soorten en maten

	Doel	Partners	Invulling Midden-Holland
Strategische samenwerking	Vinden en versterken van mogelijkheden om gewenste maatschappelijke effecten te bevorderen	Alliantie (publiek-privaat, gericht op gezamenlijk belang)	Belangenbehartiging op niveau Groene Hart en Zuidvleugel Triple Helix samenwerking
Programmatische samenwerking	Afstemmen vraagstukken die een regionale schaal vereisen	Regio (schaal afhankelijk van het vraagstuk)	Samenwerkingsagenda gemeenten met provincie Uitvoering decentralisaties sociaal domein
Operationele samenwerking	Kwaliteit van de uitvoering verbeteren Efficiencywinst Kwetsbaarheid verminderen/continuïteit waarborgen	Buren (geografisch of qua taakveld)	Samenwerking Krimpenerwaard Samenwerking N4 Operationele samenwerking tussen gemeenten en waterschappen

2.4 Hoofdpijn conclusies

Hoe kan de regio nadrukkelijker op de kaart gezet worden? Wat is er nodig om kansen te pakken? Waar moet gezamenlijk worden opgetrokken? Wat is het passende schaalniveau voor bepaalde opgaven? En op welke wijze moet dit in bestuurlijke afspraken worden vastgelegd? Die vragen zijn aan de commissie gesteld.

De commissie heeft hiervoor geschetst welke opgaven in het gebied aan de orde zijn en op welke manier dat vraagt om invulling van samenwerking tussen publieke en private partijen.

Tegen die achtergrond trekt de commissie de volgende hoofdlijnen voor de conclusies, die in de hoofdstukken hierna nader zijn uitgewerkt.

Organiseer de belangenbehartiging

De eerste conclusie richt zich op de invulling van de belangenbehartiging. De commissie constateert dat een economische agenda voor het Groene Hart de facto ontbreekt (anders dan voor de Zuidvleugel). Er is weliswaar een uitvoeringsprogramma van de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart, maar in dat programma ontbreekt het thema economie. Voor het Groene Hart als totaal moet een scherpe integrale beïnvloedingsagenda worden geformuleerd, waarvan ook de samenhang tussen economie en ecologie nadrukkelijk onderdeel dient uit te maken. De commissie heeft voor ogen dat deze agenda gevoed wordt vanuit de gebiedsontwikkeling nieuwe stijl en vanuit een - volgens het principe van vorm volgt inhoud - in te stellen Economische Ontwikkelingsraad. De agenda kan vanuit de dominante perspectieven voor het gebied (Groene Hart en Zuidvleugel) in samenwerking tussen gemeenten en provincies worden gerealiseerd.

Triple Helix samenwerking voor realiseren economische agenda

Samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) is een belangrijke voorwaarde voor innovatie. Deze vorm van samenwerking - gerelateerd aan economische clusters - krijgt nog te weinig vorm, vooral omdat er nog geen structuur bestaat waarin deze samenwerking adequaat wordt aangejaagd en vormgegeven. De tweede conclusie van de commissie is daarom dat het noodzakelijk is de samenwerking in de triple helix voor het Groene Hart te concretiseren, bijvoorbeeld in een Economische Ontwikkelingsraad Groene Hart. Voorop staat: structuur volgt inhoud. Inhoudelijke grondlegger voor de samenwerking is een gezamenlijke Economische Agenda Groene Hart (hoofdstuk 4).

Maak werk van Gebiedsontwikkeling Nieuwe Stijl

In de derde plaats moeten urgente inhoudelijke opgaven worden aangepakt, die het schaalniveau van individuele gemeenten te boven gaan. Voorbeelden van gemeentegrensoverschrijdende opgaven in Midden-Holland zijn de transformatie van de agrarische sector, toerisme en recreatie, natuurbeheer en de opgave van waterveiligheid. Het schaalniveau van dergelijke opgaven vraagt om een gezamenlijke aanpak van de betrokken gemeenten en van maatschappelijke partners en ondernemers. De derde conclusie van de commissie is dat voor deze opgaven een proces van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl noodzakelijk is, waarin stedelijke en landelijke gemeenten samen aan de slag gaan met ondernemers, andere overheden en maatschappelijke instellingen (hoofdstuk 5).

Volle kracht vooruit met operationele samenwerking

De vierde conclusie van de commissie is dat samenwerking bij uitvoerende taken tussen gemeenten onderling en van gemeenten met anderen in het gebied al behoorlijk invulling krijgt. Deze operationele samenwerking vergroot de efficiëntie en de uitvoeringskracht van het lokaal bestuur. Daarom stelt de commissie: volle kracht vooruit met operationele samenwerking (hoofdstuk 6).

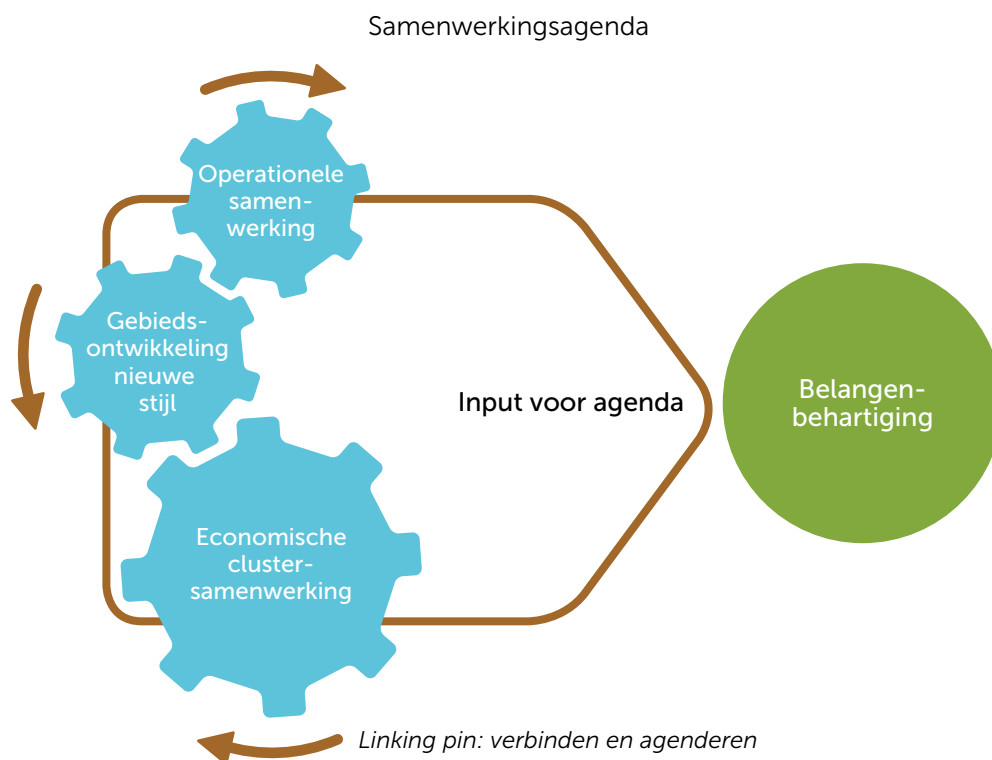
De Nieuwe Regio 2.1

Als vijfde conclusie reflecteert de commissie op de consequenties van de adviezen van de commissie voor het proces van De Nieuwe Regio. De kerngedachten van De Nieuwe Regio over de manier waarop samenwerking vorm krijgt, zijn waardevol: de behoefte aan inhoudelijke invulling van de samenwerking voordat over structuur gesproken wordt, de nadruk op regie en resultaatgerichte samenwerking, de onderstreping van belangenbehartiging als doelstelling voor de samenwerking.

Het zijn gedachtelijnen die de commissie herkent en van harte ondersteunt.

De commissie denkt wel dat een 'update' van De Nieuwe Regio - van 2.0 naar 2.1 - nodig is om de uitvoeringskracht en de effectiviteit van Midden-Holland te versterken. Het is nodig vooral scherper te kijken naar het passende schaalniveau voor de ambities en om werk te maken van verbreding van de samenwerking: met andere overheden (provincie, andere clusters) en met maatschappelijke organisaties en ondernemers. Een echte netwerk- en participatiebenadering. Deze toevoegingen van de commissie hebben consequenties voor de manier waarop de regio zich organiseert. Op deze manier ingevuld, kan De Nieuwe Regio een krachtige impuls geven aan de opgaven waar Midden-Holland en zijn omgeving voor staan (hoofdstuk 7).

Onderstaande figuur illustreert de samenhang en de wijze waarop de conclusies van de commissie elkaar onderling versterken.

VERZILVER DE UNIEKE LIGGING

KLEIN EN GROOT

ALLE LAGEN

ORGANISEER

DE
BELANGEN BEHARTIGING

ALLE SECTOREN

3 Organiseer de belangenbehartiging

3.1 Inleiding

De Visie 2.0 bevat de constatering dat De Nieuwe Regio nadrukkelijker invulling kan geven aan strategische belangenbehartiging. Ook tijdens de bijeenkomst met gemeenteraden van Midden-Holland op 11 februari 2013 bleek er sprake te zijn van overeenstemming over dit punt. Het versterken van de belangenbehartiging vormt daarmee een belangrijk speerpunt voor de regionale samenwerking.

Het versterken van de belangenbehartiging, zoals uitgewerkt in dit hoofdstuk, sluit aan bij de beantwoording van de deelvragen die aan de commissie zijn voorgelegd: *'Welke verbindingen en relaties zijn er met de omgeving en welke mogelijkheden zijn er om de ruimtelijk-economische samenhang te versterken?'* *'Welke bestuurlijke consequenties moeten hieruit worden getrokken, zowel binnen het gebied Midden-Holland als tussen dit gebied en de omgeving?'* en *'Waar moet gezamenlijk worden opgetrokken en op welke wijze moet dit in bestuurlijke afspraken worden vastgelegd?'*

In de ogen van de commissie gaat het er allereerst om de belangenbehartiging inhoud te geven en te richten op het boeken van resultaten voor urgente maatschappelijke vraagstukken. Dit betekent 'halen en brengen'. De aansluiting zoeken bij ontwikkelingen in de omgeving van Midden-Holland zal alleen slagen als de regio Midden-Holland de omgeving ook wat te bieden heeft. Dit vergt dat Midden-Holland zich geloofwaardig positioneert en profileert als aantrekkelijke partner om mee samen te werken. Dat kan ook. Het kerngebied van het Groene Hart rond de steden Gouda, Alphen aan den Rijn en

Woerden realiseert een bruto toegevoegde waarde van € 13 miljard. Dat is vergelijkbaar met de bruto toegevoegde waarde van de provincies Drenthe, Flevoland of Zeeland (zie ook bijlage 1).

Effectieve belangenbehartiging vraagt om een heldere, gedeelde en gedragen inhoudelijke agenda en voldoende kritische massa. Ook andere elementen zijn van belang, zoals het beschikken over een strategische visie, een proactieve opstelling, inzicht in belangrijke besluitvormingsprocessen, het kunnen creëren van win-winsituaties, inlevingsvermogen, goede contacten en relatiebeheer.

De commissie is van mening dat er twee prioritaire sporen zijn waarlangs de belangenbehartiging inhoud kan krijgen: het Groene Hart en de Zuidvleugel (paragraaf 3.2).

Idealiter zou de belangbehartigingsagenda moeten worden opgebouwd vanuit de bestuurlijke programma's die in het verlengde van de Visie 2.0 worden uitgewerkt. Op die manier kan langs de lijn van de inhoud ook het mandaat voor het optreden in de belangenbehartiging zeker worden gesteld. In deze rapportage reikt de commissie bouwstenen aan voor de belangbehartigingsagenda (zie ook de afbeelding aan het slot van paragraaf 2.4):

- de samenwerkingsagenda van gemeenten en provincie (paragraaf 3.3)
- de agenda's van de economische clusters (hoofdstuk 4)
- de programma's van de gebiedsgerichte clusters (hoofdstuk 5)
- de samenwerkingsagenda van gemeenten en waterschappen (paragraaf 6.5).

3.2 Prioriteit bij twee sporen

De ruimtelijk-economische positie van Midden-Holland wordt naar de mening van de commissie bepaald door twee belangrijke factoren in de ligging, te weten de ligging in het Groene Hart en de ligging in en nabij de Zuidvleugel in de Randstad. Vanuit deze positionering ziet de commissie twee sporen waarlangs de strategische belangenbehartiging inhoud kan krijgen.

Het spoor van het Groene Hart

In de eerste plaats via het spoor van het Groene Hart. Door een aantal partijen is uitgesproken dat het profileren van de belangen, verbonden met de ligging in het Groene Hart, beter kan plaatsvinden als goede buur van de metropoolregio, maar niet als onderdeel daarvan. Er is wel meer kritische massa nodig dan thans beschikbaar via Midden-Holland voor een goed samenspel en - waar nodig - tegenspel.

De commissie adviseert de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart te benutten voor het behartigen van de belangen van het totale gebied van het Groene Hart. Een goede ontwikkeling is dat recent de samenstelling van deze Stuurgroep is herzien en twee gemeenten inmiddels vertegenwoordigd zijn (Bodegraven-Reeuwijk en Alphen aan den Rijn). Samen met de trekkers van de gebiedsgerichte clusters (zie hoofdstuk 5) bepalen zij de inhoud van de belangenbehartigingsagenda op dit niveau. Daarbij vraagt de commissie aandacht voor een meer integrale agenda, waar ook de samenhang tussen economie en ecologie nadrukkelijk onderdeel van uit dient te maken.

Het spoor van de Zuidvleugel

In de tweede plaats via het spoor van de Zuidvleugel. Via dit spoor ziet de commissie de volgende mogelijke onderwerpen voor de belangenbehartigingsagenda (zonder op dit moment uitputtend te zijn):

- *Bereikbaarheid, verkeer en vervoer.* De Zuidvleugel is immers het platform waar de voorbereidingen worden getroffen voor de verdeling van middelen vanuit het Meerjarenprogramma Ruimte, Infrastructuur en Transport (MIRT) en waar de gesprekken worden gevoerd over de op te richten vervoersautoriteit. Midden-Holland en de Zuidvleugel hebben gedeelde belangen als het gaat om goede oost-westverbindingen.
- *Regionale economie.* Programma's als de Economische Agenda Zuidvleugel (EAZ2020), het bereikbaarheidspakket en het metropolitaanse landschap zijn niet zonder betekenis voor Midden-Holland. Hetzelfde geldt voor de oprichting van de ROM Zuidvleugel (zie ook hoofdstuk 4).

Andere buurregio's

Op 18 maart 2013, organiseerde de commissie een versnellingsbijeenkomst voor de kern van het Groene Hart. Doel van deze bijeenkomst was het nader bepalen van de samenwerkingsagenda, het verder uitlijnen van het proces van samenwerking op bestuurlijk niveau en het definiëren van de stappen daar naartoe (zie ook bijlage 6). Tijdens deze bijeenkomst kwam de opmerking naar voren dat Midden-Holland en het Groene Hart te maken hebben met meerdere buurregio's. In dat kader benoemden we in paragraaf 1.5 de Noordvleugel, de Metropoolregio Amsterdam, Holland Rijnland en Alblasserwaard/Vijfheerenlanden. De commissie acht aandacht voor andere buurregio's terecht en is tegelijkertijd van mening dat ook op het gebied van belangbehartiging prioriteiten bepaald moeten worden. Daarbij heeft de commissie voor ogen dat krachten gebundeld worden in economische clusters (zie hoofdstuk 4) en in gebiedsclusters (zie hoofdstuk 5) en dat deze clusters mogelijkheden benutten om vanuit de inhoud van opgaven strategische allianties te vormen.

3.3 Agenda provincie en gemeenten

Bij de rondgang bij zowel gemeenten als provincie is het de commissie opgevallen dat het ontbreekt aan een brede agenda voor het gebied waaraan regio en provincie gezamenlijk werken. De provincie en de regio voeren beiden hun taken uit in redelijke afzondering en sterk sectoraal.

Zoals eerder aangegeven, constateert de commissie dat Midden-Holland regionale opgaven definieert als opgaven van gemeenten. De commissie is van mening dat de provincie een belangrijke rol heeft als regionale gebiedsautoriteit³² en dat provincie en gemeenten meer voor elkaar kunnen betekenen. Het zou goed zijn als provincie en gemeente in reactie op de aanbevelingen van de commissie de intentie uitspreken op korte termijn tot een samenwerkingsagenda te komen.

De commissie heeft tijdens de uitvoering van haar opdracht aandacht besteed aan reeds geformuleerd of voorgenomen beleid van de provincie en van de gemeenten in Midden-Holland, in relatie tot de relevante en urgente maatschappelijke opgaven. Een samengebalde weergave van haar bevindingen is opgenomen in bijlage 3.

Een conceptversie van de agenda voor provincie en gemeenten zou er als volgt uit kunnen zien, waarbij het niet zozeer gaat om een thematische opsomming, maar vooral om de samenhang tussen deze onderwerpen:

Rollen en verwachtingen

- Een eerste agendapunt van gemeenten en provincie wordt gevormd door de vraag: Wat mogen gemeenten en provincie van elkaar verwachten? Wat kunnen zij voor elkaar betekenen in relatie tot opgaven en verantwoordelijkheden? Bij de beantwoording van deze vragen speelt het regeerakkoord een belangrijke rol. Het akkoord vraagt om een definiëring van de rollen van de provincie op het terrein van de fysieke leefomgeving en op de terreinen waarop decentralisatie van taken van de Rijksoverheid naar provincies aan de orde is (terreinen die voor regionale gebiedsautoriteit relevant zijn, waaronder de regionale economie, verkeer & vervoer en natuur & landschap).

Economie, arbeidsmarkt en onderwijs

- *Regionaal economisch beleid*
Twee relevante ontwikkelingen voor de regio, waar de regio onvoldoende bij is aangehaakt, komen in hoofdstuk 4 aan de orde, te weten: de invulling van Europese programma's en de ontwikkeling van een Regionale Ontwikkelingsmaatschappij voor de Zuidvleugel.
- *Ontwikkeling Greenport Boskoop*
De initiatieven die zijn ontwikkeld in de aanloop naar het 'bid' voor het organiseren van de Floriade vormen een mooie agenda voor concrete projecten die de ontwikkeling van de greenport Boskoop en de omgeving een impuls geven.
- *Structuurversterking agrarische sector*
De grondgebonden landbouw is een belangrijke drager van de sociaaleconomische ontwikkeling en de ruimtelijke kwaliteit van Midden-Holland. Vooral de melkveehouderij moet zich, wil ze haar huidige positie handhaven, verder ontwikkelen tot een duurzame economische rendabele sector met een breed maatschap-

.....
³² De provincie fungeert als gebiedsregisseur door het ontwikkelen van integrale ontwikkelingsvisies, het uitrusten van belangen en het bewaken en bevorderen van complementariteit tussen steden en tussen regio's binnen de provincie. (Bron: Bestuursakkoord Rijk, VNG, IPO, april 2011.)

pelijk draagvlak (zie ook paragraaf 2.2). Naast de productie van voldoende en veilig voedsel, zijn de uitdagingen voor de agrarische sector: bijdragen aan het herstel van biodiversiteit, duurzame energievoorziening, watermanagement en klimaatadaptatie.

- *Uitvoering convenant bedrijventerreinen*

Het in 2009 afgesloten convenant bedrijventerreinen 2010-2020 formuleert de rolverdeling rond de herstructurering en revitalisering van bedrijventerreinen tussen de overheden als volgt. Het Rijk heeft in het bedrijventerreinenbeleid een kaderstellende rol voor het economische vestigingsklimaat en de ruimtelijke basiskwaliteit. De kaders voor de ruimtelijke basiskwaliteit liggen vast in de Nota Ruimte.

Provincies zijn de regisseur van het provinciale en interregionale bedrijventerreinenbeleid (voor zowel nieuwe als bestaande bedrijventerreinen), stellen hiervoor de provinciale beleidskaders vast in hun structuurvisies en hanteren indien nodig hun juridisch instrumentarium op basis van de Wet ruimtelijke ordening.

Gemeenten zijn de initiator, opsteller en uitvoerder van het (inter)gemeentelijke regionale bedrijventerreinbeleid binnen regionale verbanden en binnen de gestelde provinciale kaders.

Ruimte en wonen

- *Woonmilieus*

Afronding van de regionale woonvisie, met daarin aandacht voor de kwalitatieve component van de woningbouwopgave, te weten de balans tussen de hoge omgevingskwaliteiten en het waarborgen van vitale gemeenschappen en de kwantitatieve component, de afstemming van woningbouwplanningen en programmeringen in relatie tot de vraag naar woningen vanuit de markt.

- *Groene Hart*

Een relevant agendapunt voor provincie en gemeenten, in het verlengde van het Groene Hart, betreft het gebrek aan eigenaarschap in de verbindingszones (rommelzones) tussen stedelijk en landelijk gebied. In deze zones ontbreekt het aan eigenaren en aan een sturende rol van de provincie op de verbindingszones. De kwetsbaarheid in dergelijke gebieden is groot.

Verkeer en vervoer

- *Herijking provinciaal verkeers- en vervoersplan*

Het provinciale verkeers- en vervoersplan uit 2004 wordt momenteel herzien. In het voorjaar zal een consultatiefase starten waarbij ook de Zuid-Hollandse gemeenten betrokken worden. Dit zal voor Midden-Holland gelegenheid bieden om hun visie in te brengen in de provinciale Mobiliteitsvisie.

Natuur, water en duurzaamheid

- *Herijking Veenweidepact*

De taken op het terrein van natuurbeheer zijn de afgelopen jaren gedecentraliseerd. Met het 'Onderhandelingsakkoord decentralisatie natuur' is er fors bezuinigd op middelen voor natuur en landschap. Dat heeft tot gevolg dat eerder gemaakte afspraken over het 'Veenweidepact' onder druk zijn komen te staan en niet nagekomen kunnen worden.

Deze afspraken vragen om een herijking op een constructieve en betrouwbare wijze met oog voor de effecten in het gebied. Daarbij zal ook de nieuwe beleidslijn van staatssecretaris Dijksma om een concrete vertaling naar het gebied vragen. De staatssecretaris wil het stelsel voor agrarisch natuurbeheer vereenvoudigen en beter laten aansluiten bij de internationale biodiversiteitsdoelen. Collectieven in een streek krijgen daarbij een centrale rol. Zij worden verantwoordelijk voor het opstellen van een gebiedsofferte.

- *Recreatie en toerisme*

Het directe economisch belang en de potentiële werkgelegenheid van recreatie en toerisme is weliswaar beperkt (zie bijlage 1), het kan echter wel een mogelijke beleidslijn zijn als nieuwe drager van het landschap. Een toeristisch aansprekende regio is immers aantrekkelijk voor de eigen bevolking en draagt bij aan het woon- en werkklimaat. Een openstaande vraag is wie eigenaar wil zijn van de plannen op het terrein van waterrecreatie. Een antwoord op deze vraag ligt mogelijk bij de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart, die het onderwerp waterreactie nadrukkelijk op de agenda heeft genoteerd. Aandachtspunt hierbij is welke rol de natuur- en recreatieschappen Krimpenerwaard en Reeuwijkse Plassen e.o. daarbij kunnen spelen.

Bij de agendapunten is steeds van belang helder onderscheid te maken als het gaat om vraagstukken waarvan de gemeente(n) probleemeigenaar is (zijn) en waarvan de provincie probleemeigenaar is. In algemene zin is de commissie van mening dat de provincie niet alleen toegevoegde waarde heeft te bieden aan de (grote) steden in Zuid-Holland, maar juist ook aan het landelijk gebied. De provincie behoort - vanuit haar verantwoordelijkheid als gebiedsautoriteit - een meer proactieve houding aan te nemen richting Midden-Holland en de regio te attenderen op kansen die de regio laat liggen (zoals het tijdig en effectief voorsorteren op Europese programma's). De gebiedsgerichte clusters, zoals toegelicht in hoofdstuk 5, roept de commissie op de provincie integraal te betrekken bij het opstellen van de agenda.

3.4 Belangenbehartiging organiseren

Om de belangenbehartiging effectief op te pakken, adviseert de commissie een team samen te stellen bestaande uit enkele gemeentebestuurders uit Midden-Holland (die optreden als linking pin tussen de belangenbehartiging, de programmatische samenwerking en de operationele samenwerking; zie de afbeelding in paragraaf 2.4). Dit team is verantwoordelijk voor het organiseren van het lobbyproces. Voor dit team is het volgende van belang:

- De effectiviteit van de belangenbehartiging staat centraal. Dit betekent dat de inzet is gericht op het vergroten van het geheel, dat meer moet zijn dan de som der delen.
- Er wordt geen zware structuur ingericht en zeker geen gemeenschappelijke regeling ingesteld. Het gaat erom de belangenbehartiging flexibel te organiseren en primair te verankeren in bestaande structuren. Van belang is daarbij ambtelijke ondersteuning van strategisch niveau te organiseren om te borgen dat de verbindingen tussen de verschillende schaalniveaus van samenwerking ook daadwerkelijk tot stand komen.
- De informatievoorziening dient geborgd te zijn, zodat het lobbyteam maximaal is aangesloten bij ontwikkelingen in het gebied en in de omgeving. Het gaat dan om ontwikkelingen als de ROM Zuidvleugel en de Europese fondsen (de nieuwe EFRO-programma's starten vanaf 2014; daar dient nu op te worden voorgesorteerd).
- Per thema worden gezaghebbende trekkers aangewezen (in lijn met de trekkers van de economische clusters en de gebiedsclusters; zie ook hoofdstuk 7), per thema wordt nagegaan of de belangenbehartiging is geborgd en hoe belangenbehartiging effectief nader invulling kan krijgen.

- De trekkers zijn in staat om per deelterrein relevante partijen (andere gemeenten, provincie, instellingen, personen) aan te schakelen, de samenwerking met de provincie adequaat te organiseren en de stuwende kracht van maatschappelijke partners en bedrijfsleven te benutten om belangen nadrukkelijker voor het voetlicht te brengen. Als basis hiervoor wordt een actorenanalyse uitgevoerd en worden de belangen per actor in beeld gebracht.

Als suggestie geeft de commissie mee om eenmaal per jaar in Midden-Holland een bijeenkomst te organiseren voor raads- en statenleden, voor vertegenwoordigers van de Eerste en Tweede Kamer en voor Europarlementariërs. Tijdens een dergelijke ontmoeting kan Midden-Holland laten zien wat er speelt en wat relevant is voor dit gebied. Andere gebieden van Nederland hebben hier goede ervaringen mee.

3.5 Aanbevelingen

Uit het voorgaande in dit hoofdstuk zijn de volgende aanbevelingen af te leiden:

- Stel een lobbyteam samen, bij voorkeur bestaande uit de linking pins (zie de afbeelding in paragraaf 2.4 en de nadere toelichting in hoofdstuk 5).
- Ontwikkel een inhoudelijke lobbyagenda van gemeenschappelijke belangen, gevoed vanuit de economische clusters, de gebiedsclusters en de agenda's van gemeenten met provincie en waterschappen.
- Spreek als provincie en gemeenten de intentie uit op korte termijn tot een samenwerkingsagenda te komen en rond deze agenda kort na de zomer af.
- Bepaal aan welke tafels de besluiten worden genomen over deze onderwerpen en organiseer de inbreng aan deze tafels.
- Benut de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart als tafel voor het behartigen van de belangen van het totale gebied van het Groene Hart.
- Benut de Zuidvleugel als tafel voor het behartigen van de thema's bereikbaarheid, verkeer en vervoer en regionale economie.

FELICITATIES VOOR DE TRIPLE HELIX

TANKER
VOORUIT

ZIJ GAAN

BEDRIJFSLEVEN +
ONDERWIJS - EN ONDERZOEKS-
INSTELLINGEN + OVERHEID

4 Triple Helix samenwerking voor realiseren economische agenda

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de vragen: *“Wat is nodig om economische kansen te benutten? Wat zijn hiervoor de bestuurlijke consequenties en hoe kunnen we gezamenlijk optrekken?”* Het midden- en kleinbedrijf (mkb) is bepalend voor de vitaliteit in Midden-Holland. Hoewel de diversiteit zorgt voor robuustheid van de economie, is de economische groei en de werkgelegenheid afgenomen. Het aantal nieuwe vestigingen blijft fors achter bij landelijke ontwikkelingen. Verschillende sectoren, zoals de agrarische sector en de bouw staan onder druk. Daarbij heeft het jarenlange gevoerde ruimtelijke beleid in de regio voor een lagere groei gezorgd. De commissie concludeert dat voor het hele mkb, inclusief de agrarische sector, het ontwikkelen van innovatieve producten van belang is als voorwaarde voor economische groei.

Samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) is een belangrijke voorwaarde voor innovatie. Deze vorm van samenwerking krijgt nog te weinig vorm in Midden-Holland, vooral omdat er nog geen structuur bestaat waarin deze samenwerking adequaat wordt aangejaagd en vormgegeven. Daarnaast lijkt de schaal voor een dergelijke samenwerking verder te gaan dan Midden-Holland. De commissie is daarom van mening dat het noodzakelijk is de samenwerking in de triple helix voor het Groene Hart te concretiseren, bijvoorbeeld in een Economische Ontwikkelingsraad Groene Hart. Structuur volgt inhoud. Inhoudelijke grondlegger voor de samenwerking is een gezamenlijke Economische Agenda Groene Hart waarin verbinding wordt gezocht met bestaande programma's.

4.2 Opgave: Krachtiger positioneren van Midden-Holland

Midden-Holland is op het gebied van economie niet of nauwelijks partij aan tafels waar trends worden geanalyseerd, subsidies worden verdeeld en economische agenda's worden geformuleerd. Op dit moment lopen er twee relevante ontwikkelingen voor de regio, waar de regio onvoldoende bij is aangehaakt: de strategische invulling van Europese programma's en de ontwikkeling van een regionale ontwikkelmaatschappij voor de Zuidvleugel.

De strategische invulling van Europese programma's

Het gaat enerzijds om de ontwikkeling van het nieuwe operationele programma voor het Landsdeel West op basis van de smart specialisation strategy, het kader voor het komende EFRO programma 2014 - 2020. Dit programma biedt de regio mogelijkheden om doelstellingen op het gebied van de regionale economie te verwezenlijken. Anderzijds gaat het om de nieuwe ronde van het PlattelandsOntwikkelProgramma (POP). De urgentie voor betrokkenheid bij beide programma's is groot: de komende maanden krijgen de programma's gestalte en wordt Europees geld meerjarig vastgelegd. Dat vraagt van de gemeenten en de provincie een effectieve invulling van hun samenwerking. Het vraagt bovendien om de strategie en de bereidheid om mee te investeren in gewenste ontwikkelingen.

ROM Zuidvleugel

Streven is om per 1 januari 2014 een Regionale Ontwikkelingsmaatschappij (ROM) Zuidvleugel operationeel te hebben. De geografische spreiding van de ROM wordt waarschijnlijk de gehele provincie Zuid-Holland. Dit biedt voor de regio mogelijk kansen qua innovatiestimulering, het versterken van de triple helix samenwerking, uitvoering van het convenant bedrijventerreinen en de aanhaking van de regio op de economische agenda van de Zuidvleugel. Daarvoor is nodig dat de provincie in beeld brengt wat de voorgestelde taken van de ROM kunnen betekenen voor het regionaal-economisch perspectief van het Groene Hart en Midden-Holland (bijvoorbeeld als het gaat om innovatie, duurzaamheid en de transitieopgave voor de agrarische sector). Op grond van deze verkenning door de provincie stelt de commissie voor dat provincie en gemeenten gezamenlijk bepalen welke aansluiting op de ROM mogelijk is en of eventueel een additionele voorziening nodig is. Wanneer voor de specifieke aandachtspunten voor innovatie in het Groene Hart onvoldoende aandacht zou zijn, zal het gebied zelf moeten bepalen hoe versterking van de innovatiekracht en van duurzaamheid invulling moet krijgen.

De commissie komt tot de aanbeveling dat bovenstaande ontwikkelingen, naast het teruglopen van economische prestaties, vragen om gebundelde actie van ondernemers, kennisinstellingen en overheden. Deze gebundelde actie moet in de eerste plaats resulteren in een gezamenlijke economische agenda.

4.3 Durf te kiezen in de economische agenda Groene Hart

In paragraaf 2.3 constateert de commissie dat er op dit moment geen gezamenlijke economische agenda is. Om de regio krachtiger te positioneren op ruimtelijk economisch gebied dient eerst de inhoud op orde te zijn; wat is de gezamenlijke economische agenda voor het Groene Hart?

Deze agenda dient duidelijk te maken op welke speerpunten de regio de komende jaren inzet, hoe het de economische kracht van de regio verder versterkt en hoe het Groene Hart strategisch aan kan sluiten op het topsectorenbeleid en relevante ontwikkelingen in de Randstad.

Het is van belang om keuzes te maken, keuzes voor sectoren of thema's waarmee het Groene Hart zichzelf economisch in de etalage wil zetten richting Rijk en Europa. Dat betekent overigens niet dat andere sectoren en thema's niet belangrijk zijn, maar dat er voor een bepaalde periode voor een andere focus en allianties worden gekozen.

Hoe te komen tot een werkbare agenda?

Van belang is dat er vanaf de start samen wordt opgetrokken: ondernemers, overheden en kennisinstellingen. De commissie adviseert om op korte termijn een initiatiefgroep in te stellen met als doel het opstellen van de economische agenda. Bij voorkeur wordt deze groep samengesteld door partijen te betrekken die nu in diverse initiatieven actief zijn. De analyse van de commissie is dat veel initiatieven naast elkaar bestaan, zonder voldoende verbinding (vergelijk paragraaf 1.4). Het valt aan te bevelen voor elk nieuw initiatief te kijken welke oude verbanden kunnen worden beëindigd; dat voorkomt bestuurlijke drukte en vergroot de slagkracht³³. Een werkbare agenda bestaat uit een

aantal samenhangende elementen die van globaal naar concreet worden ingevuld:

- Het begint met een analyse van de noodzaak van een gezamenlijke strategie en agenda. Waarom is het nodig en waarop is de agenda een antwoord. De verschillende rapporten bieden hiervoor al goede uitgangspunten.
- Daarna komt de vraag aan de orde wat wil de regio bereiken? Wat is de ambitie van de regio op economisch gebied en welke doelen moeten worden gerealiseerd? Op welke sectoren wil de regio gaan inzetten? In de bijeenkomst van 18 maart zijn de volgende opties genoemd: groenblauwe economie³⁴, toerisme en recreatie en mkb gelieerd aan de topsectoren³⁵.
- Vervolgens is de vraag aan de orde hoe de doelen moeten worden gerealiseerd. Dat is vooral een inhoudelijke programmerings- en organisatievraag. Welke bestaande initiatieven zijn bruikbaar (regionaal, bovenregionaal en nationaal) en welke aanvullende initiatieven zijn nodig? Wanneer kunnen de doelen worden gerealiseerd? Bestaande initiatieven zoals de kerngroep Een Krachtig Groene Hart, de economische projecten van het Post-Floriade initiatief en het initiatief van de burgemeesterskring voor onderzoek naar de Biobased Economy dienen hierin een verankering te krijgen. De vijf lijnen, waarlangs gewerkt wordt in het verlengde van het Rabobank-rapport (zie paragraaf 1.4), ziet de commissie als relevante bouwstenen voor de economische agenda voor het Groene Hart.
- Gedachte van de commissie is dat er per speerpunt een actieplan wordt uitgewerkt waarbij private partijen als trekker gaan optreden.

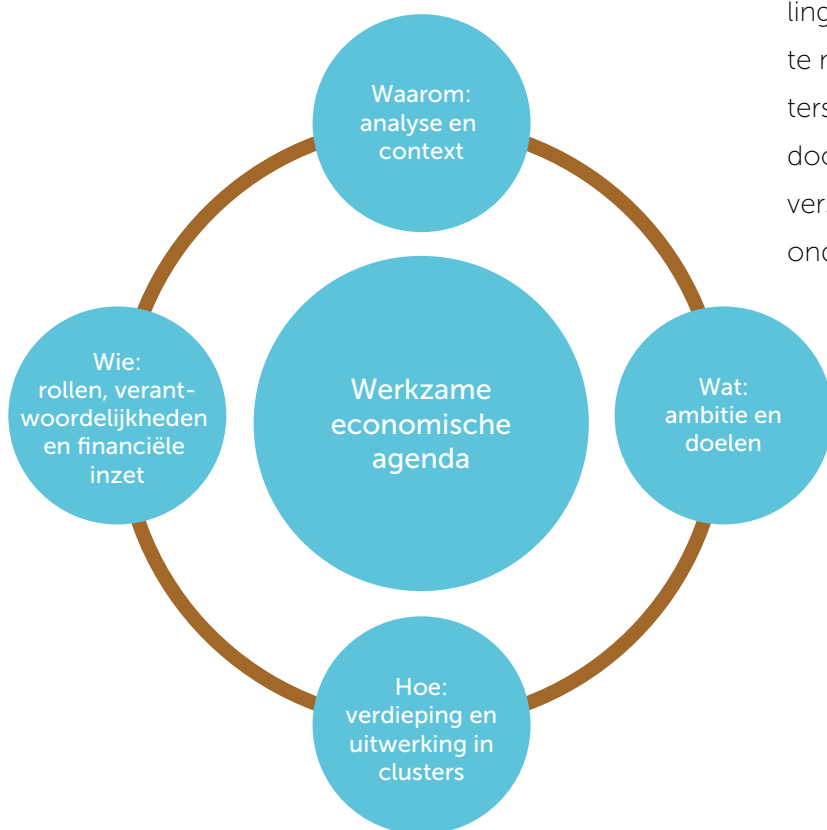
33 Voor de vorming van de initiatiefgroep voor de economische agenda kan bijvoorbeeld worden uitgegaan van de kerngroep 'Krachtig Groene Hart', aangevuld met betrokkenen vanuit het Post Floriade initiatief, GH 13 Biobased.

34 Onder Groenblauwe economie wordt verstaan: agrarische sector, water, waterrecreatie, biobased etc.

35 De topsectoren zijn: tuinbouw- en uitgangsmaterialen, agri&food, water, life sciences & health, chemie, high tech, energie, logistiek, creatieve industrie.

- Als laatste gaat de agenda over de vraag wie welke rol speelt, wie waarvoor verantwoordelijk is en welke inzet elke partij levert (ook financieel) en welke governance adequaat is voor de realisatie van de strategie. Partijen vinden elkaar op de gezamenlijke agenda en verbinden zich daaraan vanuit hun eigen rol en verantwoordelijkheid. De overheden werken vanuit doelen, inspanningen en middelen aan de economische ontwikkeling van een regio. Bedrijven werken vanuit ondernemerschap en continuïteit van hun bedrijf. Kennisinstellingen leveren een bijdrage aan economische ontwikkeling en innovatie vanuit de maatschappelijke opdracht die ze hebben meegekregen van de overheid.

In onderstaand schema zijn deze elementen van een werkzame strategie weergegeven. Uiteraard is draagvlak in alle onderdelen van de agenda van groot belang om tot een succes te komen.

4.4 Een agenda van, voor en door de regio

Cruciaal is dat de economische agenda van het Groene Hart op commitment en draagvlak bij ondernemers, kennisinstellingen en overheden kan rekenen. Dat betekent dat de ambitie, de inhoudelijke (uitwerking van) keuzes, de vertaling in economische clusters, tempo en de wijze van uitvoering door de partners echt wordt gedragen en dat ze er verantwoordelijkheid voor gaan nemen.

Om dit te bereiken is een proces nodig met actieve betrokkenheid van de belangrijkste partijen (zoals de initiatiefnemers van lopende initiatieven). Partijen die niet alleen meekijken, maar meedenken en meedoen. Bovendien zit er veel kennis in de regio, die moet worden ontsloten. Dat vraagt om meer dan alleen een consultatieronde langs de belangrijkste spelers en het schrijven van een goede agenda. Actieve betrokkenheid betekent dat de belangrijkste spelers (ondernemers en kennisinstellingen) met elkaar aan de slag gaan om een agenda te maken op de verschillende economische clusters. Het moet een agenda worden van, voor en door de gebiedspartners. Onder gebiedspartners verstaan we ondernemers, onderwijsinstellingen, onderzoeksinstituten en overheden.

4.5 Organiseer de samenwerking structureel

Om de verschillende activiteiten en initiatieven in de regio bij elkaar te brengen en sturing te geven aan de agenda, is het noodzakelijk om de sturing op het geheel van economische clusters samen te brengen in een structuur met vertegenwoordigers vanuit bedrijfsleven, kennis - en onderzoeksinstituten en overheden. Deze governance structuur heeft als rol het levend houden van de economische agenda, aanjagen van de economische clusters, agenderend op het gebied van randvoorwaardelijk beleid (vestigingsklimaat e.d.) en krachtige positionering. Daarnaast kan deze structuur een rol vervullen in een mogelijke aanhaking op de ROM Zuidvleugel.

Qua schaal denkt de commissie idealiter aan het gehele Groene Hart. Er is echter geen tijd om hierop te wachten, directe actie is noodzakelijk. Advies is dan ook om te vertrekken vanuit waar de energie zit: het kerngebied van het Groene Hart rondom de steden Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden. Andere onderdelen van het Groene Hart kunnen vervolgens aansluiten, mits ze de agenda omarmen.

Qua structuur kan gedacht worden aan een Economische Ontwikkelingsraad, als aanjager van vernieuwing van de economie in het Groene Hart. Een dergelijk model is ook elders in Nederland in opkomst (zie kadertekst). De commissie stelt voor dat de samenstelling van een dergelijk gremium bestaat uit ondernemers (bij voorkeur de koplopers uit de regio), bestuurders van kennisinstellingen (MBO, HBO, Universiteit) en overheden (provincie en Alphen aan den Rijn, Gouda, Woerden als linking pin naar de gebiedsclusters), onder leiding van een onafhankelijk voorzitter. Allen met een breed gedragen visie op de regionale economie, innovatie en de ambitie en slagkracht om die samen te realiseren.

Mogelijk kan een verbinding worden gelegd met het initiatief voor een Green Business Club, waaraan een aantal bedrijven, bestuurders van het waterschap Rijnland en de provincies Utrecht en Zuid-Holland op 7 februari commitment heeft uitgesproken.³⁶

Voor dit alles geldt wel: structuur volgt inhoud: kies voor een passend sturingsplatform bij de inhoudelijke agenda.

.....
³⁶ Green Business Club Groene Hart aan de slag met projecten. In: De Groene Flits (stichting Groene Hart), nr 353 - 2 april 2013.

Voorbeelden van elders

Provincie Overijssel: Economic Board Regio Zwolle & Strategy Board Twente

- Aan de basis staan regionale agenda's: met en door regionale bedrijfsleven en kennisinstellingen zijn innovatie-agenda's opgesteld (Innovatiesprong Twente, 2012³⁷ en The Next Step: Coalition of the Willing Regio Zwolle³⁸, 2013). Beide agenda's hebben focus.
- Aandacht voor Human Capital: om succesvol te innoveren is een nieuwe generatie vakmensen en kenniswerkers nodig. Naar verwachting is er over een aantal jaren een tekort aan gekwalificeerd personeel. Daarvoor is voor beide regio's een *Human Capital agenda* opgesteld.
- Regionale triple helix structuur: er zijn twee platforms ingericht: de *Economic Board Regio Zwolle* en de *Strategy Board Twente*. Ondernemers, overheden en kennisinstellingen zetten vanuit dit platform de lijnen uit, stemmen af over het bredere economisch beleid, het regionale vestigingsklimaat, een gezamenlijke regio-profilering en lobby acties.
- Per regio is er een centrale schakel en ontwikkelaar voor ondernemers actief: Kennispoort Regio Zwolle³⁹ en Kennispark Twente⁴⁰.
- Kenmerkend: ondernemers in de lead (trekkers vanuit bedrijfsleven) en provincie van subsidiegever naar co-investeerder.

Provincie Zeeland "Economische agenda Zeeland"⁴¹

- Aan de basis staan negen 'businesscases': opgesteld in samenwerking met het economisch veld -ondernemers, overheden, onderwijs-, kennis- en maatschappelijke instellingen. Gezamenlijk hebben de partijen vastgesteld welke kansen er zijn binnen de economische sectoren in Zeeland. Daaruit zijn 'businesscases' voortgekomen. Een businesscase is 'een samenhangend publiek-privaat arrangement' met een duidelijke focus, die door diverse partijen gezamenlijk wordt geconcretiseerd door middel van een aantal (deels van te voren) benoemde concrete projecten.
- Ondernemers in de lead: de provincie heeft voor iedere businesscase een trekker uit het bedrijfsleven benoemd, een persoon met gezag binnen de sector en met een netwerk binnen en buiten Zeeland. Het bedrijfsleven, onderwijs en overheid gaan onder leiding van deze trekker aan de slag om de businesscase uit te werken en de ambities uit de agenda waar te maken.
- Uitgangspunt vraag gestuurd beleid: de vraag/behoefte van het bedrijfsleven/de sector is leidend voor de keuze welke concrete ambities (businesscases) worden opgepakt. Het voorziet in een behoefte van het bedrijfsleven of biedt een oplossing voor een maatschappelijk probleem.

Strategic Board Zuidwest Nederland⁴²

- Bedrijfsleven in de lead: in triple helix verband zal samengewerkt worden om de regionale economische ambities uit de strategische agenda West-Brabant te realiseren.
- De board richt zich op het signaleren van kansen, afstemmen en verbinden van kennis, aangaan van (internationale) allianties, lobby in Den Haag en Brussel en regiobranding.
- Focus op drie speerpunten: biobased economy, logistiek en maintenance.
- Per speerpunt zijn stuurgroepen aan de slag gegaan die eveneens via de triple helix structuur zijn samengesteld. De stuurgroepen worden geleid door sleutelpersonen uit het bedrijfsleven en zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de projectagenda die in afstemming met de board wordt opgesteld.

37 <http://www.regiotwente.nl/projecten/innovatiesprong-twente>

38 <http://www.lysiagroup.com/actueel/Coalition-of-the-Willing:-de-volgende-stap-in-regionaal-economisch-beleid-Regio-Zwolle> en <http://www.kennispoortregiozwolle.nl/9/downloads>

39 <http://www.kennispoortregiozwolle.nl>

40 <http://www.kennisparktwente.nl>

41 http://provincie.zeeland.nl/wonen/economische_agenda/

42 http://www.worldclassmaintenance.com/index.php?option=com_content&view=article&id=310:ab-stemt-in-met-oprichting-van-de-stichting-strategic-board-zuidwest-nederland-&catid=45:nieuws

4.6 Aanbevelingen

- Etaleer nadrukkelijker wat het economisch belang is van het Groene Hart.
- Breng een initiatiefgroep bij elkaar, bestaande uit ondernemers, kennisinstellingen en overheden om te komen tot een economische agenda. Belangrijk aandachtspunt is dat de initiatiefnemers van lopende initiatieven een plek krijgen in deze initiatiefgroep.
- Om de relevante kennisinstellingen te betrekken (zowel intern, maar vooral van buiten het Groene Hart) dient inzichtelijk te worden gemaakt wie die relevante kennisinstellingen zijn, en welke kennisinstellingen van meerwaarde kunnen zijn voor het Groene Hart.
- Stel een gezamenlijke economische agenda op onder leiding van de hiervoor genoemde initiatiefgroep. De initiatiefgroep neemt het voortouw met een procesaanpak om te komen tot een gedragen strategie voor de economische ontwikkeling van de regio. De strategie wordt vastgelegd in de gezamenlijke agenda. Hierin wordt nadrukkelijk de verbinding gemaakt met bestaande initiatieven. Binnen de initiatiefgroep werken de partijen ieder vanuit hun eigen rol en verantwoordelijkheden: de overheden werken vanuit doelen, inspanningen en middelen aan de economische ontwikkeling van een regio. Bedrijven werken vanuit ondernemerschap en continuïteit van hun bedrijf. Kennisinstellingen leveren een bijdrage aan economische ontwikkeling en innovatie vanuit de maatschappelijke opdracht die ze hebben meegekregen van de overheid en vanuit de versterking van de economie.
- Werk op basis van de kaders uit de agenda verschillende actieplannen uit per economisch cluster en benoem hiervoor trekkers (lieft private partijen). Ondernemers en kennisinstellingen zijn nadrukkelijk in de lead bij de uitwerking van de actieplannen, overheden staan hierin op afstand.
- Bepaal welk instrumentarium (verzameling van organisatorische en financiële middelen en voorzieningen) nodig is om de economische agenda en de clusters te ondersteunen. Hierin kan onderscheid worden gemaakt in generieke (deels bestaande) instrumenten voor het mkb, specifieke instrumenten (zoals participatiefonds van de Zuidvleugel) en intermediairs (organisaties die het bedrijfsleven en kennisinstellingen ondersteunen bij innovatie en business development, zoals de toekomstige ROM Zuidvleugel).
- Zoek aansluiting bij de ROM Zuidvleugel of verken of een specifieke additionele voorziening op dit gebied nodig is voor het Groene Hart. Daarvoor acht de commissie het nodig dat de provincie in beeld brengt wat de voorgestelde taken van de ROM kunnen betekenen voor het regionaal-economisch perspectief van het Groene Hart en Midden-Holland (bijvoorbeeld als het gaat om innovatie, duurzaamheid en de transitieopgave voor de agrarische sector). Op grond van deze verkenning door de provincie stelt de commissie voor dat provincie en gemeenten gezamenlijk bepalen welke aansluiting op de ROM mogelijk is en of eventueel een additionele voorziening nodig is.
- Organiseer, volgend op de inhoudelijke agenda, structurele (bestuurlijke) samenwerking tussen ondernemers, kennisinstellingen en overheden in de vorm van bijvoorbeeld een Economische Ontwikkelingsraad Groene Hart.
- Een Economische Ontwikkelingsraad Groene Hart kan vervolgens een rol spelen in de organisatie van de belangenbehartiging richting de Zuidvleugel.

GEBIEDSONTWIKKELING
NIEUWE STYL

INTEGRAL

VAN ONDER OP

PARTICIPATIE

5 Maak werk van Gebiedsontwikkeling Nieuwe Stijl

5.1 Inleiding

Onderdeel van de opdracht aan de commissie is het benoemen van randvoorwaarden en de benodigde (vernieuwende) vormen van (bestuurlijke) samenwerking om de kansen die er zijn in Midden-Holland te verzilveren en doorbraken te realiseren.

De commissie heeft eerder in dit rapport enkele voorbeelden benoemd van urgente opgaven en kansrijke ontwikkelingen, die het schaalniveau van individuele gemeenten te boven gaan. Voorbeelden daarvan zijn de transformatie van de agrarische sector, een nadrukkelijker verbinding tussen economie en ecologie en de opgave van waterveiligheid. Het schaalniveau van dergelijke opgaven vraagt om een gezamenlijke aanpak van de betrokken gemeenten en van maatschappelijke partners, ondernemers en inwoners.

De commissie is daarom van mening dat voor een effectieve aanpak van urgente opgaven en kansrijke ontwikkelingen, ter versterking van de economische vitaliteit van de regio, de inzet en energie van onderop georganiseerd moet worden. Daarvoor acht de commissie het noodzakelijk werk te maken van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl. Voordat we in onderstaand kader toelichten wat de commissie voor Midden-Holland voor ogen heeft met gebiedsontwikkeling nieuwe stijl, geven we hieronder eerst aan wat we verstaan onder gebiedsontwikkeling 'oude stijl', zoals het was bedoeld en wat het geworden is.

Gebiedsontwikkeling 'oude stijl', zoals het was bedoeld

De aanpak van gebiedsontwikkeling, zoals ontwikkeld in het verlengde van de Nota Ruimte 2004 en vanuit de sturingsfilosofie van 'centraal wat moet, decentraal wat kan', gaat uit van het doorsnijden van bestuurlijke en sectorale grenzen om de ontwikkeling van gebieden te versterken. Samenhangende en gelijktijdige initiatieven op het terrein van woningbouw, natuurontwikkeling, ruimte voor water, infrastructuur en de sociaaleconomische vitaliteit. Gebiedsontwikkeling betekent ook het versterken van slagvaardigheid, het synchroniseren van belangen, het koppelen van dossiers, het ontwerpen van financieringsstrategieën, het genereren van snelheid, het op gang brengen van kwalitatieve en duurzame bewegingen en het realiseren van concrete resultaten.

Het is een manier van denken en van samen werken, gericht op kwalitatief goede realisatie. Gebiedsontwikkeling is een goed instrument voor dynamische gebieden met complexe problemen, die onderling met elkaar samenhangen, waarvan de urgentie als hoog wordt ervaren en die een lange doorlooptijd kennen. In deze gebieden is het van belang dat met name bestuurders vanuit een gedeelde urgentie gezamenlijk aan de slag gaan, op een ontwikkelingsgerichte wijze.

Het resultaat van gebiedsontwikkeling is dat doelen op het gebied van wonen, werken, mobiliteit, natuurontwikkeling en recreëren in balans gebracht worden.

Gebiedsontwikkeling 'oude stijl', wat het geworden is

In de afgelopen jaren heeft de aanpak van gebiedsontwikkeling zich zodanig ontwikkeld dat vastgoedverdiensten werden afgeroomd, om natuur en kwaliteit van leefmilieu te bekostigen. Door de financiële crisis is dat te simpele principe niet meer mogelijk en is de vrees ontstaan dat gebiedsontwikkeling leidt tot niet-sluitende grondexploitaties en veel geld kost. Daarmee dreigt het kind met het badwater te worden weggegooid. Veel ingrediënten van de aanpak van gebiedsontwikkeling zijn echter ook in tijden van financiële schaarste goed bruikbaar. Dat brengt ons op 'gebiedsontwikkeling nieuwe stijl'.

Gebiedsontwikkeling 'nieuwe stijl'

De commissie typeert gebiedsontwikkeling nieuwe stijl als volgt. De aanpak:

- vertrekt vanuit maatschappelijk relevante gebiedsopgaven
- is niet gericht op financieel gewin, maar op het realiseren van maatschappelijke toegevoegde waarde (waardecreeatie);
- vraagt om betrokkenheid van alle relevante partners (inclusief de toekomstige gebruikers), waarbij het van belang is om de belangen van deze partners te mobiliseren en een collectief geweten te creëren;
- is niet aanbod gestuurd, maar vraag gedreven
- vergt een andere rol van de overheid van ruimte bieden aan en faciliteren van initiatiefnemers (ook wel aangeduid als uitnodigingsplanologie: relevante partijen bijeenbrengen en uitnodigen deel te nemen aan het realiseren van de gebiedsopgave);
- vergt vertrouwen in en betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid van inwoners, maatschappelijke partners, ondernemers en marktpartijen; de gebiedsopgave bepaalt met welke spelers en partijen wordt samengewerkt.

Samenwerking is niet alleen en zelfs niet primair een bestuurlijke verantwoordelijkheid, maar krijgt invulling door mensen in het gebied die met urgente vragen aan de slag gaan. Een aanpak van onderop dus.

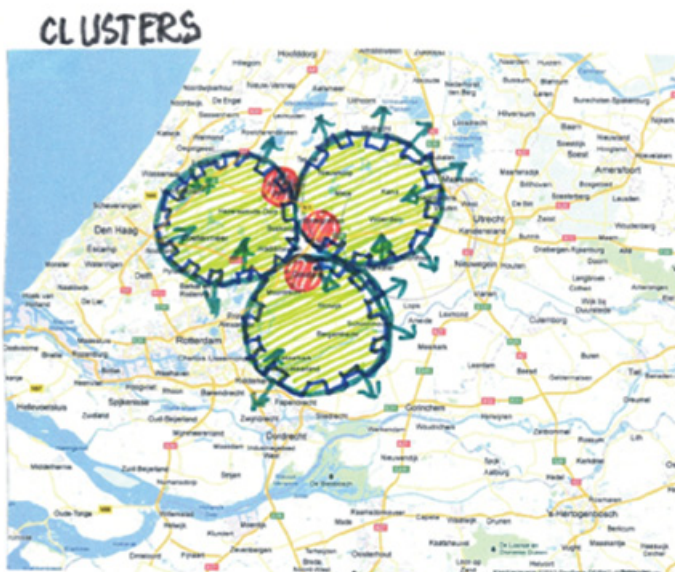
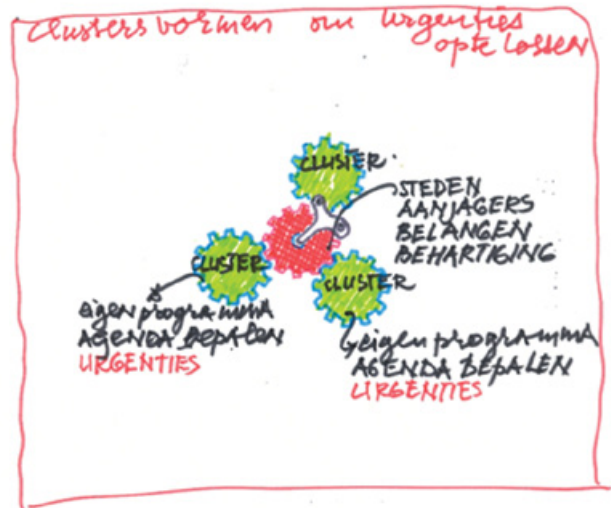
Voorwaarden voor succes

Wat zijn de voorwaarden voor succes om resultaten te boeken met gebiedsontwikkeling nieuwe stijl? De commissie gaat hierna in op de volgende onderwerpen:

- Een integrale samenhangende aanpak
- Het wederzijdse belang van de stad en haar partners onderkennen
- Gebiedsclusters vormen om urgenties op te lossen
- De steden in het Groene Hart als aanjagers en linking pins
- Participatie per gebiedscluster, maar dan echt

Schaalniveau

Voor gebiedsontwikkeling nieuwe stijl heeft de commissie het schaalniveau voor ogen waarop ook de operationele samenwerking is georganiseerd. Het gaat dan om de schaalniveaus van Gouda en omgeving, Alphen aan den Rijn en omgeving en Woerden en omgeving.

ALPHEN AAN DER RIJN
 WOERDEN
 GOUDA
 AANJAGERS EN
 BELANGENBEHARTIGERS

ALZIJDE ORIENTATIE / MAG OOK BUITEN DE CLUSTER Kijken.

CLUSTERS MOETEN RECHTDOEN AAN DE DIVERSITEIT EN HET ORGANISEREND VERMÖGEN VERGROETEN

5.2 Een integrale samenhangende aanpak

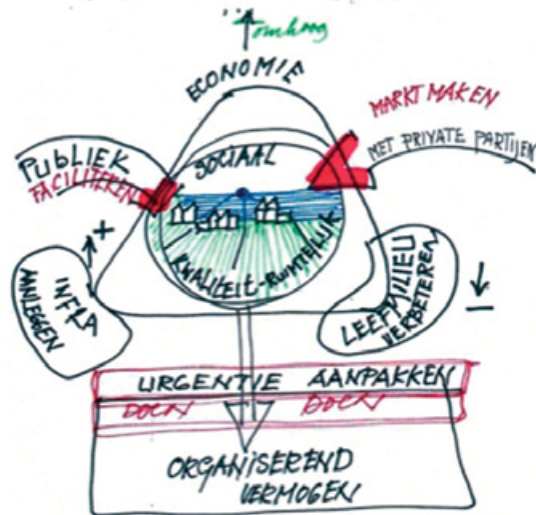
'Gebiedsontwikkeling nieuwe stijl' vertrekt vanuit een samenhangende aanpak, waarbij het proces start met het helder formuleren van de doelstellingen op verschillende thema's en beleidsvelden. Het realiseren van deze doelstellingen betekent dat urgente opgaven effectief worden aangepakt en kansrijke ontwikkelingen worden gesignaleerd en opgepakt. Een integrale samenhangende aanpak voor Midden-Holland dient te zijn gericht op het versterken van de sociale en economische vitaliteit van de regio. Daarbij is de commissie van mening dat de regio zelf daarvoor beter kan etaleren wat het economisch belang is van Midden-Holland en van het Groene Hart.

Lopende ontwikkelingen en processen bieden de aanknopingspunten voor het formuleren van doelstellingen, opgaven en kansrijke ontwikkelingen. Ook de bestuurlijke programma's, die in De Nieuwe Regio worden vormgegeven, kunnen input leveren (in elk geval voor het cluster van Gouda en omgeving).

Een samenhangende aanpak is van belang omdat keuzes op bepaalde thema's en beleidsvelden (zoals sociaaleconomische ontwikkelingen, infrastructuur en leefkwaliteit) elkaar beïnvloeden. Wanneer de infrastructuur op orde is, draagt dat in positieve zin bij aan sociaaleconomische ontwikkelingen. Bij infrastructuur gaat het overigens niet alleen om wegen, maar ook om ICT-infrastructuur. Een stevige economische structuur levert een positieve bijdrage aan de leefomgeving en is daarmee cruciaal voor de vitaliteit van het gebied.

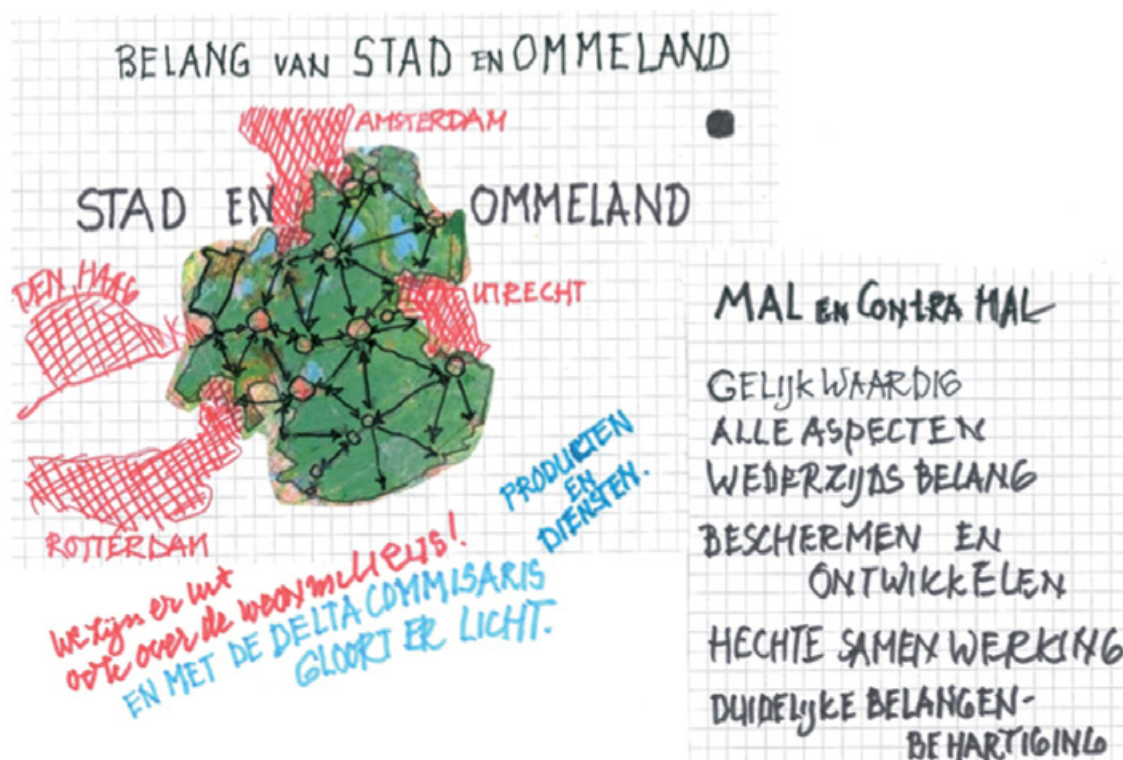
INTEGRALE AANPAK

HOE WERKT DAT

5.3 Het wederzijdse belang van de stad en haar partners onderkennen

Het aanpakken van urgenties op basis van 'gebiedsontwikkeling nieuwe stijl' vraagt om een hechte samenwerking tussen stad en ommeland, de stad en de omliggende gemeenten. De stad en het landelijk gebied van de omliggende gemeenten zijn met elkaar verbonden en hebben elkaar wederzijds veel te bieden. Voor de stad en haar partners gaat het erom elkaars rollen en elkaars kwaliteiten, capaciteiten en sociaaleconomische belangen te benoemen en te erkennen. En het gaat erom de gezamenlijke verantwoordelijkheden en doelstellingen te benoemen. De inzet van het organiserend vermogen van de betrokken partners is vervolgens nodig om het vliegwiel van gebiedsontwikkeling op gang te brengen.

5.4 Gebiedsclusters voor oplossen urgenties

Binnen Midden-Holland zijn deelgebieden te onderscheiden, waarbij de opgaven per deelgebied verschillen. Voor de organisatie van samenwerking dient als vertrekpunt te gelden dat de samenwerking vorm krijgt op het schaalniveau van deze vraagstukken (volgens het principe van 'vorm volgt inhoud'). Vanuit deze gedachte formuleert de commissie het advies om de samenwerking te organiseren op het niveau van de stad en haar partners, in de vorm van een gebiedscluster. Zoals aangegeven in paragraaf 1.4 gaat de commissie hiervoor uit

van de schaalniveaus van Gouda en omgeving⁴³, Alphen aan den Rijn en omgeving en Woerden en omgeving. Daarbij adviseert de commissie elk gebiedscluster de eigen agenda van urgente opgaven en kansrijke ontwikkelingen op te stellen en een relatie te leggen met de economische agenda. Tijdens de 'Versnellingsbijeenkomst' die de commissie organiseerde op 18 maart is voorgesteld dat de steden Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden hiertoe het voortouw nemen door een visiebijeenkomst te organiseren (zie ook bijlage 6). Dat juicht de commissie toe.

43 Inclusief de Krimpenerwaard-gemeenten, wanneer voor dit gebied de keuze wordt gemaakt voor samenwerking op het niveau van de K5.

5.5 Participatie per gebiedscluster, maar dan echt

Markt en maatschappij doen mee

Zoals hiervoor opgemerkt, ligt bij de aanjagers de verantwoordelijkheid om op basis van de inhoudelijke agenda van het gebiedscluster, de onderwerpen te bepalen voor samenwerking met provincie, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, ondernemers, en burgers. Bij 'gebiedsontwikkeling nieuwe stijl' doen de markt en de maatschappij mee. Ook de 'eindgebruikers' participeren in het proces vanaf de start van opgaven definiëren en agenderen tot en met het formuleren en realiseren van oplossingen.

De provincie levert toegevoegde waarde

De provincie levert toegevoegde waarde als gebiedsautoriteit. De commissie is van mening dat de provincie Zuid-Holland hier meer proactief invulling aan kan geven. De provincie heeft naast haar eigen verantwoordelijkheden op haar kerntaken (bestuurlijke kwaliteit, natuur & landschap, ruimtelijke ontwik-

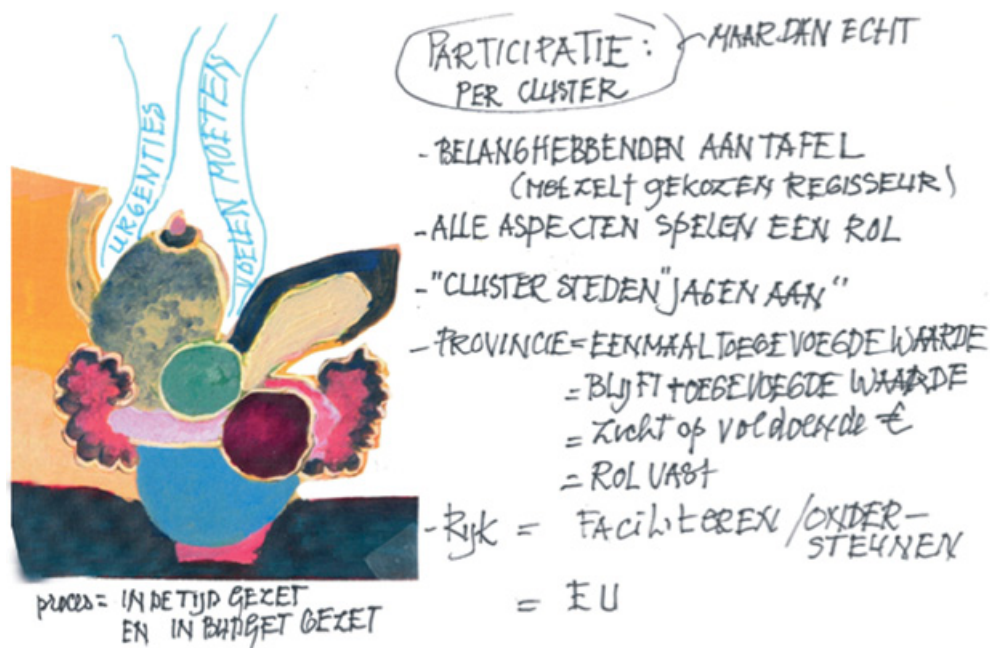
keling, regionale economie, het watersysteem, mobiliteit en bereikbaarheid) ook de taak te zorgen voor de noodzakelijke afstemming tussen gemeenten en vormt een schakel tussen gemeenten en Rijk (in paragraaf 3.3 zijn we nader ingegaan op de samenwerkingsagenda tussen gemeenten en provincie).

Het Rijk neemt ook haar verantwoordelijkheid

De commissie constateert dat het Rijk een afhoudende houding aanneemt. De reflex van dit moment is dat er in deze tijden van bezuinigingen geen middelen beschikbaar zijn, terwijl in eerste instantie een appèl wordt gedaan om inhoudelijk mee te denken en commitment te geven. De commissie is van mening dat de betrokken Ministeries (EZ en I&M) meer kunnen luisteren naar wat er leeft in de verschillende regio's en de focus meer kunnen richten op wat in deze tijden nog wel mogelijk is aan faciliteren en ondersteuning.

Organiseren van de financiën

In deze tijden van schaarste vraagt het organiseren van de financiën om een vernieuwende aanpak.

Uitgangspunt voor de financiële strategie is de eigen agenda van het gebiedscluster. De aanpak om tot deze agenda te komen, van onderop, betekent dat partijen betrokken zijn die bereid zijn een bijdrage te leveren aan het realiseren van deze agenda. Het moet daarom voor deze partijen aantrekkelijk zijn om zich aan de gebiedsagenda te verbinden.

De commissie heeft een werkwijze voor ogen, waarbij op basis van incidentele financiering (het slim benutten van bestaande mogelijkheden) het proces op gang wordt gebracht. Het gaat dan om financiering vanuit de betrokken overheden, en om bijdragen van andere financiers, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven; de partijen die geïnspireerd zijn door de gebiedsagenda en die belang hebben bij de realisatie van deze agenda. Zo kan het vliegwiel op gang worden gebracht. Het initiatief voor het op gang brengen van dit vliegwiel, ligt bij de betrokken gemeenten (de steden als aanjagers) en de provincie (bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van een proces- of programma-manager per gebiedscluster).

5.6 Aanbevelingen

Uit de vorige paragrafen vloeien de volgende aanbevelingen voort:

- Bepaal per gebiedscluster wat de urgente opgaven en kansrijke ontwikkelingen zijn. Organiseer hiervoor een proces 'van onderop'; dus met de 'eindgebruiker' aan tafel. Ontwikkel op basis van deze analyse en dit proces een eigen programma of agenda per gebiedscluster.
- Benoem en benadruk ook de verschillen per gebiedscluster, zodat elk gebied zich helder kan profileren en zijn eigenheid kan ontwikkelen. En zodat tegelijkertijd de gebiedsclusters elkaar onderling kunnen versterken.
- Zorg ervoor dat het trekkerschap voor het proces per gebiedscluster helder is belegd. De commissie ziet voor de steden in het Groene Hart (Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden) een cruciale rol weggelegd als aanjagers en als verbinder naar samenwerkingsverbanden op andere schaalniveaus ('linking pin'). Daarbij is van belang dat die rol hen ook gegund wordt. Het trekkerschap en aanjagen houdt in: een proactieve houding, het tonen en breder organiseren van bestuurlijke wil, daadkracht en doorzettingsmacht en het borgen van de integraliteit van de aanpak; als voorwaarden om programma's of agenda's tot uitvoering te brengen.
- Vervul als trekker tevens de rol van linking pin voor de afstemming en het waarborgen van de samenhang met ontwikkelingen in de economische clusters (zie hoofdstuk 5).
- Bepaal per gebiedscluster, op basis van de inhoudelijke agenda, de onderwerpen voor samenwerking met provincie, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven, ondernemers, en burgers.

- Stel een proces- of programmamanager per gebiedscluster aan en doe hiervoor een beroep op de provincie.
- Participeer als provincie, vanuit de rol van gebiedsautoriteit, in de processen per gebiedscluster.
- Maak vanuit de gebiedsclusters richting de rijksoverheid het appèl expliciet om mee te denken en commitment te tonen.
- Ontwikkel een financiële strategie voor het uitvoeren van de agenda's van de gebiedsclusters.

START DE MOTOREN DAAR WAAR DE PYN ZIT

- SLEUTEL AAN DE GEZAMENLIJKHEID/INTEGRALITEIT
- GA PARTNERSCHAP AAN MET VERSCHILLENDE PARTIJEN
- LAAT ZIEN DAT HET VERSCHIL GEMAAKT ~~KAN~~ WORDEN.

6 Volle kracht vooruit met operationele samenwerking

6.1 Inleiding

Samenwerking op operationeel niveau heeft de aandacht van veel gemeenten. Het gaat dan bijvoorbeeld om de vermindering van kwetsbaarheid van de organisatie, om de opbouw en het delen van (specialistische) kennis en kunde, het gezamenlijk organiseren van ondersteunende of routinematige taken of om het fuseren van (onderdelen van) de ondersteunende apparaten. Typisch is dat de taken beleidsarm en niet-politiek zijn. Deze vorm van samenwerking is onder gemeenten gemeengoed geworden. In 81% van de gemeenten wordt gediscussieerd over een vorm van samenwerking of wordt al zo gewerkt.⁴⁴

De commissie is van mening dat deze vormen van samenwerking de komende tijd met kracht moeten worden doorgezet.

6.2 Samenwerking tussen gemeenten

In het Groene Hart zijn de nodige ervaringen opgedaan met gemeentelijke samenwerking, dan wel herindeling. De vorming van de gemeente Molenwaard, na aanvankelijk alleen ambtelijk te fuseren wordt door velen als een geslaagd proces van steeds intensievere samenwerking gezien. Woerden en Oudewater verkennen de invulling van intensieve ambtelijke samenwerking, eventueel samen met Montfoort. En de aanstaande herindeling tussen Alphen aan den Rijn, Boskoop en Rijnwoude (per 1 januari 2014) maakt dat ten noorden van Midden-Holland een gemeente ontstaat van meer dan 100.000 inwoners.

Ook in Midden-Holland zijn verschillende voorbeelden van intensieve samenwerking. Voorbeelden van organiseren van shared services in de regio zijn de samenwerking in BON-verband, K5-verband en in de N4. Bodegraven-Reeuwijk, Gouda, Katwijk, Leiden, Oegstgeest, Voorschoten, Wassenaar en Zoeterwoude werken samen bij de inning van gemeentelijke belastingen.

.....
⁴⁴ Lysias Consulting Group. (27 november 2012). Trendrapport Samenwerking gemeenten.

We werken hieronder kort de meest vergaande vormen van samenwerking in Midden-Holland uit:

- *N4-samenwerking*

De gemeenten Bodegraven-Reeuwijk, Gouda, Waddinxveen en Zuidplas verkennen de mogelijkheden om vergaand samen te werken op het terrein van de bedrijfsvoering.

- *Samenwerkingsverband K5*

In het samenwerkingsverband K5 werken de gemeenten Bergambacht, Nederlek, Ouderkerk, Schoonhoven en Vlist op een aantal taken samen, te weten de Bezwarencommissie, ICT, Onderwijs, Personeel & Organisatie, Sociale Zaken en diverse bovenlokale strategische taken⁴⁵. Belangrijke reden voor samenwerking is de ambtelijke capaciteit om taken en opgaven in het belang van burgers uit te voeren, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin. De samenwerking op bovenlokale strategische taken kreeg onder meer vorm door een gezamenlijke structuurvisie (2009) als kader voor de ruimtelijke ordening.⁴⁶

- *BON-samenwerking*

De gemeenten Bergambacht, Ouderkerk en Nederlek hebben besloten om per 1 januari 2014 de ambtelijke organisaties te fuseren in de vorm van een SETA-samenwerking (Samen En Toch Apart).

De invulling en inrichting van de beide laatste samenwerkingsverbanden kunnen niet los worden gezien van de herindelingsdiscussie die al jaren gaande is in de Krimpenerwaard. De gemeenten Schoonhoven en Vlist participeren bewust niet in de BON-samenwerking omdat zij een herindeling nastreven voor de hele Krimpenerwaard. De commissie komt op deze situatie in paragraaf 6.4 terug en in een separaat advies.

De invulling van de samenwerking in N4-verband heeft veel potentie om de slagkracht van de betrokken gemeenten te vergroten. De commissie beveelt de betrokken gemeenten daarom aan deze samenwerking met kracht voort te zetten.

.....
45 Bron: <http://www.k5-gemeenten.nl/>

46 Structuurvisie K5, vastgesteld 2 juli 2009

6.3 Samen invulling geven aan de decentralisaties in het sociale domein

De komende jaren staan voor de uitvoeringskracht van gemeenten in het teken van de grote decentralisaties die plaatsvinden in het sociale domein: de nieuwe participatiewet, decentralisatie van delen van de AWBZ naar de Wmo en de decentralisatie van de jeugdzorg. Deze decentralisaties gaan gepaard met een bezuiniging; gemeenten worden geacht deze nieuwe taken even goed of zelfs beter uit te voeren, terwijl hier tegelijkertijd aanzienlijk minder geld voor beschikbaar is. Gemeenten raken als gevolg van het regeerakkoord ongeveer € 1,2 miljard van het gemeentefonds kwijt, naast bezuinigingen op specifieke uitkeringen en verliezen in de grondexploitatie (nog circa € 1 à 1,5 miljard af te boeken)⁴⁷. Dat stelt extra zware eisen aan de bestuurlijke en ambtelijke organisatie. Als er één onderwerp is waarbij gemeenteraden vroegtijdig betrokken moeten worden dan is het dit domein. De complexiteit en het belang zijn groot en de politieke vragen zijn ingewikkeld: het gaat om de zwaksten in de samenleving en de gemeenten moeten keuzes maken in een spanningsveld tussen gelijkheids- en rechtvaardigheidsvraagstukken met beperkte middelen. Van groot belang is hier tijdig de organisatorische en bestuurlijke consequenties te agenderen.

Het kabinet kiest voor een tweesporenbeleid om de uitvoeringskracht van gemeenten te borgen⁴⁸:

1. Gemeenten worden op korte termijn gevraagd onder een aantal voorwaarden congruente samenwerkingsverbanden rond de decentralisaties te vormen. Spoor 1 moet voor 1 januari 2014 zijn gerealiseerd. Om dit mogelijk te maken is al in het voorjaar van 2013 (uiterlijk 31 mei) duidelijkheid nodig over de verbanden waarin gemeenten de decentralisaties willen gaan uitvoeren.

47 Brief van de VNG aan de Vaste commissie voor BZK in de Tweede Kamer. (7 december 2012). VNG-reactie gemeentefondsbegroting 2013.

48 Decentralisatiebrief van minister Plasterk aan de Tweede Kamer, 19 februari 2013.

2. Via een tweede spoor wordt de opschaling van gemeenten bevorderd, onder andere door provincies meer mogelijkheden te geven om herindelingen te initiëren. Hiertoe wordt een nieuw Beleidskader gemeentelijke herindeling opgesteld en wordt gezocht naar (financiële) prikkels gericht op opschaling.

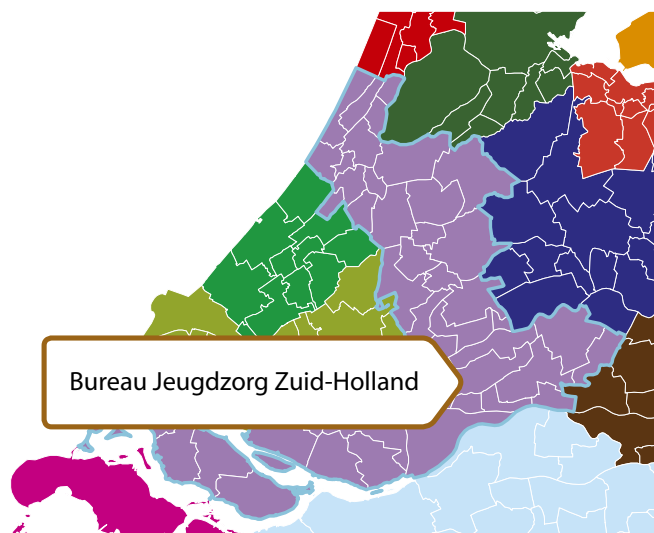
De gemeenten in Midden-Holland hebben elkaar opgezocht om in ieder geval samen een start te maken hoe deze decentralisaties het beste opgepakt kunnen worden. Niet alleen krijgen gemeenten te maken met nieuwe aanbieders en doelgroepen, ook het delen van kennis, ervaring, expertise en eventueel later het gezamenlijk aanbesteden van zorg, maken het noodzakelijk om als gemeenten samen te werken.⁴⁹

In Midden-Holland zijn de meeste samenwerkingsverbanden in het sociale domein congruent. Momenteel omvat de jeugdzorgregio nog een groot deel van de provincie Zuid-Holland: alles wat niet bij de stadregio's Rotterdam en Haaglanden behoort. Dat gaat met de transitie van de jeugdzorg veranderen. De tien gemeenten (nog inclusief Boskoop) vormen vanaf 2015 gezamenlijk een jeugdzorgregio volgens de nieuwe regio-indeling.⁵⁰ Op dit niveau zijn ook de meeste andere sociale samenwerkingsverbanden geënt. Een uitzondering vormt de sociale werkvoorziening. Bodegraven-Reeuwijk oriënteert zich voor de participatiewet op Woerden, waarmee het de sociale werkvoorziening deelt. Aan de andere kant van de regio participeren Capelle aan den IJssel en Krimpen aan den IJssel

49 Plan van Aanpak Fase 2 Decentralisaties, Regio Midden-Holland, 20 maart 2012.

50 Het is in eerste instantie aan gemeenten zelf om te bepalen in welk samenwerkingsverband zij dit willen uitvoeren. Dit heeft geleid tot een, door gemeenten zelf opgestelde, landelijke indeling waarin alle gemeenten in Nederland deel uit maken van een regionaal samenwerkingsverband waarin de transitie jeugdzorg, inclusief de vormgeving van bovenlokale samenwerking, wordt voorbereid. Dit betekent niet dat alle onderdelen van de jeugdzorg (inkoop, opdrachtgeverschap) uiteindelijk ook op deze schaal zullen worden opgepakt. Definitieve keuzes worden pas gemaakt wanneer het wetgevende kader in grote lijnen duidelijk is. Wanneer blijkt dat de afspraken over bovenlokale uitvoering van taken tussen gemeenten niet tijdig worden gerealiseerd treedt het Rijk met de VNG in overleg om te bezien wat er moet gebeuren om de bovenlokale uitvoering van taken tot stand te laten komen. Bron: Regioatlas.nl

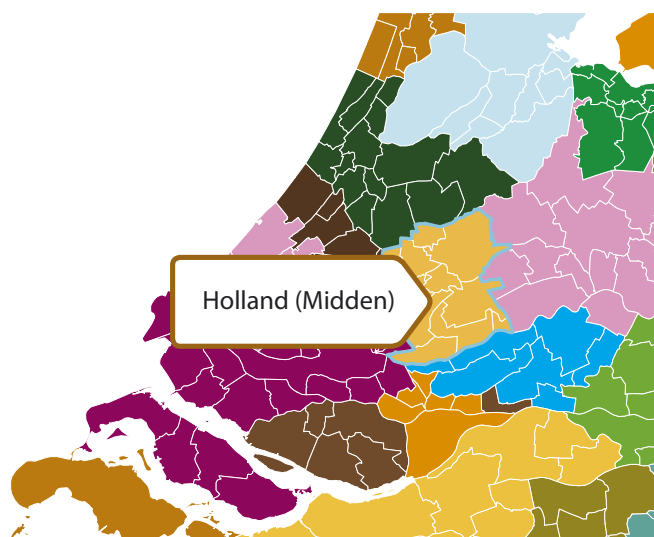
Afbeelding 1: Jeugdzorgregio's tot 2015, Regioatlas.nl

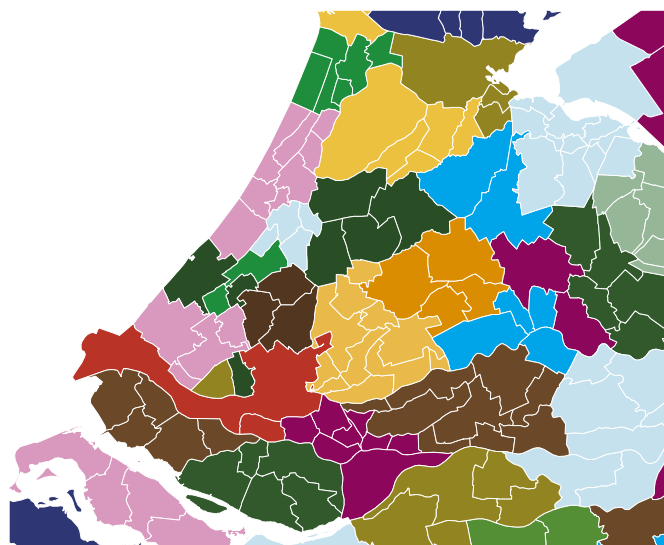
Afbeelding 2: Jeugdzorgregio's vanaf 2015, Regioatlas.nl

Afbeelding 3: Arbeidsmarktregio, Regioatlas.nl

4: Sociale Werkvoorziening, Regioatlas.nl

weer in de sociale werkvoorziening (Promen) van de regio Midden-Holland.

De regio voldoet, kortom, nog niet aan het door het kabinet gevraagde congruente samenwerkingsverband. Een eventueel besluit in die richting zou de gemeenten Bodegraven-Reeuwijk, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel en Woerden raken. Tot nu toe participeren de genoemde gemeenten op het onderdeel participatiewet in het gezamenlijke programma van de gemeenten in Midden-Holland.

De commissie onderschrijft de lijn van samenwerking tussen gemeenten zoals die tot op heden invulling heeft gekregen in Midden-Holland. Het is

van groot belang dat gemeenten deze lijn doorzetten om uitvoering te geven aan belangrijke nieuwe taken die zeker voor wat betreft het arbeidsmarktbeleid een directe relatie hebben met de regionale economische ontwikkeling. Wel adviseert de commissie om de vinger aan de pols te houden voor wat betreft de schaal waarop een aantal specialistische (jeugdzorg)taken moet worden uitgevoerd. De taxatie van de commissie is dat het schaalniveau van Midden-Holland voor een aantal taken (zoals de residentiële zorg en zeer specialistische zorg voor jongeren met een licht verstandelijke beperking of psychiatrische problematiek (GGZ) en taken van het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling) wel eens te klein kan zijn.

6.4 De bijzondere positie van de Krimpenerwaard

Zoals gezegd verdient de situatie in de Krimpenerwaard bijzondere aandacht. Niet alleen omdat minister Plasterk heeft aangegeven het advies van de commissie te willen meewegen, vooral ook omdat de opdracht aan de commissie de vraag bevat naar de randvoorwaarden en de benodigde (vernieuwende) vormen van (bestuurlijke) samenwerking om de kansen die er zijn in Midden-Holland te verzilveren en doorbraken te realiseren.

De discussie over de bestuurlijke inrichting van de Krimpenerwaard heeft zijn eigen tempo en dynamiek. De commissie heeft daarom besloten om over de situatie in de Krimpenerwaard een separaat advies uit te brengen dat geen onderdeel is van deze rapportage.

6.5 Samenwerking tussen gemeenten en waterschappen

De commissie constateert dat de wateropgave aan de orde komt in het programma Natuur en Water van De Nieuwe Regio ('zorgdragen voor het veilig wonen en werken in waterrijke omgeving', 'bodemdaling' en 'vervoer per water'). De commissie is echter van mening dat de wateropgave als onvoldoende urgent wordt beleefd in het gebied, terwijl hier op korte termijn op basis van het Deltaprogramma ingrijpende beslissingen over genomen moeten worden. Dat vereist dat het gebied zich organiseert als gesprekspartner en dat gemeenten en waterschappen in samenspraak komen tot een agenda.

Op die agenda kan allereerst samenwerking vanuit de filosofie van de waterketen een plaats krijgen. Operationele samenwerking gericht op kostenbesparing. Dat kan ook in de vorm van belastingsamenwerking. In de regio zijn rond de rioolwaterzuivering al interessante ervaringen opgedaan. Ook in het beheer van de buitenruimte biedt een dergelijke benadering interessante mogelijkheden voor samenwerking: gemeenten en waterschappen delen immers taken als wegbeheerder. Minister Schultz stelt daarover in een interview⁵¹: "In de watercyclus is alles met elkaar verbonden, dus er moeten nog heel wat synergievoordelen zijn te behalen. Op korte termijn verwacht ik veel van gezamenlijk asset management, benchmarking en innovatieve projecten op het gebied van duurzaamheid en het terugwinnen van grondstoffen en energie door de ketenpartners. (...) Tot nu toe ligt de focus bij de uitvoering van het bestuursakkoord water erg op de samenwerking tussen gemeenten en waterschappen. Dat gaat een beetje voorbij aan het feit dat vooral de drinkwaterbedrijven beschikken over waardevolle kennis en ervaring rondom het onder-

51 'Werken aan water eindigt nooit'. Interview met Melanie Schultz van Haegen, minister van I&M. In: Waterspiegel, maart 2013.

werp: Hoe maak je een overheidsdienst efficiënter en beter?"

De Deltacommissaris bereidt, zoals eerder aangegeven, een aantal Deltabeslissingen voor die het kabinet in 2014 zal nemen. Daarbij baseert hij zich op een aantal studies die in het Deltaprogramma worden uitgevoerd. De opgaven op het terrein van de rivierwaterveiligheid (bijvoorbeeld op de Hollandsche IJssel) en de zoetwatervoorziening zijn fors:

- In de derde toetsingsronde van het Hoogwater Beschermingsprogramma (2011) is vastgesteld dat een totaal van 27 kilometer dijken langs de Hollandsche IJssel niet aan de huidige normen voldoet. De dijken vervangen volgens de bestaande werkwijze kost ongeveer € 500 miljoen. Gezocht wordt naar alternatieven.
- Het zoetwaterinlaatpunt bij Gouda vormt een belangrijke schakel in de watervoorziening, onder meer voor Greenport Boskoop. Door opwaartse druk van zout zeewater en klimaatverandering komt het gebruik van dit aanlaatpunt onder druk te staan. Hiervoor wordt nu onder meer gekeken naar het verleggen van de invoer van zoet water naar het oosten.

Het effect van de voorgestelde Deltabeslissingen zal dan ook waarschijnlijk groot zijn. Hierbij is voor de regio de vraag aan de orde hoe deze maatregelen in samenhang kunnen worden opgepakt. Zo kan de realisatie van waterbergingsgebied mogelijk gepaard gaan met de realisatie van nieuwe natuur, met innovatieve realisatie van woningbouw en met het verzilveren van kansen voor recreatie en toerisme. Zo is het realiseren van een waterbus, die verschillende gemeenten verbindt, een aantrekkelijk initiatief dat het waterrijke karakter van de regio benadrukt. Elders in Nederland zijn tal van voorbeelden en best practices beschikbaar over hoe dit soort opgaven in samenhang worden opgepakt,

besparingsmogelijkheden worden gerealiseerd en 'werk met werk' wordt gemaakt (onder andere vanuit het programma 'Ruimte voor de Rivier').

De commissie adviseert dit vraagstuk als gemeenten en waterschappen gezamenlijk op te pakken en de mogelijkheden te verkennen om 'werk met werk te maken'. Daarbij constateert de commissie dat de thema's 'Waterrecreatie' en 'Water en Gebruik' ook onderdeel uitmaken (van de conceptversie) van het uitvoeringsprogramma van de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart. De waterschappen zijn hierin vertegenwoordigd.

6.6 Aanbevelingen

Op basis van het voorgaande, formuleert de commissie de volgende aanbevelingen:

- N4 samenwerking met kracht voortzetten.
- Samen invulling geven aan de decentralisaties in het sociale domein: verkennen waar grotere verbanden nodig zijn, reageren op voornemen congruente gebiedsindelingen.
- Een keuze maken voor de bestuurlijke organisatie van de Krimpenerwaard.
- Aanwijzen trekker voor de samenwerkingsagenda gemeenten - waterschappen.

DOEN DOEN
DOEN DOEN
DURF
EN
DOE

ORGANISEER BELANGEN BEHARTIGING
INSTALLEER ECON DEVELOPMENT
GEBIEDS ONTWIKKELING BOARD
PASTOE NIEUWESTYL.
DEVELOPMENT BOARD

OOK VIA DE KEUKEN-
TAFEL

OMARM REGIO 2.0

7 De Nieuwe Regio 2.1

7.1 Inleiding

De commissie heeft zich de vraag gesteld wat de voorgestelde lijn van handelen betekent voor het proces van De Nieuwe Regio. De kerngedachten van De Nieuwe Regio over de manier waarop samenwerking vorm krijgt, zijn waardevol: de behoefte aan inhoudelijke invulling van de samenwerking, voordat over structuur gesproken wordt, de nadruk op regie en resultaatgerichte samenwerking, de onderstreping van belangenbehartiging als doelstelling voor de samenwerking; het zijn gedachtelijnen die de commissie herkent en van harte ondersteunt.

De commissie denkt wel dat een 'update' van De Nieuwe Regio - van 2.0 naar 2.1 - nodig is om de uitvoeringskracht en de effectiviteit van Midden-Holland te versterken. Het is vooral nodig scherper te kijken naar het passende schaalniveau voor de ambities en om werk te maken van verbreding van de samenwerking: met andere overheden (provincie, andere clusters) en met maatschappelijke organisaties en ondernemers. Een echte netwerk- en participatiebenadering.

De commissie heeft in de voorgaande hoofdstukken geschetst hoe op de verschillende schaalniveaus samenwerking vorm kan krijgen. In dit hoofdstuk vat de commissie de aanbevelingen geadresseerd en actiegericht samen.

7.2 Vier niveaus met verbindende 'linking pins'

De commissie heeft het advies opgebouwd langs vier niveaus. De onderstaande figuur illustreert dat deze niveaus geen parallelle universa moeten zijn, maar onderling verbonden moeten blijven.

tingsmacht en het borgen van de integraliteit van de aanpak; als voorwaarden om programma's of agenda's tot uitvoering te brengen.

Het succesvol invullen van het bestuurlijk trekkerschap, vergt adequate ondersteuning van een ambtelijke groep die de verantwoordelijkheid draagt

De invulling van de verbindingsrol is cruciaal. De lijn die de commissie voorstelt, doet een groot beroep op de invulling van een spilfunctie vanuit elk van de gebieden. De commissie ziet voor de steden in het Groene Hart (Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden) een cruciale rol weggelegd als aanjagers en als verbinder naar samenwerkingsverbanden op andere schaalniveaus ('linking pin'). Een goede invulling van de spilfunctie is een voorwaarde om adequaat en soepel te schakelen tussen de verschillende schaalniveaus die passen bij de opgave.

voor het proces en die het overzicht en de samenhang bewaakt. Deze groep moet bemenst worden met ambtelijke toppers, die beschikken over strategisch vermogen en de kwaliteit om complexe processen op meerdere niveaus te managen.

Daarbij is van belang dat die rol hen ook gegund wordt. Het trekkerschap en aanjagen houdt in: een proactieve houding, het tonen en breder organiseren van bestuurlijke wil, daadkracht en doorzet-

7.3 Belangenbehartiging

De ambities van De Nieuwe Regio zijn duidelijk. Belangenbehartiging staat bovenaan het prioriteitenlijstje van de gemeenten. Daaraan wordt weliswaar de observatie gekoppeld dat samenwerking met andere regio's noodzakelijk is om belangen beter te behartigen, maar invulling krijgt dat nog niet. De aanbevelingen van de commissie in hoofdstuk 3 laten zien op welke manier de belangenbehartiging dient te worden ingevuld.

Voor het organiseren van de belangenbehartiging formuleert de commissie de volgende aanbevelingen:

Wat	Door wie	Wanneer
Spreek intentie uit gezamenlijk een samenwerkingsagenda te ontwikkelen.	Provincie en gemeenten	In reactie op aanbevelingen commissie
Vorm een lobbyteam, bestaande uit de 'linking pins' van de gebiedsclusters	Enkele gemeentebestuurders uit Midden-Holland; de linking pins tussen de belangenbehartiging, de programmatische samenwerking en de operationele samenwerking	Voor de zomer
Zet in op quick wins: aansluiting vinden bij gesprek ROM Zuidvleugel en verdeling Europese fondsen (POP, EFRO)	Lobbyteam, samen met provincie Zuid-Holland	Voor de zomer
Vul de lobbyagenda op basis van de programma's en projecten	Lobbyteam, terugkoppeling aan gemeenteraden	Kort na de zomer
Vul de samenwerkingsagenda met de provincie	Lobbyteam, samen met provincie Zuid-Holland	Kort na de zomer
Benoem trekkers per thema op de agenda, eventueel ingevuld door gezaghebbende personen van buiten.	Lobbyteam	Najaar
Organiseer de betrokkenheid bij Groene Hart en Zuidvleugel	Lobbyteam met Stuurgroep Groene Hart	Inregelen voor de zomer, daarna permanent

7.4 Triple helix samenwerking

Samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheden (triple helix) is een belangrijke voorwaarde voor innovatie. Deze vorm van samenwerking krijgt nog te weinig vorm in Midden-Holland, vooral omdat er nog geen structuur bestaat waarin deze samenwerking adequaat wordt aangejaagd en vormgegeven. Daarnaast overstijgt de schaal van een dergelijke samenwerking het schaalniveau van Midden-Holland. De commissie is daarom van mening dat het noodzakelijk is de samenwerking in de triple helix voor het Groene Hart te concretiseren, bijvoorbeeld in een Economische

Ontwikkelingsraad Groene Hart. Structuur volgt inhoud. Inhoudelijke grondlegger voor de samenwerking is een gezamenlijke Economische Agenda Groene Hart waarin verbinding wordt gezocht met de bestaande programma's vanuit de Visie 2.0 en het Uitvoeringsprogramma van de Stuurgroep van het Nationaal Landschap Groene Hart. De aanbevelingen van de commissie in hoofdstuk 4 laten zien op welke manier de triple helix samenwerking kan worden ingevuld.

De commissie formuleert de volgende aanbevelingen voor het inrichten van een triple helix samenwerking:

Wat	Door wie	Wanneer
Breng een initiatiefgroep bij elkaar, bestaande uit kennisinstellingen, bedrijven en overheden. Betrek initiatiefnemers van lopende initiatieven hierbij (bv. Rabobank, Green Business Club)	Overheden: clusters rond Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden, met Stuurgroep Groene Hart	Voor de zomer
Stel een gezamenlijke economische agenda op, gebaseerd op een economische strategie	Initiatiefgroep (ondernemers, kennisinstellingen, overheden)	Kort na de zomer
Werk actieplannen per economisch cluster uit	Ondernemers en kennisinstellingen	Najaar
Bepaal het benodigde instrumentarium	Initiatiefgroep	Najaar
Bepaal positie ten opzichte van de ROM Zuidvleugel: welk takenpakket kan een functie hebben voor het Groene Hart?	Initiatiefgroep	Eind 2013
Richt een Economische Ontwikkelingsraad Groene Hart op	Initiatiefgroep	Per 1 januari 2014

7.5 Gebiedsontwikkeling nieuwe stijl

De commissie is van mening dat voor een effectieve aanpak van urgente opgaven en kansrijke ontwikkelingen, ter versterking van de economische vitaliteit van de regio, de inzet en energie van onderop georganiseerd moet worden. Daarvoor acht de commissie het noodzakelijk werk te maken van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl. Deze aanpak houdt in dat maatschappelijke opgaven het vertrekpunt vormen, is niet aanbod gedreven, maar vraaggestuurd en is niet gericht op financieel gewin, maar op het realiseren van maatschappelijke

toegevoegde waarde. De gebiedsopgave bepaalt met welke spelers en partijen wordt samengewerkt. Samenwerking is niet alleen en zelfs niet primair een bestuurlijke verantwoordelijkheid, maar krijgt invulling door mensen in het gebied die met urgente vragen aan de slag gaan. Een aanpak van onderop dus. De aanbevelingen van de commissie in hoofdstuk 5 laten zien op welke manier gebiedsontwikkeling nieuwe stijl kan worden ingevuld.

Om werk te maken van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl formuleert de commissie de volgende aanbevelingen.

Wat	Door wie	Wanneer
Organiseer procesgeld voor het samenstellen van de gebiedsclusters ⁵¹	Clusters, samen met provincie	Voor de zomer
Benoem een bestuurlijk trekker en een proces- of programmamanager voor het proces per gebiedscluster	Clusters, in samenspraak met provincie	Voor de zomer
Stel een plan van aanpak voor het proces op, gericht op het aanpakken van urgente opgaven en het realiseren van kansrijke ontwikkelingen, met de looptijd van een jaar. Betrek daarbij de gedachte aan visiebijeenkomsten voor de clusters.	Trekkers van de clusters	Zomer
Organiseer het proces van onderop	Trekker, samen met maatschappelijke organisaties, ondernemers, overheden (gemeenten, provincie, Rijk)	Start na de zomer 2013, tot zomer 2014
Participeer, vanuit de verantwoordelijkheid van gebiedsautoriteit, actief in het proces van gebiedsontwikkeling nieuwe stijl	Provincie	Start voor de zomer en continueren
Ontwikkel een investeringsagenda voor het gebied	Trekker, samen met clustergemeenten en provincie	Vanaf zomer 2013

.....
52 De precieze indeling van de gebiedsclusters is mede afhankelijk van de keuze die gemaakt wordt voor de Krimpenerwaard-gemeenten.

7.6 Operationele samenwerking

De commissie is van mening dat samenwerkingsvormen op operationeel niveau (zoals het delen van kennis en kunde, het gezamenlijk organiseren van ondersteunende of routinematige taken of het fuseren van (onderdelen van) de ondersteunende apparaten) de komende tijd met kracht moeten

worden doorgezet. De aanbevelingen van de commissie in hoofdstuk 6 laten zien op welke manier operationele samenwerking kan worden ingevuld.

Voor 'volle kracht vooruit met operationele samenwerking' formuleert de commissie de volgende aanbevelingen:

Wat	Door wie	Wanneer
N4 samenwerking met kracht voortzetten	N4-gemeenten	Zo snel mogelijk
Geef samen invulling aan de decentralisaties in het sociale domein: verkennen waar grotere verbanden nodig zijn, reageren op oproep tot vormen van congruente gebieden	Gemeenten	Voor de zomer
Maak een keuze voor de bestuurlijke organisatie van de Krimpenerwaard	Gemeenten Krimpenerwaard, provincie Zuid-Holland en minister van Binnenlandse Zaken.	Zomer
Aanwijzen trekker voor de samenwerkingsagenda gemeenten - waterschappen	Gemeenten en waterschappen	Voor de zomer

7.7 Start de motoren!

De commissie heeft in dit rapport de aanpak geschetst om invulling te geven aan een nieuwe manier van regionaal samenwerken.

De commissie heeft zich ook rekenschap gegeven van de vertreksituatie. Op dit moment bestaan in Midden-Holland het ISMH en De Nieuwe Regio naast elkaar. Een vraagstuk dat niet alleen in Midden-Holland aan de orde is, maar ook op andere plaatsen speelt, is: Wat te doen met de klassieke vormen van samenwerking, op juridische leest geschoeid in een gemeenschappelijke regeling? Dat vraagt om een analyse van de taken die nu bij het ISMH zijn belegd, met als insteek waar deze taken in de nieuwe samenwerking worden belegd.

Midden-Holland kan nu een beweging maken die voor veel regio's als voorbeeld kan dienen. De klassieke juridische vorm van samenwerking kan op een meer moderne leest worden geschoeid door in te zetten op netwerkachtige vormen van samenwerking, rekening houdend met verschil in schaalniveau van opgaven. De commissie heeft piketpalen geplaatst en richting gewezen. Veel zal onderweg experimenteel verder moeten worden uitgevonden. Dat vraagt in de eerste plaats om lef en leiderschap om op weg te gaan: *no guts, no glory*.

De Stuurgroep Nieuwe Regio moet nu samen met de gemeenten Alphen aan den Rijn en Woerden het voortouw nemen om de herijking van de samenwerking vorm te geven. Niet in een geïsoleerde bestuurskamer, maar in contact met colleges, gemeenteraden, partners en inwoners. Daarbij is de rol van de provincie van groot belang. De provincie moet zijn rol kiezen en zich committeren aan het gebiedsproces. Zowel door een inhoudelijke bijdrage te leveren (samenwerkingsagenda) als door het proces van samenwerking te faciliteren.

De commissie stelt voor dat de Stuurgroep van De Nieuwe Regio zijn reactie op de aanbevelingen van de commissie meeneemt in de aanbieding van de visie op de Nieuwe Regio aan de gemeenteraden. De gemeenteraden vragen we te reageren op de aanbevelingen van de commissie en de verwerking ervan door de stuurgroep. Ook vragen we de gemeenteraden om de vaststelling van de programma's in de Nieuwe Regio te benutten voor het bepalen van prioriteiten voor de belangenbehartiging. Daarmee ligt de verantwoordelijkheid daar waar die hoort: bij de democratisch gelegitimeerde volksvertegenwoordiging.

Ondertussen kan op veel terreinen de samenwerking met kracht worden doorgezet of opgestart. Er is veel te winnen voor Midden-Holland als onderdeel van het Groene Hart en van de Zuidvleugel. *Start de motoren!*

Bijlage 1

Schets ontwikkelingen en dynamiek in de omgeving van Midden-Holland

Midden-Holland is een belangrijk onderdeel in het kerngebied van het Groene Hart en maakt onderdeel uit van de Randstad, de Zuidvleugel/Metropoolregio in het bijzonder. Ook zijn er samenwerkingsrelaties met onder andere Holland Rijnland. Om Midden-Holland te bezien in relatie met de omgeving, schetsten we in deze bijlage de belangrijkste ontwikkelingen in de omgeving van Midden-Holland en de dynamiek in deze verschillende regio's.

We beschrijven in deze bijlage:

- Nationaal Landschap Groene Hart
- Holland Rijnland
- Platform Zuidvleugel
- Metropoolregio Rotterdam Den Haag
- Noordvleugel en Metropoolregio Amsterdam
- Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

Nationaal Landschap Groene Hart

Midden-Holland is onderdeel van het Groene Hart. Ruimtelijk bezien is het Groene Hart op de eerste plaats een van de belangrijkste Nationale Landschappen. Vanuit die definitie en kwaliteit is het gebied door duidelijke contouren begrensd.

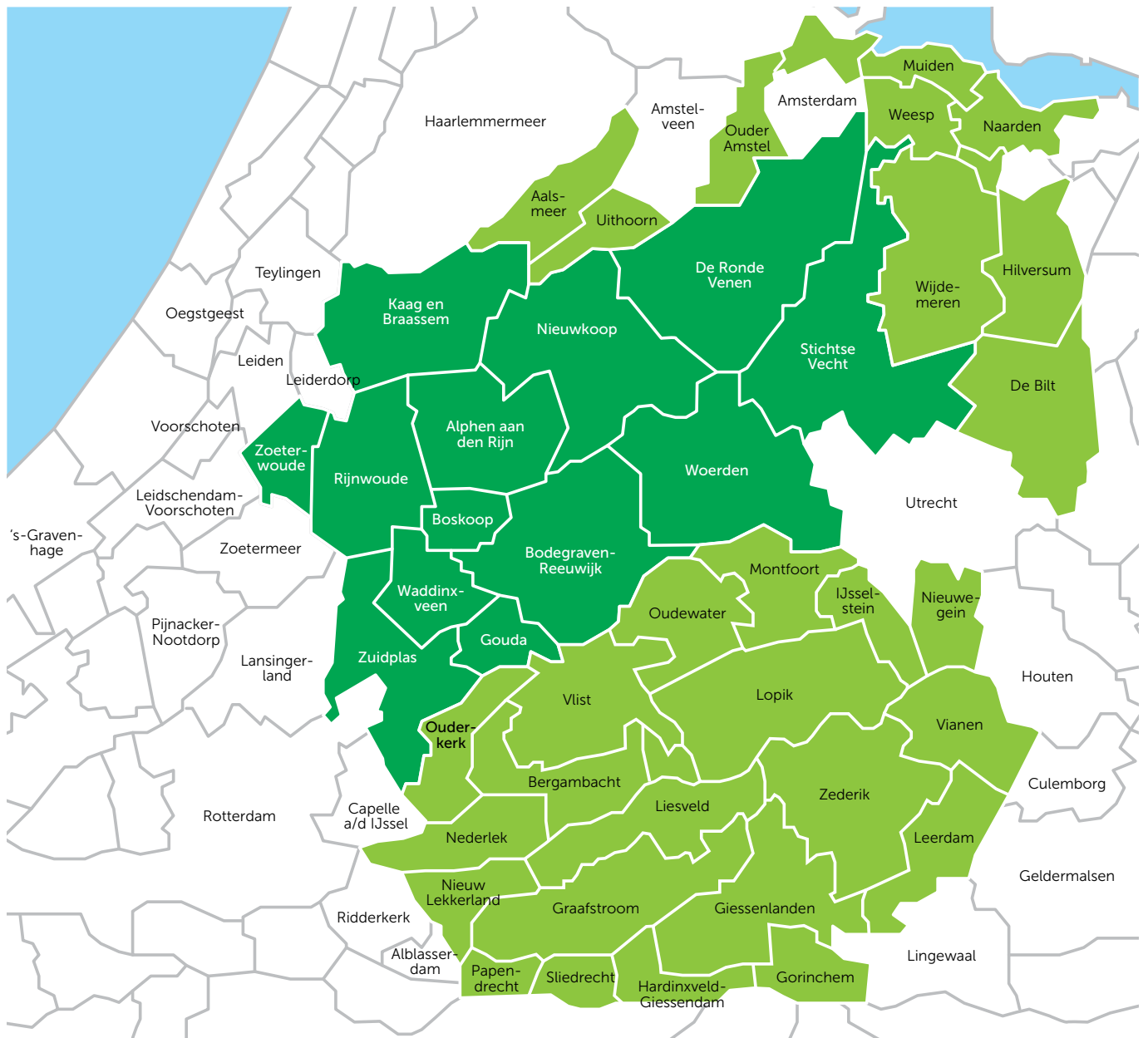
Het gebied kenmerkt zich door laaggelegen veenweiden, polders, plassengebieden en oude waterlopen. Maar ook bijzonder cultuurhistorisch erfgoed en maakindustrie langs rivieren. Door zijn ligging en karakteristieken is het een gebied dat even waardevol als kwetsbaar is. Waardevol door de unieke combinatie van natuur, landschap en cultuurhistorie. Kwetsbaar door verstedelijking, bodemdaling en klimaatverandering⁵³.

Ontwikkeling Nationaal Landschap Groene Hart

Al sinds de Werkcommissie Westen des Lands in de jaren '50/'60 van de vorige eeuw wordt de noodzaak gevoeld om het gebied te beschermen dat tussen de vier grote steden van Nederland ligt. Dit 'groene hart' in een gebied van verstedelijking, moest worden beschermd tegen overmatige ontwikkeling, volbouwen en versnippering. Daarmee zou de Randstad als geheel een leefbaar gebied kunnen blijven. In de jaren '70 en '80 zijn deze uitgangspunten in verschillende rijksnota's voor ruimtelijke ordening opgenomen.⁵⁴ De ontwikkelingen in het gebied vormden onderwerp van veel discussie tussen verschillende sectoren.

53 Provincie Zuid-Holland

54 Kiezen en doen. Evaluatie en advies Groene Hart. (November 2003). Amersfoort, Lysias Advies.

Het Groene Hart. Het donkergroene gebied omvat het werkgebied van de deelnemende Rabobanken in de studie naar het Groene Hart (GH13), het lichtgroene gebied omvat alle Groene-Hartgemeenten, m.u.v. Haarlemmermeer en Utrecht (GH50).

Bron: Rabobank (2012) 'Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart', bewerking ECMH.

De afgelopen jaren is het ruimtelijk beleid van het Rijk ingrijpend veranderd. In de Nota Ruimte (2004) is de sturingsvisie 'decentraal wat kan, centraal wat moet' geïntroduceerd. Vervolgens hebben de provincies gezamenlijk het voortouw genomen in de ontwikkeling van het Groene Hart. Bij aanvang hebben de provincies mede in opdracht van het Rijk de handen ineen geslagen om de uitvoering te versnellen. Motto hierbij was: "Het Groene Hart is meer dan de som van de delen, houd vast aan een samenhangend programma, positioneer dat goed in de Randstad" (Overdrachtsdocument voor

nieuwe stuurgroep Groene Hart, 2007). Daartoe hebben ze een Uitvoeringsprogramma (2007-2013) gemaakt, een gezamenlijke visie en kader voor RO-beleid opgesteld in de vorm van een Voorloper, een programmabureau Groene Hart opgericht en (icoon)projecten benoemd en in uitvoering gebracht.

In 2010 dwingt de komst van een nieuw kabinet met een sterk veranderende inzet op het gebied van landschap en natuur de provincies tot een herijking. In het regeerakkoord is aangegeven dat het

Rijk zich terugtrekt. Het Rijk heeft in het verleden als opdrachtgever een functie gehad als bindende factor tussen de provincies, maar draagt nu de verantwoordelijkheden voor natuur, RO en regionale economie aan de provincies over. De provincies hebben nu de volle verantwoordelijkheid voor de maatschappelijke waarden voor het landelijk gebied. De provincies zullen nu zelf moeten laten zien wat hun bindt tot eenheid op het niveau van het Groene Hart.

In 2012 wordt de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart ingesteld, bestaande uit de verantwoordelijk bestuurders van de drie provincies, een vertegenwoordiger namens de waterschappen en vertegenwoordigers namens de gemeenten. Op 14 maart 2013 heeft de Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart een besluit genomen over haar toekomstige werkwijze. Belangrijkste onderdeel is dat de Stuurgroep zich in de komende drie jaar vooral richt op het ondersteunen van projecten van gemeenten, waterschappen, ondernemers, natuurorganisaties, provincies, en andere partijen die actief zijn in het Groene Hart. Daarvoor zijn binnen de Stuurgroep, die in de nieuwe samenstelling uit zes personen bestaat, drie duo's gevormd. Deze duo's doen hun werk door als bestuurlijke smeerolie op te treden bij projecten die van belang zijn voor de toekomst van het Groene Hart. Onderwerpen die daarbij aan de orde komen zijn onder andere: recreatie, ruimtelijke kwaliteit en waterbeheer. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het afstemmen van beleid, het bieden van toegang tot netwerken en het stroomlijnen van regelgeving. Op 19 juni presenteert de Stuurgroep de projecten en activiteiten waar zij zich in de komende drie jaar op gaat richten. De volgende onderwerpen vormen de hoofdlijn:

- Behoud van de kwaliteit van het unieke landschap
- Behoud van de economische vitaliteit van het gebied

- Ontwikkeling van het gebied aanvullend aan de stedelijke delen van de Randstad
- Stilstand is achteruitgang: de toekomst van het Groene Hart is gebaat bij actie!

Sterkten en zwakten Groene Hart

Zes Rabobanken uit het Groene Hart hebben recent in samenwerking met elf gemeenten en de Kamer van Koophandel onderzoek gedaan naar de vitaliteit van het Groene Hart⁵⁵. Uit dit onderzoek komen de volgende punten naar voren:

- De sterke punten van het Groene Hart liggen op het vlak van de ruimtelijke kwaliteiten. Sterk zijn ook het ondernemerschap in het mkb en het agrocluster en de grote betrokkenheid van bewoners, ondernemers en bestuurders bij het gebied.
- De zwakten van het Groene Hart etaleren zich in versnippering, onder andere op het gebied van bestuur, identiteit en aanbod in de recreatieve sector. Doordat het gebied planologisch nagenoeg op slot zat heeft het gebied te maken met verouderde bedrijventerreinen, een gebrekkige in- en externe ontsluiting en achterblijvende economische groei.
- Er zijn genoeg kansen voor het Groene Hart en de meeste liggen op het gebied van menselijke kernwaarden zoals voeding, gezondheid, wonen, werken en recreatie. Duurzaamheid past bij uitstek bij het Groene Hart. Kansen liggen er ook in een miljoenenmarkt van Nederlanders die de complementariteit van het Groene Hart als onderdeel van de Randstad zullen waarderen. Ook zijn er kansen voor initiatieven uit de markt, niet alleen bij ondernemingen, maar ook bij inwoners. Deze inwoners en ondernemers wil-

55 'Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart', oktober 2012.

len graag mentaal eigenaar zijn van het Groene Hart en bottom-up bijdragen aan realistische en toekomstgerichte oplossingen.

De scheidslijn tussen kans en bedreiging is dun. Zo biedt het water een kans als watersportbestemming, maar bedreigen bodemdaling en de stikstofproblematiek de vestigingsvoorwaarden voor de agrarische sector. Er is nu actie nodig om in te spelen op demografische ontwikkelingen zoals vergrijzing, ontgroening en krimp. Door die ontwikkelingen neemt de druk op voorzieningen en daarmee op de leefbaarheid van delen van het Groene Hart toe.

Aantal kengetallen Groene Hart⁵⁶

- Het Groene Hart ligt in drie provincies, valt in het grondgebied van 52 gemeenten en heeft (exclusief de gemeenten Haarlemmermeer en Utrecht, die slechts voor een klein deel in het Groene Hart liggen) 1,5 miljoen inwoners en 655.000 huishoudens. Circa 9 procent van de Nederlandse bevolking woont in het Groene Hart.
- Het gebied kent grote en kleine steden en dorpen. De grote steden met relatief veel bevolking, economie en voorzieningen op een relatief kleine oppervlakte, leveren op een aantal kenmerken grote bijdragen aan het Groene Hart. Er is in zekere zin sprake van een heterogeen gebied. Het voordeel daarvan is dat onderdelen elkaar goed kunnen aanvullen, het nadeel is dat beleid en beeldvorming moeilijk onder een noemer te brengen zijn.
- In het Groene Hart als geheel is nog steeds sprake van bevolkingsgroei, de afgelopen tien jaar met 3 procent. Dit is echter lager dan de landelijke bevolkingsgroei (5 procent). Er zijn in

het Groene Hart 14 gemeenten die al te maken hebben met bevolkingskrimp. Ook voor de toekomst wordt bevolkingsgroei verwacht, maar deze zal vooral in de steden en randgemeenten plaatsvinden.

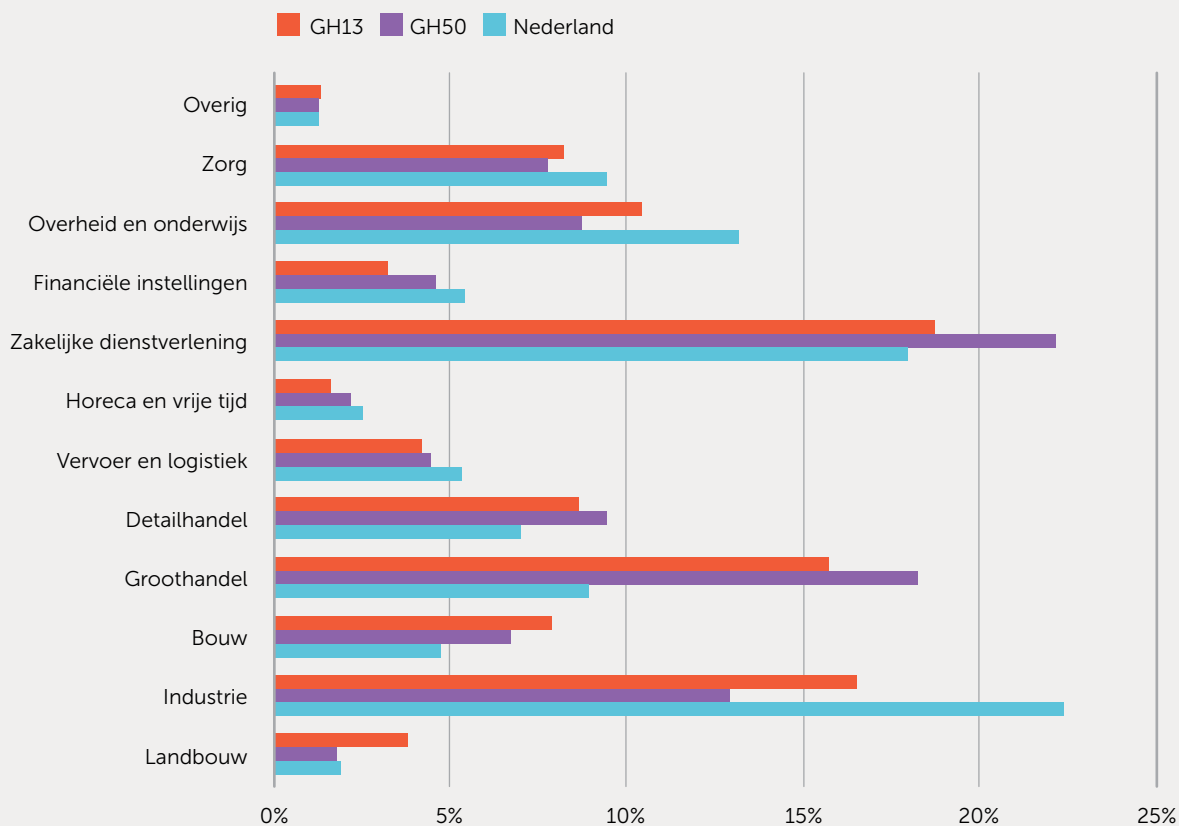
Het merendeel (65 procent) van de verhuisbewegingen in het Groene Hart blijft binnen dit gebied. Meer specifiek voor het kerngebied rond Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden zien we dat de meeste verhuisbewegingen richting Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden gaan. Inwoners uit dit gebied verhuizen vooral naar nabijgelegen gemeenten. Dit "dichtbij-beeld" zien we op zich ook elders, maar het bevestigt tevens dat het Groene Hart een aantrekkelijk woongebied is, met voldoende voorzieningen en werk binnen bereik.

- De werkgelegenheidsontwikkeling is in de afgelopen tien jaar achtergebleven bij gemiddeld Nederland (5 procent versus 10 procent). De groei-concentratie ligt vooral in de steden. Desondanks kunnen we concluderen dat het Groene Hart per saldo voldoende werk voor haar beroepsbevolking biedt.
- De gezamenlijke economie van het Groene Hart was in 2011 goed voor een totale bruto toegevoegde waarde van 51 miljard euro (8,7 procent van totaal Nederland: 586 miljard euro). Daarvan nam het kerngebied rond Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden 13 miljard euro voor haar rekening. Als het Groene Hart denkbeeldig in het provincierijtje opgenomen zou worden, dan stonden ze op de vijfde plek, na Zuid- en Noord-Holland en Noord-Brabant en Gelderland. Het kerngebied kan zich in dit opzicht meten met Zeeland, Drenthe of Flevoland.

.....
⁵⁶ Rabobank (2012). Rabobank hanteert twee gebiedsafbakeningen voor het Groene Hart: het volledige Groene Hart, met uitzondering van Haarlemmermeer en Utrecht, bestaande uit 50 gemeenten (GH50) en het gebied van de zes deelnemende Rabobanken met het kerngebied rond de steden Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden (GH13).

Bruto toegevoegde waarde naar sectoren, 2011

(bron: Rabobank 2012)

- In de periode 2007-2011 is de totale economie van GH50 minder sterk gegroeid dan landelijk het geval is geweest (2,3 procent versus 6,6 procent). De economie van GH13 kromp zelfs licht (-1,6 procent).
- De agrarische sector, industrie, overheid en onderwijs en de zorg hebben op het niveau van het Groene Hart een kleinere bijdrage aan de totale productie dan landelijk. De groot- en detailhandel, logistieke sector en zakelijke dienstverlening zijn relatief belangrijker.
- De beleidsbetrokkenheid van het Rijk is sinds de decentralisatie van het ruimtelijk ordeningsbeleid sterk afgenomen. Het is de vraag of er in de nabije toekomst überhaupt nog Haagse gelden beschikbaar zijn voor de Nationale Landschappen, waaronder het Groene Hart of de Nationale Landschappen als zodanig blijven bestaan. De drie provincies hebben nu het beleidsmandaat en werken daarin steeds meer samen en willen nadrukkelijk ook gemeenten daarbij betrekken. De indruk bestaat dat er een meer pragmatische beleidsinvulling komt: meer sturen op mogelijkheden en minder op beperkingen.
- Om het landschap te beschermen, is in het Groene Hart-beleid de aandacht tot op heden voornamelijk gericht op het beheersen van de getalsmatige groei. Bij de G4, de vier grote steden rondom het Groene Hart, is het besef sterk aanwezig dat het leefmilieu en de internationale concurrentiekracht van de steden nauw zijn verbonden met de kwaliteit van het Groene Hart.

Agrarisch⁵⁷

- In het Groene Hart is het agrarisch cultuurlandschap sterk vertegenwoordigd. Bodemdaling, veenerosie, waterbeheersing en de stikstofproblematiek vragen in grote delen van het Groene Hart extra aandacht.
- De agrarische sector is verreweg de belangrijkste bodemgebruiker. In een deel van de landbouwgebieden (vooral de Veenweidegebieden) is het vanwege de fysieke omstandigheden voor de landbouw echter lastig om te concurreren met landbouwbedrijven elders.
- Het Groene Hart telt ruim 5.500 agrarische vestigingen, 4 procent van het totaal aantal bedrijfsvestigingen in het Groene Hart. De melkveehouderij is de belangrijkste activiteit, maar ook de sierteelt (glastuinbouw en boomkwekerij) zijn nadrukkelijk aanwezig.
- De afgelopen tien jaar is in de regio het aantal agrarische vestigingen met 23 procent afgenomen, min of meer conform het landelijke patroon.
- Het agrocluster in het Groene Hart is van grote waarde voor de economie van deze regio. Het cluster van toelevering, productie, verwerking en afzet van agrarische producten realiseerde naar schatting in 2006 een toegevoegde waarde van 1,9 miljard euro en was goed voor bijna 32.000 arbeidsplaatsen, 10 procent van de totale toegevoegde waarde en 11 procent werkgelegenheid in het Groene Hart.
- Voor het kerngebied rond Alphen aan den Rijn, Gouda en Woerden is de betekenis van de agrarische sector groter dan voor het Groene Hart als geheel.

- In het Groene Hart houdt circa een kwart van de agrarische bedrijven zich met één of meer verbredingsactiviteiten bezig. Dat is bijna het dubbele van het landelijk gemiddelde. De nadruk ligt daarbij vooral op agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Toeristisch-recreatieve nevenactiviteiten zijn op dit moment nog minder ontwikkeld.
- De perspectieven voor de agrarische sector worden vooral bepaald door ontwikkelingen in de sector zelf, op nationaal en zelfs mondiaal niveau. De sector is onverminderd verbonden met het voedselvraagstuk, waarbij onder andere de klimaatverandering de mondiale productie onder druk zet. Binnen het Groene Hart bestaan goede mogelijkheden voor agrarisch ondernemen, maar die zullen in belangrijke mate locatiebepaald zijn. Grootschalige voedselproductie (vollegronds, anders dan onder glas) is hier beperkt.

Kleine steden en dorpen⁵⁸

- Het verwachte landelijk karakter van het Groene Hart komt sterker naar voren wanneer we kijken naar GH13. Maar liefst 35 procent van de bevolking woont hier in een dorp.
- Dorpen in het Groene Hart worden meer dan gemiddeld geconfronteerd met demografische krimp. Voor GH13 geldt dat er in 12 van de 25 grote dorpen en 15 van de 26 kleine dorpen al sprake is van demografische krimp.
- Hoewel het Groene Hart een toenemende vergrijzing kent, is de groei van de grijze druk minder sterk dan landelijk. In de kleine dorpen ligt de vergrijzing rond het niveau van kleine dorpen in geheel Nederland, maar ook hier is nog geen sprake van een echt vergrijzingsvraagstuk.

- Vooral grootstedelijke centra hebben te maken met een toenemende druk op de woningmarkt. Dit geldt nog meer voor grootstedelijke centra in GH50 en GH13. Deze kennen gemiddeld een meer verkrappende woningmarkt ten opzichte van vergelijkbare grootstedelijke centra in Nederland.
- Dit is anders voor kleinstedelijke centra. In GH50 is sprake van een evenwichtige ontwikkeling, terwijl de druk op de woningmarkt in GH13 gemiddeld is afgenomen.
- Voor wat betreft werkgelegenheid zijn de ruimtelijke verschillen tussen GH13 en GH50 duidelijk zichtbaar. GH13 laat zich kenschetsen als een gebied waar vooral de woonfunctie centraal staat. Wanneer gekeken wordt naar de ontwikkeling van het aantal banen per hoofd van de potentiële beroepsbevolking, dan geldt dat voor elk type woonkern de werkgelegenheid tussen 2004 en 2011 is toegenomen. Dorpen nemen hier een bijzondere goede positie in en groeien in deze periode gemiddeld met meer dan 15 procent.
- Op kleine afstand zijn in het Groene Hart relatief veel arbeidsplaatsen beschikbaar. Daarnaast laat de werkgelegenheid - ook in kleine dorpen - nog altijd een positieve ontwikkeling zien. De ontwikkelingen op het gebied van de arbeidsmarkt vormen dan ook geen specifiek knelpunt voor de vitaliteit van dorpen in het Groene Hart.

Toerisme en recreatie⁵⁹

- De analyse van het toeristisch-recreatieve aanbod wijst op een relatief bescheiden aanbod, waarbij GH13 nog wat lager scoort dan GH50. Voor wat betreft de stenen (voorzieningen) is dit verklaarbaar, omdat deze vaak in stedelijke cen-

tra zijn geconcentreerd. Bij de natuurwaarden (oppervlakte) is het wel opvallend, omdat daar juist een van de kernkwaliteiten van het gebied zou moeten liggen. Op de punten "cultuurhistorie" en "monumenten" scoort het gebied bovengemiddeld, dankzij de historische steden en specifieke elementen, zoals molens.

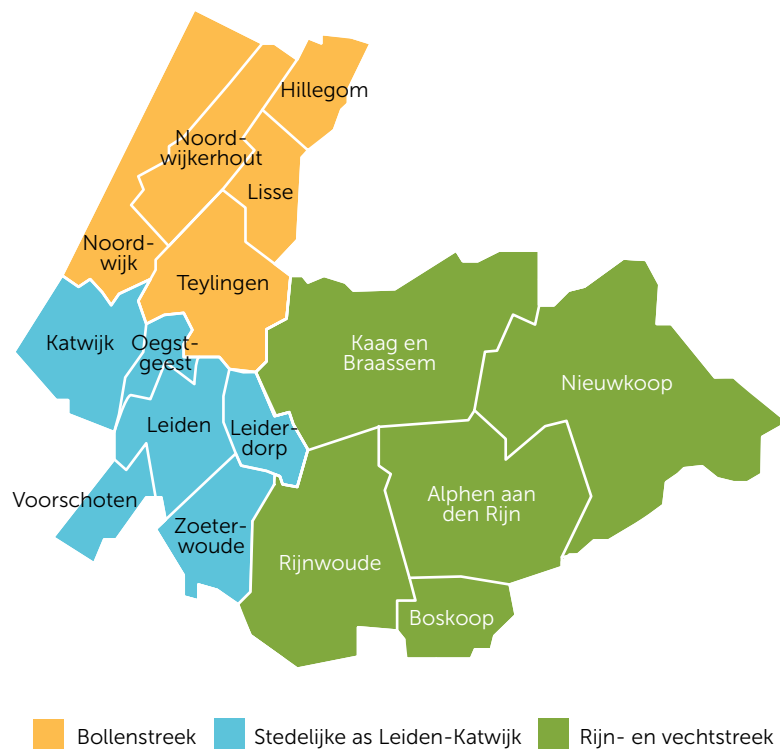
- De toerisme- en recreatiesector in het Groene Hart (zoals voor dit onderzoek gedefinieerd: inclusief sport en cultuur) biedt circa 36.900 banen en dit bedraagt 5,4 procent van de totale werkgelegenheid. Landelijk is dit 7,1 procent.
- Als we naar de meest recente cijfers (2011) voor het Groene Hart als geheel (GH50) kijken, dan liggen de bijdragen vanuit T&R iets onder het landelijke gemiddelde; de bijdrage vanuit de sector aan de regionale economie van GH13 ligt echter aanzienlijk lager. Voor het centrale gedeelte van het Groene Hart (uitgezonderd de meer stedelijke gemeenten zoals Alphen aan den Rijn en Bodegraven-Reeuwijk) is de sector van relatief bescheiden economische betekenis.
- In 2010 vonden ruim 1,2 miljoen overnachtingen plaats in het Groene Hart, waarvan circa 44 procent in hotels, 30 procent op campings en 17 procent in bungalows en appartementen.
- Per saldo blijken verreweg de meeste Nederlandse consumenteneuro's afkomstig uit het Groene Hart zelf, of nabijgelegen regio's, waaronder Utrecht, Groot-Amsterdam en de Agglomeratie Den Haag e.o. Naarmate sprake is van een grotere afstand, neemt de betekenis van de regio als leverancier van consumenten snel af. In zijn totaliteit zijn de Randstedelijke grote steden goed voor bijna 20 procent van de (Nederlandse) T&R omzet van de GH13.

- Maar nog opvallender is dat slechts een zeer bescheiden deel van hun T&R koopkracht in GH50 neerslaat. Gemiddeld is dat 4,2 procent met als uitschieters Leiden (9,5 procent) aan de ene kant van het spectrum en Rotterdam met 2,7 procent aan de andere kant.
- Door onvoldoende productontwikkeling is de prijs-kwaliteitverhouding in vergelijking met concurrerende regio's in de laatste jaren verslechterd; dit betreft zowel prijs en kwaliteit in verblijf, vermaak en vervoer. De promotie van de merken in Zuid-Holland is gefragmenteerd, waardoor het aanbod naar zowel de recreant als de (dag)toerist niet effectief wordt neergezet. Bestemmingen zijn nog onvoldoende gedifferentieerd. Daardoor wordt een potentieel deel van de recreatie- en toerismemarkt niet benut. De ontwikkeling van voorzieningen (horeca, verblijf en anders) blijft kwantitatief achter bij de vraag ernaar. Mensen kunnen wel fietsen, varen en wandelen, maar er zijn voor hen onvoldoende bestemmingen.

Holland Rijnland

De regio Holland Rijnland is een bestuurlijk samenwerkingsverband (WGR) ontstaan uit een fusie tussen de regio Bollenstreek, de stedelijke as Leiden-Katwijk en de Rijn- en Veenstreek (Alphen aan den Rijn). De regio bestaat uit 15 gemeenten in de provincie Zuid-Holland. In de regio wonen ruim 527.500 mensen⁶⁰, een groei van 2.200 ten opzichte van 2011. Van de regio-inwoners hoort ruim 61% tot de potentiële beroepsbevolking, wat overeenkomt met het gemiddelde cijfer voor heel Zuid-Holland en Nederland. Het is een regio die overlap heeft met andere gebieden: de zuidelijke Bollenstreek maakt deel uit van Holland Rijnland, de oostzijde bevindt zich in het Groene Hart en aan de zuidkant is er overlap met de regio Haaglanden.

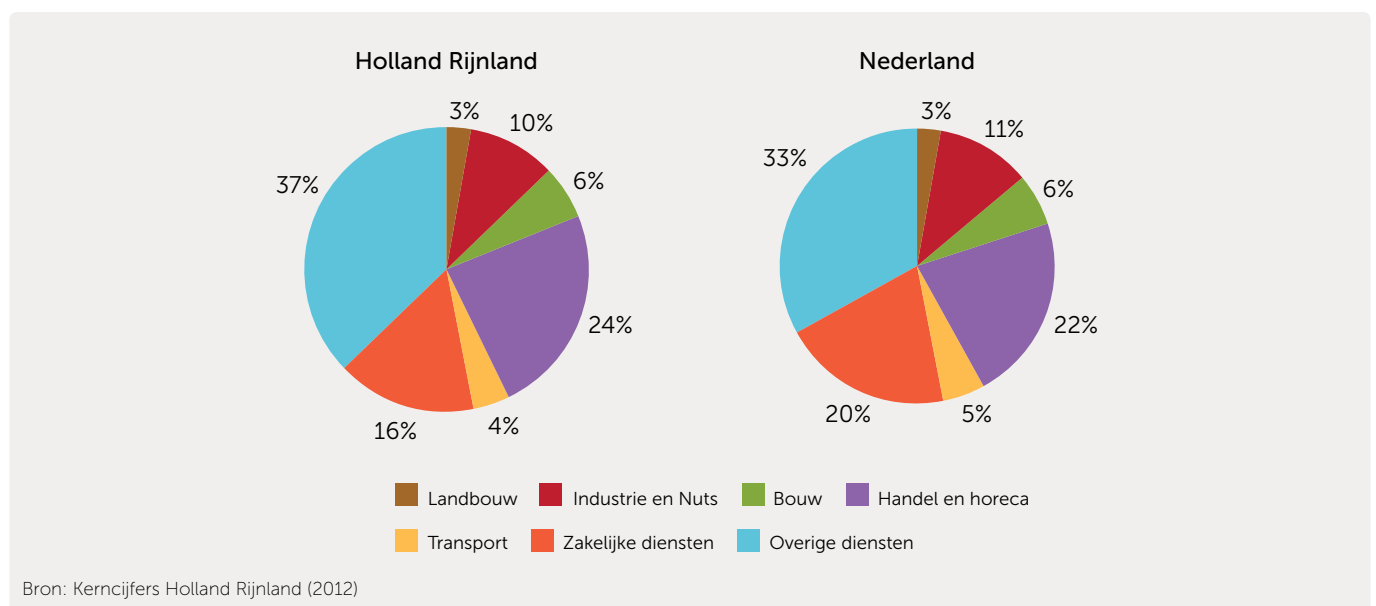
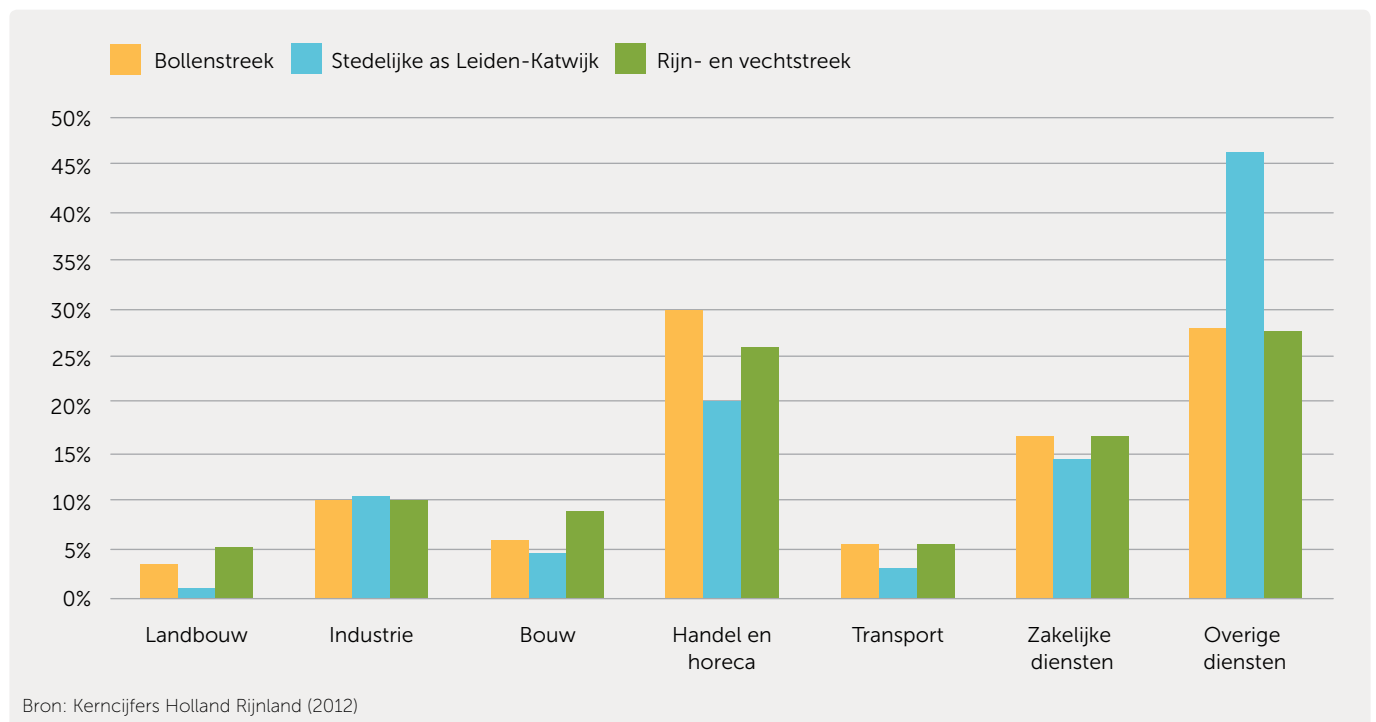
Van de tien topsectoren die door het Rijk zijn benoemd als trekkers van de economie in Nederland, zijn er drie geheel of gedeeltelijk prominent aanwezig in Holland Rijnland: het Life Science cluster in Leiden en Oegstgeest, het ruimtevaartcluster in vooral Noordwijk en Leiden en de Greenports Duin- en Bollenstreek, Boskoop en Aalsmeer. De regio heeft met deze sectoren een goede aanhaking in de Zuidvleugel. Daarnaast is (congres)toerisme een sterke sector in de regio.

60 Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013, November 2012

Aantal kengetallen Holland Rijnland

Qua economische structuur zijn er geringe verschillen tussen Holland Rijnland en Nederland. De regio heeft een oververtegenwoordiging op het gebied van zorg en onderwijs, relatief veel handel en overige diensten en minder industrie, transport en zakelijke diensten. De regio kent een ondervertegenwoordiging qua nutsbedrijven, transport, ICT, financiële diensten, cultuur/sport en overige quartaire diensten.⁶¹

61 Wat nu? Op zoek naar een sociaaleconomische strategie voor de regio Holland Rijnland. Lezing tijdens bijeenkomst Kracht15 van Holland Rijnland. 21 januari 2013.

Voor Midden-Holland is binnen Holland Rijnland de positie van Alphen aan den Rijn in het bijzonder relevant. In de strategische visie voor de nieuwe gemeente Alphen aan den Rijn, de grondlegger van het herindelingsontwerp, zijn de verschillende ambities van de nieuwe gemeente geformuleerd. Binnen deze ambities zijn drie kenmerken van de gemeente (ABR: Alphen aan den Rijn, Boskoop, Rijnwoude) het meest onderscheidend voor de nieuwe gemeente. Het betreft:

- De gemeente ABR is een gemeente van stad en dorpen. De gemeente hoort bij de daily urban systems van zowel noord- als zuidvleugel. De nieuwe gemeente heeft een stedelijke kern met bijbehorende voorzieningen gecombineerd met de kracht van rust en ruimte. Logistiek, economisch gezond en als bijzonder woonmilieu in de Randstad is de plek bijzonder aantrekkelijk. Belangrijk om deze positie te behouden is enerzijds goede infrastructuur (HOV en noord-zuid en oost-westverbindingen) en anderzijds concentratie van de verstedelijking in de centrumgemeente, Alphen aan den Rijn. In deze positie wordt de spanning van de ligging tussen metropolen ervaren. Juist deze spanning kan zorgen voor een unieke positie binnen de Randstad.
- De gemeente ABR is economisch sterk. De logistieke sector, zakelijke dienstverlening en de greenport biedt veel werkgelegenheid voor een grotere regio. Bovendien heeft ABR grote kansen in de 'groene' economie:
 - De sierteelt regio Boskoop biedt werkgelegenheid en productiewaarde. Door de greenportstatus heeft Boskoop aansluiting bij landelijk topeconomiebeleid, inclusief de topgebiedstatus in (investeringen vanuit) de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) van de Rijksoverheid. Opgave is deze status te behouden en door herstructurering en investeringen in infrastructuur duurzaam te maken.
 - Het landschap kan in de energie-, voedselvoorziening voor de Randstad een belangrijke rol spelen (biobased economy). Water is tekenend voor het landschap en zal op langere termijn grote opgaven met zich meebrengen (zoetwatervoorraad).
 - Het landschappelijke karakter in combinatie met de vele waterwegen en de lage bevolkingsgraad in nabijheid van de grootste steden van de Randstad biedt goede mogelijkheden voor versterking van recreatie en toerisme, met het accent op langer verblijf. Met het Archeon, Avifauna, Bentwoud, Jeu de Boer en Zegerplas zijn er al grote publiekstrekkingen aanwezig die aangevuld kunnen worden met andere activiteiten. Versterking kan door strategische samenwerkingsverbanden.
 - De Rijnzone met maakindustrie, logistiek en zakelijk dienstverlening biedt evenwicht op de arbeidsmarkt. Om deze zone te verduurzamen is een versterking van infrastructuur en goed onderwijs nodig.
- De gemeente ABR heeft alles in zich om divers 'Hollands wonen' te bieden: van dorpse kernen tot centrum stedelijk milieu, van plattelandswonen tot nieuwbouwwijken. Het gebied biedt alle voorzieningen met het groene hart om de hoek. Dat alles in de nabijheid van twee historische steden. Meer werkgelegenheid, studiefaciliteiten en uitgaansmogelijkheden (stedelijke recreatie) zijn binnen bereik in minder dan een uur reistijd.

Platform Zuidvleugel

Het Samenwerkingsverband Zuidvleugel (SVZ) is een samenwerkingsverband van de gemeenten Den Haag en Rotterdam, de regio's Holland Rijnland, Drechtsteden, Midden-Holland, Stadsgewest Haaglanden, Stadsregio Rotterdam en de provincie Zuid-Holland. Het SVZ werkt aan het verder ontwikkelen van de Zuidvleugel tot één van de economische topregio's van Europa, met een aantrekkelijk en samenhangend woon- en vestigingsklimaat. Om deze ambitie te realiseren werken de bestuurlijke partners in de Zuidvleugel samen aan de realisering van vijf hoofdopgaven:

- Naar een schone economie
- Een bereikbare Zuidvleugel
- StedenbaanPlus
- Comfortabel wonen in de stad
- Landschap dichterbij huis.

De opgaven vormen samen de agenda van de Zuidvleugel, concreet uitgewerkt in de programma's: Economische agenda Zuidvleugel (EAZ2020), Bereikbaarheidspakket, StedenbaanPlus, Verstedelijkingsprogramma en Metropolitaans landschap.

Het Rijk en de Zuidvleugelpartners overleggen elk najaar in het Bestuurlijk Overleg Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (BO MIRT). Het MIRT is het jaarlijkse programma waarin het Rijk de investeringen in de fysieke leefomgeving programmeert. In het BO MIRT maken het Rijk en de Zuidvleugelpartners afspraken over de prioritaire Rijksinvesteringen in de Zuidvleugel. De investeringen in de infrastructuur zijn hierbij in omvang het belangrijkste. Achtergrond bij de afspraken is de gezamenlijke inzet van Rijk en Zuidvleugel voor de sociale en economische ontwikkeling van de Zuidvleugel zoals deze is vastgesteld in de gebiedsagenda Zuidvleugel/Zuid-Holland.

In een aantal gesprekken dat de commissie heeft gevoerd is de vertegenwoordiging van Midden-Holland in Zuidvleugelverband aan de orde geweest. Gesprekspartners die het kunnen overzien, stellen vast dat Midden-Holland de afgelopen jaren onvoldoende in staat is geweest om zich in het verband van de Zuidvleugel te manifesteren en de belangen te behartigen. Het ontbrak daarvoor aan een duidelijke agenda en een coherent optreden. Midden-Holland is niet goed aangehaakt op lopende initiatieven, terwijl het regionaal economisch beleid voor een groot deel in dit verband wordt vastgesteld. Het provinciaal economisch beleid, het komende EFRO beleid en het Rijksbeleid focussen zich allemaal op de kenniseconomie en de prioritaire sectoren in de Zuidvleugel. Hier op aanhaken biedt economische kansen voor Midden-Holland.

De Zuidvleugel is met 3,2 miljoen inwoners, een bruto regionaal product van 128 miljard euro en een groot potentieel aan kennis, innovatiemogelijkheden en ondernemende kracht een belangrijke pijler van de Nederlandse economie⁶². De economische identiteit van de Zuidvleugel ligt in de internationale handel, logistiek en waterbouw en de bestuurlijke en juridische organisatie daarvan. Daarnaast is er mede door de geografische ligging een sterke havengebonden procesindustrie en tuinbouwsector tot ontwikkeling gekomen. De laatste decennia is een meer diverse economische structuur ontstaan. De regio ligt tussen twee andere economische topregio's, die rondom Amsterdam en die rondom Antwerpen/Brussel.

De historisch sterke economische sectoren worden gevoed en gesteund door een sterke concentratie van kenniscentra. De Zuidvleugel heeft drie complementaire topuniversiteiten (Delft, Leiden en Rotterdam), twee universitaire ziekenhuizen van wereldklasse (Leiden en Rotterdam) en een

groot aantal commerciële kenniscentra (waaronder TNO), hogescholen en publiek-private topinstituten (zoals TI Pharma)⁶³.

.....
62 www.zuidvleugel.nl

.....
63 Roland Berger, Zuidvleugel de Topregio van Nederland, januari 20

Metropoolregio Rotterdam Den Haag

Rotterdam en Den Haag kiezen met de vorming van de Metropoolregio nadrukkelijk voor de vorming van een stedelijk systeem. Daaraan ligt de gedachte van het Daily Urban System ten grondslag, ontwikkeld en uitgewerkt in een notitie voor de Metropoolregio door Pieter Tordoir (januari 2011).

De Metropoolregio stelt daarover: "De Metropoolregio mag een bestuurlijk novum zijn, voor de bewoners bestaat ze allang. Wie een kaart van de zuidelijke Randstad uit 1960 vergelijkt met die van nu, ziet hoe dicht de regio's Den Haag en Rotterdam naar elkaar toe zijn gegroeid, met nieuwe woonwijken, uitbreiding van het areaal glastuinbouw en het havenindustriële complex. Met die groei zijn ook de functionele relaties tussen de steden veel intensiever geworden.

Meer dan de helft van de beroepsbevolking werkt buiten zijn eigen woonplaats; een half miljoen mensen pendelt dagelijks heen en weer. Voor hen is de Metropoolregio een dagelijkse realiteit. Het is een daily urban system waarin ze wonen, werken, studeren en hun vrije tijd beleven."

De Metropoolregio levert een belangrijke bijdrage aan de nationale economie. Alle nationale topsectoren hebben een kern in de Metropoolregio. De Rotterdamse en Haagse regio vullen elkaar in hoge mate aan en bieden samen een compleet vestigingsmilieu. Die complementariteit wil de Metropoolregio benutten om de potentie voor economische groei in de topsectoren te verzilveren. De overkoepelende economische visie voor de Metropoolregio wordt inhoudelijk gevormd door de Economische Agenda Zuidvleugel (EAZ) die Rotterdam, Den Haag en de provincie Zuid-Holland hebben opgesteld. Deze agenda sluit aan bij de nationale topsectoren.

De strategie van de Metropoolregio bestaat uit drie strategieën, met zeven pijlers:

Strategie 1: benutten van het daily urban system

- Pijler I: Vervoersautoriteit

Strategie 2: benutten van en investeren in het kennis- en innovatiepotentieel

- Pijler II: Regionale economie
- Pijler III: Greenport
- Pijler IV A: Kenniseconomie & Innovatie
- Pijler IV B: Onderwijs & Arbeidsmarkt

Strategie 3: benutten van het voorzieningenniveau

- Pijler V: Ruimte & Wonen
- Pijler VI: Groen
- Pijler VII A: Cultuur
- Pijler VII B: Sport
- Pijler VII C: Metropoolpas

Aantal kengetallen van de MRDH⁶⁴

inwoners	2.200.000
studenten	55.000
woningen	1.000.000
bedrijven en instellingen	128.000
winkels	15.000
restaurants en cafés	3.500
werkzame personen	1.000.000
bruto regionaal product per inwoner €**	36.500
kantoorruimte (m ²)	12.000.000
bedrijventerreinen (ha)	3.800
winkelruimte (m ²)	3.300.000
expats	80.000
buitenlandse studenten	12.000
internationale instellingen	130

* afgerond op 10-, 100- en 1000-tallen.

** Bruto binnenlands product is € 34.500 per inwoner

.....

64 <http://mrdh.nl/qa>

Noordvleugel en Metropoolregio Amsterdam

De Noordvleugel is met de steden Amsterdam en Utrecht en de luchthaven Schiphol als kern van oudsher een internationaal centrum van (groot) handel, diensten, transport en logistiek en met de handel verweven industrie. Amsterdam en Utrecht zijn als productie- en consumptiesteden van groot belang voor andere steden en kernen in deze regio. Het omgekeerde is echter ook waar. De sterktes en specialisaties van de IJmond en gemeenten als Almere, Amersfoort, Haarlem en Hilversum leveren een belangrijke bijdrage aan de diversiteit en sterkte van de Noordvleugel economie en vanuit een internationaal perspectief aan de naam en faam van 'Amsterdam'.

Kenmerkend voor de Noordvleugel economie is de grote mate van internationale verbondenheid van het gebied en de succesvolle wijze waarop van deze verbondenheid gebruik wordt gemaakt om een grote toegevoegde waarde voor de economie te realiseren. Verschillende stedelijke (Amsterdam, Utrecht) en economische kernen (Schiphol, Amsterdamse zeehaven, Greenports Aalsmeer en Bollenstreek) en datahubs (NYSE Euronext Amsterdam, AMS-IX, media hub) in dit gebied vervullen een internationale spilfunctie.

Het gebied is sterk in sectoren als creatieve industrie (in 2008 goed voor 39% van de werkgelegenheid in deze sector in Nederland), financieel en zakelijke dienstverlening (38%), ICT en nieuwe media (36%), transport en logistiek (30%) en life sciences (32%).

De 'Metropoolregio Amsterdam' (MRA) is het informele samenwerkingsverband van lokale en provinciale overheden in de noordvleugel van de Randstad. De partners maken afspraken op het gebied van verkeer en vervoer, economie, verstedelijking, landschap en duurzaamheid. De bundeling van krachten zorgt voor betere afstemming, snellere

besluitvorming en een krachtiger stem richting 'Den Haag'. Dit alles voor een betere regionale en internationale concurrentiekracht. Het metropoolgebied heeft geen harde grens; het strekt zich globaal uit van IJmuiden tot Lelystad en van Purmerend tot de Haarlemmermeer. Internationaal wordt de naam Amsterdam Metropolitan Area gebruikt.

Een serie conferenties in 2007 heeft in februari 2008 geleid tot het besluit om de Noordvleugel Metropoolregio Amsterdam te noemen. Ook is toen het Ontwikkelingsbeeld 2040 vastgesteld. Dit document telt 11 centrale opgaven, die de deelnemende overheden sindsdien als gezamenlijke basis hanteren voor het maken van structuurvisies en andere beleidsdocumenten. De vaststelling van het Ontwikkelingsbeeld Noordvleugel 2040 markeert ook de oprichting van de MRA. Inmiddels zijn de provincies Noord-Holland en Flevoland, en 36 gemeenten partner van de MRA.

Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

De regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden (AV) ligt ten zuidoosten van de Krimpenerwaard en werkt inhoudelijk aan de domeinen Economie & Toerisme, Ruimte & Duurzaamheid, Verkeer & Vervoer, Wonen en Sociaal.

De regio bestaat uit een open middengebied en een stedelijke zone. De regio is georiënteerd op de Drechtsteden. Het oosten is ook georiënteerd op Utrecht en het zuiden heeft een relatie met Brabant. Het open middengebied is de zuidelijke kant van het Groene Hart. De stedelijke zone is een uitloper van de Zuidvleugel.

In 2011 is door de gemeenten Giessenlanden, Gorinchem, Graafstroom, Hardinxveld-Giessendam, Leerdam, Liesveld, Nieuw-Lekkerland en Zederik, maatschappelijke organisaties en ondernemers gewerkt aan een gezamenlijke visie op het gebied in 2030. Hierbij is onder meer gebruik gemaakt van een door de Rabobank uitgevoerde studie in het gebied. Tijdens diverse overleggen en twee conferenties zijn verschillende toekomstbeelden uitgewerkt over onder andere de bevolkingssamenstelling, economie, relatie stad-platteland. Medio 2012 hebben alle acht gemeenteraden de hoofdlijnen van de Visie 2030 vastgesteld. Hoofdpunten uit de visie zijn:

- De regio neemt deel aan en speelt in op de economische ontwikkelingen: mondiaal, nationaal en specifiek in de Zuidvleugel.
- In 2030 is de regio een kenniscentrum van duurzaamheid en innovatie op terrein van voornamelijk de agrarische, toeristische en maritieme sector.
- In 2030 is de AV op het gebied van recreatie en toerisme een volwaardige regio.

- In 2030 is leefbaarheid in de vele van elkaar verschillende kernen, klein en groot het uitgangspunt.
- In 2030 vormt de regio een prettig woon- en leefklimaat om mensen aan te trekken en mensen aan de regio te binden. Er zijn voldoende kwalitatieve woonmilieus en er is sprake van een goede balans tussen vraag en aanbod op regionaal niveau.
- In 2030 vereisen regionale thema's en ambities een bundeling van bestuurskracht.

Bijlage 2

Ruimtelijk-economisch profiel Midden-Holland

De afgelopen jaren is een aantal studies uitgevoerd naar (onderdelen van) het gebied waarop de commissie zich richt. Op basis van de relevante studies en recent cijfermateriaal van CBS⁶⁵ heeft de commissie in paragraaf 2.2 de hoofdlijn van het ruimtelijk economisch profiel van de regio Midden-Holland geschetst. In deze bijlage gaan we uitvoeriger in op het verschillende cijfermateriaal dat hieraan ten grondslag ligt.

In deze bijlage gaan we achtereenvolgens in op de volgende onderwerpen:

1. Gebiedskarakteristieken.
2. Bevolking: relatief jong of 65+ en veelal middelbaar geschoold.
3. Economische structuur en dynamiek.
4. Arbeidsmarkt.

.....

65 Het CBS levert cijfers over verschillende onderdelen van de economie door- gaans per COROP-gebied. Midden Holland valt in twee COROP-gebieden, Groot-Rijnmond (Nederlek, Ouderkerk en Zuidplas) en Oostelijk Zuid Holland (Alphen aan den Rijn, Bergambacht, Bodegraven-Reeuwijk, Boskoop, Gouda, Nieuwkoop, Rijnwoude, Schoonhoven, Vlist, Waddinxveen). In deze rapportage hanteren we het COROP gebied Oost Zuid Holland indien er geen gegevens per gemeente beschikbaar zijn.

1. Gebiedskarakteristieken

Te midden van de Randstad en het Groene Hart ligt het gebied Midden-Holland. De regio telt ruim 257.000 inwoners (peildatum 1 januari 2012). Aangrenzende regio's zijn omgeving Alphen aan den Rijn (159.269 inwoners), Woerden en omgeving (116.480 inwoners) en de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag (2,2 miljoen inwoners).

kenschetsen als een veenweidelandschap met gevarieerde kernen met cultuurhistorie en kenmerkende dijken, linten en plassen. Het landelijk gebied is grofweg te onderscheiden in het zuidelijk deel van de Krimpenerwaard en het noordelijke deel van de Gouwe Wiericke. Het behoud van de omgevingskwaliteit en de cultuurhistorische natuur- en landschapskwaliteiten vormen een belangrijke

Tabel: Oppervlakte, inwoners en woningvoorraad in Midden-Holland, vergeleken met andere regio's, 1 januari 2012

	Inwoners	Woningen	Oppervlakte in km ²	
			Totaal	W.v. land
Midden-Holland	238.645	98.467	337	91%
Holland Rijnland	527.574	221.754	525	89%
Stadsregio Amsterdam	1.437.786	674.235	1.003	81%
Stadsregio Haaglanden	1.038.526	478.436	450	89%
Stadsregio Rotterdam	1.216.750	563.870	808	74%
Drechtsteden	267.349	117.368	169	84%
Zuid-Holland	3.552.407	1.587.579	3.418	82%
Nederland	16.730.348	7.268.093	41.540	81%

bron: Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013

Het gebied wordt begrensd en doorkruist door rijks- en provinciale wegen: A12, A20, A4, N11, N219, N456, N207 en de spoorlijnen Den Haag-Utrecht, Rotterdam-Utrecht, Leiden-Utrecht en Gouda-Alphen aan den Rijn en het HSL-traject. Belangrijke watergangen en plassen in het gebied zijn de Hollandsche IJssel, de Gouwe, de Oude Rijn, de Ringvaart van de Zuidplaspolder, de Rotte, de Zevenhuizerplas en de Reeuwijkse plassen, de Rottemeren en de Enkele Wiericke en Dubbele Wiericke.

De regio wordt enerzijds gekenmerkt door de ruimtelijke kwaliteit van het unieke open agrarisch landschap van het Groene Hart. Anderzijds is er het verstedelijkt deel van de regio, waar de Randstad voelbaar is:

Het landelijke deel van de regio, dat deel uitmaakt van het Nationaal Landschap Groene Hart, is te

opgave voor het landelijk deel van de regio. Daarbij is een vitale duurzame agrarische sector van groot belang, als volwaardige economisch pijler en als drager van het landschap.

Het verstedelijkte deel van Midden-Holland beslaat Gouda en de Zuidplaspolder. Het gebied kenmerkt zich door een stedelijk woon- en werkklimaat en stedelijke voorzieningen. Gouda neemt een centrale positie in de regio in en heeft een regionale verzorgingsfunctie in het Groene Hart. Het verbeteren van de bereikbaarheid, het realiseren van voldoende, gedifferentieerde en aantrekkelijke woonmilieus, het realiseren van voldoende werkgelegenheid, het benutten van de groene omgeving het versterken van het leefklimaat in de wijken en het versterken van de regiofunctie zijn de belangrijkste opgaven voor het verstedelijkte deel van Midden Holland.

2. Bevolking: relatief jong of 65+ en veelal middelbaar geschoold

Midden-Holland telt ruim 257.000 inwoners. Het bestaat uit een stedelijk deel (Gouda, Waddinxveen, Zuidplas) en een landelijk deel (Krimpenerwaard, Bodegraven-Reeuwijk en Boskoop). Grotere gemeenten zijn Gouda, Zuidplas, Bodegraven-Reeuwijk, en Waddinxveen. De andere gemeenten zijn kleiner. Midden-Holland kent een aantal gemeenten die al te maken hebben met afnemende inwoneraantallen (zie tabel 1) zoals de gemeenten Boskoop, Nederlek, Ouderkerk, Schoonhoven, Vlist en Waddinxveen.

Met een aandeel van 25,1% in de leeftijdscategorie 0-20 jaar heeft Midden Holland een relatief jonge bevolking (NL: 23,3%). Het aandeel in de leeftijdscategorie 25 - 45 jaar blijft wel weer achter bij het landelijk gemiddelde (MH: 25% - NL: 26,1%).

De beroepsbevolking is, gerelateerd aan de hele provincie ZuidHolland, het kleinst in Midden-Holland (58,6% in Midden-Holland, ten opzichte van 61,1% in de provincie Zuid-Holland). Naast een grote groep jongeren, ligt het aandeel boven de 65+ hoger dan in Zuid-Holland (16,3% in Midden-Holland ten opzichte van 15,6% in de provincie ZuidHolland).

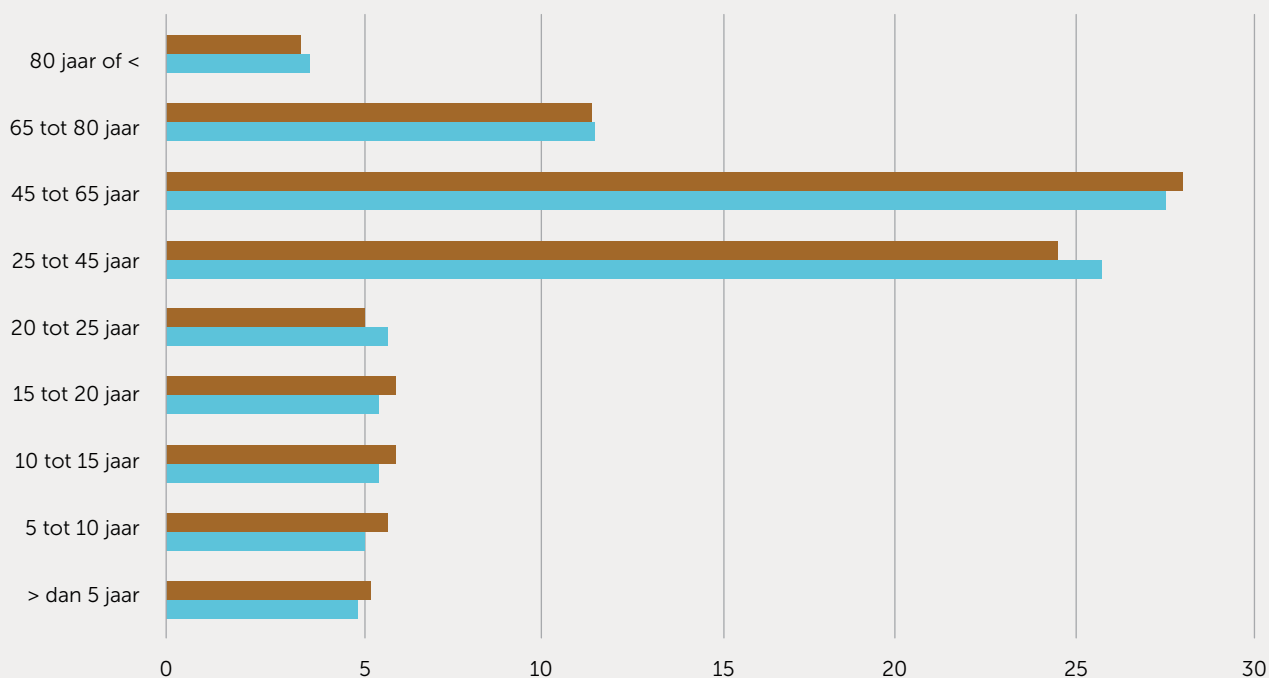
Tabel: Inwoneraantallen per gemeente (1 januari 2013)

Gemeenten	2007	2012	verschil t.o.v. 2007
Bergambacht	9.482	9.908	4,5%
Bodegraven-Reeuwijk	32.028	32.834	2,5%
Boskoop	15.223	15.087	-0,9%
Gouda	70.953	71.235	0,4%
Nederlek	14.521	13.992	-3,6%
Ouderkerk	8.187	8.049	-1,7%
Schoonhoven	12.189	11.814	-3,1%
Vlist	9.803	9.773	-0,3%
Waddinxveen	25.896	25.280	-2,4%
Zuidplas	40.423	40.673	0,6%
Totaal	238.705	238.648	-0,1%
Nederland	16.357.992	16.730.348	2,3%

bron: CBS Statline

Bevolking naar leeftijd in Midden Holland, vergeleken met andere regio's, 1 januari 2012

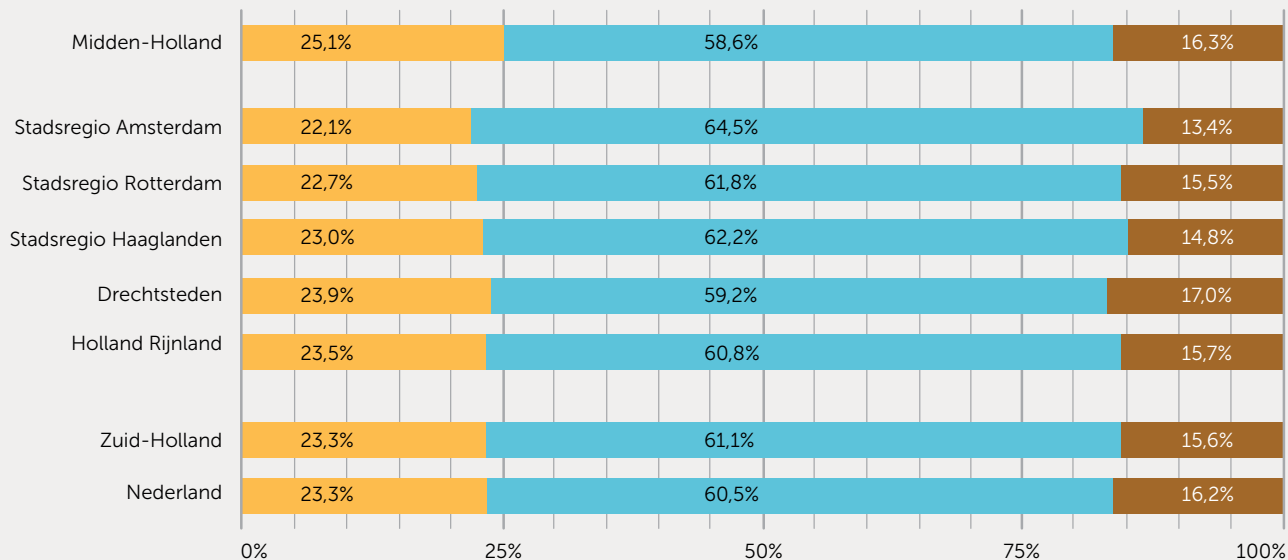
Midden-Holland Nederland

bron: CBS Statline.

Bevolking naar leeftijd in Midden Holland, vergeleken met andere regio's, 1 januari 2012

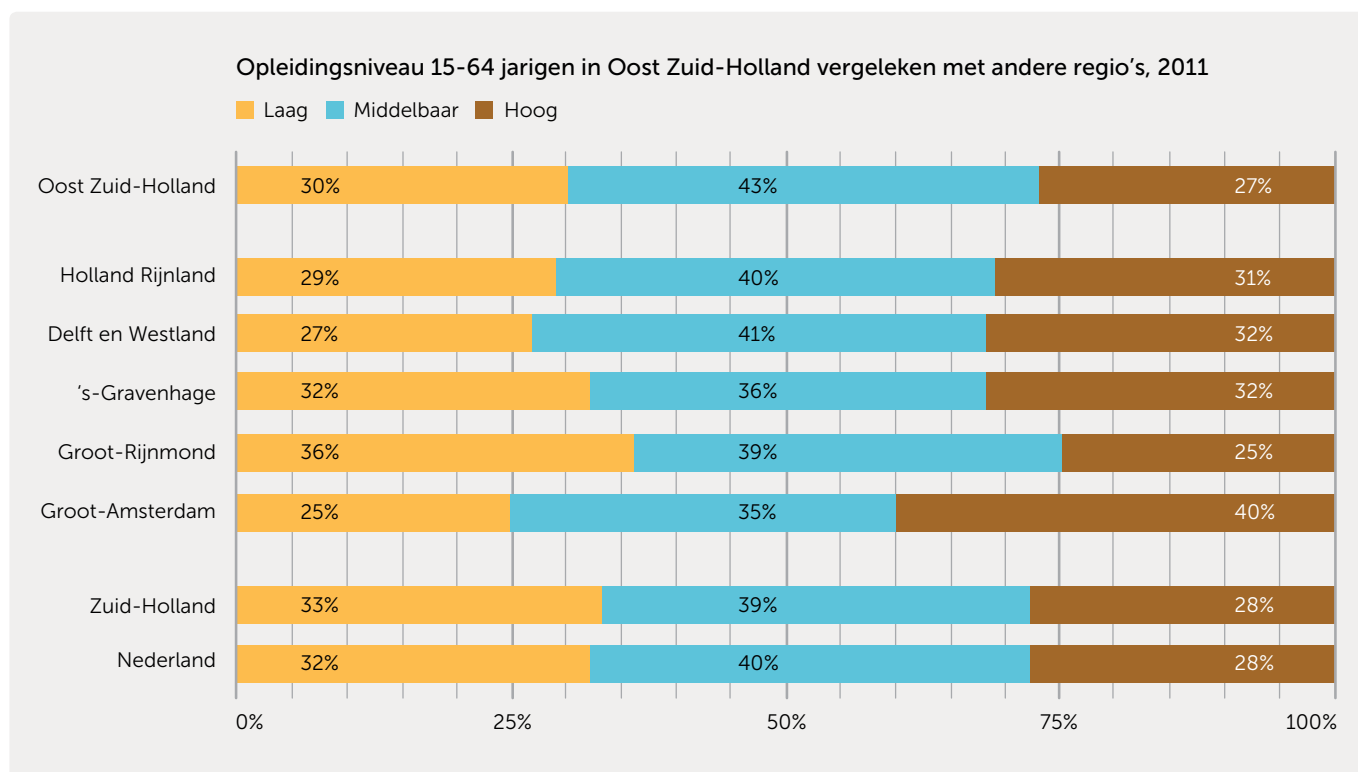
Jonger dan 20 20 t/m 64 65-plus

bron: Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013

Opleidingsniveau

Naar verhouding kent de regio Oost-Zuid-Holland een groter aantal middelbaargeschoolden dan landelijk. Het aandeel hoger opgeleiden ligt vervolgens iets lager. In 2011 bedraagt het aandeel laaggeschoolden 30% (NL:32%). Naar verhouding kent de regio Oost-Zuid-Holland een groter aantal middelbaargeschoolden dan landelijk (respectievelijk 43% is middelbaar opgeleid in MH ten opzichte van 40% landelijk). Het aandeel hoger opgeleiden ligt vervolgens iets lager (27% t.o.v. 28% landelijk).

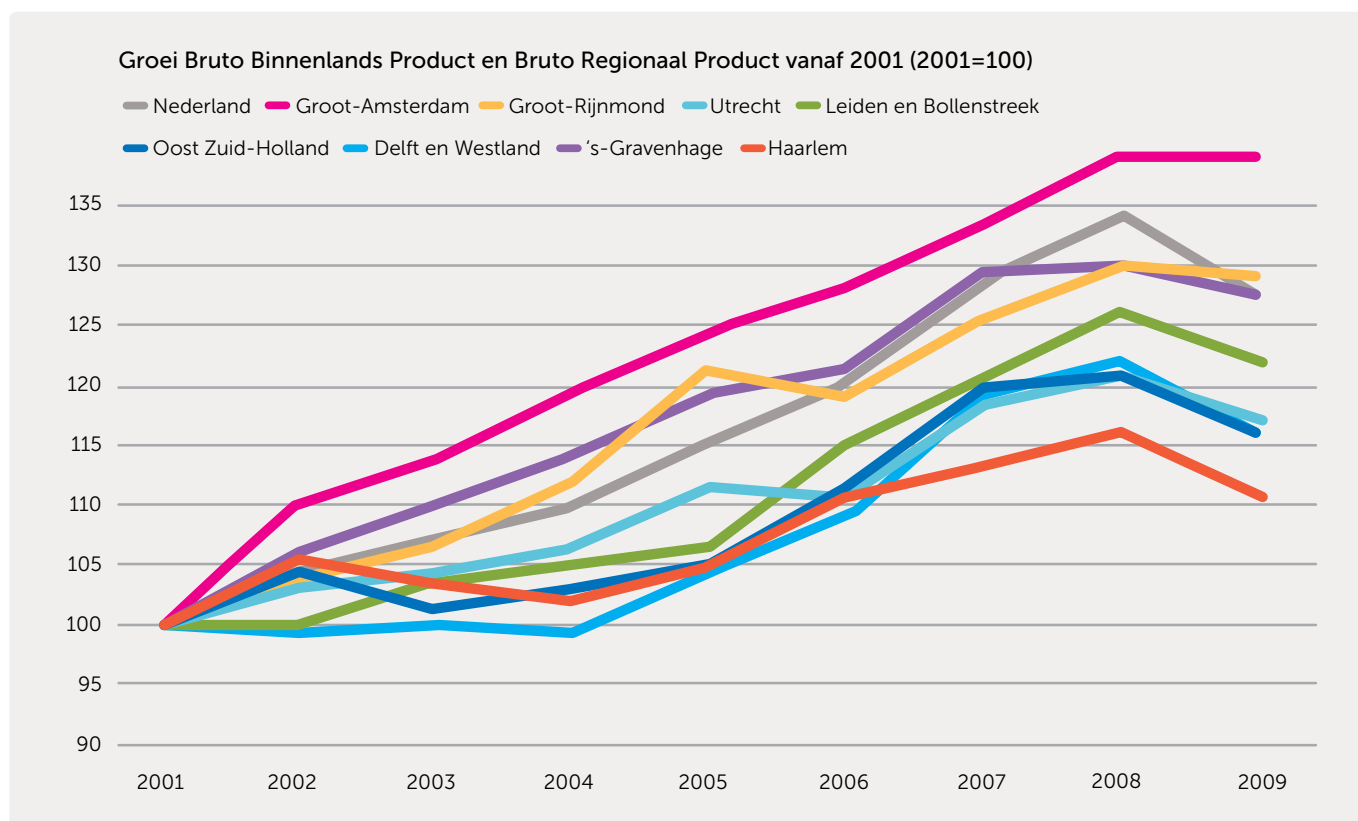

bron: Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013

3. Economische structuur en dynamiek

Economisch robuust: recessie lijkt minder hevig dan in andere regio's.

Het Bruto Regionaal Product (BRP) van Oost-Zuid-Holland bedroeg in 2011 € 8,8 miljard (zie onderstaand figuur), dat is € 29.975 per hoofd van de bevolking. Hiermee draagt de regio voor 1,5% bij aan het Bruto Binnenlands Product (BBP) van Nederland. De verwachting is dat het BRP in 2013 sterker zal krimpen (-1,0%) dan het Bruto Binnenlands Product (BBP) (-0,5%).

bron: Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013

Minder sterke groei werkgelegenheid, minder sterke groei aantal bedrijven

Ten opzichte van 2007 is in 2010 het totaal aantal bedrijfsvestigingen in Oost-Zuid-Holland toegenomen met 2,3% tot 17.705 vestigingen. Daarmee ligt de groei fors onder het Nederlandse gemiddelde van 18,2% in diezelfde periode.⁶⁶

De grootste werkgever in de regio is de handel. In vergelijking met het landelijk beeld is er naar verhouding meer handel, bouw, en landbouw gerelateerde bedrijvigheid. De cijfers laten zien dat er een behoorlijke industriële aanwezigheid is in Midden-Holland (iets onder het landelijke gemiddelde), ook in de kleinere gemeenten. De regio is sterk in

Tabel: Vestigingen van bedrijven; naar bedrijfstak (SBI 2008) in 2012.⁶⁷

Bedrijfstakken/branches SBI 2008	Nederland	%	ZH	%	MH	MH %
A Landbouw, bosbouw en visserij	63670	5,00%	10020	3,90%	1670	6,44%
B Delfstoffenwinning	395	0,03%	80	0,03%	0	0,00%
C Industrie	59185	4,65%	10245	3,99%	1175	4,53%
D Energievoorziening	920	0,07%	120	0,05%	0	0,00%
E Waterbedrijven en afvalbeheer	2040	0,16%	335	0,13%	30	0,12%
F Bouwnijverheid	138375	10,87%	30085	11,71%	3350	12,92%
G Handel	247025	19,40%	48645	18,93%	4910	18,94%
H Vervoer en opslag	35530	2,79%	8960	3,49%	780	3,01%
I Horeca	51730	4,06%	9295	3,62%	675	2,60%
J Informatie en communicatie	65420	5,14%	13255	5,16%	1230	4,74%
K Financiële dienstverlening	110090	8,64%	23115	9,00%	2745	10,59%
L Verhuur en handel van onroerend goed	35075	2,75%	7200	2,80%	620	2,39%
M Specialistische zakelijke diensten	251140	19,72%	52545	20,45%	4965	19,15%
N Verhuur en overige zakelijke diensten	58395	4,59%	12960	5,04%	1170	4,51%
R Cultuur, sport en recreatie	73700	5,79%	13880	5,40%	1010	3,90%
S Overige dienstverlening	80800	6,34%	16150	6,29%	1600	6,17%
U Extraterritoriale organisaties	85	0,01%	70	0,03%	0	0,00%
Totaal	1273575	100,00%	256960	100,00%	25930	100,00%

Bovenstaande figuren maken de structuur van de economie in Midden Holland snel duidelijk. Op basis van de gebruikte bronnen is het volgende beeld te construeren:

Gedifferentieerde economische structuur

De regio heeft een sterke diversiteit aan bedrijven; er is niet één sector die er sterk uitspringt.

productie-gerelateerde sectoren (industrie, bouw, handel en reparatie). Stuwende sectoren zijn de bouw, agrarische sector, machines, metaalproducten. Samen zorgen ze voor een kwart van de werkgelegenheid. De stuwende sectoren zijn vaak geworteld in de regio en niet zozeer in de steden. Ook de zakelijke dienstverlening en logistiek zijn belangrijk voor de regio.

66 ING (2012)

67 Voorlopige cijfers CBS Statline

Hoofdzakelijk mkb en verborgen juweeltjes in de niche

In de regio zit een aantal wereldspelers (hidden champions) in hun (niche)markt, die echter niet in de steden zitten. Het gaat om internationale maakbedrijven: zoals Mokveld, Gouda Refractories, De Regt Marine Cables, Stinis, Goudse Machinesfabriek. Bijna 99% van het aantal vestigingen is mkb (< 50 werknemers) en neemt hiermee bijna 60% van de werkgelegenheid voor haar rekening⁶⁸.

In Oost-Zuid-Holland lag het aandeel van het mkb (exclusief ZZP'ers) in de toegevoegde waarde in 2009 met 64,9% fors boven het gemiddelde in Nederland (55,1%). In 2007 had het mkb in Oost-Zuid-Holland een aandeel van zelfs 66,2% in de toegevoegde waarde. Ook ZZP'ers dragen met 14,2% meer bij aan de toegevoegde waarde dan landelijk (11,4%). Daar staat tegenover dat het aandeel van het grootbedrijf met 20,9% sterk achterblijft bij het landelijke gemiddelde van 33,5%⁶⁹.

Toerisme en recreatie speelt als economische sector nauwelijks een rol

Het economisch belang en de potentiële werkgelegenheid van toerisme is beperkt. Het kan een mogelijke beleidslijn zijn als nieuwe drager van het landschap, maar het directe economisch belang is beperkt. Daar komt wel bij dat een toeristisch aantrekkelijke regio doorgaans ook aantrekkelijk is voor de eigen bevolking en dus bijdraagt aan het woon-, werk- en recreatieklimaat⁷⁰.

Innovatieve karakter van de regio kan sterker

Oost-Zuid-Holland scoort goed als het gaat om product- en proces innovaties, maar matig als het gaat om de aanwezigheid van kennisintensieve bedrijvigheid. Ook op het gebied van octrooien scoort Oost-Zuid-Holland niet hoog⁷¹. De octrooien die worden aangevraagd komen uit de categorieën: 1) machines voor de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie, 2) hydraulische en pneumatische machines, 3) transporttechnologie, oftewel industrie ontstaan rond de meer traditionele landbouw en transportsectoren⁷².

68 Presentatie Kamer van Koophandel tijdens gesprek met ondernemers, januari 2013

69 'Regio's in economisch perspectief', ING, december 2012

70 Koersdocument Midden-Holland: Region Building in Midden-Holland', Blaauwberg, 21 januari 2010

71 Economische Monitor Zuid Holland (2009)

72 Koersdocument Midden-Holland: Region Building in Midden-Holland', Blaauwberg, 21 januari 2010

4. Arbeidsmarkt

Werkgelegenheid

De handel, zorg en zakelijke dienstverlening zijn belangrijke werkgevers in de regio. Naar verhouding zijn er in deze regio meer banen in de agrarische sector, de bouw, in de handel en in de zorg. Er zijn minder banen (t.o.v. landelijke aantallen) in de industrie, horeca, zakelijke dienstverlening en de overheid / onderwijs.

Tabel: Aandeel in totaal aantal banen en vestigingen per sector, 2010

2010	Nederland	Oost Zuid-Holland
Agrarische sector	1,1	1,6
Industrie	15,2	11,2
Bouw	3,1	3,2
Handel	6,3	7,8
Transport en opslag	12,8	12,1
Horeca	7,6	6,9
Zakelijke dienstverlening	6,2	4,5
Financiële dienstverlening	11,4	6,9
Overheid en Onderwijs	42,9	32,3
Zorg	24,1	25,9
Overig en onbekend	4,9	4,5
Totaal	8,2	7,0

Bron: CBS

Werkloosheid

Lage werkeloosheid

In 2011 bestond de beroepsbevolking uit 141.000 personen, dat is 48,0% van de totale bevolking (NL: 46,9%). Tussen 2006 en 2011 lag de jaarlijkse gemiddelde groei van de beroepsbevolking met -1,2% onder het Nederlandse gemiddelde van 0,8%. Met 3,8% lag de werkloosheid in Oost-Zuid-Holland in 2011 fors onder die van Nederland (5,4%). Naar verwachting zal ook in 2012 de werkloosheid nog steeds onder die van Nederland (6,8%) liggen.

Tabel: De beroepsbevolking 2006 - 2011

	2011 (x1.000)	Groei 2006 - 2011 per jaar	
	Oost Zuid-Holland	Nederland	Oost Zuid-Holland
Potentiele beroepsbevolking (15 - 65 jr)	193	0,1%	-2,1%
Beroepsbevolking	141	0,8%	-1,2%
Werkzame beroepsbevolking	136	0,8%	-1,1%
Werkloze beroepsbevolking in %	3,8	1,6%	3,3%

Bron: ING: regio's in economisch perspectief

Inkomen

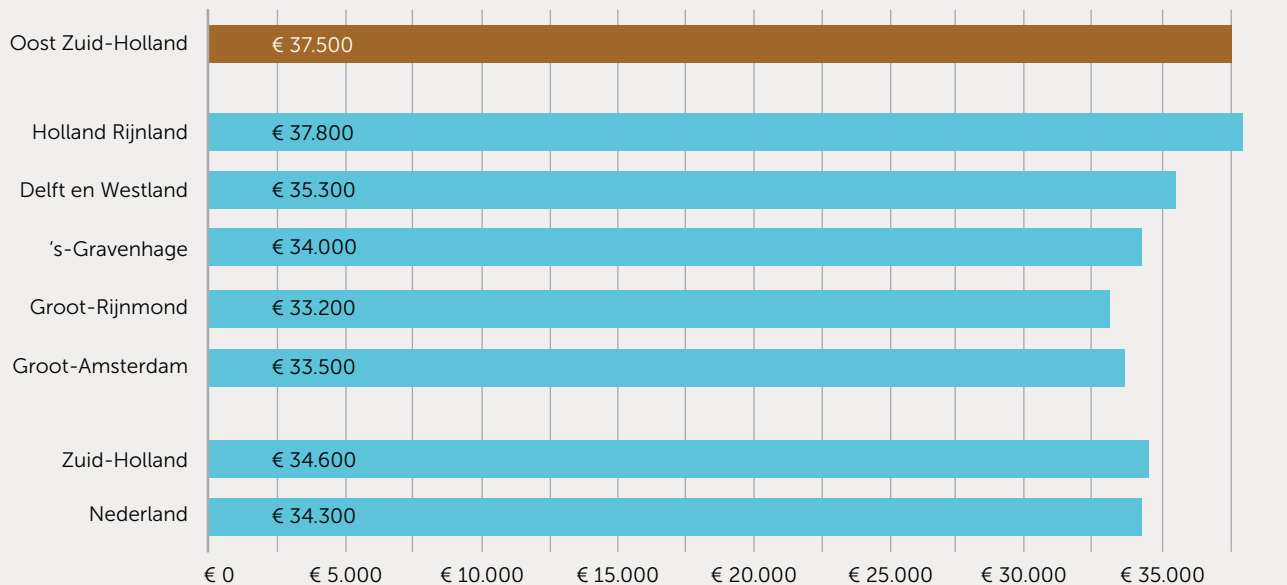
Wat opvalt, is dat op twee kleinere gemeente na (Boskoop en Ouderkerk), de hele regio zich boven het landelijke gemiddelde beweegt qua besteedbaar inkomen. Er zit veel koopkracht in het gebied.

Tabel: Gemiddeld besteedbaar inkomen gemeenten Midden-Holland

Gemeenten	Gemiddeld besteedbaar inkomen
Bergambacht	13,5
Bodegraven-Reeuwijk	13,5
Boskoop	13,3
Gouda	13,4
Nederlek	14,0
Ouderkerk	13,2
Schoonhoven	13,4
Vlist	13,7
Waddinxveen	14,0
Zuidplas	
Nederland	13,3

bron: CBS Statline

Gemiddeld huishoudinkomen in Oost Zuid-Holland vergeleken met andere regio's, 2009

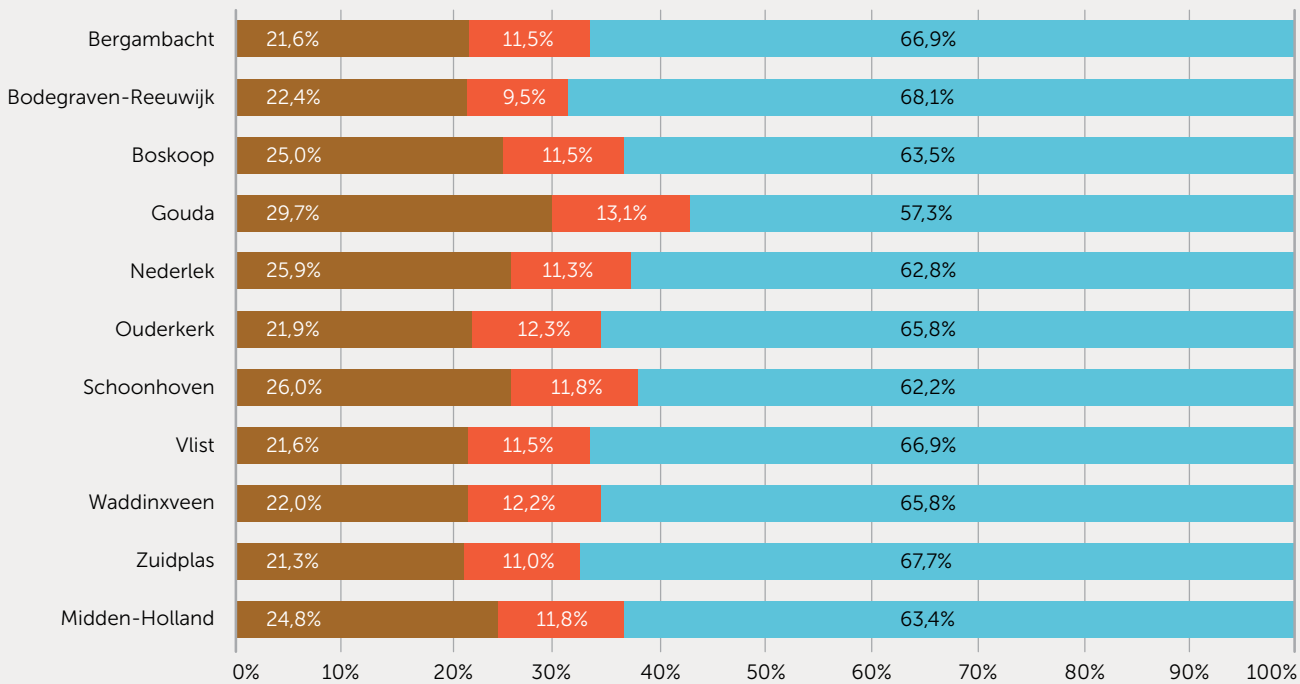

bron: Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013

Inkomensgroepen (huishoudens)

(Indicatief, CBS RIO)

■ Primaire doelgroep (< € 33.614) 2008 ■ Middeninkomens (€ 33.614 tot €43.000) 2008
■ Overige huishoudens 2008

Bron: factsheet Midden-Holland

Veel pendel in de regio

De arbeidsmarkt van Midden-Holland is bij uitstek een regionaal fenomeen. Het Blauwberg rapport concludeert dat er in Midden Holland een grote in- en uitgaande pendel is van werknemers. Kort gezegd: meer dan de helft van de werknemers in de gemeenten in Midden-Holland woont in een andere gemeente, vaak ook nog buiten de regio. Alleen in Boskoop, Ouderkerk, Schoonhoven en Vlist blijkt de meerderheid van de werkenden ook in de werkgemeente te wonen⁷³. De arbeidsmarkt is bij uitstek een regionaal fenomeen het heeft dus maar zeer beperkt zin om een lokaal economisch of arbeidsmarktbeleid te voeren⁷⁴.

Werkenden	Uit eigen gemeente	Uit ander ISMH gemeenten	Binnen de rest van Zuid-Holland	Van buiten Zuid-Holland	Totaal	Totale inkomende pendel
Bergambacht	1.390	829	442	333	2.974	1.584
Bodegraven	3.714	1.129	1.357	1.392	7.592	3.878
Boskoop	2.422	629	452	225	3.728	1.306
Gouda	13.822	7.185	7.004	4.646	32.657	18.835
Moordrecht	674	632	330	88	1.724	1.050
Nederlek	1.871	446	1.353	85	3.755	1.884
Nieuwerkerk a/d IJssel	2.665	692	2.277	310	5.944	3.279
Ouderkerk	963	302	242	29	1.536	573
Reeuwijk	1.781	1.131	846	813	4.571	2.790
Schoonhoven	2.115	708	494	463	3.780	1.665
Vlist	1.426	778	200	258	2.662	1.236
Waddinxveen	4.104	2.858	3.185	1.518	11.665	7.561
Z'huizen-m'kapelle	1.502	821	1.208	216	3.747	2.245

Bron: Blauwberg: totale inkomende pendel per gemeente

73 'Koersdocument Midden-Holland: Region Building in Midden-Holland', Blauwberg, 21 januari 2010. Gebruikte cijfers zijn van voor de herindelingen in Bodegraven-Reeuwijk en Zuidplas.

74 'Koersdocument Midden-Holland: Region Building in Midden-Holland', Blauwberg, 21 januari 2010. Gebruikte cijfers zijn van voor de herindelingen in Bodegraven-Reeuwijk en Zuidplas.

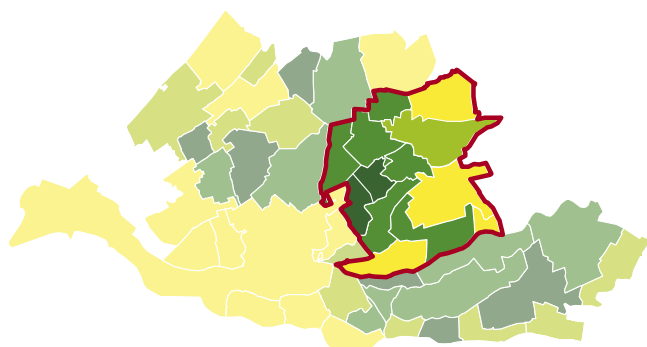
Demografische ontwikkeling

Bron: factsheet Midden-Holland

Indexcijfers huishoudensgroei 2008-2030

(BP2010, tussen 2008 en 2030 (indexcijfers, 2008=100))

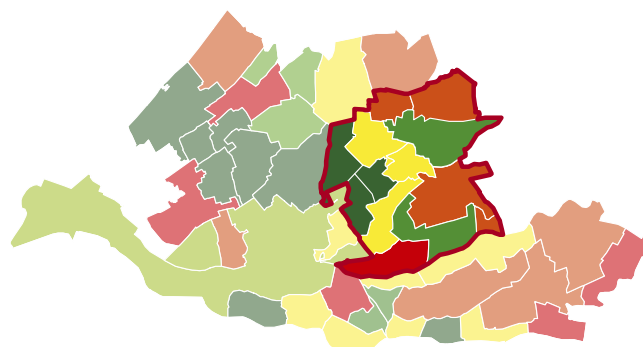
< 105 105<110 110<115 115<120 >120

Indexcijfers huishoudensgroei 2008-2030

volgens BP2010; 2008=100

< 95,0 9,0<100,0 100,0<105,0 105,0<115,0 >115,0

De bevolking en huishoudenontwikkeling voor de regio blijft stijgen tot 2030.

Uit het kaartje van de bevolkingsgroei voor Midden-Holland op basis van de provinciale prognose (BP2010) is af te lezen dat de gemeenten Schoonhoven, Nederlek, Bodegraven, Boskoop en Vlist in de periode tot 2030 te maken krijgen met bevolkingsdaling. In deze gemeenten zal het aantal huishoudens nog wel blijven groeien als gevolg van huishoudensverdunning.

Bijlage 3

Analyse maatschappelijke opgaven en beleidsreacties De Nieuwe Regio en provincie Zuid-Holland

Thema

Economie, arbeidsmarkt en onderwijs

Maatschappelijke opgaven⁷⁵

- In de periode 2007–2011 is de totale economie van GH50 minder sterk gegroeid dan landelijk het geval is geweest (2,3 procent versus 6,6 procent). De economie van GH13 kromp zelfs licht (-1,6 procent).
- De werkgelegenheidsontwikkeling is in de afgelopen tien jaar achtergebleven bij gemiddeld Nederland (5 procent versus 10 procent). Het aantal nieuwe vestigingen blijft fors achter bij landelijke ontwikkelingen. Desondanks bleef het Groene Hart per saldo voldoende werk voor haar beroepsbevolking.
- Innovatief karakter van de regio kan sterker: weinig kennisintensieve bedrijvigheid, weinig octrooien.
- In de regio zit een aantal wereldspelers (hidden champions) in hun (niche)markt, die echter niet in de steden zitten. Het gaat om internationale maakbedrijven: zoals Mokveld, Gouda Refractories, De Regt Marine Cables, Strinis, Goudse Machinesfabriek.
- Bijna 99% van aantal vestigingen is mkb (< 50 werknemers) en neemt hiermee bijna 60% van de werkgelegenheid voor haar rekening.
- Het Groene Hart telt ruim 5.500 agrarische vestigingen, 4 procent van het totaal aantal bedrijfsvestigingen in het Groene Hart. De melkveehouderij is de belangrijkste activiteit, maar ook de sierteelt (glastuinbouw en boomkwekerij) zijn nadrukkelijk aanwezig. De afgelopen tien jaar is in de regio het aantal agrarische vestigingen met 23 procent afgenomen, min of meer conform het landelijke patroon. De agrarische sector is verreweg de belangrijkste bodemgebruiker. In een deel van de landbouwgebieden (vooral de Veenweidegebieden) is het vanwege de fysieke omstandigheden voor de agrarische sector echter lastig om te concurreren met landbouwbedrijven elders.
- Toerisme en recreatie: Door onvoldoende productontwikkeling is de prijs-kwaliteitverhouding in vergelijking met concurrerende regio's in de laatste jaren verslechterd; dit betreft zowel prijs en kwaliteit in verblijf, vermaak en vervoer. De promotie van de merken in Zuid-Holland is gefragmenteerd, waardoor het aanbod naar zowel de recreant als de (dagtoerist niet effectief wordt neergezet. Mensen kunnen wel fietsen, varen en wandelen, maar er zijn voor hen onvoldoende bestemmingen.
- Detailhandel onder druk (ook deels door de crisis)

Speerpunten De Nieuwe Regio⁷⁶

- Doelen:
- Innovatie in de regionale economie. Het mkb. Investeren in waardeketens, innovatie en clusterontwikkeling rondom de industriële parels van de maakindustrie: landbouwmechanisatie, snijpunt logistiek-techniek-landbouw, water- en deltatechnologie en zilver- en fijnmechanica.
 - Toerisme en recreatie: regionaal programma voor de ontwikkeling van een sterke recreatie-economie gerelateerd aan cultuurhistorie, landschap en natuur, geduid als 'Gastvrij'.
 - Een vitale duurzame agrarische sector als volwaardige economische pijler en als drager van het landschap. Schaalvergroting, marktontwikkeling met landschaps- en natuurbeheer c.q. recreatie, en met streekgeen producten als speerpunten.
 - Versterking van ketensturing op productie, handel, logistiek, toelevering, diensten, kennis en onderwijs in tuinbouw en boomsiereteelt, alsook in internationaal verband.

Activiteiten:

- Een regionaal economisch beleidsplan.
- Gezamenlijke aanpak van de discrepantie tussen vraag en aanbod kantoren en (herstructurering) bedrijventerreinen.
- Een versterking van een fijnmazig fiets-, vaar- en wandelnetwerk. Daarnaast een gedegen en integrale marketing aanpak.
- De transitie in het kader van de Participatiewet, waarbij bedrijfsleven, SW-bedrijven en gemeenten tot effectieve vormen van samenwerking komen.
- Verdere versterking en uitbreiding van het netwerk van relaties op het gebied van onderwijs, ondernemers en overheid.

Beleid provincie Zuid-Holland⁷⁷

- De provincie Zuid-Holland richt zich samen met regionale partners op de uitvoering van een gezamenlijke economische agenda, de Economische Agenda Zuidvleugel.
- De Economische Agenda Zuidvleugel richt zich op vier economische pijlers:
 1. De transitie van het Havenindustriële complex
 2. De transitie van de Greenports
 3. De ontwikkeling van de Kennisas en
 4. De ontwikkeling van de zakelijke dienstverlening in het stedelijk gebied (waarbij de provincie zich primair richt op de eerste drie).
- Daarnaast zet de provincie in op werklocatiebeleid en energie. Werklocatiebeleid is gericht op de ruimte voor werklocaties, zoals bedrijventerreinen, kantoorlocaties, detailhandel en tuinbouwgebieden. Energie is een voorwaarde voor duurzame groei en een motor voor innovatie.
- Oprichting ROM Zuidvleugel. De provincie heeft samen met partners de oprichting van een ROM verkend op Zuidvleugelschaal. De ROM focust zich op participatie (financiering van snel doorgroeende mkb-bedrijven), investeringsbevordering (acquisitie en regionmarketing) en ontwikkeling en innovatie (netwerkfunctie, aanjagen van samenwerkingsverbanden, vormen van consortia) (inclusief opstellen plan voor regionaal participatiefonds).
- Voorbereiding EFRO-programma 2014–2020: De hoofdoelstelling van de slimme specialisatie strategie is: Het verbeteren van de economische concurrentiekracht van West-Nederland versterken door verhoging van de investeringen in R&D en innovatie te bevorderen. Als onderliggende doelstellingen zijn geformuleerd:
 - Het versterken van de gezamenlijke kennisinfrastructuur.
 - Het aandeel private R&D-uitgaven verhogen, waarmee de valorisatie van beschikbare kennis in de regio stijgt

Nationaal Landschap Groene Hart wil beleid- en regelgeving rond economie (waaronder recreatie) in het Groene Hart afstemmen tussen betrokken overheden. Ook wil de stuurgroep landrecreatie en waterrecreatie stimuleren en het Groene Hart promoten.

Thema	Maatschappelijke opgaven	Speerpunten De Nieuwe Regio	Beleid provincie Zuid-Holland
Ruimte en wonen	<ul style="list-style-type: none"> Het gebied kenmerkt zich door laaggelegen veenweiden, polders, plassengebieden en oude waterlopen. Maar ook bijzonder cultuurhistorisch erfgoed en maakindustrie langs rivieren. Het Groene Hart wordt ook wel de binnentuin van de Randstad genoemd. Door zijn ligging en karakteristieken is het een gebied dat even waardevol als kwetsbaar is. Waardevol door de unieke combinatie van natuur, landschap en cultuurhistorie. Kwetsbaar door verstedelijking, bodemdaling en klimaatverandering. Dorpen in het Groene Hart worden meer dan gemiddeld geconfronteerd met demografische krimp. Voor GH13 geldt dat er in 12 van de 25 grote dorpen en 15 van de 26 kleine dorpen reeds sprake is van demografische krimp. 	<p>Doelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Zorgen voor ruimtelijke kwaliteit in relatie tot wonen, werken en bereikbaarheid. <ul style="list-style-type: none"> evenwichtige verdeling van deze functies ontwikkeling van woningbouwlocaties te realiseren Hoogwaardige woonontwikkeling met optimale verweving met groen, water, duurzaamheid en landschap. Versterking regio met als basis Groene Hart en Water. Zorgen voor balans tussen de hoge omgevingskwaliteiten en het waarborgen van vitale gemeenschappen. <p>Activiteiten:</p> <p>Centrale aansturing van de gezamenlijke (bovenlokale) opgaven</p> <p>Stelselmatige effectieve belangenbehartiging in gremia binnen en buiten de regio.</p>	<p>De provincie onderscheidt 5 hoofdpogaven:</p> <ul style="list-style-type: none"> aantrekkelijk en concurrerend internationaal profiel duurzame en klimaatbestendige deelprovincie divers en samenhangend stedelijk netwerk vitaal, divers en aantrekkelijk landschap stad en land verbonden. <p>De uitvoering van het provinciale ruimtelijk beleid richt zich in Midden-Holland op de volgende deelgebieden:</p> <ul style="list-style-type: none"> de stedelijke ontwikkeling van de Zuidplaspolder in combinatie met de ontwikkeling van Gouda: herijking kantorenstrategie en woonprogrammaring en afspraken over ontwikkeling parallel-structuur A12/A20/Moordrechtboog; de ontwikkeling van de Greenport Boskoop: bovenregionale afstemming Greenports, uitvoering ISV Boskoop; het landschappelijk netwerk Krimpenewaard, Gouwe Wiericke en Bentwoud (ruimtelijke kwaliteit). <p>In de provinciale woonvisie 2011-2020 zijn de volgende vormen vereisten voor een regionale woonvisie benoemd:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. voldoende sociale woningbouw; 2. uitvoerbaar woningbouwprogramma 3. SER ladder en 4. woonmilieuanpak. <p>Nationaal Landschap Groene Hart werkt met een atelier voor ruimtelijke kwaliteit en stimuleert broedplaatsen waar zichtbaar wordt wat ontwikkelen met Groene Hart-kwaliteit betekent.</p>
Thema	Maatschappelijke opgaven	Speerpunten De Nieuwe Regio	Beleid provincie Zuid-Holland
Verkeer en vervoer	<ul style="list-style-type: none"> Op verschillende plekken in de regio bestaan nog niet ingeloste regionale wensen, zoals de Bodegravenboog, de Algerorridor, de verbreding van de A20 en de gewenste frequentieverhoging tussen Alphen en Gouda en op de Goudse lijnen (Rotterdam - Utrecht en Den Haag - Utrecht) Bereikbaarheid en beleefbaarheid van de regio (incl. recreatieve voorzieningen) is onvoldoende. Er is net zoveel water in de regio als in het Friese Merengebied, maar de (recreatieve) benutting is vele malen minder. 	<p>Doelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> Een samenhangend geheel van water-, weg- en railinfrastructuur met daarbinnen Kleinschalig Collectief Vervoer en een Hoogwaardig OV-netwerk. Optimale ontsluiting en toegankelijkheid, niet alleen oost-west maar ook noord-zuid. Versterking van het logistieke knooppunt (met koppelingen tussen de verschillende vervoersvormen) als economisch centrum in het hart van de Randstad. Focus op ketenmobiliteit. <p>Verbindingen benutten in relatie tot Havenontwikkeling.</p> <ul style="list-style-type: none"> Overweging van het nut van een eigen vervoersautoriteit. <p>Activiteiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> gezamenlijke aanpak regionale knelpunten verkeer en vervoer (auto/OV/Fiets/watervervoer = regionaal Verkeer- en Vervoerplan + uitvoeringsprogramma met krachtenveldanalyse en lobbyagenda met betrekken externe partijen: VNO-NCW, TLN, Kamers van Koophandel Activiteiten werkprogramma 2013 koppelen 	<p>Het provinciale verkeers- en vervoerplan uit 2004 wordt momenteel herzien. In het voorjaar zal een consultatiefase starten waarbij ook de Zuid Hollandse gemeenten bij betrokken worden. Dit zal voor Midden Holland gelegenheid bieden om hun visie in te brengen in de provinciale Mobiliteitsvisie.</p> <p>Concrete projecten waarbij Zuid-Holland betrokken is, zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> A20 Nieuwerkerk-Gouda Parallelstructuur A12 Westelijke Randweg Waadinxveen; Aansluiting/omleiding Reeuwijk Aansluiting N11/A12 (Westelijke richting). Gouwe (Boskoop). Julianasluis (Gouda); Stedenbaanstation Gouda De spoorverbinding Gouda - Alphen aan den Rijn is onderdeel van het HOV-net Zuid-Holland Noord.

Thema

Natuur, water en duurzaamheid

Maatschappelijke opgaven

- Bodemdaling, veenerosie, waterbeheersing en de stikstofproblematiek vragen in grote delen van het Groene Hart extra aandacht.
- Herijking ecologische hoofdstructuur
- Noodzaak gezonde economische basis landbouw
- Water (veilig) wonen in een waterrijke omgeving
- Slappe bodem en bodemdaling
- Nieuw natuurbelied:
 - staatssecretaris Dijkema wil het stelsel voor agrarisch natuurbeheer vereenvoudigen en beter laten aansluiten bij de internationale biodiversiteitsdoelen. Collectieven in een streek krijgen daarbij een centrale rol. Zij worden verantwoordelijk voor het opstellen van een gebiedsofferte.
 - De inwerkingtreding van de Programmatische Aankoop Stikstof (PAS) is voorzien per 1 januari 2014. Om de PAS van start te kunnen laten gaan, is een wetsvoorstel in voorbereiding. Dijkema verwacht dit voorstel voor de zomer naar de Kamer te sturen. In samenwerking met provincies en andere betrokkenen wordt dit jaar de implementatie voorbereid. Een belangrijke mijlpaal - voor de zomer - is de afronding van de gebiedsanalyses.

Doelen:

- duurzame en economisch levensvatbare landbouw, gebaseerd op (melk)veehouderij, nodig voor het beheer en de bescherming van landschap- en natuurkwaliteit;
- behoud van het waardevolle cultuurlandschap en de cultuurhistorische waarden door ontwikkeling te baseren op bestaande kwaliteiten;
- behoud en versterking van de economische vitaliteit van het landelijk gebied;
- versterken van het economisch draagvlak en de leefbaarheid van de Randstad;
- zorg dragen voor het veilig kunnen wonen en werken in een waterrijke omgeving;
- voorkomen van bodemdaling en het zoeken naar inhoudelijke en financiële oplossingen voor de problematiek van de slappe bodem.

Activiteiten:

- ontwikkeling van een uitvoeringsprogramma Groene Hart 2014-2017;
- opstellen integrale visie op de EHS;
- uitwerken en uitvoeren van activiteiten op basis van het Rapport "de kracht van het Groene Hart";
- regionaal plan voor de aanpak van landbouwgronden;
- één Recreatieschap voor de Krimpenerwaard en De Reeuwijkse Plassen;
- tegengaan van bodemdaling; daarnaast wordt de belangenbehartiging op het terrein van de slappe bodem versterkt waarbij de aanwezige kennis van het ODMH wordt ingezet;
- er wordt een regionaal (deel-)programma waterveiligheid opgesteld en uitgevoerd.

Speerpunten De Nieuwe Regio

- duurzame en economisch levensvatbare landbouw, gebaseerd op (melk)veehouderij, nodig voor het beheer en de bescherming van landschap- en natuurkwaliteit;
- behoud van het waardevolle cultuurlandschap en de cultuurhistorische waarden door ontwikkeling te baseren op bestaande kwaliteiten;
- behoud en versterking van de economische vitaliteit van het landelijk gebied;
- versterken van het economisch draagvlak en de leefbaarheid van de Randstad;
- zorg dragen voor het veilig kunnen wonen en werken in een waterrijke omgeving;
- voorkomen van bodemdaling en het zoeken naar inhoudelijke en financiële oplossingen voor de problematiek van de slappe bodem.

Activiteiten:

- ontwikkeling van een uitvoeringsprogramma Groene Hart 2014-2017;
- opstellen integrale visie op de EHS;
- uitwerken en uitvoeren van activiteiten op basis van het Rapport "de kracht van het Groene Hart";
- regionaal plan voor de aanpak van landbouwgronden;
- één Recreatieschap voor de Krimpenerwaard en De Reeuwijkse Plassen;
- tegengaan van bodemdaling; daarnaast wordt de belangenbehartiging op het terrein van de slappe bodem versterkt waarbij de aanwezige kennis van het ODMH wordt ingezet;
- er wordt een regionaal (deel-)programma waterveiligheid opgesteld en uitgevoerd.

Beleid provincie Zuid-Holland

De Beleidsvisie Groen noemt drie ambities:

- Groenbeleving: aandacht voor de kwaliteit van bestaande gebieden en recreatieve netwerken
- Biodiversiteit: aandacht voor internationale natuurdoelen en een verbindend groenblauw netwerk
- Agrarisch ondernemerschap: gezonde basis door planologische ruimte en innovatiemaatregelen in gebieden die te maken hebben met bodemdaling.

Binnen deze ambities zijn vijf prioriteiten gesteld:

1. Afronden van de 'Recreatie om de Stad'-projecten (RodS);
2. Realiseren en beheren van de herijkte Ecologische Hoofdstructuur (EHS);
3. Aantrekkelijk recreatief routenetwerk;
4. Kwaliteitsimpuls in recreatiegebieden en landschap rond het stedelijk netwerk;
5. Gezonde economische basis voor de grondgebonden landbouw.

Het waterplan van Zuid-Holland heeft vier hoofdtaken:

1. Waarborgen waterveiligheid
2. Zorgen voor mooi en schoon water
3. Ontwikkelen duurzame Zoetwatervoorziening
4. Realiseren robuust en veerkrachtig watersysteem

Verkenning fusie recreatieschappen.

Voorbereiding voor nieuwe subsidieronde PlattelandsOntwikkelProgramma (POP III) is in volle gang.

Nationaal Landschap Groene Hart richt zich op kennisontwikkeling over effecten bodemdaling in het Veenweiden informatie centrum (VIC)

Het Provinciaal Waterplan 2010-2015 benoemt vier hoofdopgaven:

- Waarborgen waterveiligheid
- Zorgen voor mooi en schoon water
- Ontwikkelen duurzame zoetwatervoorziening
- Realiseren robuust en veerkrachtig watersysteem
- In het plan zijn deze opgaven verder uitgewerkt in 19 thema's én voor drie gebieden, in samenhang met economische, milieu- en maatschappelijke opgaven. Dit leidt tot een integrale visie op de ontwikkeling van de Zuid-Hollandse Delta, het Groene Hart en de Zuidvleugel van de Randstad.
- Het Waterplan vervangt de eerdere beleidsplannen voor (grond)water. Het plan staat in nauw verband met de provinciale structuurvisie.

Strategische agenda Zuid-Holland voor het Nationaal Deltaprogramma 2013 legt haar focus op vier deltabeslissingen:

- Zuid-Holland wil invloed uitoefenen op de deltabeslissing over veiligheid. De provincie heeft belang bij een veiligheidsnormering waarbij de afweging wordt gemaakt tussen veiligheid en aanvaardbare kosten.
- De provincie zet in op de deltabeslissing ruimtelijke adaptatie. Deze deltabeslissing hangt nauw samen met de deltabeslissing over veiligheid en gaat over de vraag hoe bij (her)inrichting van het land meer rekening kan worden gehouden met risico's van eventuele overstroming, wateroverlast, verzilting, bodemdaling, verdroging en de gevolgen van extreme temperaturen.
- De deltabeslissing zoetwaterstrategie. De deltabeslissing gaat over de verdeling van water in droge periode over de rivieren en zal de verantwoordelijkheid van de overheid ten aanzien van de zoetwatervoorziening verduidelijken.
- De deltabeslissing Rijn Maasdelta. Deze deltabeslissing is randvoorwaardelijk voor de toekomst van de Mainport Rotterdam, de ruimtelijke ontwikkelingsmogelijkheden van de Rijn Maasmonding en de zoetwatervoorziening.

Decentralisatie in het sociaal domein

Doelen:

- Het scheppen van de optimale voorwaarden voor leefbaarheid, het bereiken van sociale samenhang en solidariteit.
- Het bereiken van optimaal regionaal afgestemde zorg en beschikbaarheid van voorzieningen.
- De landelijke transitieopgaven op gebied van Jeugdzorg, WMO/AWBZ en Participatiewet worden gezamenlijk opgepakt om een maximum aan rendement, efficiëntie en vernieuwing te bereiken.
- De transitie op het gebied van jeugdzorg, WMO/AWBZ en WVN op adequate wijze vormgeven.

Activiteiten

- Optimale samenwerking van overheden en instellingen is cruciaal.

Speerpunten Plan van Aankoop Fase 2 Decentralisaties Regio Midden-Holland:

- De doelstelling van het programma is een efficiënte en effectieve voorbereiding op de implementatie van de drie decentralisaties (afgekort 3D) binnen de gemeenten van de regio Midden-Holland.
- Er zijn 10 doelstellingen geformuleerd die specifiek gelden voor de 2e fase. Deze zijn gecategoriseerd per thema (Overall 3D, Jeugdzorg, WMO/AWBZ en WVN) en op schaalniveau (sub regionaal en lokaal)
- De 2e fase gaat vooral in op het ontwikkelen van en het inventariseren van visies en het maken van keuzen daarin.

De gemeenten, de samenwerkende gemeenten en de provincie bereiden zich voor op de transitie in de jeugdzorg. Ook de provincie bereidt zich voor op het overdragen van haar taken op het gebied van planning en financiering. In het Programmaplan Transitie Jeugdzorg staat hoe de provincie de voorbereiding van de transitie ondersteunt. Dit doet zij door het overdragen van kennis, expertise en beleidsinformatie op het gebied van de provinciale taken voor de jeugdzorg. De provincie faciliteert het transitieproces waarbij de partijen hebben aangegeven dat ze de voorbereiding samen willen oppakken.

Transitieplatform

In het Transitieplatform vinden overheden en jeugdinstanties elkaar en werken ze aan kennisuitwisseling en -ontwikkeling en innovatie. Het platform bestaat uit de partners in het veld en vertegenwoordigers van de gemeentelijke samenwerkingsverbanden.

- 75 Gebaseerd op: Koersdocument Midden-Holland: Region Building in Midden-Holland', Blaauiwberg,(21 januari 2010), Rabobank (oktober 2012). Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart, ING (december 2012) 'Regio's in economisch perspectief' en ISMH (15 februari 2010). Ruimtelijke agenda Midden-Holland
- 76 Gebaseerd op: De Nieuwe Regio, Visie op regionale samenwerking, 2.0. 18 juni 2012 en op de concept-uitwerking van de programma's uit De Nieuwe Regio, zoals gepresenteerd in de radenbijeenkomst op 11 februari 2013.
- 77 Gebaseerd op: Provinciale Structuurvisie Zuid-Holland (actualisering februari 2012), provinciale woonvisie 2011-2020, Startnotitie Beleidsvisie Mobiliteit 2030 (27 augustus 2012), Meerjarenprogramma Provinciale Infrastructuur 2011-2025 (vastgesteld door GS, 21 september 2010), Provinciale beleidsvisie en uitvoeringsstrategie regionale economie en energie 2012-2015 (1 mei 2012), Uitvoeringsprogramma Groen (oktober 2012), Nieuwe koers in Provinciaal Waterplan 2010-2015, Agenda Landbouw (26 januari 2011) en Werkdocument Samen aan de slag: uitvoeringsafspraken over samenwerking tussen waterschappen, gemeenten en provincies in het Nationaal Landschap Groene Hart voor de periode 2013-2015 (20 november 2012), Strategische agenda Zuid-Holland 2013 voor het Nationaal Deltaprogramma (11 december 2012), Het Provinciaal Waterplan 2010-2015 (11 november 2009).

Bijlage 4

Overzicht gesprekspartners

Gemeenten Midden-Holland	<ul style="list-style-type: none">• Waddinxveen, college van B&W (22 oktober)• Schoonhoven, college van B&W (22 oktober)• Zuidplas, college van B&W (22 oktober)• Bergambacht, college van B&W (23 oktober)• Ouderkerk, college van B&W (23 oktober)• Gouda, college van B&W (24 oktober)• Boskoop, college van B&W (24 oktober)• Nederlek, college van B&W (30 oktober)• Vlist, college van B&W (30 oktober)• Bodegraven-Reeuwijk, college van B&W (2 november)• Burgemeesters Midden-Holland (21 november)
Provincie Zuid-Holland	<ul style="list-style-type: none">• Commissaris van de Koningin (23 oktober)• Gedeputeerde Weber (Groene Hart, 28 november)• Gedeputeerde Janssen (bestuur, 6 december)• Gedeputeerde Veldhuijzen (Ruimte, Economie en Wonen, 18 januari)• Gedeputeerde De Bondt (Verkeer & Vervoer, 23 januari)• Ambtelijk panelgesprek (28 februari)
Buurgemeenten	<ul style="list-style-type: none">• Alphen aan den Rijn, College van B&W (9 oktober)• Nieuwkoop, College van B&W (26 november)• Rijnwoude, College van B&W (3 december)• Alphen aan den Rijn en Woerden gezamenlijk met Gouda (3 december)• De Ronde Venen, College van B&W (5 december)• Kaag en Braassem, College van B&W (6 december)• Krimpen aan den IJssel, College van B&W (7 december)• Woerden, College van B&W (16 januari)• Capelle aan den IJssel, College van B&W (16 april)
Bedrijfsleven	<ul style="list-style-type: none">• Bijeenkomst 'Koers van het landschap' van stuurgroep Groene Hart (26 november)• De heer A. Smit, Rabobank Groene Hart Noord (3 december)• Panelgesprek met bedrijfsleven Midden-Holland (15 januari)
Buurregio's	<ul style="list-style-type: none">• Holland Rijnland, de heer Lenferink, voorzitter (22 oktober)• Metropool en Haaglanden, mevrouw Bertram, gemeentesecretaris Den Haag (23 november)• Metropool en Stadsregio Rotterdam, de heer Aboutaleb, voorzitter (8 januari)
Rijksoverheid	<ul style="list-style-type: none">• De heer Buitendijk, DG Bestuur en Koninkrijksrelaties (BZK, 13 november)• De heer Ovink, wnd DG Ruimte (I&M, 23 november)• Mevrouw Burger, DG Regionale economie (EZ, 4 december)

Samenwerkingsverbanden	<ul style="list-style-type: none"> • De heer Van der Borg, voorzitter Woerdens Beraad (23 oktober) • De heer Van Steensel, directeur programmabureau Nationaal Landschap Groene Hart (ambtelijk, 5 november) • De heer Postema, wnd secretaris ISMH (ambtelijk, 13 november) • De heer Rijdsijk, Post-Floriade initiatief, (7 januari)
Achtergrondgesprekken	<ul style="list-style-type: none"> • De heer Cornelis, voormalig burgemeester Gouda en voorzitter ISMH (24 oktober) • De heer Van den Berg (13 november) • De heer Oosters, Dijkgraaf Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard (8 januari)
Gesprek bedrijfsleven - externe commissie Midden Holland, 15 januari 2013	<ul style="list-style-type: none"> • VNO-NCW RijnGouwe - mevrouw Koster (voorzitter); • Kamer van Koophandel Rotterdam - de heer Voogt; • Kamer van Koophandel Rotterdam - de heer Hoek (verslag); • Kamer van Koophandel Den Haag - de heer Jung; • Kamer van Koophandel Den Haag - de heer Wiltenburg; • Koninklijke Metaalunie - mevrouw Van Doremalen; • Raad voor Handel, Industrie en Dienstverlening Gouda - de heer De Groot; • Raad voor Handel, Industrie Bodegraven - de heer de Groot • Ondernemerskring Woerden - de heer Maliepaard; • Kwartiermaker economie namens Nieuwe Regio - de heer Crouwers; • Kwartiermaker economie namens Nieuwe Regio - mevrouw Snellen; • Gemeente Gouda - burgemeester Schoenmaker; • Gemeente Gouda - wethouder Van den Akker; • Gemeente Alphen aan den Rijn - wethouder Hoekstra
Raadsledenbijeenkomst Midden-Holland, 11 februari 2013	Circa 100 raadsleden
Versnellingsbijeenkomst Groene Hart, 18 maart 2013	<ul style="list-style-type: none"> • Circa 70 deelnemers afkomstig van de volgende organisaties: • ANWB • Gemeenten: <ul style="list-style-type: none"> - Bodegraven-Reeuwijk - Alphen aan den Rijn - Bergambacht - Boskoop - De Ronde Venen - Gouda - Kaag en Braassem - Krimpen a/d IJssel - Nederlek - Nieuwkoop - Ouderkerk - Rijnwoude - Schoonhoven - Vlist - Waddinxveen - Woerden - Zuidplas • Federatie van ondernemersverenigingen Zuidplas • Greenpoort Boskoop [LTO-kring] • Hoogheemraadschap Rijnland • Hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard • ISMH • Kamer van Koophandel • Kennis en innovatie Impuls • Kennisalliantie • LTO Zuid-Holland • Programma Bureau Groene Hart • Provincie Zuid-Holland • Rabobank / SOG • REO • Ruimte voor Ontwikkeling Rotterdam • Stichting Het Groene Hart • Universiteit Wageningen • VNO-NCW • Woerdens Beraad

Bijlage 5

Overzicht geraadpleegde documenten

- Acestes Public Sector Strategy. (18 juni 2012). *De Nieuwe Regio. Visie op regionale samenwerking, Rijswijk*
- Blaauwberg. (21 januari 2010). *Region Building in Midden-Holland, Koersdocument van het gezamenlijke portefeuillehoudersoverleg Werk & Inkomen en Economische Zaken, Leiden*
- Commissie van den Berg. (30 maart 2007). *De puzzel passend gemaakt: over fusies van gemeenten in het hart van Zuid-Holland.*
- Gemeente Alphen aan den Rijn. (2010). *Iedereen doet mee! Collegeprogramma 2010-2014, Alphen aan den Rijn*
- Gemeenten Alpen aan den Rijn, Boskoop en Rijnwoude. (14 maart 2012). *Herindelingsadvies, ABR-gemeenten*
- Gemeente Bergambacht. (2010). *Coalitieprogramma 2010-2014. Bergambacht werkt aan een vitale toekomst, Bergambacht*
- Gemeente Bodegaven-Reeuwijk. (2011). *Samen aanpakken!, Bodegraven-Reeuwijk*
- Gemeente Boskoop. (2010). *Boskoop, klaar voor de toekomst!, Boskoop*
- Gemeente Den Haag. (30 december 2011). *Vernieuwend besturen: De Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Den Haag*
- Gemeente Gouda. (2010). *Samen werken aan Gouda. Coalitieakkoord voor een Gouds collegeprogramma 2010-2014, Gouda*
- Gemeente Gouda. (19 juni 2012). *Memo Visie intergemeentelijke samenwerking, Gouda*
- Gemeente Nederlek. (2010). *Samen naar de toekomst. Coalitieakkoord 2010-2014, Nederlek*
- Gemeente Ouderkerk. (2010). *Collegeprogramma 2010-2014, Ouderkerk*
- Gemeente Rijnwoude. (2010). *Rijnwoude: kernen met energie. Collegeprogramma 2010-2014, Rijnwoude*
- Gemeente Rotterdam. (januari 2008). *Samenvatting Stadsvisie Rotterdam in 2030, Rotterdam*
- Gemeente Schoonhoven. (2010). *Coalitieprogramma 2010-2014, Schoonhoven*
- Gemeente Vlist. (2010). *Besturen met de burger. Collegeprogramma 2010-2014, Vlist*
- Gemeente Waddinxveen. (2010). *Coalitieakkoord 2010-'14. Gaan voor Waddinxveen, Waddinxveen*
- Gemeente Zuidplas. (2010). *Ruimte om je thuis te voelen. Collegeprogramma 2010-2014, Zuidplas*
- Gerrichhuizen en Partners. (2009). *Factsheet Midden-Holland, Dordrecht*
- Het programmabureau Groene-Hart. (januari 2011). *Het Groene Hart. Ambitieuze en gedreven, Utrecht*
- Holland Rijnland. (November 2012). *Kerncijfers Holland Rijnland 2012-2013, Holland Rijnland*
- ING Nederland. (December 2012). *Regio's in economisch perspectief 2013, Amsterdam*
- ING Economisch Bureau. (April 2013). *Grote regionale verschillen in innovatie.*
- ISMH. (15 februari 2010). *De Ruimtelijke Agenda Midden-Holland. Geslaagde kwaliteit in een vitale regio, Gouda*
- ISMH. (2011). *Jaarkrant ISMH, Gouda*
- K5-Gemeenten. (2 juli 2009). *Structuurvisie K5, K5, Gemeenten*
- Lysias Advies. (November 2003). *Kiezen en doen. Evaluatie en advies Groene Hart, Amersfoort*
- Lysias Consulting Group. (27 november 2012). *Trendrapport Samenwerking gemeenten, Amersfoort*

- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (20 december 2012). *Brief: Stand van zaken beoogde herindeling Krimpenerwaard*, Kenmerk 2012-0000740436
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (19 februari 2013). *Decentralisatiebrief*, Kenmerk 2013-0000108917
- Partners&Pröpper. (29 oktober 2008). *Samenwerking in het ISMH na herindeling. Perspectieven en percepties*, Vught
- Provincie Noord-Brabant. (2012). *Krachtig bestuur in Brabant*, 's-Hertogenbosch
- Provincie Zuid-Holland. (26 januari 2011). *Agenda Landbouw*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (31 januari 2012). *Bestedingsplan Brede Doeluitkering 2012*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (21 december 2010). *Brief start ahri procedure Gouda en Waddinxveen*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (21 september 2012). *Brief handelingskader openbaar bestuur*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (december 2012). *De Weerbare Regio. Ruimtelijk-economisch beleid in de Zuid-Hollandse kenniseconomie*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (december 2012). *De Weerbare Regio. Skill-gerelateerdheid in de arbeidsmarkt van de provincie Zuid-Holland*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (december 2012). *De Weerbare Regio. De strijd om kapitaal*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (december 2009). *Economische monitor Zuid Holland*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (maart 2011). *Feiten en cijfers*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (30 mei 2012). *Kansen zien, kansen grijpen. Beleidsvisie en uitvoeringsstrategie regionale economie en energie 2012-2015*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (21 september 2010). *Meerjarenprogramma Provinciale Infrastructuur 2011-2025*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. *Nieuwe koers in Provinciaal Waterplan 2010-2015. Ruimte voor water*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (11 december 2012). *Strategische agenda Zuid-Holland 2013 voor het Nationaal Deltaprogramma*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (11 november 2009). *Het Provinciaal Waterplan 2010-2015*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (1 mei 2012). *Provinciale beleidsvisie en uitvoeringsstrategie regionale economie en energie 2012-2015*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (27 augustus 2012). *Startnotitie Beleidsvisie Mobiliteit 2030*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (30 januari 2013). *Provinciale Structuurvisie, actualisering 2012*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (oktober 2012). *Uitvoeringsprogramma Groen*, Den Haag
- Provincie Zuid-Holland. (12 oktober 2011). *Woonvisie 2011-2020*, Den Haag
- Raad voor de leefomgeving en infrastructuur. (maart 2013). *Ruimte voor duurzame landbouw*, Den Haag
- Raad voor het Openbaar Bestuur (December 2012). *Loslaten in vertrouwen. Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*.
- Rabobank Nederland (1 oktober 2012). *Een kloppend Groene Hart, een krachtig Groene Hart!*, Utrecht
- Randstedelijke rekenkamer. (maart 2009). *Het Groene Hart - Een haalbare kaart?*, Amsterdam
- Regio Midden-Holland. (20 maart 2012). *Plan van Aanpak Fase 2 Decentralisaties Regio Midden-Holland*, Regio Midden-Holland
- Roland Berger Strategy Consultants. (januari 2010). *Zuidvleugel, de topregio van Nederland. Naar een nieuwe economische agenda Zuidvleugel 2010-2020*, Amsterdam
- Rijk, VNG, IPO en UWV. (21 april 2011). *Bestuursakkoord 2011-2015*, Den Haag
- Stuurgroep ABR. (26 september 2012). *Position paper gemeente ABR, ABR-gemeenten*

- Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart. (19 september 2012). *Samen Ontwikkelen*, Utrecht
- Stuurgroep Nationaal Landschap Groene Hart. (20 november 2012). *Werkdocument Samen aan de slag: uitvoeringsafspraken over samenwerking tussen waterschappen, gemeenten en provincies in het Nationaal Landschap Groene Hart voor de periode 2013-2015*, Utrecht
- Tordoir. P.P. (januari 2011). *Metropoolregio Rotterdam - Den Haag: Beleidsstrategische overwegingen en prioriteiten*, Amsterdam
- VNG. (7 december 2012). *Brief van de VNG aan de Vaste commissie voor BZK in de Tweede Kamer. VNG-reactie gemeentefondsbegroting 2013*, Den Haag
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (22 mei 2012). *WRR-rapport 88: Vertrouwen in burgers*.

Geraadpleegde presentaties

Concept-uitwerking van de programma's uit De Nieuwe Regio, zoals gepresenteerd in de radenbijeenkomst op 11 februari 2013.

Presentatie Elke Metropool heeft een Greenport nodig!

Presentatie Kamer van Koophandel tijdens gesprek met ondernemers, januari 2013

Wat nu? Op zoek naar een sociaaleconomische strategie voor de regio Holland Rijnland. Lezing tijdens bijeenkomst Kracht15 van Holland Rijnland. 21 januari 2013.

Geraadpleegde websites

<http://www.k5-gemeenten.nl/>

<http://www.regioatlas.nl>

<http://www.zuidvleugel.nl>

<http://mrdh.nl/qa>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/home/default.htm>

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=81575NED&LA=NL>

Bijlage 6

Sfeerimpressie 'Versnellingsbijeenkomst' 18 maart 2013

Op 18 maart 2013 organiseerde de commissie een versnellingsbijeenkomst voor de kern van het Groene Hart. Doel van deze bijeenkomst was het nader bepalen van de samenwerkingsagenda, het verder uitlijnen van het proces van samenwerking op bestuurlijk niveau en het definiëren van de stappen daar naartoe.

Vertegenwoordigers van bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en overheden spraken tijdens deze bijeenkomst over de opgaven en toekomst van Midden-Holland, in de context van het Groene Hart. De deelnemers discussieerden over de voorlopige bevindingen en conclusies van de commissie en oriënteerden zich op de inhoudelijke opgaven en op thema's als Arbeidsmarkt, Economie & Onderwijs, Groen & Water, Verkeer & Vervoer en Ruimte. Ook spraken de deelnemers over opgaven die door de gebiedsclusters zouden moeten worden opgepakt.

Door de deelnemers is een aantal inhoudelijke en procesmatige uitspraken gedaan, die de commissie heeft benut voor het opstellen van dit rapport. We benoemen hieronder enkele hoofdpunten.

- Tijdens de bijeenkomst kwamen als vragen aan de orde: 'Wat wil de regio bereiken? Wat is de ambitie van de regio op economisch gebied en welke doelen moeten worden gerealiseerd? Op welke sectoren wil de regio gaan inzetten?' In antwoord op deze vragen is aangegeven dat de focus gericht dient te zijn op de thema's: groen-blauwe economie, toerisme & recreatie en mkb gelieerd aan de Topsectoren.
- De opgaven per deelgebied van Midden-Holland verschillen. De commissie legde op 18 maart het idee voor om voor het oppakken van opgaven per deelgebied gebiedsclusters te vormen, vanuit het 'stad-ommetland-principe'. Op 18 maart is voorgesteld dat de steden Gouda, Alphen aan den Rijn en Woerden het voortouw nemen om hier nader invulling aan te geven. Daarvoor zal een visiebijeenkomst georganiseerd worden.
- De deelnemers concludeerden dat de belangenbehartiging vanuit de inhoud georganiseerd moet worden. Daarbij is ook opgemerkt dat de schaal waarop dit gebeurt van belang is. "Organiseer de belangenbehartiging niet te smal, want dan zal het geluid van Midden-Holland niet gehoord worden." Bij dit onderwerp kwam de opmerking naar voren dat Midden-Holland en het Groene Hart te maken hebben met meerdere buurregio's. Denk aan de Metropoolregio Amsterdam, de regio Utrecht, Holland Rijnland en Alblasserwaard/Vijfheerenlanden. De commissie heeft in reactie hierop aangegeven dat aandacht voor andere buurregio's terecht is. Tegelijkertijd is de commissie van mening dat

ook op het gebied van belangbehartiging prioriteiten bepaald moeten worden en versnippering van aandacht moet worden voorkomen. De sporen van het Groene Hart en van de Zuidvleugel ziet de commissie als de prioritaire sporen voor het invulling geven van de strategische belangenbehartiging.

- In het verlengde van dit onderwerp is op 18 maart de vraag aan de commissie voorgelegd verder na te denken over het benutten van een regionale ontwikkelingsmaatschappij (ROM) en over het nader benoemen van mogelijkheden om economische aansluiting te vinden bij de Zuidvleugel. Deze onderwerpen hebben nadrukkelijk aandacht gekregen in deze rapportage.

Colofon

Tekst

Externe Commissie Midden-Holland:

Jan Hendrikx (voorzitter)

Riek Bakker

Ronald Bandell

Commissieondersteuning: Lysias Advies B.V.

Marcel Benard

Marcel Jacobs

Dominique Meijnders

Carla de Rie

Ontwerp en vormgeving

Johan van den Tol, Zuidhorn

Illustraties

Riek Bakker

Drukwerk

AVANT GPC, Utrecht

Reacties naar het secretariaat van de commissie,

Lysias Advies: 033 - 4647070

of: ecmh@lysiasgroup.com

ZELLE DOSE
DIE HED PAPA PAPA
DIE HED PAPA PAPA
SROENE
MK B. MK B. MK B. MK B. MK B. MK B.
TOPSECTOR

HANG NAA R
KLEINER